

باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئۈچۈن

ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى

(3 - يىللىقلار ئۈچۈن)

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى

باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئۈچۈن

ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى

(3-يىللىقلار ئۈچۈن)

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق خىزمىتى
كومىتېتى لۇغەت بۆلۈمى تۈزگەن

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى

چۈشەندۈرۈش

قوللىغۇچىدىكى بۇ لۇغەت «باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ 3-يىللىقىدىكى ئوقۇغۇچىلارنى ئاساسىي ئويىپىكت قىلىپ، مەزكۇر يىللىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆز ئانا تىلىنى ياخشى ئۆگىنىپ، سۆز بايلىقىنى ئاشۇرۇشىغا، دەرسلىكتىكى سۆزلەرنىڭ مەنىلىرىنى توغرا چۈشىنىپ، ئۇنىڭ ئىشلىتىلىشىنى پۇختا ئىگىلەپ، سۆزلەرنى جايىدا قوللىنىش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈشكە ياردەم بېرىش مەقسىتىدە تۈزۈلدى.

قوللىغۇچىدىكى كىتاب باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ 3-يىللىقىنىڭ دەرسلىكلىرى بىلەن بىرگە قوللىنىلىدىغان ماس قەدەملىك قورال كىتاب ھېسابلىنىدۇ. مەزكۇر قورال كىتاب يەنى لۇغەتكە پۈتۈنلەي دېگۈدەك باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ 3-يىللىقىدىكى دەرسلىكلىرىدە ئۇچرىغان سۆزلەر ئىچىدىكى ئوقۇغۇچىلار ئالدى بىلەن ئىگىلىۋېلىشقا تېگىشلىك دەپ قارالغان سۆزلەر تاللاپ ئىزاھلاپ كىرگۈزۈلدى. لۇغەتتىكى سۆزلەرنى ئىزاھلاشتا باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 3-يىللىقىدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياش ئالاھىدىلىكى، بىلىم سەۋىيىسى، پىكىر قىلىش ئېغىسى قاتارلىق تەرەپلەر نەزەردە تۇتۇلۇپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەمەلىي مەشىق جەريانىدا پايدىلىنىشقا ئاسانلىق يارىتىپ بېرىش كۆزدە تۇتۇلدى. تۆۋەندە مەزكۇر لۇغەتنىڭ تۈزۈلۈشى ھەققىدە تەپسىلىي توختىلىمىز.

1. مەزكۇر «باشلانغۇچ مەكتەپلەر ئۈچۈن ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» نىڭ 3-قىسمىغا 1300 دەك سۆز ئىزاھلاپ

كىرگۈزۈلدى.

2. مەزكۇر لۇغەتكە كىرگۈزۈلگەن سۆزلەر ئۇيغۇر ئېلىپبەسىدىكى ھەرپلەرنىڭ تەتىپى بويىچە ئىنچىكە ئالغاۋىت تەرتىپىگە تىزىلدى. ھەربىر ھەرپكە تەۋە سۆزلەر بېرىلىشتىن ئاۋۋال، شۇ ھەرپكە تەۋە سۆزلەرنىڭ باش ھەرپى چوڭ قارا ھەرپ شەكىلدە بېرىلدى.

3. لۇغەتكە ئېلىنغان سۆزلەر باش ماددا ۋە ياردەمچى ماددا قىلىپ بېرىلدى، ياردەمچى ماددا قىلىنغان سۆز باش ماددىنىڭ ئاستىغا قويۇلدى. مەسىلەن:

ئاددىي كەسىر	توختام
ئارزۇ	توختام تۈزۈش
ئارزۇ قىلىش	پۇشايمان
تەتقىق	پۇشايمان قىلىش
تەتقىق قىلىش	ئاددىي

4. مەزكۇر ئوقوغۇچىلار لۇغىتىگە ئېلىنغان سۆزلەرگە (ئاساسەن تۈپ سۆزلەرگە يەنى باش ماددا قىلىپ ئېلىنغان سۆزلەرگە) سۆز تۈركۈمى بېرىلدى. سۆز تۈركۈمى ئادەتتە سۆزلەردىن كېيىن قويۇلدى. ئۇلار قىسقارتىلغان شەرتلىك بەلگە سۈپىتىدە بېرىلدى. تۈپ سۆزلەرنىڭ قايسى سۆز تۈركۈمىگە تەۋەلىكىنى كۆرسىتىدىغان قىسقارتىلمىلار تۆۋەندىكىچە:

ئىسىم	سان	سان
سۈپ	سۈپەت	تىر
پ	پېئىل	تەقلىد سۆز
رەۋ	رەۋىش	يۈكلىمە
ئىم	ئىملىق سۆز	ئالماش
مىق	مىقدار سۆز	باغلىغۇچى

5. لۇغەتكە سۆزلەر مۇۋاپىق چوڭ قارا ھەرپ شەكىلدە

بېرىلدى. پېئىللارنى لۇغەتكە ئېلىشتا ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياش ئالاھىدىلىكى، چۈشىنىش ئالاھىدىلىكى نەزەردە تۇتۇلغانلىقى ئۈچۈن، «-ماق، -مەك» شەكلىدە ئېلىنماي، «-ش، -ئۇش، -ئۇش، -ئىش» شەكلىدە ئېلىندى. مەسىلەن:

تەيىنلەش	جۇلۇقى چىقىش
تالىشىش	خۇشال بولۇش
توخۇملاش	كۈن ئېلىش
بىرىكىش	ۋاپات بولۇش
تەنقىق قىلىش	ۋەسىيەت قىلى
پۇشايمان قىلىش	

6. لۇغەتكە ئېلىنغان ھەر بىر سۆزنىڭ يېنىغا شۇ سۆزنىڭ سۆز تۈركۈمى بېرىلدى، ئاندىن شۇ سۆزنىڭ ئىزاھى بېرىلدى. بىردىن ئۇشۇق مەنىگە ئىگە سۆزلەرنىڭ ھەر بىر مەنىسى رەت تەرتىپى بويىچە، ①..... ②..... ③..... دېگەن رەقەملەر بىلەن ئايرىلدى.

7. سۆزنىڭ كۆچمە مەنىسى مەنە بۆلەكلىرىگە قويۇلغان رەقەمدىن كېيىن، «كۆچمە» دەپ ئەسكەرتىلىپ قويۇلدى.

8. سۆزلەرنى ئىزاھلاشتا، شۇ سۆزنىڭ تۇرمۇشتا كۆپ ئىشلىتىلىدىغان ئاساسلىق مەنىلىرى ئاساس قىلىندى. ھەر بىر مەنىسىنىڭ ئىزاھىدىن كېيىن تىك قوش چېكىت «:» قويۇلدى ۋە ئاندىن شۇ مەنىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىتلىق مىساللار بېرىلدى. پاكىتلىق مىساللار ئەركىن سۆز بىرىكمىسى ياكى ماقال-تەمسىل، ئەقلىيە سۆزى ۋە ئادەتتىكى جۈملىلەردىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ئەھۋالغا قاراپ، بۇ ئۈچ خىل مىسالنىڭ بىرى ياكى ئىككىلىسى مىسال قىلىپ بېرىلدى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ سۆز مەنىلىرىنى ئوڭاي ئۆزلەشتۈرۈۋېلىشى نەزەردە تۇتۇلغاچقا، پاكىتلىق مىساللار ئاساسەن دەرسلىكنىڭ ئىچىدىن ئۈزۈپ ئېلىندى.

9. لۇغەتتىكى سۆزلەرنىڭ ئىزاھى ۋە ئۇنىڭ پاكىتلىق مىسالى بېرىلگەندىن باشقا، يەنە ئوقۇغۇچىلارنى مەزكۇر سۆز ھەققىدە تېخىمۇ كۆپرەك مەلۇماتقا ئىگە قىلىش ئۈچۈن، ئىزاھ ۋە ئۇنىڭ پاكىتلىق مىسالى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، شۇ سۆزنىڭ مەنىداش سۆزى (ياكى سۆزلىرى) ۋە قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى (ياكى سۆزلىرى) تەرتىپ بويىچە، ئايرىم-ئايرىم بېرىلدى. ئەمما، مەنىداش سۆزى يوقلىرى بېرىلمىدى، قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى يوق ياكى قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى قىلىپ بېرىلسە، تازا دېگەندەك ئۇيغۇن كەلمەيدىغانلىرى قارىمۇ-قارشى مەنىلىك مەنىسى بېرىلمىدى. شۇنىڭ بىرگە، لۇغەتتىكى سۆزلەردە، سۆز مەنىسىنىڭ مەنىداش مەنىلىك سۆزى ۋە سۆز مەنىسىنىڭ قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى بېرىلمىدى.

10. مەزكۇر لۇغەتكە شەكىلداش سۆزلەر يەنى يېزىلىشى ئوخشاش سۆزلەرنىڭ ھەممىسى ئايرىم ماددا قىلىپ ئېلىنىپ رىم رەقەملىرى بىلەن كۆرسىتىلدى. ئەگەر دەرسلىكتە شەكىلداش سۆزلەرنىڭ بىرى ئۇچراپ، لۇغەتكە سۆز قىلىپ كىرگۈزۈلۈپ ئىزاھلانغان، ئەمما ئاشۇ سۆز بىلەن شەكىلداش بولغان يەنە بىر سۆز دەرسلىكتە ئۇچرىمىغان ئەھۋالدا، ئوقۇغۇچىلارنى شەكىلداش سۆزلەر ھەققىدە كۆپرەك مەلۇماتقا ئىگە قىلىش ۋە مۇشۇ ھەقتە ئۇلارنى يېتەكلەش مەقسىتىدە، شۇ سۆز بىلەن شەكىلداش بولغۇچى يەنە بىر سۆز تولۇقلىنىپ ئېلىنىپ ئىزاھلاندى. مەسىلەن:

سىر I گى. مېنېرال بوياق، ئەلىپماي ۋە سمولا قاتارلىقلاردىن ئىشلىنىدىغان، نەرسىلەر يۈزىگە سۈركەش ئارقىلىق چىرىتىشتىن مۇداپىئەلەنگىلى ۋە پارقرىقلىقنى ئاشۇرغىلى بولىدىغان بىر خىل بوياق.

سىر II ئى. مەخپىيەتلىك.

داڭ I تەق. ۋەھىمە ياكى ھەيرانلىقتىن خۇددىنى يوقىتىپ

داڭ II ئى. مېتالدىن ياسالغان، ئورسا قاتتىق ئاۋاز چىقىرىدىغان، سىگنال، خەۋەر بېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان جىسىم ياكى مېتال پارچىسى .

داڭ III تەق. داڭنى قاتتىق ئۇرغاندا چىقىدىغان ئاۋاز .

داڭ IV ئى. داڭلىق، ئاتاق؛ داڭ چىقىرىش. * يالغۇز ئاتنىڭ چېتىشى چىقماس، چېتى چىقسىمۇ دېتى چىقماس (ماقال) .

11. بىر ۋە كۆپ بوغۇملۇق ئىسىملار ئاخىرقى بوغۇمدىكى «ئا، ئە» تاۋۇشلىرى ئىسىمنىڭ 3-شەخس تەۋەلىك قوشۇمچىسى بىلەن تۈرلەنگەندە، بوغۇم ئاخىرى ئاجىزلاشمىسا، تىرناق ئىچىگە ئاجىزلاشمىغان شەكلى 3-شەخستە كۆرسىتىلىپ قويۇلدى. مەسىلەن:

ۋاپات (ۋاپاتى) ئى سادا (ساداسى) ئى

دالا (دالاسى) ئى ئەدەبىيات (ئەدەبىياتى) ئى

12. بىر قىسىم ئىككى بوغۇملۇق ئىسىملارنىڭ بوغۇمدىكى ئېگىز سوزۇق تاۋۇشلار شۇ سۆزلەرگە ئىسىمنىڭ 3-شەخس قوشۇمچىسى بىلەن تۈرلەنگەندە، ئۆزىنىڭ ئۇرغۇسىنى يوقىتىپ تەلەپپۇزدا چۈشۈپ قالىدۇ. يالاڭ تىرناق « () » ئىچىگە شۇ سۆزنىڭ چۈشۈپ قالغاندىن كېيىنكى شەكلى 3-شەخس بىلەن تۈرلەنگەن ھالىتىدە كۆرسىتىلدى. مەسىلەن:

بۇرۇن I (بۇرنى) ئى مېھىر (مېھىرى) ئى

كۆڭۈل (كۆڭلى) ئى رەھىم (رەھىمى) ئى

ھەجىم (ھەجىمى) ئى

13. ئوقۇغۇچىلارنىڭ كىچىكىدىن تارتىپ قوش تىللىق بولۇپ يېتىلىشىگە (ھەمدە چەت ئەل تىلى ئۆگىنىشىگە ياردىمى بولسۇن ئۈچۈن، لۇغەتنىڭ ئاخىرىغا لۇغەتتىكى مەزكۇر قىسمىغا لۇغەتكە ئېلىنغان ھەر بىر سۆزنىڭ خەنزۇچە ۋە ئىنگلىزچە

سېلىشتۇرمىسى رەت تەرتىپى بويىچە بېرىلدى.
 ئاخىرىدا، بۇنداق لۇغەتنى تۈزۈش مەن ئۈچۈن تۇنجى قېتىملىق ئىش. ئۇنىڭ ئۈستىگە، لۇغەتنى تۈزۈش ئۈچۈن كەتكەن ۋاقىت بەك قىسقا. شۇڭا، لۇغەتتە بەزىبىر سەۋەنلىكلەر ھەم مەسىلىلەر ساقلانغان بولۇشى مۇمكىن. بۇ خىل ئەھۋاللارنى كېيىنكى قېتىمدا تۈزىتىپ كەتمەكچىمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن، كەڭ ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەزكۇر لۇغەتتە ساقلانغان يېتەرسىزلىكلەر، سەۋەنلىكلەر ۋە مەسىلىلەر ھەققىدە تەكلىپ پىكىرلىرىنى ئايماي بېرىشىنى سەمىمىي ئۈمىد قىلىمەن.

پايدىلانغان ماتېرىياللار

- 1) سۆز تاللاشتا، باشلانغۇچ مەكتەپ 3-يىللىقنىڭ بارلىق دەرسلىك كىتابلىرىدىن پايدىلىنىلدى.
- 2) سۆز مەنىلىرىنى ئىزاھلاشتا، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق خىزمىتى كومىتېتى لۇغەت بۆلۈمى تەرىپىدىن تۈزۈلگەن ئالتە توملۇق «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»، بىر توملۇق «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» (قىسقارتىلمىسى) ۋە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئۈچۈن تىل-ئەدەبىياتتىن رەسىملىك ئىزاھلىق لۇغەت» نىڭ 3-قىسمى قاتارلىقلاردىن پايدىلىنىلدى.

ھەمدۇللا ئابدۇراخمان

2001-يىلى 1-ئاينىڭ 16-كۈنى

مۇندەرىجە

1	ئا
14	ب
25	ب
37	پ
44	ت
63	ج
67	چ
72	خ
79	د
88	ر
91	ز
98	س
110	ش
116	خ
117	ف
119	ق
129	ك
141	گ
144	ل
145	م
157	ن
162	ه

172	ئو
177	ئو
181	ئو
185	ئو
188	ق
192	ئى
194	ئى
200	ي
قوشۇمچە: ئۇيغۇرچە-خەنزۇچە-ئىنگلىزچە سېلىشتۇرما	
213	سۆزلۈك

ئا

ئا I ① ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ بىرىنچى ھەرىپى. ② رەت تەرتىپى جەھەتتە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان شەيئىنى بىلدۈرىدۇ: ئا. سىنىپ. ★ ئاۋۇ «1-يىللىق ئا» سىنىپقا كىرىك.

ئا II يۈك. پېئىللارنىڭ ئاخىرىغا ئۆلىنىپ تەكىتلەشنى بىلدۈرىدۇ: چايساتراق بولۇڭا!

ئا III ئال. ئاۋۇ.

مەنداش سۆزى: ئاۋۇ.

ئابايا رەۋ. بايىقىدىن سەل بۇرۇن، ئىلگىرى (ۋاقىت ھەققىدە): ئابايا ئوبلانمايلا ئۇلارنىڭ گېپىگە خاپا بولۇپتىمەن.

مەنداش سۆزى: ئابايامقى، ئابايىقى، بايا.

ئابايامقى رەۋ. ئابايىقى، بايىقى.

مەنداش سۆزى: ئابايىقى، ئابايا، بايىقى.

ئاپەت ئى ① تەبىئەت ھادىسىلىرى كەلتۈرۈپ چىقارغان زىيان - زەخمەت: ئوت ئاپىتى، سۇ ئاپىتى. ② باشقا كەلگەن ئوڭۇشسىزلىق،

ئېغىر بەختسىزلىك، زور بالا - قازا.

مەنداش سۆزى: بەختسىزلىك، بالا - قازا.

ئاپىرىن ئىم. بىرەر ئىشنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك بولغانلىقى،

بېجىرىلگەنلىكى ئۈچۈن رازى، مەمنۇن، قايىل بولغانلىقىنى

ئىپادىلەمەكچى بولغاندا ئېيتىلىدىغان ئالغۇش سۆزى: سىزنىڭ كەڭ

قورساقلىقىڭىزغا ئاپىرىن! خوش، ئەمدى قانداق قىلماقچىمىز! ★ ئىمتىھان

ھەققىدە تەنمۇ، گۆش بىلەن بەزنى ئايرىغاندى، كىشىلەر مەھمۇتنىڭ نەتىجىسىگە قاراپ

ئاپىرىن، بارىكالا ئوقۇدى.

مەنداش سۆزى: بارىكالا.

ئاتكىرىتكا ئى. بىر تەرىپىگە سۈرەت چۈشۈرۈلگەن، سالام خەت، تەكلىپ ۋە تەبرىك نامىلار يېزىشقا ئىشلىتىلىدىغان كارتا. **ئاتموسفېرا** ئى. يەر شارى ئەتراپىنى قاپلاپ تۇرغان تەخمىنەن 2000~3000 كىلومېتىر قېلىنلىقتىكى بىر قەۋەت ھاۋا، گازسىمان جىسىم: ئاتموسفېرا بېسىمى.

ئاتموسفېرا بېسىمى ئاتموسفېرانىڭ ئېغىرلىقى بىلەن ھاسىل بولغان بېسىم: ئاتموسفېرا بېسىمى كۈندىلىك تۇرمۇش ۋە سانائەت-يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدا ناھايىتى كەڭ قوللىنىلىدۇ.

ئاجايىپ سۈپ. كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان، تەسەۋۋۇرغا سىغمايدىغان، ناھايىتى قىزىق، ھەيران قالارلىق، ئادەتتىكىدىن باشقىچە، غەيرىي: ئۇ قارمىقىغا ئېلىنغان بېلىقنىڭ خېلىلا چوڭ ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ئاجايىپ خۇشال بولۇپ كەتتى. مەنداش سۆزى: باشقىچە؛ غەيرىي.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئادەتتىكىدەك، ئادەتتىكىچە. **ئاچما** سۈپ. قاناتلىرى بار ھەم قاناتلىرى ئېچىلىدىغان: ئاچما دېرەخ. مەنداش سۆزى: ئېچىلىدىغان.

ئاچىقىش پ. ئىچكىرىدىن ياكى پەستىن بىرنەرسىنى ئېلىپ چىقىش: كەرىمخان ئورەكتىن تېزلا بىر تال بەسەينى ئاچىقىپ قوشنىسىنىڭ قولغا تۇتقۇزدى.

ئاچىماق سۈپ. ئاچىسى بار، ئاچىلىق: ئاچىماق ياغاچ. ★ بىز بىر قېتىم يوغان ئاچىماق قارغايىنىڭ سايسىدا ئارام ئالغاندۇق. مەنداش سۆزى: ئاچىلىق، ئاچا.

ئاچ-يالىڭاچ سۈپ. يېمەك-ئىچمەك، كىيىم-كېچىكى يېتىشمەيدىغان، كۈنى ئېغىر، تۇرمۇشى قىيىن؛ ئىنتايىن نامرات: ئاچ-يالىڭاچ قالماق.

مەنداش سۆزى: كۈنى ئېغىر، ئىنتايىن نامرات.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: باي، توق.

ئاختۇرۇش پ. مەلۇم بىرنەرسىنى ئىزدەش، قىدىرىش: ئۆيىنى ئاقتۇرۇش. يانچۇق ئاقتۇرۇش. لۇغەت ئاقتۇرۇش.

مەنداش سۆزى: ئىزدەش، قىدىرىش.

ئاخشام رەۋ ① كۈن ئولتۇرۇپ، قاراڭغۇ چۈشەي دەپ قالغان ۋاقىت؛ پەيت: مېنىڭ ئانام ئەمگەكچان، بىلمەس ئۇندىن باشقىنى ئىشتىن ئۈزمەس قولنى، ئەتسى ۋە ئاخشىمى. ② كەچ، كەچقۇرۇن: ئاشۇ ئاخشام مېنىڭ ئېسىمدىن ھېچ چىقمايدۇ.

مەنداش سۆزى: كەچ، كېچە.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كۈندۈز.

ئاخشاملىق سۇپ. بىر ئاخشامغا يېتەرلىك، بىر ئاخشامغا

كېرەكلىك، چىدايدىغان، بىر ئاخشام داۋاملىشىدىغان: بىر ئاخشاملىق كىنو. بىر ئاخشاملىق ئويۇن. بىر ئاخشاملىق تاماق. بىر ئاخشاملىق ئىش.

ئاخشاملىققا رەۋ. كەچتە، ئاخشامدا، ئاخشام بولغاندا:

ئاخشاملىققا ساۋاقدىشىمنىڭ ئۆيىگە بارىمەن.

مەنداش سۆزى: كەچتە، ئاخشامدا.

ئاخىر ① ئى. نەرسە، ئىش-ھەرىكەت، ۋەقە-ھادىسە ۋە ۋاقىت

قاتارلىقلارنىڭ تۈگەنچىسى، ئەڭ كېيىنكىسى: ئاينىڭ ئاخىرى. ②

يۈك. زادى: ئاخىر سەن نېمە دېمەكچى ئىدىڭ؟ ③ رەۋ. بەربىر، ھامان،

قاچانلا بولسۇن، قانداقلا بولسۇن؛ نەتىجىدە: بېلىقچىنىڭ كىچىك

ئوغلى كۈنلەپ، ئايلاپ، يىلاپ يىغلاپتۇ. يىغلا-يىغلا ئاخىر قوشقا ئايلىنىپ قاپتۇ.

ئاخىرەت ئى. ئۇ دۇنيا، باقىي ئالەم؛ قىيامەت: شاھ قۇرۇق دۇنيا

بىلەن خوشلىشىپ ئاخىرەتكە سەپەر قىلىپتۇ.

مەنداش سۆزى: ئۇ دۇنيا، باقىي ئالەم، قىيامەت.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: بۇ دۇنيا.

ئاخىرقى سۇپ. نەرسە ۋە ھەرىكەت قاتارىنىڭ ئەڭ كەينىدىكى،

كېيىنكى: ئاخىرقى پۇرسەت. ئاخىرقى بەت. ئاخىرقى پەلە. ئاخىرقى سوت. مەنىداش سۆزى: كېيىنكى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: دەسلەپكى، باشتىكى.
 ئاخىرلاشتۇرۇش پ. ئاخىرىغا يەتكۈزۈش، تاماملاشتۇرۇش، تۈگىتىش: ئۇ ئۆزىنىڭ ئوقۇغۇچىلىق ھاياتىنى پۈتۈنلەي ئاخىرلاشتۇردى.
 مەنىداش سۆزى: تاماملاشتۇرۇش، تۈگىتىش، تامام قىلىش.
 قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: باشلاش.

ئاخىرلىشىش پ. ئاخىرىغا يېتىش، تاماملاش، تامام بولۇش، تۈگەش: ئايگۈلنىڭ ھېكايىسى ئاخىرلاشتى.
 مەنىداش سۆزى: تامام بولۇش، تاماملاش، تۈگەش.
 قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: باشلىنىش.

ئاخىرى رەۋ ① ئىش-ھەرىكەتنىڭ تۈگەش چېكى؛ ئايغى، ئەڭ كەينى: مەن بۇ ئىشقا ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ ئاخىرى بىر ئامال تاپتىم.
 ② ئاخىرقى ھېسابتا، نەتىجىدە، بەر بىر، ھامان: كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇلار ئاخىرى دوست بولۇپ قېلىشتى.
 قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: بېشى، دەسلەپكى، باشلىنىشى.

ئاداق ئى. ئاخىرى، سولڭ؛ خاتىمە: كاشكى جان بىر باغ ئوتۇنغا ئەرزىسە ئارمان نېمە، ۋەتەننىم گۈلخاندا يانسام چاراسلاپ تا ئاداق.
 مەنىداش سۆزى: ئاخىر، سولڭ.
 قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: دەسلەپ، باش، ئالدى، مۇقەددەم.

ئاداققى سۈپ. ئاخىرقى، ئەڭ ئاخىرقى: ئۇ ۋۇجۇددا ئۆز زامانىسىنىڭ قىزلىرىدا كەم ئۇچرايدىغان بىر خىل قەتئىي مەردانىلىك ۋە يۈكسەك جاسارەتنى ھېس قىلدى ۋە ئاداققى قەتئىي قارارغا كەلدى.
 مەنىداش سۆزى: ئاخىرقى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: باشتىكى، دەسلەپتىكى.
 ئاداققىچە رەۋ. ئاخىرغىچە، ئەڭ ئاخىرغا قەدەر: بىز خەلقىمىزنىڭ

بەخت-سائادىتى ئۈچۈن ئاداقچە كۈرمىش قىلىمىز.

مەنىداش سۆزى: ئاخىرغىچە.

ئادالاش پ. پاكىزلاش، تازىلاش، ئېرىغداش: قاچا ئادالاش. ئۆي ئادالاش. سەي ئادالاش.

مەنىداش سۆزى: پاكىزلاش، تازىلاش، ئېرىغداش.

ئادالەت ئى ① ئادىل، خالىس ۋە توغرا ئىش تۇتۇش،

ھەققانىيەت، ئادىللىق: ئادالەت ھەققانىيەت ئۈستىدىن غەلبە قىلىدۇ. ②

ئاياللارنىڭ ئىسمى.

مەنىداش سۆزى: ھەققانىيەت، ئادىللىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ھەققانىيەتسىزلىك،

ئادالەتسىزلىك.

ئادالەتسىز سۆپ. ئادىل بولمىغان، ئادالەتتىن تاشقىرى،

ئادالەتكە خىلاپ: ئادالەتسىز ئۇرۇش. ئادالەتسىز ئىش.

مەنىداش سۆزى: ھەققانىيەتسىز.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئادالەتلىك.

ئادالەتسىزلىك ئى. ھەققانىيەتسىزلىك، ئادالەتتىن

ياقلىماسلىق، ھەققانىيەتنى دەپسەندە قىلىش: ئادالەتسىزلىك قىلىش.

مەنىداش سۆزى: ھەققانىيەتسىزلىك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئادالەتلىك، ھەققانىيەتلىك.

ئادالەتلىك سۆپ. ھەققانىيەت بىلەن ئىش قىلىدىغان،

ھەققانىيەتكە ئاساسلانغان؛ ئادىل: ئادالەتلىك ئۇرۇش. ئادالەتلىك ئىش.

مەنىداش سۆزى: ھەققانىيەتلىك، ئادىللىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئادالەتسىزلىك.

ئاداۋەت ئى. دۈشمەنلىك مۇناسىۋەت، ئۆچمەنلىك،

ئاداۋەتخورلۇق، غۇم: ئاداۋەت تۇتۇش. ئاداۋەت ساقلاش. ★ مەن شەخسى

ئاداۋەت بىلەن زادىلا ھېسابلاشمايمەن.

مەنىداش سۆزى: ئۆچمەنلىك، ئاداۋەتخورلۇق غۇم.

ئاداۋەت ساقلاش كۆڭلىدە غۇم ساقلاش، ئۆچمەنلىك ساقلاش، ئاداۋەت تۇتۇش: كىشىگە ئاداۋەت ساقلاش ياخشى ئىش ئەمەس. ★ ئاداۋەت ساقلاش سالامەتلىككە زىيانلىقتۇر.

مەنىداش سۆزى: ئاداۋەت تۇتۇش، غۇم ساقلاش، ئۆچمەنلىك ساقلاش، كىر ساقلاش.

ئاداۋەتچى ئى. دائىم ئاداۋەت ساقلايدىغان، كىشىلەرگە ئاداۋەت تۇتىدىغان كىشى، ئاداۋەتنى كۈچلۈك ئادەم.

ئاداۋەتخور سۇپ. ئاداۋەت ساقلايدىغان، ئاداۋەت تۇتىدىغان: ئاداۋەتخور ئادەم.

ئاداۋەتلىشىش پ. ئۆزئارا قارشىلىشىش، بىر-بىرىگە دۈشمەنلىك پوزىتسىيىسىدە بولۇش.

مەنىداش سۆزى: دۈشمەنلىشىش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: دوستلىشىش.

ئاداۋەتلىك سۇپ. ئاداۋەتنى بار، ئاداۋەت تۇتقان، ئاداۋەت ساقلىغان: مانا شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئاداۋەتلىك يۈرىكىدە توختى شۇجىغا نىسبەتەن ئۆچمەس داغ قالغانىدى.

مەنىداش سۆزى: ئاداۋەتخور.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئاداۋەتسىز.

ئادەتتە رەۋ. ئادەت بويىچە، ئادەتكە ئاساسەن: نورمال ھالەتتە، كۆپ ھاللاردا: ئادەتتە كىيىمنى بۇيۇپ بولۇپ ئۇچ قېتىم چايقايمىز.

مەنىداش سۆزى: كۆپ ھاللاردا، نورمال ئەھۋالدا، ئادەت بويىچە.

ئادەتتىكىچە رەۋ. ئادەتتىكىدەك، ئادەتتىكىگە ئوخشاش: ئالدىمىزدا ئېغىر سىناق تۇرۇپتۇ، بۇ سىناق ئادەتتىكىچە ئۆتۈپ كېتىشىمۇ مۇمكىن.

مەنىداش سۆزى: ئادەتتىكىدەك.

ئادەتتىكىدەك رەۋ. ھەر ۋاقىتتىكىگە، ئادەتتىكىگە ئوخشاش، ئادەتتىكىچە؛ نورمال: مەن ئەخمەتتى بولىدىغان يىگىت دەپ قارايمەن، نېمىشقا دېسىڭىز، ئۇنىڭ بىر ئىشى ياخشى، ئاغىنىسى مەيلى ئىلغار بولسۇن، مەيلى قالاق بولسۇن، دەيدىغىنىنى يۈزىگە دەپ بولۇپلا يەنە ئادەتتىكىدەك مۇناسىۋەت قىلىپ يۈرۈۋېرىدۇ.

مەنىداش سۆزى: ئادەتتىكىچە، نورمال.

ئادەتلىنىش پ. ئادەتكە ئايلاندۇرۇش؛ ئادەت قىلىش: ئۇ كىچىك بولسىمۇ ھەدىسىنىڭ سۆزىنى ئېسىدە چىڭ تۇتۇپ بىرەر نەرسە يېگەندە قولىنى يۇيۇشقا ئادەتلەندى.

مەنىداش سۆزى: ئادەت قىلىش.

ئادەمزات ئى. ئادەم بالىسى، ئىنسان، ئىنسانىيەت، كىشى: ئادەمزات ئايىغى تەگمىگەن جاي. ★ ئۇ يەر، بۇ يەردىن ئالتە ئايلىق يول، ئادەمزات تۈگۈل، ئۇچار قۇشلارمۇ ئۇ يەرگە بارالمايدۇ.

مەنىداش سۆزى: ئادەم بالىسى، ئىنسان، كىشى، ئادەم. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ھايۋان، ھايۋانات.

ئاددىي سۈپ ① ئادەتتىكى، باشقىلاردىن ئانچە كۆپ پەرق قىلمايدىغان؛ ھەر ۋاقىت بولۇپ، ئۇچراپ تۇرىدىغان، ئانچە مۇرەككەپ بولمىغان: ئاددىي گەپ. ئاددىي ئۆي. ② ئاڭلاشقا، چۈشىنىشكە، ھەل قىلىشقا ئاسان، ئوڭاي بولغان: ئاددىي سوئال. ئاددىي ئىش. ③ لايىقىدا-ئەمەس، ئاز نەرسە بىلەن: — بىز بۇ يەرگە مۇشۇنداق ئاددىي كېلىپ قالدۇق، — دېيىشتى ئايال مۇئەللىملەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ. ④ سەل، بوش، مۇرەككەپ ئەمەس: ئاددىي قارىماق. ئاددىي چاغلىماق. ئاددىي ئاتالغۇلۇق سان. ⑤ سۈپەت جەھەتتىن يېتەرلىك (ئالىي) بولمىغان، ئانچە ياخشى ئەمەس: ئاددىي رەختتىن تىكىلگەن كىيىم.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: مۇرەككەپ.

ئاددىي كەسىر سۈرەت ۋە مەخرەجلەردىنلا ئىبارەت بولغان

كەسىر. مەسىلەن: $\frac{1}{6}$ ، $\frac{3}{7}$ قاتارلىقلار.

ئادىشىش پ. يولدىن ئېزىش، ئېزىپ قېلىش، تېنەپ قېلىش، قايىمۇقۇش، يولدىن چىقىش: ياخشىنى ماختىساڭ يارىشىدۇ، ياماننى ماختىساڭ ئادىشىدۇ(ماقال). ★ شۇنداق قىلىپ، ئۇلار چۆللۈكنىڭ قاق ئوتتۇرسىغا كەلگەندە يولدىن ئاداشتى.

مەنىداش سۆزى: ئېزىش، قايىمۇقۇش، يولدىن چىقىش.

ئارداپ كېتىش ئىچى ئېچىشىش، ھەسەتخورلۇق تۇتۇش، كۆرەلمەسلىك ھېسسىياتى كۈچىيىش: ئۇنىڭ ناھايىتى ئىچى تار بولغاچقا، باشقىلارنىڭ ئازراقلا نەتىجىگە ئېرىشكىنى كۆرۈپ قالسا چىدىماي ئىچى ئارداپ كېتىدۇ.

ئارزۇ ئى ① دىلدىكى ئىستەك، ئۈمىد، ئىنتىلىش، ھەۋەس: بىر ئارزۇ ئون ئارزۇنى تۇغىدۇ(ماقال). ★ ئۆسمۈرلەردە بىلىم ئىزدەش ئارزۇسى كۈچلۈك بولىدۇ. ② قىزلارنىڭ ئىسمى.

مەنىداش سۆزى: ئىستەك، ئۈمىد، ھەۋەس، ئىنتىلىش.

ئارزۇ قىلىش ئۈمىد قىلىش، ئۈمىدلىنىش، ئىنتىلىش: ئۇ شەھەر كۆرۈشىنى ئارزۇ قىلىدۇ.

ئارقىلىق تر ① بىرەر نەرسىنىڭ ئىچىدىن، ئارىسىدىن، ئوتتۇرىسىدىن ياكى ئۈستىدىن: بۇ ھويلا ئارقىلىق باغقا چىققىلى بولىدۇ. ② بىرەر كىشى ياكى بىرەر نەرسە ۋاسىتىسى، ياردىمى بىلەن، ياردىمىدە: تەجرىبە ئارقىلىق كۆز قارىشىڭىزنىڭ توغرا ياكى خاتالىقىنى ئىسپاتلاڭ. ③ ئىسمىنىڭ ئورۇن كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن ئوخشاش مەنىدە، ھەرىكەتنىڭ ۋاسىتىسىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ بۇ ھەرىكەتكە ئەمەلىي ھەرىكىتى ئارقىلىق ئاكتىپ قاتناشتى. ④ سەۋەبلىك، تۈپەيلىدىن: ئۇ بۇ قېتىمقى ماجرا ئارقىلىق ئۆزىنىڭ قانچىلىكلىكىنى ئاشكارىلىدى.

ئارىلاپ-ئارىلاپ رەۋ. ئارىدىن مەلۇم ۋاقىت ئۆتكۈزۈپ، بەزى-بەزى، بىرە-بىرە، ئاندا-ساندا: قاسم گويا سۆزلىسىڭىزچۇ

دېگەندەك ئارىلاپ - ئارىلاپ ماڭا قازاپ قوياتتى. ★ تۇراخۇن مەكتەپكە كىرگەندىمۇ، بويىدا كىرلىشىپ، يېنى قارىداپ كەتكەن ئېمىزگە بىللە ئىدى، دائىم ئەمىسمۇ، ئارىلاپ-ئارىلاپ كىشىگە كۆرسەتمەي ئېمىۋالاتتى.

مەنداش سۆزى: بەزى-بەزى، بىرە-بىرە، ئاندا-ساندا.

ئارىلاشما ① سۈپ. ئىككىدىن ئارتۇق ئوخشاش بولمىغان نەرسىلەردىن تەركىب تاپقان: ئارىلاشما ماددا. ئارىلاشما ئوغۇت. ② ئى. تۈرلۈك نەرسىلەرنىڭ، ماددىلارنىڭ بىرىكىشىدىن، قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان مەھسۇلات: بۇ تەلەپكە يېتىش ئۈچۈن، پولات، چوپۇن ۋە باشقا ئارىلاشما لارنى ھەر خىل نىسبەتتە تەڭشەپ، ئالتە خىل قىلىپ قۇيۇپ كۆرۈش قارار قىلىندى.

ئارىيەت ئېلىش ئۆتنە ئېلىش، قەرز ئېلىش: مەكتەپتىن كىتاب ئارىيەت ئېلىپ ئوقۇشقا بولسىمۇ، لېكىن ياش ئالىملارنى قىزىقتۇرىدىغان كىتابلار يوق ئىدى.

مەنداش سۆزى: ئۆتنە ئېلىش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئارىيەت بېرىش.

ئازار بېرىش كۆڭلىنى ئاغرىتىش، ئازابلاش، رەنجىتىش: سىلەر بۇ بالغا نېمىشقا ئازار بەردىڭلار. ★ ئۇ كىشىنىڭ كۆڭلىگە ئازار بېرىشنى ھەرگىز خالىمايتتى.

مەنداش سۆزى: كۆڭلىنى ئاغرىتىش، رەنجىتىش، ئازابلاش. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خۇش قىلىش، خۇشال قىلىش، شادلاندىرۇش.

ئازگال ئى. ئويۇلۇپ قالغان جاي، ئويما يەر، ئورەك: سېپىل تۈۋى كەڭ بىر ئازگال ئىدى، كىشىلەر ئاسانلىقچە بۇ يەرگە كەلمەيتتى. مەنداش سۆزى: ئورەك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: دۆڭ.

ئاساسەن ① رەۋ. ئومۇمەن قىلغاندا، ھەممىسى دېگۈدەك، ئاساسىي جەھەتتىن: كوچىلار ئاساسەن پۈتۈپ بولدى. ② تر. بىناگەن،

بويىچە: — سەن تۇغۇلۇپ ئۈچ كۈندىن كېيىن، داداڭنىڭ ۋەسىيىتىگە ئاساسەن ئىسمىڭنى جاسارەت قويدۇم، — دېدى ئانا ئۇغلغا. ★ بىز بۇ ئىشنى يۇقىرىنىڭ يوليورۇقىغا ئاساسەن بېجىردۇق.

مەنىداش سۆزى: ئومۇمەن ئېيتقاندا، ئاساسىي جەھەتتىن؛ كۆرە، بىنائەن، بويىچە.

ئاق فوسفور ئى. ھاۋاغا يولۇقسا ئۆزلۈكىدىن ئوت ئېلىپ ياندىغان موم شەكلىدىكى بىرخىل قاتتىق ماددا.

ئاق كۆڭۈل سۇپ. كۆڭلى تۈز، نىيىتى توغرا، باشقىلارغا يامانلىق ئىزدەيدىغان: ئاق كۆڭۈل ئادەم. ★ شۇنىڭدىن كېيىن ئاق كۆڭۈل زۇمرەت بىلەن دادىسى خاتىرجەم تىنچ ئۆمۈر سۈرۈپ ئۆتۈپتۇ. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قارا نىيەت.

ئاق كىرىش ئاقىرىش، ساقال، چاچتىكى تۈكلەر ئاقىرىشقا باشلاش: ئۇستازنىڭ چاچ-ساقاللىرىغىمۇ ئاق كىردى. ★ چېچىغا ئاق كىرگەن، ئۇزۇن ساقاللىق، مۈكچىيىپ قالغان بىر بوۋاي ئورۇندۇقتا ئولتۇراتتى. مەنىداش سۆزى: ئاقىرىش، ئاق سانجىش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قارىيش.

ئاق-قارىنى بىلىش ياخشى-يامان ئىشلارنى، ھەق-ناھەقنى پەرق ئېتىش، ئاق-قارىنى پەرق ئېتىش، ئاق-قارىنى ئاجرىتىش: بالا چوڭ بولۇپ، ئاق-قارىنى بىلدى.

مەنىداش سۆزى: ئاق-قارىنى پەرق ئېتىش، ئاق-قارىنى ئاجرىتىش، ئاق-قارىنى بىلىپ قېلىش.

ئاقىل ① سۇپ. ئەقىللىق، ئۆتكۈر پىكىر قىلىدىغان؛ دانا: ئاتام مېنى ئۆزىدەك ئاقىل ۋە دانا قىلىپ تەربىيىلدى. ② ئى. ئەقىللىق كىشى، ئۆتكۈر پىكىر قىلىدىغان ئادەم: ئاقىل ئۆزىنى ئايىدۇ(مقال).

مەنىداش سۆزى: دانا، دانىشمەن.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: نادان.

ئاقىلانى سۇپ. ئەقىلگە مۇۋاپىق، ئەقىلگە سىغىدىغان، دانا:

ئاقىلانە مەسلەھەت. ئاقىلانە پىلان. ئاقىلانە ئىش. ★ بىر پادىشاھ ئۆتكەنكىن، ئۇ ھەر كۈنى ئىشقا چۈشكەندە، ئالدى بىلەن دانىشمەنلەرنى قوبۇل قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئاقىلانە مەسلەھەتلىرىنى ئاڭلايدىكەن. ★ ئاقىلانە تەدبىر ئىشنى تۈزەيدۇ. مەنىداش سۆزى: ئەقىلگە سىغىدىغان، دانا، ئاقىللارچە. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئەخمىقانە.

ئاقىۋەت ئى. ئاخىرقى يەكۈن، نەتىجە؛ ئاخىرى: ئىشنىڭ ئاقىۋىتى. ★ ئەگەر مۇشۇ ئەھۋالدا يامغۇر يىغىپ كېتىدىغان بولسا ئاقىۋىتى ياخشى بولمايدۇ. مەنىداش سۆزى: نەتىجە، ئاخىرى.

ئاڭلىتىش ئى ① خەۋەر، سۆز، گەپ: ھازىر ئاڭلىتىش بېرىمىز. ② رادىئو ئىستانسىسى ياكى رادىئو ئۆزبېللىرىنىڭ ئاڭلىتىدىغان بىر قېتىملىق نومۇرلىرى: شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسى ئەتكەن سائەت بەش يېرىدا بىرىنچى قېتىملىق ئاڭلىتىشنى باشلايدۇ.

ئالاقىچى ئى. ئالاقە ئىشلىرى خىزمەتچىسى، خەت-ئالاقە، ھۆججەت توشۇغۇچى؛ خەۋەرچى: ئۇلار ئۈرۈمچى ۋە ئىلى تەرىپلەرگە ئەۋەتىلىدىغان ئالاقىچىلارنى ئەۋەتىپ بولۇشتى.

ئالامەت ① ئى. بەلگە، نىشان، ئىپادە، ئىشارە: ئېلىش ئالامىتى. كۆپەيتىش ئالامىتى. ★ ئۇنىڭ چىرايدىكى ئالامەتلەرگە قارىغاندا ئىمتىھان نەتىجىسىنىڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولاتتى. ② سۈپ. ناھايىتى، ئاچايىپ: شاھزادە ئالامەت كېلىشكەن بىر زور ئارغىماق ئاتى مىنىپ بۇ يەرگە كەلدى.

ئالاھىدىلىك ئى. پەرقلىق خۇسۇسىيەت، بەلگىلىك ئارتۇق-چىلىق، مەخسۇس ئايرىملىق: گۈل سۇغىرىشتا ئىشلىتىلىدىغان سۇ سەپكۈچىنىڭ قانداق ئورتاق ئالاھىدىلىكى بار؟

ئالەم ئى. پۈتۈن مەۋجۇدات، بارلىق، كائىنات، دۇنيا، پۈتۈن جاھان: ئالەم دېگەن چەكسىز بولىدۇ. ★ ئالەم كېمىسى يەر شارىدىن ھاۋا بوشلۇقىغا مۇۋەپپەقىيەتلىك قوبۇپ بېرىلىدۇ. مەنىداش سۆزى: دۇنيا، كائىنات.

ئالەمدىن ئۆتۈش قازا قىلىش، ۋاپات بولۇش، ئۆلۈش: ئاتام ئالەمدىن ئۆتكىلى بۇ يىل ئون بەش يىل بولدى.

مەنداش سۆزى: قازا قىلىش، ۋاپات بولۇش، ئۆلۈش، ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلىش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ياشاش، ھايات تۇرۇش، تىرىلىش.

ئالتۇن ① ئى. مېتال ئېلېمېنت. رەڭگى قىزغۇچ سېرىق بولىدۇ، سوزۇلۇشچان كېلىدۇ. خىمىيىۋى خۇسۇسىيىتى تۇراقلىق، پۇل ۋە زىننەت بۇيۇملىرى ياسىلىدىغان قىممەت باھالىق، ئەتۋار مېتال، زەر. ② سۇپ. كۆچمە. قىممەتلىك، بىباھا، گۈللەنگەن، تەڭدىشى يوق: ئالتۇن دەۋر. ئالتۇن پەسىل. ③ سۇپ. كۆچمە. ئالتۇنغا ئوخشاش سارغۇچ قىزىل: ئالتۇن زەڭ. ④ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

ئالچاڭلاش پ ① پۈتتىنى كېرىپ، ئىغاڭلاپ مېڭىش: ئۇ بۇ قېتىم كېسەلدىن قوپقاندىن بېرى ئالچاڭلاپ ماڭىدىغان بولۇپ قالدى. ② كۆرەڭلەش، گىدىيىش: سەمەت ئازراق قېتىۋېلىپلا ئالچاڭلىغىلى تۇردى.

ئالچايغاق سۇپ. تولا ئالچىيىدىغان، ئالچىيىپلا تۇرىدىغان: ئالچايغاق بالا. ئالچايغاق ئايال.

ئالچىيىش پ. پۈت-قولنى ئۇزۇن سۇنۇپ ياكى چاترىقىنى كېرىپ ئولتۇرۇش: نېمانداق ئالچىيىپ ئولتۇرسەنوي؟— دەپ ۋارقىردى قاسماخۇن ئوغلىغا.

مەنداش سۆزى: ئالچاڭلاش.

ئالداپ-سالداپ ئالداپ-سىلاپ، ئالداپ يۈرۈپ، يالغان-ياۋد-داق گەپلەرنى قىلىپ يۈرۈپ، ھەر خىل ئالدامچىلىق ۋاسىتىلىرىنى ئىشقا سېلىپ: موماي ناھايىتى خاپا بولغان بولسىمۇ، قىزنى ئالداپ-سالداپ ئۆگزىگە چىقىرىپتۇ.

مەنداش سۆزى: ئالداپ-سىلاپ.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تەمكىنلىك بىلەن، سالماقلىق بىلەن.

ئالدامچى ئى. يالغان سۆز-ھەرىكەت بىلەن باشقىلارنى ئالدايدىغان ئادەم، باشقىلارنى ئالدىغۇچى: ئالدامچىلار ھىيلە - مېكر ئىشلىتىپ بوۋاينىڭ ئۆيىدىن ئالتۇننى ئوغرىلاپ كېتىپتۇ. مەنىداش سۆزى: كۆز بويامچى، گوللامچى.

ئاندىن باغل ① شەرت-بېقىندى جۈملىلەردە باغلىغۇچىلىق ۋەزىپىسىدە كېلىپ، «شۇ چاغدا، شۇ ۋاقىتتىلا» دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: ئەگەر ئۇ، شۇ چېكىنگىنچە كوزۇققا بېرىپ تاقالسا، ئاندىن مەن ئۇنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇۋېلىپ كوزۇقنىڭ يان باغچىغا كېلىشتۈرۈپ ئۈستۈرۈشنى ئويلىغانىدىم. ② ئۇنىڭدىن كېيىن، شۇ ۋاقىتتىن كېيىن: ئۇلاپلا: ئاۋۋال ئىشلە، ئاندىن ئوينا (ماقال). ③ ئۇندىن، ئۇندىنمۇ، ئۇنىڭدىن، ئۇنىڭدىنمۇ: ئەل ئامان، دەردىڭ يامان، كۆيدۈرۈشۈڭ ئاندىن يامان.

ئانىسى ① سۈپ. بوزەك؛ ياۋاش: ئانى تايماق. ② ئى. بوزەك كىشى، ياۋاش ئادەم: ئانىنى تاپسام، شىللىسىگە مىنىپ چاپسام. (ماقال).

مەنىداش سۆزى: بوزەك؛ ياۋاش.

ئانى تېپىش بوزەك قىلىش، بوزەك ئېتىش، خارلاش: ئۇلار بىر بولۇپ ئەكبەرنى ئانى تېپىشتى.

مەنىداش سۆزى: بوزەك قىلىش، بوزەك ئېتىش، خارلاش. **ئاۋايلاش** پ. ئېھتىيات قىلىش، دىققەت قىلىش، ئاياش، ئاسراش: ئاۋايلىماي ئۇرۇۋېدىم، ئاغرىماي ئۆلۈپ قالدى (ماقال). ★ سۇلايمان كۆك كۈنۈپرتى ئاۋايلاپ يىرتتى.

مەنىداش سۆزى: ئاياش، ئاسراش، ئېھتىيات قىلىش.

ئاۋۇ ئال. سۆزلىگۈچى ئىشارەت قىلغان ئۆزىدىن يىراقتىكى شەيئىنى ئىپادىلەيدۇ ياكى ئايرىپ كۆرسىتىدۇ: ئاۋۇ نېمە؟ ★ ئاۋۇ

ئادەم كىم؟

مەنىداش سۆزى: ئاشۇ، ئاشۇۋۇ.

ئاۋۋال رەۋ ① باشلىنىش پەيتى، ۋاقتى؛ دەسلەپكى چاغ، دەسلەپكى پەيت: ئاۋۋال ئاشام. ئاۋۋال-ئاخىر. ② ئىلگىرىكى ۋاقىتلاردا؛ ئىلگىرى، بۇرۇن: ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى ئاۋۋال قانداق بولسا، ھازىرمۇ شۇنداق ئىكەن. ③ ھەممىدىن ئالدىن؛ ئالدى بىلەن؛ دەسلەپ: ئاۋۋال تائام، ئاندىن كالام(ماقال). ★ پاراشوك سويۇنى ئاۋۋال ئىلمان سۇغا سېلىپ مازغاپ چىقىرىۋالسىز، ئاندىن يۇيىسىز.

مەنىداش سۆزى: دەسلەپكى چاغ؛ ئىلگىرى، بۇرۇن؛ ئالدى بىلەن، دەسلەپ.

ئە

ئەپچىل سۇپ ① ھەر قانداق ئىشنى تېز ۋە چاققان قىلالايدىغان، چاققان، چېۋەر، چېبەدەس: سادىقنىڭ ئەپچىل بىر ئىنىسى قازاننىڭ تۈگۈلۈكىدىن چۈشۈپ تۈلۈمنى يېشىۋېتىپتۇ. ② ئەپلىك، قۇلاي، مۇۋاپىق، باب: ئەخمەتجان ئۇنىڭ قولىدىكى ۋېلىسىپىتنى ئېلىپ ئۆستەڭ بويىغا ئەكىلىپ، ئەپچىل بىر جايغا قويۇپ قويدى.

مەنىداش سۆزى: چاققان، چېۋەر، چېبەدەس، ئەپلىك، قۇلاي، مۇۋاپىق، باب.

ئەپچىللىك ئى. چاققانلىق، چېۋەرلىك، پەم: قىز ئەپچىللىك بىلەن ۋېلىسىپىتكە مىنىپ، پىدانى بار كۈچى بىلەن تەپكىنىچە ئۆز ئۆيى تەرەپكە قاراپ چاپتى.

مەنىداش سۆزى: چاققانلىق، چېۋەرلىك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قوپاللىق.

ئەپۇ سوراڭ ئۆتكۈزگەن كەمچىلىك، سەۋەنلىكىنى

كەچۈرۈشنى ئۆتۈنۈش، ئۆزرە ئېيتىش: مەن ئاغنەمدىن ئاشۇ ئىش تۈپەيلى خىجالەت بولۇپ ئەپۇ سورىدىم.

مەنىداش سۆزى: كەچۈرۈم سوراش، ئۆزرە ئېيتىش.

ئەت ئى ① ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ گۆشى: ئەت قونۇش. ئەت تۇنۇش. ئەت پەيدا بولۇش. ② بەزى مېۋىلەرنىڭ گۆش قىسمى: ئېتى چۈرۈك قوغۇن. ئېتى قېلىن شاپتۇل. ③ كۆچمە. بەزى يەرنىڭ ئۈستۈنكى قەۋىتىدىكى مۇنبەت، ھوسۇللۇق قىسمى: ئەت توپا.

ئەتە ئى ① بۈگۈندىن كېيىنكى بىر كۈن: بۈگۈن ماڭا كەلدى، ئەتە ساڭا كېلەر. (ماقال). ★ موماي ئۇنى بەزلەپتۇ، ئاش قىلىپ يېگۈزۈپتۇ. ئەتسى ئەتگەنلىكى موماي قىزغا: — قىزىم، مەن سېنى سوغا-سالاملار بىلەن ئۈزىتىپ قويماي، — دەپتۇ. ② يېقىن ۋاقىت: يېقىن كەلگۈسى، كېلەچەك: ئادا بولدى گۈل ئالدىدا شەرتىمىز، كېلەر ئەمدى قەتئىن تاتلىق ئەتىمىز.

ئەتە-ئاخشام ئى. ئۆتۈۋاتقان كۈنلەرنىڭ ئەتىگىنى ۋە ئاخشىمى: تاغامنىڭ قىزى ھەر كۈنى ئەتە-ئاخشامدا ئۇنىڭ يېنىغا كىرەتتى.

ئەتە-ئۆگۈن ئى. ئەتە ياكى ئۆگۈن: پات ئارىدا، يېقىن ئارىدا: ھازىر كۈنمۇ خېلى ئىسسىق قالدى، ئەتە-ئۆگۈن تېرىقچىلىق باشلىنىدۇ. مەنىداش سۆزى: پات ئارىدا، يېقىن ئارىدا.

ئەتەي رەۋ ① مەلۇم بىر مەقسەت يوشۇرۇنغان ھالدا، بىلىمەسكە سېلىپ؛ بىلىپ تۇرۇپ، قەستەن: مەن قىزنىڭ روھى ئىنتىلىشلىرىنى بىلىش ئۈچۈن ئەتەي ئۇنى كۆپرەك سۆزلەتتىم. ② ئالايىنەن، مەخسۇس، ئاتاڭ: مەن ئەتەي سىزنى يوقلىغىلى كەلدىم. مەنىداش سۆزى: قەستەن، مەقسەتلىك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تاسادىپەن.

ئەتتىكەن ئى. ئادەمنىڭ تىرىنقى ئەتراپىدىن كۆتۈرۈلۈپ قالىدىغان تىكەندەك گىنچىكە تېرە.

ئەتراپ (ئەتراپى) ئى ① تۆت تەرەپ، پەرق ئەتكەن ھەممە ياق: كۈندۈزى گېپ قىلساڭ ئەتراپىڭغا باق، كېچىسى گېپ قىلساڭ قۇلاقنى قۇلاققا

ياق (ماقال). ② كۆزەتكۈچىگە نىسبەتەن يېقىن جاي: يېرىم سائەتتىن كېيىن يېقىن ئەتراپتا زەمبىرەكلەر گۈلدۈرلەشكە باشلىدى. ③ مەلۇم نەرسىنىڭ چۆرىسى: ھازىر كەلگەن مېھمانلار ئۈستەل ئەتراپىغا توپلىشىپ ئولتۇردى.

ئەتراپلىق سۇپ. ھەممە تەرەپنى تەڭ كۆزىتىپ، تەڭ ھېسابقا ئالغان، ئومۇمىي جەھەتلەرنى كۆزدە تۇتقان: ئوقۇتۇشنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى ئوقۇغۇچىلارغا ئەتراپلىق، سىستېمىلىق پەننىي بىلىملەرنى بېرىش. ★ ئۇ فورمۇلنى ئەتراپلىق يېشىپ بەردى.

ئەتلەس ئى. بىر يۈزى يالتىراق ھەم گۈلى ئوچۇق كۆرۈنىدىغان، يەنە بىر يۈزىنىڭ گۈلى سۇس يەرلىك يىپەك رەخت.

ئەتلەسچىلىك ئى. ئەتلەس توقۇش، سېتىش ئىشى، كەسپى: خوتەن خەلقى ئەتلەسچىلىك، گىلەمچىلىك قاتارلىق ھۈنەر-سەنئىتى بىلەن تونۇلغان.

ئەتۈركە ئى. ھەر خىل ماشىنا ئۈسكۈنىلىرىنى قۇراشتۇرۇپ ياساشتا، قالپاقلىق بۇرما مىخلارنى بۇراپ چىگىتىش، بوشتىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان قول سايىمىنى.

ئەتىر ئى. خۇشبۇي ماددىلارنىڭ ئىسپىرتتىكى ئېرىتمىسىدىن ئىبارەت سۇيۇقلۇق، پەرداز بۇيۇمى.

ئەتىر سوپۇن ئى. خۇشبۇي نەرسىلەرنى ئارىلاشتۇرۇش ئارقىلىق ياسىلىدىغان، يۈز-قوللارنى يۇيۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان سوپۇن: ئەگەر چاچ سوپۇنى بولمىسا، ئۇنىڭ ئورنىغا ئەتىر سوپۇن ئىشلەتسەكمۇ بولىدۇ.

ئەتىرلىك سۇپ. ئەتىر پۇرىقى بار، ئەتىر خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، ئەتىر قوشۇلغان: ئەتىرلىك بۇيۇم.

ئەتىكى سۇپ. ئەتە بولىدىغان، ئەتىسى يۈز بېرىدىغان: ئەتىكى ئىش. ★ ئەتىكى قۇيرۇقتىن بۈگۈنكى ئۆپكە ئەلا(ماقال).

ئەتىگەن رەۋ ① تاڭ يورۇغاندىن تارتىپ كۈن چىققۇچە بولغان ئارىلىقتىكى ۋاقىت؛ سەھەر: ئۇيانغا باق، بۇيانغا باق، ئەتىگەن تۇرۇپ

قوشانغا باق(ماقال). ② بەلگىلەنگەن ۋاقىتقا نىسبەتەن بالدۇر؛
ۋاقتى يېتىپ كەلمىگەن: مەن ئەمدى ئون سەككىز ياشقا كىردىم، توي
قىلىشقا تېخى ئەتىگەن.

مەنداش سۆزى: سەھەر؛ بالدۇر.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كەچ، ئاخشام.

ئەتىگەنكى سۆزى: شۇ كۈنى ئەتىگەندىكى: ئەتىگەنكى ئىش. ئەتىگەنكى
تاماق. ئەتىگەنكى ۋەقە.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كەچكى.

ئەتىگەنلەپ رەۋ. ئەتىگەندىلا، سەھەردىلا: ئۇلار ئەتىگەنلەپ يۈرۈپ
كەتتى.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كەچلەپ.

ئەتىگەنلىك ئى. ئەتىگەن ئۈچۈن تەييارلانغان، ئەتىگەن ئۈچۈن
ئاتالغان؛ ئەتىگەنگە تەۋە: ئەتىگەنلىك چاي. ئەتىگەنلىك مەشق.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كەچلىك.

ئەتىلەتن رەۋ. بۈگۈندىن كېيىن، كېيىنكى ۋاقىتلاردا،
ئەتىگىچە: بىز ئىككىمىز ئەتىلەتن سېنى يوقلىغىلى كېلىپ قالارمىز.

ئەجىر ئى. سىڭدۈرۈلگەن ئەمگەك، چىقىرىلغان كۈچ،

ئىشلەنگەن ئىش؛ ئەمگەك، خىزمەت: ئەجىر يەردە قالمايدۇ. ★
ھەنىپخان ئۆز ئەجىرى بىلەن بېيىدى. ★ خەق نېمە دېسە دېمەمدۇ، مەن ئۈچۈن
باغاق سېتىش بولامدۇ، ئىشقىلىپ ئىشلەيدىغان بىر ئىش بولسلا، ئۆز ئەجىرىم بىلەن
پۇل تاپساملا بولاتتى.

مەنداش سۆزى: ئەمگەك، ئىش.

ئەجىر قىلىش ئەمگەك قىلىش، تەر تۆكۈش، خىزمەت
ئىشلەش: بۇ ئىشقا ھەر ئىككىمىز كۆپرەك ئەجىر قىلدۇق.

ئەخلاق ئى. كىشىلەرنىڭ ھەربىر جەمئىيەتكە خاس بولغان
پائالىيەت مىزانى، ئەدەپ، خۇلق، پەزىلەت: ئەخلاق بىلەن قانۇننىڭ
پەرقى بار.

ئەخلەت ئى تاشلاندىق، مەينەت، ئەسكى-تۈسكى نەرسىلەر: ئەخلەتنى سۈپۈرۈپ دۆۋىلىگەندىن كېيىن، ئۇنى شازىغا سۈپۈرۈپ ئېلىپ، ئەخلەت ساندۇقىغا تۆكۈمىز.

ئەدەپ ئى ① تەنبەھ، دەككە، جازا: ئەدەپنى بېرىش. ② كىشىلەرنىڭ ئۆزئارا مۇئامىلىدە ئۆزىنى تۇتۇشنى بىلىشى؛ ئەخلاق، تەربىيە ۋە ئۇنىڭ ئۆلچەملىرى: ئۇ شۇ كۈنى كەچتە زاۋۇت ئامبىرىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ياش ئامبارچىغا ئەدەپ بىلەن سالام قىلدى. مەنداش سۆزى: تەنبەھ، دەككە، جازا.

ئەدەپنى بېرىش قىلمىشىغا قاراپ ئەدەبلەپ قويۇش، جاجىسىنى بېرىش، تەنبەھ بېرىش، دەككىسىنى بېرىش: مىللى ئارمىمىز دۈشمەننىڭ ئەدەپنى بەردى.

مەنداش سۆزى: جاجىسىنى بېرىش، دەككىسىنى بېرىش، تاناپنى تارتىش، ئانا - مانىسىنى كۆزىگە كۆرسىتىش. **ئەدەپ-ئەخلاق ئەدەپ ۋە ئەخلاق:** ئىنسان ئۈچۈن، ئەدەپ-ئەخلاق ھەممىدىن مۇھىم.

مەنداش سۆزى: ئەردەم، ئەدەپ. **ئەدەپ-ئەخلاقلىق سۈپ.** ئەدەپ ۋە ئەخلاقى بار، ئەدەپ ساقلايدىغان ۋە ئەخلاققا رىئايە قىلىدىغان، ئەردەملىك: بۇرۇن ئەدەپ-ئەخلاقلىق بىر ئادەم ئۆتكەنكىن.

مەنداش سۆزى: ئەردەملىك، ئەدەپلىك، ئەخلاقلىق. **قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى:** ئەدەپسىز، ئەخلاقسىز، ئەردەمسىز.

ئەرز قىلىش بىرەر كىشى ئۈستىدىن سوت مەھكىمىلىرىگە ئاغزاكى ياكى يازما ھالدا ئەرز سۇنۇش، شىكايەت قىلىش، دەرد تۆكۈش: بىر ئالدامچى سودىگەر ئاتامدىن پۇل قەرز ئېلىپ قايتۇرمايچقا، سوتقا ئەرز قىلدۇق.

ئەزىمەت ئى ① ھەر ئىشنى قىلىشقا جۈرئەتلىك، قۇدرەتلىك،

مەرد ئادەم ياكى باتۇر، پالۋان، قەيسەر كىشى: تىكتاك توپ ئويناۋاتقان كىچىك ئەزىمەتلەر نېمىدېگەن ماھىر-ھە! ② سۈپ. ھەر ئىشنى قىلىشقا جۈرئەتلىك، باتۇر، قەيسەر: سىز بۇرۇن بىر ئەزىمەت ئىدىڭىزغۇ؟ ③ گەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئەس ئى ① ئادەمنىڭ بىلىش، پىكىر قىلىش قابىلىيىتى؛ ئالڭ، زېھىن، ھوش، ئەقىل: ئېسىنى يوقىتىش، ئېسىنى يىغىش، ئېسىنى تېپىش، ئېسىنى بىلىش. ★ ئېسىڭ بارىدا ئېتەك ياپ (ماقال). ② يادىدا ساقلاش، يادقا ئېلىش قابىلىيىتى؛ ياد، خاتىرە: ئەستە تۇتۇش. ئەستە قالدۇرۇش. ئەسكە ئېلىش. ئەسكە سېلىش. ئېسىگە كېلىش. مەنىداش سۆزى: ئالڭ، زېھىن، ئەقىل، ئەس - ھوش، ھوش؛ ياد، خاتىرە.

ئەس - ھوش ئى ① ئەس ۋە ھوش، ئەقىل ۋە زېھىن، ئەقىل ۋە سەزگۈ: ئۇنىڭ ئىس - ھوشى جايىدا. بۇ ئىككىلىسى قورقۇپ كېتىپ ئىس - ھوشلىرىنى يوقاتتى. ② پىكىر - خىيال: سىز قايتىپ كەتتىڭىز، شۇنىڭدىن بېرى مېنىڭ پۈتۈن ئىس - ھوشۇم سىزدىلا.

ئەسۋاب ئى. بىرەر ھۈنەر، كەسىپ ۋە مەلۇم بىر ئىشنى قىلىشتا ئىشلىتىدىغان قورال، سايمان، جابدۇق: نۆمۈرچىلىك ئەسۋابلىرى. مەنىداش سۆزى: قورال، سايمان، جابدۇق.

ئەقىدە ئى ① بىرەر نەرسىگە، ئىشقا قىلىنغان ئىشەنچ، ئېتىقاد: مەن سادىقنىڭ ئۆز ئەقىدىسى يولىدا جان پىدا قىلىشتىن يانمايدىغانلىقىنى بىلىمەن. ② بىرەر نەرسە توغرىسىدا شەكىللەنگەن ھۆرمەتلەش ۋە ياخشى كۆرۈش ئادىتى، ئېتىقاد: ئايرىلغانغا ئۆلمەيمەن، ئەقىدەمگە يىغلايمەن. ★ ئۇنىڭ سەھەر تۇرۇپ چىقىش ئادىتى بىر كۈنمۇ ئۆزگىرىپ باقمىدى. سەۋەب، بۇ بىرخىل ئەقىدە.

مەنىداش سۆزى: ئېتىقاد، ئىشەنچ.

ئەگىز ئى. باھار ۋاقتىدا ئېرىگەن قار-مۇز: باھارنىڭ يىللىق ئاپىشى يەر يۈزىنى ئىلتىپ، يان بېغىرلاردىن ئەگىز ئېقىپ، جان-جانىۋارلار ئۈچەكتىن

چىقىشقا باشلىدى.

ئەگىش پ ① بۇرۇلۇش، ئايلىنىش، چۆرگىلەش: ماشىنا شورلۇق دۆڭلەر ئارىسىدا ئەگىپ يۈرۈپ خېلى ئۇزۇن ماڭدى. ★ بۇ بالىلار مېنىڭ ئۆيۈمنى ئاز ئەگىدى دەمدىلا؟ ② پەيدا بولۇش، كۆرۈنۈش: زەيتۈنەنىڭ كۆڭلى چېچىلىپ كۆرىدە ياش تامچىلىرى ئەگدى. مەنىداش سۆزى: بۇرۇلۇش، ئايلىنىش، پەيدا بولۇش، كۆرۈنۈش.

ئەڭ رەۋ. سۈپەتلەرنىڭ ئاشۇرما دەرىجىسىنى ياسايدىغان دەرىجە رەۋىشى: ئەڭ ياخشى. ئەڭ تاتلىق. ئەڭ يىراق. ئەڭ كۆپ. مەنىداش سۆزى: ناھايىتى، بەك.

ئەڭگۈشتەر ئى ① ئالتۇن قاتارلىق قىممەت باھالىق مېتال، ياقۇت قاتارلىق قىممەت باھالىق تاشلاردىن ياسالغان ئۈزۈك. ② كۆچمە. خاسىيەتلىك، جىق ئىشقا يارايدىغان، نۇرغۇن نەرسىنى قىلىشتا قۇدرەتلىك نەرسە: پەن-تېخنىكا بىزنىڭ ئەڭگۈشتىرىمىز. مائارىپ بىزنىڭ ئەڭگۈشتىرىمىز.

ئەڭگىز ① ئى. سوغۇق مەجەز، سوغۇقلۇق: بۇ بالىنىڭ ئەڭگىزى ئېشىپ قالغان ئوخشايدۇ. ② سۈپ. كۆچمە. تېرىككەك؛ يىغلاڭغۇ: بۇ بالا بەك ئەڭگىز بالا بولۇپتۇ.

ئەڭلىك ئى. ئاياللارنىڭ مەڭزىگە، كالىپۇكىغا سۈرتىدىغان قىزىل سۈرمە: قىزنىڭ ھەشەم بىلەن ئۇششاق بۇدۇر قىلىۋالغان چاچلىرىغا، ئەڭلىك سۈركۈۋالغان مەڭزىلىرىگە ئوت تۇتىشىپ كېتىۋاتقاندا بولىدۇ.

ئەڭلى ئى. كىيىم، كىيىم-كېچەك. مەنىداش سۆزى: كىيىم، كىيىم-كېچەك.

ئەل ئى ① يۇرت، دىيار، ۋەتەن، مەملىكەت: چەت ئەل. ② -بىرەر جاينىڭ ئادەملىرى، ئاھالىسى، خەلقى: ئەلنىڭ قۇلقى ئەللىك (ماقال). ★ ئەل بىلەن ئۆلۈم، بەجايىكى توي (ماقال).

مەنىداش سۆزى: يۇرت؛ ۋەتەن؛ خەلق.

ئەلا (ئەلاسى) ① سۇپ. سۈپىتى، پەزىلىتى جەھەتتىن ئەڭ ياخشى، ئەڭ يۇقىرى؛ ئېسىل: ئەلا سۈپەت. ئەلا سورت. ★ يۈز ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا (ماقال). ② سۇپ. مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىلمىي نەتىجىسىنى كۆرسىتىدىغان ئەڭ يۇقىرى باھا: ئەلا نەتىجە. ئەلا ئوقۇغۇچى. ئەلا نەتىجىگە ئېرىشمەك. ③ ئەر ۋە ئاياللارنىڭ ئىسمى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: پاسسىپ.

ئەلاچى سۇپ. ئاساسىي پەنلەرنىڭ ھەممىسىدە ئەلا نەتىجىگە ئېرىشكەن، ئەلا ئوقۇغان: يولۋاس ئەلاچى ئوقۇغۇچى بولۇپ، جاپپار ئۆگىنىشتە ھەمىشە ئۇنىڭ سەمىي ياردىمىدىن بەھرىمەن بولۇپ تۇراتتى.

ئەل-ئاغىنە ئى. دوست-بۇرادەر، يار-بۇرادەر، دوست-يارەن: مەن مەھەللىدىكى ئەل-ئاغىنلەر بىلەن ئۇچرىشىشقا ئالدىرىدىم.

مەنىداش سۆزى: دوست-بۇرادەر، يار-بۇرادەر، دوست-يارەن. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: رەقىب، ياۋ، دۈشمەن.

ئەل-ئاغىنچىلىق ← ئەل-ئاغىندارچىلىق

مەنىداش سۆزى: ئەل-ئاغىندارچىلىق، دوست-بۇرادەرلىك.

ئەل-ئاغىندارچىلىق سۇپ. ئەل-ئاغىنلىك، دوست-بۇرادەرلىك، يار-بۇرادەرلىك مۇناسىۋەت: ئىككىمىزنىڭ ئەل-ئاغىندارچىلىقىدا گەپ يوق.

مەنىداش سۆزى: ئەل-ئاغىنچىلىق، دوست-بۇرادەرلىك.

ئەلەڭ ئىم. ئادەم ياكى باشقا بىرەر نەرسىنىڭ ئىككى تەرەپكە كۈچىنىز چايقىلىش، ئېغىناش ھەرىكەت ھالىتى.

ئەلەڭ-سەلەڭ سۇپ. ئۇيان-بۇيانغا كۈچىسىز چايقالغان، ماغدۇرسىز-ھالسىز، ئەرۋەڭ-سەرۋەڭ: ئۇ بىرنەچچە يىل بالا دەردىدىن ئەلەڭ-سەلەڭ يۈردى.

ئەلەم I ئى ① جىسمانىي ئازاب، ئاغرىق: نىياز ئۇزاق يىلغىچە كېسەل

ئازابىنى تارتىپ ئۆمرى ئەلەم بىلەن ئۆتتى. ② روھىي ئازاب، دەرد-ھەسرەت: مەن ئەلەمگە چىدىماي بىرنەچچە ئېغىز سۆزلەپ قويدۇم. ③ قەست، ئۆچ، قىساس: سىز بىكاردىن-بىكار شۇنچە ئاچچىقلاپ كېتىپسىز، ئۇنىڭدىن ئاللىمىغان ئەلەملىرىڭىزنى مەندىن ئالماقچىمۇ؟

ئەلەم II ئى ① بايراق، تۇغ. ② مازارلارنى تاۋاپ قىلغۇچىلار تەرىپىدىن شۇ مازارلارغا ئېسىلغان لاتا. مەنىداش سۆزى: بايراق، تۇغ.

ئەلەمدار ئى. بايراق، تۇغ كۆتۈرگۈچى؛ بايراقدار: جەڭ مەيدانىدا ئەلەمدارلار ئەلەملىرىنى كۆتۈرۈپ سەپنىڭ ئالدىدا ماڭدى. مەنىداش سۆزى: بايراقدار.

ئەلپاز (ئەلپازى) ئى. ھالەت، قىياپەت، تۇرق، ئەپت: ئەلپازى ياخشى. ئەلپازى يامان. ئەلپازى قورقۇنچلۇق. ★ بوغالتىر خۇش ياقمىغان ئەلپازى بىلەن قول ئىشارىتى قىلىپلا، ياندىكى بۆلۈمنى كۆرسىتىپ قويدى. مەنىداش سۆزى: ھالەت، قىياپەت، تۇرق، ئەپت.

ئەلپازنى بۇزۇش چىرايى ئۆڭۈش چىراي-شەكلى سەتلىشىش، قىياپىتى بۇزۇلۇش: تىللاخان ئەلپازنى بۇزۇپ، كىشىلەرنى ئەپسانە سۆزلەر بىلەن تىللاشقا باشلىدى.

مەنىداش سۆزى: چىرايى ئۆڭۈش، قىياپىتى بۇزۇلۇش. **ئەل-جامائەت ئى**. ئەل ۋە جامائەت، يۇرت خەلقى: بۇ يەرگە مەھەللىدىكى ئەل-جامائەتنىڭ ھەممىسى يىغىلىپ بولغانىدى.

مەنىداش سۆزى: ئەل-جامائەت، خەلق. **ئەمەلدارلارچە رەۋ**. ئەمەلدارغا ئوخشاش، ئەمەلداردەك: ئۇ ئەمەلدارلارچە قولىنى سىلكىپ بۇيرۇق قىلىدىغان بولۇۋالدى.

مەنىداش سۆزى: ئەمەلدارلاردەك. **قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى**: پۇقرالاردەك.

ئەمەلىيەت ئى. ئىنسانلارنىڭ تەبىئەتنى ۋە جەمئىيەتنى پائالىيەتچانلىق بىلەن ئۆزگەرتىشتىكى پۈتۈن ھەرىكىتى؛

ئەمەلىي پائالىيەت: ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش. بىلىش ئەمەلىيىتى.
ئەمەلىيەتچان سۈپ. ئەمەلىيەتكە كۆپرەك ئەھمىيەت بېرىدىغان،
 ئەمەلىيەتچىلىكى كۈچلۈك: ئەمەلىيەتچان ئادەم.

ئەمدى رەۋ ① سۆز بولۇۋاتقان پەيتتە، ھازىر: مانا ئەمدى ھەممە
 ئىش جايىدا بولدى. ② سۆز سۆزلىنىۋاتقان پەيتتە، ھازىر: ئۇ ئەمدى
 كېلىدۇ. ③ مەنىنى تەكىتلەش، كۈچەيتىش ئۈچۈن خىزمەت
 قىلىدىغان سۆز: خوش ئانا، كېتەي ئەمدى، مەكتەپكە يېتەي ئەمدى.
 بىلىم-ھېكمەت يولغا جاننى بەخش ئېتەي ئەمدى.

ئەندۇۋا ئى. سۇۋاقچىلىقتا تامنى سۇۋاش، سىلىقلاش ئۈچۈن
 ئىشلىتىلىدىغان دەستلىك، تېگى سىلىق مېتال ئەسۋاب: ئۇ
 لاي ئېتىپ ئۆينىڭ تاملارنى ئەندۇۋا بىلەن سۇۋاپ چىقتى.

ئەندىكىش پ. تاسادىپىيلىقتىن سىلكنىپ كېتىش،
 شۈركىنىش، چۆچۈش: ئايىۋر كۈتۈلمىگەن بۇ تونۇش ئاۋازدىن قاتتىق
 ئەندىكىپ كەتتى.

مەنىداش سۆزى: شۈركىنىش، چۆچۈش.

ئەنسىرەش پ. غەم قىلىش، ئەندىشە قىلىش، خەۋپسىرەش؛
 قايغۇرۇش: ئانا ئۆمەر جاننىڭ ئىشچانلىقىغا بىر تەرەپتىن خۇشال بولسا، يەنە
 بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ سالامەتلىكىدىن ئەنسىرەيتتى. ★ مەن ئۇنى بىر خەتەرگە
 يولۇقمىغىدى دەپ ئەنسىرەيمەن.

مەنىداش سۆزى: غەم قىلىش، ئەندىشە قىلىش، خەۋپسىرەش،
 قايغۇرۇش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خاتىرجەم بولۇش، ئەمىن
 تېپىش.

ئەنسىز I سۈپ. ئېنى يوق، ئەن سېلىنمىغان: ئەنسىز قوي. ئەنسىز
 كالا.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئەنلىك.

ئەنسىز II سۈپ. ئېنى تار، ئېنى تاختا: ئەنسىز رەخت.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئەنلىك.

ئەنسىز III سۈپ. تىنچ، خاتىرجەم ئەمەس، ئەندىشىلىك، تەشۋىشلىك، قورقۇنچلۇق: ئەنسىز كېچە. ئەنسىز يىللار.

مەنداش سۆزى: ئەندىشىلىك، تەشۋىشلىك، قورقۇنچلۇق.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تىنچ، تىنچلىق، خاتىرجەم.

ئەنلىك سۈپ. ئېنى نىسبەتەن كەڭ، ئېنى تاختا ئەمەس: ئەنلىك رەخت. ئەنلىك بۆز.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئېنى تار، ئېنى تاختا، ئەنسىز.

ئەھدە ئى. پۈتۈشكەن، بىرلىككە كەلگەن قەتئىي سۆز، ۋەدە، لەۋز، قارار: — مۇندىن كېيىن ئەدەپسىزلىك قىلمايمەن، — دەپ توۋا قىلىپ ئەھدە بەردى ئۇ. ★ مۇتەللىپ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدىلا مۇئەللىم بولۇشقا ئەھدە قىلغانىكەن.

مەنداش سۆزى: ۋەدە، لەۋز، قارار.

ئەھلى جامائەت ئى. بىر جامائەتنى تەشكىل قىلغان كىشىلەر،

جامائەت ئەھلى، خالايق: ھاكىم بىر جۈمە كۈنى جامائەت بىلەن بىللە ناماز ئوقۇغاندىن كېيىن ۋەز ئېيتىپ: — ئى ئەھلى جامائەت، مەن بۇنىڭدىن كېيىن سىلەر بىلەن جاپا-مۇشەققەتتە بىللە بولىمەن، رىيازەتنى تەڭ چېكىمەن، — دەپ ۋەدە قىپتۇ.

مەنداش سۆزى: جامائەت ئەھلى، خالايق.

ئەھمىيەت ئى ① بىرەر نەرسە ياكى ئىشنىڭ كىشىلىك ھاياتىدا،

جەمئىيەتتە ياكى مەلۇم ۋەقەلىكتە تۇتقان ئورنى؛ قىممىتى،

مۇھىملىقى، رولى: ئەھمىيىتى زور، ئەھمىيىتى بار. ② ئېتىبار؛

دققەت - ئېتىبار: ئەھمىيەت بېرىش.

ئەھمىيەتلىك سۈپ. ئەھمىيىتى بار، ئەھمىيەتكە ئىگە، قىممىتى

زور، مۇھىم: ئەھمىيەتلىك قوللانما، ئەھمىيەتلىك قۇرۇلۇش. ★ بۈگۈنكى

سۆھبەت بىر ئەھمىيەتلىك دەرس بولدى.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئەھمىيەتسىز، ئەھمىيىتى يوق.

ئەۋرىشكە ئى. ئۈلگە قىلىنىدىغان بۇيۇم، نەرسە؛ ئۆرنەك، نۇسخا: ئۆسۈملۈكتىن ئەۋرىشكە ياسىغاندا، ئۇنى ئۇزۇن مەزگىل ساقلاپ، تەتقىقاتتا ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

مەنىداش سۆزى: ئۆرنەك، نۇسخا.

ئەيىب ئى ① قائىدە-يوسۇنغا، تەرتىپ-ئىنتىزامغا، ئەدەپ-ئەخلاققا خىلاپ ئىش؛ كەمچىلىك، سەۋەنلىك: بىلبەسلىك ئەيىب ئەمەس، تىرىشماسلىق ئەيىب (ماقال). ★ ئۆزىنىڭ ئەيىبى ئۆزىگە كۆرۈنمەس، كۆزىنىڭ ئەيىبى كۆزىگە كۆرۈنمەس (ماقال). ② نۇقسان، قۇسۇر، ئىللەت، جىسمانىي كەمتۈكلۈك: غېمى يوق ئىنسان بولمىس، ئەيىبى يوق ھايۋان بولماس (ماقال). ★ گۈزەل ئەدەپ-ئەخلاق ئىنساننىڭ جىسمانىي ئەيىبلىرىنىمۇ ياپىدۇ.

مەنىداش سۆزى: كەمچىلىك، سەۋەنلىك، نۇقسان، قۇسۇر، ئىللەت.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئارتۇقچىلىق.

ب

بارا-بارا ۋاقىت ئۆتكەنسېرى، بارغانسېرى، قەدەممۇقەدەم، پەيدىنىپەي، تەدرىجىي؛ بىر-بىرلەپ: ھاۋا يېرا-بارا ئىسسىپ كېتىۋاتىدۇ. ★ ئەكبەر بارا-بارا تىنماي راۋاپ چېلىپ ناخشىنى ئوقۇيدىغان بولدى. ★ ئۇ قىز ئوقۇغۇچى بارا-بارا مېنىڭ دېگىنىمگە كۆندى.

مەنىداش سۆزى: بارغانسېرى، قەدەممۇقەدەم، پەيدىنىپەي، تەدرىجىي؛ بىر - بىرلەپ.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: بىراقلا، بىريوللا.

باراقسان سۇپ. قويۇق، بۈك، باغجانلاشقان: ئۆيىنىڭ كەينىدە بىر تۈپ باراقسان ياڭاق دەرىخى بار.

مەنىداش سۆزى: بۈك، باغجانلاشقان.

بارىكالا ئىم. بىرەر سۆز، بىرەر ئىش-ھەرىكەتنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك قىلىنغانلىقى، بېجىرىلگەنلىكى ئۈچۈن، قايىل بولغانلىقىنى ئىپادىلەيدىغان ئالقىش سۆزى: مەيدانغا يىغىلغان كۆپچىلىك: — بارىكالا! نۇسرەت شاھنىڭ ئەقىللىقلىقىغا ئايرىن! نېمىدېگەن دانالىق بۇ؟ — دېيىشىپ، نۇسرەتنىڭ تەدبىرىگە ھەيران قېلىشىپتۇ. ★ ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئوربۇلغان بالىلار توپىدىن پات-پات «بارىكالا» دېگەن خۇشاللىق كۈلكىسى ياڭراپ تۇراتتى.

مەنىداش سۆزى: ئايرىن.

باشقا كۈن چۈشۈش ئوڭۇشسىزلىققا، پېشكەللىككە ئۇچراش، قىيىنچىلىقتا قېلىش، قىيىن ئەھۋالدا قېلىش: ئەر بېشىغا كۈن چۈشسە، ئۆتۈك بىلەن سۇ كېچەر (ماقال). ★ سەن ھاياتنى سۆيىمىسەڭ، ھايات سېنى سۆيىمەيدۇ. بېشىغا كۈن چۈشكەندە، ھېچكىم كۆڭۈل بۆلمەيدۇ. مەنىداش سۆزى: ئېغىر كۈندە قېلىش، بېشىغا بالا-قازا كېلىش.

بېشى قايغان تەرەپكە مېڭىش مەقسەتسىز، نىشانسىز مېڭىش: بىزنىڭ مەكتىپىمىزدە بەزىبىر ناچار ئوقۇغۇچىلار بار، ئۇلار تىرىشمايدۇ، تاپشۇرۇقنىمۇ ۋاقتىدا ئىشلىمەيلا قالماي ھەتتا بېشى قايغان تەرەپكە ماڭىدۇ. **بېشىغا چىقىش** ھالاكەتكە ئېلىپ بېرىش؛ نابۇت قىلىش، ئۆلتۈرۈش: — ۋەزىر ماڭا قەست قىلىمەن دەپ، ئاقىۋەت ئۆز بېشىغا چىقتى، «ئورنىنى كىم كولىسا، ئۆزى چۈشەر» دېگەن مانا مۇشۇ، — دەپتۇ ئۇ. مەنىداش سۆزى: نابۇت قىلىش، ئۆلتۈرۈش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ياشتىش، كۆكىتىش، روناق تاپقۇزۇش، گۈللىتىش.

باغۋەن ئى ① باغنى پەرۋىش قىلغۇچى كىشى ياكى باغقا قارىغۇچى ئادەم: سېنىڭدەك بىر ياخشى گۈل، باغدا ياتامدۇ، سورايمۇ مەن باغۋەندىن يۇلغا ساتامدۇ؟ ② كۆچمە. تەربىيىلىگۈچى كىشى، تەربىيىلىگۈچى، تەربىيىچى: مائارىپىمىز ئەقىدىلىك باغۋەنلەرگە موھتاج. ★ ئاشۇ ئىشچان

باغۋەنلەر يۈرەك قېنىنى، كۆزىنىڭ نۇرىنى سەرپ قىلىپ، ھارماي-تالماي بىلىم بەرگەچكە، بىز مانا ھازىر خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلغۇدەك سەۋىيىگە ئىگە بولدۇق. **بال** ئى. ھەسەل: چىمەنلەرنىڭ لېۋىدىن تۆكۈلدى ئىمبەر، ئالما، ئانار باغرىدىن ئاقتى بال، شېكەر.

مەنىداش سۆزى: ھەسەل.

بالا ئى. باشقا كەلگەن ئاپەت؛ پالاكەت، بالا-قازا، بالايىئاپەت؛ خەۋپ-خەتەر: ئۆزۈم تاپقان بالاغا نەگە باراي داۋاغا(ماقال). ★ بالا كەلسە قېرىنداشتىن(ماقال). ★ ساقلانساڭ بالا يوق، ساقلانمىساڭ داۋا يوق(ماقال). ★ ئادەمگە سېمىزلىكمۇ بىر بالا ئىكەن.

مەنىداش سۆزى: ئاپەت، پالاكەت، بالا-قازا، قازا. بالايىئاپەت. **باھادىر** ① سۈپ. باتۇر، قورقماس، قەھرىمان. ② ئى. ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

مەنىداش سۆزى: باتۇر، قورقماس.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قورقۇنچاق، توخۇ يۈرەك. **بايا** رەۋ. سۆزلەۋاتقان ۋاقىتتىن سەل بۇرۇن؛ ھېلىراق، ھېلىراقتا: لېكىن دۈشمەنلەر بايا چوغلارنىڭ گەپ قىلىشىغا رۇخسەت يوق دېگەندى.

مەنىداش سۆزى: ھېلى، ھېلىراق، ھېلىراقتا.

باياۋان ئى. مەھەللە-يۇرتتىن يىراق بولغان ۋە ئادەم ياشىمايدىغان سۇسىز چۆل؛ سەھرا، دەشت: پادىشاھ ئازادە بەخت بىلەن خوتۇنى ئىككىسى ئارانلا جېنىنى ئېلىپ باياۋان تەرەپكە قېچىپتۇ.

مەنىداش سۆزى: چۆل، سەھرا، دەشت.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئېكىنزارلىق، بوستانلىق.

بايراملىق سۈپ ① بايرام كۈنلىرى ئىشلىتىلىدىغان: كوچىلار. بايراملىق كىيىملىرىنى كىيگەن بالىلار بىلەن تولدى. ② بايرامدا ئىشلىتىلىدىغان: دادام ماڭا بايراملىق پۇل بەردى.

بەجا كەلتۈرۈش بىرەر ئىشنى، تاپشۇرۇقنى جايىدا

ئورۇنداش، ئىجرا قىلىش، ئەمەلگە ئاشۇرۇش، ئادا قىلىش: ئۇلار بۇ ۋەزىپىلەرنىڭ ھېچقايسىسىنى كېچىكتۈرمەي ۋاقتىدا بەجا كەلتۈردى. ★ جەڭچىلەر بۇيرۇقنى ئۆز ۋاقتىلا بەجا كەلتۈردى.

مەنداش سۆزى: ئورۇنداش، ئىجرا قىلىش، ئادا قىلىش. بەخت ئى. كىشى تۇرمۇشىدىكى رازىمەنلىك، ئازمانسىزلىق، خۇرسەنلىك ھالىتى، ئامەت، تەلەي، سائادەت: ۋاقتىڭ كەتتى — بەختىڭ كەتتى (ماقال). ★ قىز بەختكە تولغان كۆزلىرىنى ئەكبەردىن يوشۇرۇپ ئولتۇرمىدى، لېكىن نېمە دېيىشنى بىلمەيتتى. ★ دوست ئۈچۈن، دوستىڭ بەختى ئۈچۈن ئازاب چېكىشمۇ بىر بەخت.

مەنداش سۆزى: ئامەت، تەلەي، سائادەت، قۇت، ئىقبال. قارىمۇقارشى مەنلىك سۆزى: بالا-قازا، بالا، ئاپەت، كۈلپەت. بەخىرامان رەۋ. غەم-ئەندىشىسىز، خاتىرجەم، بىمالال، خۇدۇكسىرمەي، بىپەرۋا، ئېتىبارسىز، بىخۇدۇك: بۇ چاغدا قولى باغلانغان شانباياز بەخىرامان ئولتۇرغان ئىسكەرنىڭ بېشىغا كەينىچە بىر كالا قويدى. مەنداش سۆزى: بىمالال، بىپەرۋا، بىخۇدۇك.

بەدبەخ سۆزى. «بەختسىز، بىتەلەي، شۇم، شۇم تەلەي» دېگەن مەنىلەردىكى قارغىش سۆزى: — ھۇ، بەدبەخ، — دەپ ۋارقىغىنچە بوۋاي ھېلىقى نەۋرىسىنى قوغلاپ ئىشكىتىن چىقىپ كەتتى، قوشنىلار بۇ ئىشقا ھەيران قېلىپ بىر-بىرىگە قاراشتى.

مەنداش سۆزى: بەختسىز، بىتەلەي، شۇم.

بەزلەش پ. كۆڭلىنى ياساش، تەسەللىي بېرىش، تەسەللىي ئېيتىش: مۇزەپپەر قىزنى يېقىملىق سۆزلىرى بىلەن بەزلەپ: — ياخشى قىز، ئازراق سەۋر قىلىڭ، ئازلا قالدى، نېمە، ئاغرىۋاتامدۇ؟ ھېچقىسى يوق، بىر ئازدىن كېيىن ياخشى بولۇپ كېتىدۇ، — دەيتتى.

مەنداش سۆزى: كۆڭلىنى ياساش، تەسەللىي بېرىش.

بەس - بەستە رەۋ. بىر - بىرىدىن قېلىشماي، بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى، بەسلەشكەن ھالدا: بەس - بەستە سۆزلىمەك. ★

كنوخانا ئالدىدىكى گازبىچىلار، كاۋاپچىلار، باققاللار بىس - بەستە توۋلىشىپ خېرىدار چاقىرىشتى.

بەسلىشىش پ. بىر-بىرىدىن ئۈستۈنلۈك تالىشىش، مۇسابىقىلىشىش: شۇنداق قىلىپ، مۇھەممەتجان بىلەن ئامانگۈل دەرس تە بەسلىشىپ قالدى. ★ بەزىلەر، بىر قۇر ياخشى كىيىم ھەقىقىي لەززەت دەپ ھېسابلايدۇ، بۇنداق ئادەملەر بىلەن بەسلىشىشنىڭ نەھاجىتى؟ مەنىداش سۆزى: مۇسابىقىلىشىش، رىقابەتلىشىش.

بەك I سۇپ. چىڭ، پىششىق، پۇختا، چىداملىق، مەزمۇت، مۇستەھكەم: جېنى بەك. بەك رەخت. بەك ياغاچ. ★ يەپ تۇر، بەك تۇر(ماقال).

مەنىداش سۆزى: چىڭ، پىششىق، پۇختا، چىداملىق، مەزمۇت، مۇستەھكەم.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: بوش، چىدامسىز.

بەك II رەۋ. ناھايىتى، ئىنتايىن، تازا، راسا، قالتىس؛ تولىمۇ: بەك ياخشى. بەك قاتتىق. بەك چاپماق. بەك خارلانماق. بەك كۆپ. مەنىداش سۆزى: ناھايىتى، ئىنتايىن، تازا، راسا، قالتىس، تولىمۇ.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئانچىكىن، مۇنداقلا.

بەگ ئى ① بۇرۇنقى چاغلاردا شەھەر ۋە يېزا-قىشلاقلاردىكى رايون دەرىجىلىك مەمۇرىي ئەمەل ۋە شۇنداق ئەمەل ئالغان كىشى: بۇرۇنقى زاماندا بىر ئادىل پادىشاھ ئۆتكەنكىن، ئۇنىڭ قول ئاستىدا ئون ئۈچ بەگ بار ئىكەن. ② ئۆز خوجايىنىنى ھۆرمەتلەپ ئاتىغاندا ياكى ئۇلار ھەققىدە گەپ قىلغاندا ئىشلىتىلىدىغان ھۆرمەت سۆزى: بېگىم نەگە بارىدىلا؟ ③ ئەر كىشى ئىسىملىرىنىڭ كەينىگە تىرىكلىپ كېلىپ، ھۆرمەت نامىنى بىلدۈرىدۇ: قاسم بەگ. توختى بەگ. مۇنىرىدىن بەگ.

بەل باغلاش بىرەر ئىشقا ئەستايىدىل كىرىشىش، تىيەت

قىلىش، ئىرادە تۇرغۇزۇش: كېلەر يىلى ئۇ سىنىپ بويىچە ئەلا ئوقۇغۇچى بولۇشقا بەل باغلىدى.

مەنىداش سۆزى: نىيەت قىلىش، ئىرادە تۇرغۇزۇش، ئىرادە باغلاش.

بەند قىلىش ① بىرەر ئىش ۋە نەرسىگە بېرىلىپ كېتىش، مەپتۇن بولۇش: ئۇ پەرىشانلىق ئىچىدە ھەر خىل خىياللار بىلەن بەند بولدى. ② بىرەر ئىش-ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللىنىش، تۇتۇش قىلىش، كىرىشىش.

بەھرىلىنىش پ. بەھرە ئېلىش، مەنپەئەت ئېلىش، نەپ ئېلىش، ھۇزۇر ئېلىش؛ لەززەت ئېلىش، بەھرىمەن بولۇش: بىز ئۇ گۈزەل مەنزىرىلەردىن بەھرىلىنىپ سەيلە قىلدۇق. مەنىداش سۆزى: ھۇزۇر ئېلىش، لەززەت ئېلىش، بەھرىمەن بولۇش، بەھىر ئېلىش.

بەيگە ئى ① ئات چاپتۇرۇش مۇسابىقىسى: ئاتلار بەيگە چۈشتى. ② كۆچمە. مۇسابىقە، بەسلىشىش: كېلىڭلار دوستلار بەيگە، سىنايلى جەڭدە غەيرەتنى، جاسارەتنى كۆرەك ئېيلىپ تەشەككۈر مۇنبىرى كەلدى. مەنىداش سۆزى: مۇسابىقە، بەسلىشىش.

بوران ئى توپا-چاڭ ئارىلاش چىققان شىددەتلىك شامال، كۈچلۈك شامال. ئادەتتە تۆت بالدىن يۇقىرىسى بوران ھېسابلىنىدۇ.

بوشاشماستىن رەۋ. بوشاشماي، بەل قويۇۋەتمەي، ئۈزلۈكسىز تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، توختىماي تىرىشىپ، غەيرەت ئۈستىگە غەيرەت قوشۇپ: ئېدىسون مۇشۇنداق بوشاشماستىن تىرىشىش ئارقىسىدا، ئاخىرى مۇۋاپىق لامپۇچكا قىلىنى تېپىپ چىقىپ، ئېلېكتر لامپۇچكىسىنى ئىجاد قىلغان.

مەنىداش سۆزى: بوشاشماي، بەل قويۇۋەتمەي.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: بوششىپ، بەل قويۇۋېتىپ.

بوشلۇق ئى. ھېچقانداق نەرسە ئىگىلىمىگەن، ھېچنەرسە بولمىغان بوش جاي ياكى بوش نەرسە: بۇ قاچىلارنىڭ بوشلۇقىنى قانداق جىسم ئىگىلىگەن؟

بولۇپمۇ باغل. ئومۇمىي ئۇقۇم نەزىرىدىكى ئايرىم بىر تارماقنى ئالاھىدە تەكىتلەپ «ھەممىدىن بەك»، «خۇسۇسەن» دېگەن مەنىدە كېلىدۇ: تەبىئىي سۇ رايونىنىڭ سۈيى، بولۇپمۇ يەر يۈزىدىكى سۇلار ئاسان بۇلغىنىدۇ. بۇنىڭ ئاساسلىق سەۋمبى ئادەملەرنىڭ بۇلغىشىدىن بولىدۇ.

بومباردىمان ئى. بومبا تاشلاش، بومبا ياغدۇرۇش، بومبا تاشلاش ئارقىلىق پارتىلىتىش، ۋەيران قىلىش: بومباردىمان قىلىش. **بوۋا ئى** ① ئانىسىنىڭ ياكى دادىسىنىڭ ئاتىسى. ② ياشانغان ئەر كىشىلەرنى ھۆرمەتلەپ چاقىرىشتا قوللىنىلىدۇ: — بوۋا، نەگە بارىدىلا؟ — دەپ سورىدى گۈلجەننەت ئۇ كىشىدىن.

بوۋاي ئى ① ياشانغان ئادەم، قېرى كىشى: بوۋاي قىزىنىڭ دەردىدە كۆزىنى ياشلاپ، ئىشىكىنىڭ ئالدىدا ھەر كۈنى ئولتۇرىدىكەن. ② ياشانغان ئەر كىشىلەرنى ھۆرمەتلەپ ئاتىغاندا قوللىنىلىدۇ: بوۋاينىڭ بىر ئاز مىجەزى يوق.

بويىچە تر ① بىنائەن، ... گە ئاساسەن: مۇدىر ئادىتى بويىچە ئالدى بىلەن كۆپچىلىككە سالام بەردى، ئەھۋال سورىدى. ② مەلۇم ئورۇن، دائىرىنى بىلدۈرىدىغان ئىسىملار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ، ئىش-ھەرىكەت ۋە نەرسە، نەتىجە قاتارلىقلارنىڭ شۇ جايغا تەئەللۇق ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: دۇنيا بويىچە ئىككى مۇنەۋۋەر ئېگىزگە سەكرەش ماھىرى. ★ ئۇ كىشى مەكتىپىمىز بويىچە بىلىملىك زىيالىي ھېسابلىنىدۇ. **بۇرام** ① ئى. بىر قېتىم بۇراشتىن كېلىپ چىققان نەتىجە، ھالەت؛ ئورام. ② مەق. ئورام، يۆگەم: ئۇ ئىككى، ئۈچ شورا بىر بۇرام تاماكىنى تۈگەتتى.

بۇرچ ئى. مەجبۇرىي ئۆتەشكە، ئادا قىلىشقا تېگىشلىك ۋەزىپە: ۋەتەننى قوغداش ھەرقانداق ئادەمنىڭ مۇقەددەس بۇرچى.

مەنىداش سۆزى: مەجبۇرىيەت.

بۇردا سۆپ. كىچىك، پارچە، بۆلەك: بىر بۇردا نان.

مەنىداش سۆزى: پارچە، بۆلەك.

-قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: پۈتۈن.

بۇردا-بۇردا سۆپ. پارچە-پارچە، بۆلەك-بۆلەك، ئۇششاق-ئۇش-

شاق: ئات ئۇنى ھەم چىشلىپ، ھەم تېپىپ، ھەش-پەش دېگۈچە بۇردا-بۇردا
گۆشكە ئايلاندۇرۇۋېتىپتۇ.

مەنىداش سۆزى: پارچە-پارچە، بۆلەك-بۆلەك، ئۇششاق-ئۇش-
شاق.

-قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: پۈتۈن.

بۇرغا I ئى. كانچىلىق، نېفىت-خىمىيە سانائىتى،

گېئولوگىيەلىك قىدىرىش ۋە شۇ قاتارلىق ئىشلاردا قېزىش،
كولاش، تېشىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۆسكۈنە.

بۇرغا II ئى. كالا، تاغ تېكىسى قاتارلىقلارنىڭ مۇڭگۈزىدىن

ياسىلىدىغان، پۈۋلەپ چېلىنىدىغان بىرخىل قەدىمىي چالغۇ
ئەسۋابى.

بۇرۇلكا ئى. ئىشتان، شىم: بۇرۇلكا كېيىش.

مەنىداش سۆزى: ئىشتان، شىم.

بۇرۇن I (بۇرنى) ئى ① ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ پۇراش،

نەپەسلىنىش ئەزاسى: بۇرنى چوڭ. بۇرنى قاناش. ② قوغۇن، تاۋۇز
قاتارلىق مېۋىلەرنىڭ ساپىقى ئورۇنلاشقان يېرىنىڭ قارشى

تەرىپى: قوغۇننىڭ بۇرنى.

بۇرۇن II رەۋ ① ئىلگىرى، ئىلگىرىكى چاغلاردا: بۇرۇن بىر يېزىدا

ئوبۇل دېگەن بىر كىشى بولغانىكەن. ② ۋەقە، ھادىسە ياكى شۇ ھەقتە
سۆز بولۇۋاتقان پەيتتىن ئالدىن، بالدۇر: توپغا بارساڭ بۇرۇن بار،
بۇرۇن بارساڭ ئۇرۇن بار(ماقال).

مەنىداش سۆزى: ئىلگىرى، ئالدىن، بالدۇر، ئاۋۋال.
 قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كېيىن.
 بۇرۇندىن رەۋ. ئەزەلدىن، قەدىمدىن: بۇ ئادەمنىڭ مەجەزى بۇرۇندىن تارتىپ شۇنداق.

مەنىداش سۆزى: ئەزەلدىن، قەدىمدىن.
 بۇغداي ئى ① باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ياكى ئىككى يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. تېرىش ۋاقتىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ يازغى بۇغداي، كۈزگى بۇغداي دەپ ئايرىلىدۇ. ② مۇشۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى.
 بۇغدىيەك ئى. ئەرلەر بوينىنىڭ ئالدىقى قىسمىدا بولىدىغان قالدانسىمان كۆمۈچەك: بۇغدىيىكى چوڭ ئەر.

بۈگۈن ئى. بۇ كۈن، مۇشۇ كۈن، ئۆتۈپ كېتىۋاتقان كۈن: بۈگۈن ھاۋا ئوچۇق. ★ بۈگۈن مەكتىپىمىزدە يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى.
 قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئەتە.

بۈگۈن-ئەتە رەۋ. پات-پۇرسەتتە، يېقىن-ئارىدا، يېقىندا: چارەكلىك ئىمتىھان بۈگۈن-ئەتە باشلىنىدۇ.
 بۈگۈن-ئەتەلىك سۈپ. ئاز كۈنلۈك، ئاز ۋاقىتلىق: ئۇنىڭ كېسلى خېلى ئېغىر، بۈگۈن-ئەتەلىك ئۆمۈرى قالدى.

بۈگۈنچە رەۋ. بۇ بىر كۈنگە قەدەر، شۇ بىر كۈنگە: سادىق ئاغرىق ئىكەن، بۈگۈنچە ئۇنىڭ ئورنىغا ھاۋاخان دەرس بەرسۇن.

بۈگۈنكى سۈپ ① سۆز بولۇۋاتقان كۈنى سادىر بولغان، يۈز بەرگەن ياكى شۇ بىر كۈندىكى: بۈگۈنكى ئىشنى ئەتىگە قويما (ماقال). ② كۆز ئالدىدىكى، ھازىرقى پەيتتىكى، ھازىرقى: ئۇيغۇر خەلق كىلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ بۈگۈنكى ھالەتكە كەلگەنلىكى خۇشاللىق بىلەن تەنتەنە قىلىمىز.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئەتىكى.
 بۈگۈنلۈك سۈپ ① بۈگۈنگە خاس، بۈگۈن بولىدىغان، بۈگۈنگە

تەئەللۇق: غالىپ بۈگۈنلۈك تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلىدى. ② بۈگۈنكى بىر كۈنگە مۆلچەرلەنگەن، بۈگۈن يېتىدىغان: بۇ مېنىڭ بۈگۈنلۈك ئۈزۈقۇم.

بېزەش پ. ھەر خىل چىرايلىق، زىننەتلىك نەرسىلەر بىلەن زىننەتلەش، ھۆسن كىرگۈزۈش: ئۆيىنى بېزمىش. زالىنى بېزمىش.

مەنىداش سۆزى: زىننەتلەش، پەردازلاش، ھۆسن كىرگۈزۈش. **بېزەك** ئى ① مارجان، بىلەزۈك قاتارلىق زىننەت بۇيۇملىرى، زىبۇزىننەت: قىزلار قۇلاق، بويۇنلىرىغا بارماق ۋە بىلەكلىرىگە ئالتۇن بېزەكلەر تاقايتۇ. ② بىرەر نەرسىگە ئىشلەنگەن نەقىش گۈل: مەكتەپنىڭ تېمىغا قاپارتما شەكلىدە ئىشلەنگەن بېزەكلەر نەملىشىپ بۇزۇلۇشقا باشلاپتۇ.

بېغىشلىما ئى. بىرەر نەرسە ياكى ئادەمگە ئاتا پېزىلغان سۆز: يېڭى يىلغا بېغىشلىما. بېغىشلىما پېزىش.

بىپايان سۇپ. پايانى، ئاخىرى، چېكى يوق، چەكسىز، پايانسىز: دېھقانلار بىپايان دالنى قاپلاپ ياتقان قېلىن قاراغا قاراپ خۇشاللىقىدىن دىللىرى سۆيۈنۈپ، توختىماي: — «ياخشى ياتقان قار، ياخشى ياتقان قار»، — دېيىشتى. مەنىداش سۆزى: پايانسىز، چەكسىز.

بىرپەس رەۋ. بىردەم، بىرئاز ۋاقىت: ياشار بىرپەس كىتاب كۆرگەندىن كېيىن كۆزى ئىختىيارسىز ئۇيقۇغا كەتتى.

مەنىداش سۆزى: بىردەم، بىرئاز.

بىردەم ئى. بىرئاز ۋاقىت، كىچىككىنە ۋاقىت، بىرپەس: ئۇ بىردەمنىڭ ئىچىدىلا خادىنىڭ ئۇچىغا چىقتى-دە، ئىنتايىن خۇشاللىق بىلەن تۆۋەنگە كۈلۈپ قارىدى.

مەنىداش سۆزى: بىرپەس.

بىرقەدەر رەۋ. مەلۇم دەرىجىدە، خېلى: ئۇ بۇ قېتىملىق كۇرستا بىرقەدەر ياخشى نەتىجىلەرگە ئېرىشتى.

مەنىداش سۆزى: خېلى.

بىرمەھەل رەۋ. مەلۇم بىر چەكلىك پەيت، ۋاقىت، چاغ ياكى

مەلۇم بىر مەزگىل: بىر قېتىم، دادىسى داۋالاش تەسى بولغان بىر ئاغرىققا دۇچ كېلىپ، بىرمەھەل شىپالىق رېتسېپ تاپالماي قالغان.
مەنىداش سۆزى: بىرمەزگىل.

بىرھازا رەۋ. خېلى بىر ۋاقىت، ئۇزاقراق ۋاقىت، خېلى بىر چاغ، خېلى ئۇزۇن ۋاقىت: بىز تونۇشۇپ بىرھازا پاراك قىلىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، راشىدىن ئاكام ئەسلى گېپىگە چۈشتى.

بىرىكمە ① ئى. بەلگىلىك نىسبەتتە ئۆزئارا قوشۇلۇش ۋە ئارىلىشىش بىلەن ھاسىل قىلىنغان ئارىلاشما. ② سۇپ. بىرىككەن: بىرىكمە ئوغۇت.

بىرىكىش پ. ئۆزئارا قوشۇلۇش، بىرىلىشىش.

مەنىداش سۆزى: قوشۇلۇش، بىرىلىشىش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئايرىلىش.

بىز ئال ① كىشىلىك ئالماش بىرىنچى شەخس كۆپلۈكى بولۇپ، سۆزلىگۈچىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىرقانچە ياكى بىر تۈركۈم ئادەمنى بىلدۈرىدۇ ياكى سۆزلىگۈچى ۋە ئۇ كۆزدە تۇتقان، بىرگە بولغان بىرقانچە كىشىنى بىلدۈرىدۇ. ② بىرىنچى شەخس «مەن» ئورنىدا ئىشلىتىلىپ كەمتەرلىك ياكى ماختىنىش مەنىلىرىنى ئىپادىلەيدۇ: سىز بىلەن بىز ياخشىدۇقۇمۇ ھاشىم ئاكا.

بىزەڭ سۇپ. يۈزى قېلىن، ئىزا تارتمايدىغان، ئۇيالىمايدىغان، گەپ - سۆز ئۆتمەيدىغان، داپشاق: بىزەڭ بالا. ★ ئۇنى كىچىك دېمەككۈ ئەرگە ئۆگىتىپ قويۇپتۇ. گەپمۇ كار قىلمايدىكەن، بۇنداق بىزەڭ چوڭ بولسا، كېيىن قانداقمۇ قىلار.

بىس ئى. تىخلىق ئەسۋابلارنىڭ ئۆتكۈر قىرى: پىچاقنىڭ بىسى.
بىغەم سۇپ. ھېچنىمىنى غەم قىلمايدىغان، غەم يېمەيدىغان، غەم-قايغۇسى يوق، غەمسىز، پەرۋاسىز: ئۇ بىر بىغەم ئادەم ئىدى.
★ ئۇلار بىغەم، باغرى تاش كىشىلەردىن ئىكەن.

مەنىداش سۆزى: پەرۋايى پەلەك، پەرۋاسىز، غەمسىز،

خاتىرجەم.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: غەمكىن، غەمناك، خاتىرجەم.
بىلىملىك سۇپ ① بىلىمى بار، بىلىمى، مەلۇماتى يۇقىرى،
 بىلىمى مول، مەلۇماتلىق: بىلىملىك ئادەم. بىلىملىك ئوقۇتقۇچى.
 ② بىلىمى چوڭقۇر، بىلىمى مول ئادەم؛ مەلۇماتلىق كىشى:
 بىلىملىكنىڭ كۆزىدە ئالەم بار، بىلىمىزنىڭ كۆزىدە مالەم بار (ماقال).
 مەنىداش سۆزى: مەلۇماتلىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: بىلىمسىز، ساۋاتسىز، نادان.
بىلىنەر-بىلىنمەس رەۋ. سەل-پەل ياكى ئانچىكى
 بىلىنىدىغان، ئانچە بىلىنمەيدىغان، دېيەرلىك سېزىلمەيدىغان:
 بايقى كىشى قولدىكى ئوچۇپ قالغان تاماكىسىنى تۇتاشتۇردى، ئۇنىڭ سەرەڭگە
 تۇتقان قولى بىلىنەر-بىلىنمەس تىترىتتى.
 مەنىداش سۆزى: سەل-پەل، ئانچىكى.

بىمالال رەۋ ① ئوڭايىسىزلىق ھېس قىلماي، تارتىنماي،
 ئەركىن، بەھۇزۇر: بىمالال سۆزلەش. ② خاتىرجەم: مۇھەممەت
 دوختۇر بولسا نېمىدېگەن ياخشى-ھە؟ بىمالال كېسەل كۆرسىتىپ داۋالىنىدىغان
 بولدۇق. ③ توسقۇنسىز، قارشىلىقسىز، قىينالماي، ئاسان:
 پاتەمخان خەنزۇچە ماتېرىياللاردىن بىمالال پايدىلىنالايتتى. ④ كەملىك قىلماي،
 تولۇق: بۇ بىر باك ماي ئاپتوموبىلىمىز خوتەنگە بارغۇچە بىمالال يېتىدۇ.
 مەنىداش سۆزى: ئەركىن، بەھۇزۇر؛ خاتىرجەم، توسقۇنسىز،
 قارشىلىقسىز؛ ئاسان؛ تولۇق.

بېھىساب سۇپ. ھېسابسىز، ھېسابى يوق، سان-ساناقسىز:
 ئاسماندىكى بېھىساب يۇلتۇزلار 14 كۈنلۈك تولۇن ئاي ۋە يوللارغا ئورنىتىلغان ئېلېكتىر
 لامپىلىرى يېزا كېچىسىنى ئالتۇن نۇرغا پۇر كىگەندى.
 مەنىداش سۆزى: ھېسابسىز، سان-ساناقسىز، سانسىز،
 ساناقسىز.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئاز، بېزە، چەكلىك.

بىۋاپا ① سۈپ. كىشىگە ياخشىلىق قىلمايدىغان، ۋاپا قىلمايدىغان، ۋاپاسىز: بىۋاپا ئادەم. ② سۈپ. ئەھدىنى بۇزىدىغان، ساداقەتسىز: بىۋاپا يار. ③ ئى. كىشىگە ۋاپا قىلمايدىغان، ساداقەتسىز ئادەم؛ ۋاپاسىز كىشى: ئۇنىڭ بىۋاپا ئىكەنلىكىنى ھەممە بىلىدۇ. ④ سۈپ. ئەسقاتمايدىغان، مەڭگۈلۈك تۇرمايدىغان: بىۋاپا دۇنيا، بىۋاپا زامان. مەنىداش سۆزى: ۋاپاسىز، ساداقەتمەنسىز. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ۋاپالىق، ساداقەتمەن.

پ

پاتىپپاراق رەۋ. تۇيۇقسىز يۈز بەرگەن بىرەر ئەھۋال تۈپەيلىدىن پەيدا بولغان جىددىي ھەرىكەت ۋە ھالەت: كارىدورنىڭ ئىچى پۈتۈنلەي پاتىپپاراق ئىدى.

مەنىداش سۆزى: قالايىمقان؛ رەتسىز، تەرتىپسىز.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تەرتىپلىك، رەتلىك.

پاتىپپاراق بولۇش پاتىپپاراق ھالەتكە كېلىش، قالايىمقان ۋە پاراكەندە قىلىنىش: نەچچە كۈندىن بۇيان بۇ يەر پاتىپپاراق بولۇپ كەتتى.

مەنىداش سۆزى: قالايىمقان بولۇش، پاراكەندە بولۇش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تەرتىپلىك بولۇش.

پاراشوت ئى. ھاۋانىڭ قارشىلىق كۈچىدىن پايدىلىنىپ، ئادەم ياكى نەرسىلەرنى ھاۋا بوشلۇقىدىن يەرگە ئاستا قوندۇرۇش ياكى سەكرەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان كۈنلۈكسىمان ئەسۋاب.

پاراشوك ئى ① تالقان ھالىتىدىكى قانتىق ماددا: سويۇن پاراشوكى.

② تالقان قىلىنغان دورا: دوختۇر ماڭا زۇكام پاراشوكىنى بەردى.

پاراققىدە رەۋ. پاراق قىلغان ھالدا، پاراق قىلىپ؛ قانتىق ئاۋازدا، تۇيۇقسىز، بىردىنلا: بالىلار قوشاقنى ئاڭلاپ پاراققىدە كۈلۈشۈپ

- كەتتى. ★ لۇتپۇللانىڭ سۆزىنى ئاڭلىغانلارنىڭ ھەممىسى پاراقىدە كۈلۈشۈپ كەتتى. مەنىداش سۆزى: تۇيۇقسىز، بىردىنلا.
- پاراۋان سۇپ.** ھەممە جەھەتتىن تولۇق، يېتەرلىك، كۆپ، مول؛ باياشات: پاراۋان ئائىلە. پاراۋان تۇرمۇش. مەنىداش سۆزى: مول، باياشات، ئاسايىش. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: غورىگىل، چۆپچۈل.
- پاسسىپ سۇپ** ① بىرەر ئىش-ھەرىكەتكە ئېتىبارسىز قارايدىغان، قىزىقمايدىغان، سۇس: - پاسسىپ ئادەم. پاسسىپ ئوقۇغۇچى. پاسسىپ مۇئامىلە. ② توغرا بولمىغان، ناتوغرا، ناچار، سەلبىي: پاسسىپ ئامىل. پاسسىپ ئىدىيە. پاسسىپ قاراش. ★ ئوقۇغۇچىلار تەرەققىيات يۆنىلىشىنى ئالغا يېتەكلەپ، پاسسىپ ئامىلنى ئاكتىپ ئامىلغا ئايلاندۇرۇش لازىم. مەنىداش سۆزى: سۇس، قىزغىن ئەمەس، ناتوغرا، ناچار، سەلبىي. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئاكتىپ، قىزغىن، ئىلغار.
- پاسسىپلىق** ئى. ئېتىبارسىزلىق، سۇسلۇق؛ ناتوغرىلىق، ناچارلىق، سەلبىيلىك: ئوقۇغۇچىلار پاسسىپلىق قىلسا، پەن-مەدەنىيەت دەرىجىسى ياخشى ئۆگىنەلمەيدۇ. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئاكتىپلىق، ئىلغارلىق.
- پاسسىبان** ئى ① بىرەر كىشى ياكى نەرسىنىڭ خەۋپسىزلىكىنى، ئامانلىقىنى، دەخلىسىزلىكىنى قوغداش ئۈچۈن كۆزەتكە، پوستقا قويۇلغان كىشى؛ قاراۋۇل، ساقچى: پادىشاھ دەرىۋ پاسسىبانلىرىنى نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى بىلىپ كىرىشكە بۇيرۇپتۇ. ② كۆچمە. ھىمايە قىلغۇچى، مۇھاپىزەت قىلغۇچى، ساقلىغۇچى؛ غەمخور؛ باشپاناھ: — ئازادلىق ئارمىيە بىزنىڭ پاسسىبان قوشۇمىز ئىدى، — دېدى ئۇ ھەسرەتلەنگەن ھالدا.
- پاكار سۇپ.** ئېگىز ئەمەس، پەس: ئۇنىڭ بويى مەندىن پاكار. ★ قادىرنىڭ بوۋىسى ھاسىنى تۇتۇپ، پاكار سۇپىدا ئولتۇرىدۇ.

مەنداش سۆزى: پەس.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئېگىز؛ يۈكسەك.

پاكارلاش پ. پاكار، پەس ھالەتكە كېلىش، پاكارلىشىش،

پەسلەش: بۇ ئادەم قېرىغاندا پاكارلاپ كەتتى.

مەنداش سۆزى: پەسلەش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئېگىزلەش.

پاي I ئى. بىرەر تىجارەت ياكى كەسىپنى يولغا قويۇش ئۈچۈن

شېرىكچىلىك ئاساسىدا قوشۇلغان ھەسسە؛ ئۇلۇش، دەسمايە:

پاي پۇلى. پاي قوشماق.

پاي II ① ئى. پۈت، ئاياغ؛ تاپان. ② ئى. بىر جۈپ

ئىشلىتىلىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەربىرى: سىڭار پاي ئاياغ. ③ مەق.

نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ؛ دانە، تال: ئون ئىككى پاي

ئوق. تۆت پاي قاسقان. ④ ئى. ئاياغ ئىزى كۆپ ئەككەن؛ كۆپ

دەسسەلگەن يەر ياكى نەرسە: جۇۋازنىڭ يېپى.

پاي III ئى. بۇغداي، شال، ئارپا قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ

ئورۇلۇپ، باغلانغان ھالىتى: پاي تىكەك.

پاي IV ئى. غەيرەت، چىدام، بەرداش: پاي بەرمەك.

پايانسىز سۈپ. پايانى يوق، چېكى يوق، ئىنتايىن كەڭ،

بىپايان، چەكسىز؛ كۆز يەتكۈسىز: ئۇلار ماڭا-ماڭا ئاخىرى بىر

قومۇشلۇق باباۋانغا چۈشتى، ئۇنىڭ نە بېشىنى، نە ئايىغىنى بىلىپ بولمايتتى، ئۇ

يەر پايانسىز جاڭگاللىق بولۇپ، سۇدىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى.

مەنداش سۆزى: بىپايان، چەكسىز، كۆز يەتكۈسىز.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: چەكلىك.

پەخەس بولۇش دىققەت قىلىش، ئاگاھ بولۇش، ئېھتىيات

قىلىش، ھوشيار بولۇش؛ ئاۋايلاش: — سەن ئەمدى پەخەس بول،

بولسا ئۇنىڭ قانداق ئۆچ ئالدىغانلىقىنى تۇيمايلا قالسىن، — دېدى مەھمۇت

پەيزۇلاغا.

مەنداش سۆزى: دىققەت قىلىش، ئاگاھ بولۇش، ئېھتىيات قىلىش، ھوشيار بولۇش.
 پەخىرلىنىش پ. ئىپتىخارلىنىش، مەمنۇن بولۇش، ماختىنىش: ئۇ بالا ئۆزىنىڭ ئىقتىدارلىقلىقىدىن بەكمۇ پەخىرلىنىدۇ.
 مەنداش سۆزى: ئىپتىخارلىنىش، ماختىنىش.
 قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خىجىل بولۇش، ئۇيىلىش.
 پەرەز ئى. بىرەر نەرسە ھەققىدە ئالدىنئالا قىلىنغان تەخمىنىي مۇلاھىزە؛ قىياس: پەرەز قىلىش.
 مەنداش سۆزى: قىياس، مۆلچەر.

پەرەز قىلىش بىرەر نەرسە ھەققىدە گۇمان، قىياس، مۆلچەر، تەخمىن قىلىش: رەسمىدىكى بىرنەچچە خىل قۇشنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، بارلىق قۇشلارنىڭ قانداق ئورتاق ئالاھىدىلىكىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى پەرەز قىلىپ بېقىش.

مەنداش سۆزى: قىياس قىلىش، تەخمىن قىلىش، مۆلچەر قىلىش.

پەرۋا (پەرۋايى) ئى. ئادەم ۋە نەرسىلەرگە بولغان دىققەت-ئېتىبار؛ قىزىقىش، كۆز سېلىش: پەرۋا قىلماسلىق.
 مەنداش سۆزى: قىزىقىش، دىققەت-ئېتىبار، كۆز سېلىش؛ نەزەر.

پەرۋا قىلماسلىق دىققەت ئېتىبارنى قاراتماسلىق، نەزەر سالماسلىق، پىسەنت قىلماسلىق: شۇ يىللىرى جەڭگە قاتناشقان جەڭچىلەر ئىچىدە سۇلتان دېگەن بىر جەڭچى بولۇپ، ئۇ شۇنداق باتۇر ئىدىكى، دۈشمەننىڭ يامغۇردەك ئوقلىرىغا پەرۋا قىلماي دۈشمەن ئىستېھكامغا ئېتىلاتتى.
 مەنداش سۆزى: نەزەر سالماسلىق، پىسەنت قىلماسلىق.

پەرۋاز ئى. قانات كېرىپ ھەرىكەت قىلىش، ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈش؛ ئۇچۇش: پەرۋاز قىلىش. ★ ئاڭلىنىدۇ ئاشۇ خاڭدىن ناخشا

ئاۋازى، ناخشىكى ئىشچىلارنىڭ ھايات پەرۋازى.

مەنىداش سۆزى: ئۇچۇش.

پەرۋاز قىلىش قانات كېرىپ ھەرىكەت قىلىش؛ ئەركىن-ئازادە ئۇچۇش؛ ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈش: قىش ئايلىرىنىڭ يېتىپ كېلىشى بىلەن، قارغىلار كۆكتە پەرۋاز قىلىشقا باشلىدى.

مەنىداش سۆزى: ئۇچۇش.

پەرۋانە ئى ① بىرخىل ھاشاراتنىڭ نامى. ئۇنىڭ قورسىقى قىسقا ۋە توم كېلىدۇ، ئەڭگىچىسى بولغان تۆت دانە قانىتى بولىدۇ، كېچىدە ھەرىكەت قىلىدۇ. ② مەھلىيا، ئاشىق، مەپتۇن: موماي ھۈسەننىڭ تەلپىنى بايان قىلىپ: — قىزىم، سىنىڭ ئىشىڭدا كۆيگەن يەنە بىر پەرۋانە سېنى ئىزدەپ كەپتۇ، — دەپتۇ.

پەلەك ئى ① يەردىن گۈمبەز، قازان شەكلىدە بولۇپ كۆرۈنىدىغان ھاۋا بوشلۇقى؛ ئاسمان، كۆك: پەلەككە تۇتتىش. پەلەككە يېتىش.

② ئالەم، كائىنات، دۇنيا، جاھان، زامان.

مەنىداش سۆزى: ئاسمان، كۆك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يەر، زېمىن.

پەللە ئى. مۇسابىقىدە يېتىپ بارىدىغان ئاخىرقى نۇقتا، ئاخىرقى مەنزىل: پەللىگە يېتىپ بېرىش. ★ ئۇ ئاخىرى ئوغلاقنى تارتقۇزماي پەللىگە كېلىپ توختىدى.

پەم ئى ① ئەقىل، ئىدراك، پاراسەت: پەم بىلەن ئىش قىلماق. ★ ھەر

ئىشقا پەم كېرەك، ئۆتۈككە چەم كېرەك (ماقال). ② كىشىلەر بىرەر ئىشنى بېجىرىشتە قوللىنىدىغان ئەپ؛ چارە، ئامال: ياسىنىڭ پەمى بار ئىكەن، تىجارەت قىلىشقا باشلىغانغا ئانچە ئۇزاق بولمىدى، ئوبدان يېتىلىپ قالدى.

③ كىشىلەرنىڭ بىرەر ئىشقا نىسبەتەن قىلغان ئوي، قىياسى،

مۆلچەرى: — ئاكا، سېنىڭ پەمىڭچە، مۇشۇ كارخانىنى كۆتۈرە ئالساڭ، كېيىن

«ئېسىت» دەپ قالمايسىزمۇ؟ — دېدى ئابدۇغېنى ئاكىسى ئازادنىڭ چىن

كۆڭلىدىكىنى بىلمەكچى بولۇپ. ④ دىققەت، گېھىتىيات: ئالماس مەشرەپنىڭ

قولدىن تۇتۇپ پەم بىلەن ھويلىغا كىردى ۋە باراقسان ياڭاق دەرىخىنىڭ يېنىغا يوشۇرۇندى.

مەنىداش سۆزى: ئەقىل، ئىدراك، پاراسەت، گەپ، ئامال، چارە.

پو ئېتىش چوڭ گەپ قىلىش، يوغان سۆزلەش، پاختا ئېتىش، مۇبالىغە قىلىش، چوڭ گەپ قىلىپ ماختىنىش: — سەن ئۈنچۈلا پو ئېتىپ كەتتە! — دېدىم مەن ئۇنىڭغا. ★ لۇغەت دېگەن ئاغزىدا پو ئاتقانغا پۈتمەيدۇ.

مەنىداش سۆزى: يوغان سۆزلەش، پاختا ئېتىش، مۇبالىغە قىلىش، چوڭ گەپ قىلىش.

پوچى ئى. ئىش - ھەرىكەتنى كۆپتۈرۈپ ئېيتقۇچى، مۇبالىغە قىلغۇچى ئادەم ياكى پو ئاتىدىغان، يوغان گەپ قىلىدىغان كىشى: بىزدە پوچىلار خېلى كۆپ. مەنىداش سۆزى: لاپچى، چوڭچى.

پورەكلەش پ. غۇنچىلاش، غۇنچىلاپ ئېچىلىش: تەشتەكتىكى گۈللەر پورەكلەپ ئېچىلىپ كەتكەندى.

پوست I ئى. مۇھىم جاي، ئىدارە، ھەربىي قىسىمنى مۇھاپىزەت قىلىدىغان ئەسكەر، قاراۋۇل، كۆزەتچى: پوستا تۇرۇش.

مەنىداش سۆزى: قاراۋۇل، كۆزەتچى.

پوست II ئى. دەل - دەرخ، مېۋە، دان قاتارلىقلارنىڭ سىرتىنى ئوراپ تۇرغان قەۋەت: بانانىڭ پوستى.

پوكان ئى. ئادەم ۋە ئۇچار قۇشلارنىڭ كۆكرەك قىسمى، كۆكرەك: ھەيدەر پوكىنىنى ئۈستەلگە قويغىنىچە كۆزى ئۇيقۇغا كەتتى. مەنىداش سۆزى: كۆكرەك.

پۇرۇپكا ئى. بوتۇلكا، شېشە ۋە ئىدىش قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ ئاغزىنى ئېتىش ئۈچۈن پۇرۇپكا دەرىخىدىن ياسالغان قاپقاق،

ياپقۇچ .

مەنداش سۆزى: قاپقاق، ياپقۇچ .

پۇشايمان ئى. قىلغان خاتا ئىشلىرىغا ئەپسۇسلىنىش، توۋا قىلىش، ئۆكۈنۈش؛ ئۆكۈنچ، نادامەت: كېيىنكى پۇشايمان ئۆزىگە دۈشمەن (ماقال).

مەنداش سۆزى: ئۆكۈنچ، نادامەت.

پۇشايمان قىلىش ئۆز قىلمىشىدىن ئەپسۇسلىنىش، ئۆكۈنۈش، پۇشايمان يېيىش: بۇرە تۈلكىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ قىلغان ئىشقا پۇشايمان قىلىپتۇ.

مەنداش سۆزى: ئەپسۇسلىنىش، ئۆكۈنۈش، پۇشايمان يېيىش.

پۇقراپەرۋەر سۇپ. پۇقرالارنىڭ تەلەپ-ئېھتىياجىنى، ئارزۇ-مەنپەئەتلىرىنى ھىمايە قىلىدىغان ۋە ئۇلارغا ھېسداشلىق قىلىدىغان، پۇقرالارنى ياقلايدىغان، پۇقرا تەلەپلەر: پۇقراپەرۋەر رەھبەر. ★ ئۇ ھەر كۈنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرگەندە تۇپتۇزلا: — ئەي شاھم، بىر ئاز پۇقراپەرۋەر بولساق، — دەپلا كەينىگە ياندىكەن.

مەنداش سۆزى: خەلقپەرۋەر، پۇقراپەرۋەر، خەلقچىل.

پىدا ئى ① بىرەر شەخس، ئىش ياكى ئىدىيە ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلاش ياكى بىرنەرسە يولىدا قىممەتلىك بىرنەرسىدىن ۋاز كېچىش: ئانا يۇرتۇم بولسا ئامان، رەڭگىرويم بولماس سامان. قەلبىم سۆزى شۇكى مېنىڭ — ۋەتەن ئۈچۈن پىدا بۇ جان! ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى. مەنداش سۆزى: بېغىشلاش.

پىداكار سۇپ. بىرەر شەخس، ئىش - ھەرىكەت ياكى ئىدىيە يولىدا جېنىنى پىدا قىلىدىغان، ئۆزىنى ئاتايدىغان؛ چەكسىز ساداقەتمەن: پىداكار جەڭچى. پىداكار كىشى.

پىداكارلىق ئى. ئۆزىنى پىدا قىلىش، چەكسىز ساداقەتمەنلىك: پىداكارلىق روھى. ★ كەلكۈن ئاپتىدە خەلق ئارمىيىسى پىداكارلىق بىلەن خەلق ئاممىسىنى قۇتقۇزۇش كۈرىشىگە ئاتلاندى.

پىر تەق. پىرقىرىغۇچ قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ ئايلىنىشىدىن ۋە قۇشقاچ قاتارلىق كىچىك قۇشلارنىڭ ئۇچۇشىدىن چىقىدىغان ئاۋاز: بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، بىر كىچىك شامال چاقپەلىكى پۈتۈپ چىقىدۇ، يەلپۈگۈچ بىلەن يەلبۈسە چاقپەلەك پىر قىلىپ چۆرگەلەيدۇ.

پىرەنىك ئى. ئاق ئۇنغا ياغ، سۈت، تۇخۇم، ھەسەل ۋە شېكەر قاتارلىقلار ئارىلاشتۇرۇلۇپ يۇغۇرۇلغان خېمىردىن ھەر خىل شەكىلدە تەييارلانغان، دۇخوپكىدا پىشۇرۇلىدىغان يېمەكلىك.

پىرت تەق. سۇيۇقلۇق قاچىلانغان يۇمشاق قاپلىق نەرسىلەرنى ياكى سۇلۇق مېۋىلەرنى قاتتىق سىققاندا سۇيۇقلۇقنىڭ ئېتىلىپ چىقىشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: سۇناسوسىدىن پىرت قىلىپ سۇ ئېتىلىپ چىقتى.

پىلىلداش پ. پىل-پىل قىلىش، پىل-پىل قىلىپ كۆرۈنۈش: ئاسمان گۈمبىزىدە ئاخىرقى يۇلتۇزلار پىلىلداشقا ئىدى. ★ قىز ئۇزاق بىر يەردە پىلىلداپ تۇرغان چىراغ يورۇقىنى كۆرۈپتۇ.
قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: پارىلداش.

ت

تاپىلاش پ. بىرەر ئىش ياكى بىرەر مەسىلىنىڭ ھەل قىلىنىشى، بېجىرىلىشى، ساقلىنىشى قاتارلىقلارنى بىر كىمگە تاپشۇرۇش؛ جېكىلەش: مەن تۇرپانغا مېڭىشتىن بۇرۇن بالىنىڭ سالامەتلىكىنى تەكشۈرتۈپ تۇرۇشنى بالا باققۇچىغا تاپلىدىم.

مەنىداش سۆزى: جېكىلەش.

تارازا ئى. ئېغىرلىق ئۆلچەش ئەسۋابىنىڭ بىر خىلى.

تاراش پ. تارغاق ياكى شۇ خىلدىكى نەرسە بىلەن چاچ، ساقال

ۋە شۇ قاتارلىقنىڭ چىگىكىنى يېيىش، تەكشەش: چاچنى دائىم تاراپ تۇرۇشۇمۇ تەن سالامەتلىكىمىزنى ئاسراشقا ناھايىتى پايدىلىق.

تازىمۇ رەۋ ① راسا، گىنتايىن، ناھايىتى، بەكمۇ: ۋەلى تازىمۇ خۇشال بولۇپ كېتىپ، مومىنىڭ يۈزلىرىگە سۆيۈپ قويدى. ② توپتوغرا، دەلمۇدەل، ئۇدۇلمۇئۇدۇل: ئۇ چاغ تازىمۇ چۈش ۋاقتى ئىدى. مەنىداش سۆزى: راسا، گىنتايىن، ناھايىتى، بەكمۇ؛ توپتوغرا، دەلمۇدەل.

تاغ قاپتىلى ئى. تاغنىڭ تۇۋى، تاغ باغرى: كۆكيار تاغ قاپتىلىغا جايلاشقان بىر مەھەللە بولۇپ، ئۇ يەرنىڭ مەنزىرىسى ناھايىتى گۈزەل ئىكەن. مەنىداش سۆزى: تاغ تۇۋى، تاغ باغرى.

تاقابىل تۇرۇش تەڭ تۇرۇش، تەڭ كېلىش، دەلمۇدەل تۇرۇش: — ئۇ بوكسچىنىڭ بويى ئېگىز، قولى ئۇزۇن ئىكەن، ئۇنىڭغا تاقابىل تۇرۇش خېلى قىيىن جۇمۇ، — دېدى ئەنسىرەپ ھاشىم. مەنىداش سۆزى: تەڭ تۇرۇش، تەڭ كېلىش.

تاقەت ئى. چىداش، چىدام، بەرداش، سەۋر؛ غەيرەت؛ چىداشلىق، بەرداشلىق بېرىش قابىلىيىتى: مېنىڭ ئۇلارنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ تۇرۇۋېرىشكە تاقەتم قالمىدى.

مەنىداش سۆزى: چىداش، چىدام، بەرداش، سەۋر. **تاقەت قىلىش** چىداشلىق بېرىش، بەرداشلىق بېرىش، چىداش، سەۋر قىلىش: ۋاھاپ مۇنداق گەپلەرنى بىرىنچى قېتىم ئاڭلىغانلىقى ئۈچۈن، ئارانلا تاقەت قىلىپ تۇرالىدى. مەنىداش سۆزى: چىداشلىق بېرىش، بەرداشلىق بېرىش، چىداش، سەۋر قىلىش.

تاقەتسىزلىنىش پ. ئالدىراش، بىناقەت بولۇش: ئۆتكۈر پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ كىتاب ئوقۇۋاتقان چاغدا، رۇقىيە كىنوخانىنىڭ ئالدىدا ئۇنى ساقلاپ تاقەتسىزلىنەتتى.

مەنداش سۆزى: بىتاقەت بولۇش.

تاڭ I ئى ① كۈن چىقىشنىڭ ئالدىدىكى پەيت، سۈبھى، سەھەر: تاڭ ئاتماق. تاڭ يورۇماق. ② كۆچە. بىرەر نەرسە ياكى ئىشنىڭ باشلىنىش پەيتى، دەسلەپكى دەۋر: ئازادلىق تېگى. مەنداش سۆزى: سۈبھى، سەھەر.

تاڭ ئېتىش ① تون ئاخىرلىشىپ، تاڭ يورۇش. ② كۆچە. كۈلپەتتىن، زۇلۇمدىن قۇتۇلۇش، ئازادلىققا چىقىش؛ يورۇقلۇققا چىقىش. مەنداش سۆزى: تاڭ يورۇش.

تاڭ II ئىم. جۈملىدە «بىلمەيمەن، خەۋىرىم يوق» دېگەندەك ئېنىقسىزلىق جاۋاب ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇنى ئالم ئاكسىنىڭ ئاۋازى ئويغىتىۋەتمىگەندە، يەنە قاچانغىچە ئۇلار ئىدىكىن. تاڭ؟! ★ — مەجلىس قاچان ئېچىلىدىكىن؟ — تاڭ، خەۋىرىم يوق.

مەنداش سۆزى: بىلمەيمەن، خەۋىرىم يوق. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كەچ بولۇش، قاراڭغۇ چۈشۈش. **تاڭ III رەۋ.** «قالماق» ياردەمچى پېئىلى بىلەن كېلىپ بىرەر نەرسىگە قاتتىق ھەيران بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇنى كۆرۈپ ھەممىز تاڭ قالدۇق.

مەنداش سۆزى: ھەيران.

تاڭ IV تەق. قاتتىق جىسىملارنىڭ بىر-بىرىگە ئۇرۇلۇشى، سوقۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز.

تاڭ-تۈڭ تەق. تاڭ قىلغان ۋە ياكى شۇ خىلدىكى ئاۋازلار.

تالاي ① سۈپ. نۇرغۇن، كۆپ، جىق، تولا: مەن مۇشۇ مەكتەپكە كەلگىلىمۇ تالاي يىللار بولدى. ② رەۋ. نۇرغۇن، جىق، بىرمۇنچە، كۆپ، تولمۇ، ئۇزاق: ئۇ تېخى ياشقۇ، ئون گۈلدىن بىر گۈلى ئېچىلغىنى يوق. ئۇ تېخى دۇنيادا تالاي ياشىشى، نۇرغۇن ئىشلارنى قىلىشى كېرەك.

مەنداش سۆزى: نۇرغۇن، كۆپ، جىق، تولا؛ تولىمۇ، بىرمۇنچە، ئۇزاق.

تالىشىش پ. بىرەر نەرسىنى باشقىلاردىن تارتىپ ئېلىش ئۈچۈن ھەرىكەتلىنىش، جاڭجاللىشىش: ئاقساق يول تالىشار، پىخسىق پۇل تالىشار(ماقال). ★ مەن دەرس تەييارلاۋاتقاندا، ئەكبەر قولۇمدىكى قەلەمنى تالاشتى.

تانائى ① ئومۇمەن پاختا، چېگە، يۇڭ قاتارلىقلاردىن يىپ ئېشىپ قىلىنغان ئىنچىكە ئارغامچا: ئۇ يۇغان كىرلەرنى تالادىكى تانغا يايىدى. ② يىپ ئېگىرىدىغان چاق قانتىنىڭ ئايلىنىشى ئارقىلىق يىكنى ئايلىاندۇرىدىغان ئېشىلگەن بۆز يىپ ياكى كىرىچ.

تاياقسىمان سۇپ. تاياققا ئوخشايدىغان، تاياق ھالىتىدىكى: تاياقسىمان نەيچە. تاياقسىمان ماگىنت.

تەبەسسۇم ئى. يۈز-كۆز، لەۋ، ئومۇمەن چىرايىنىڭ كۈلۈمسىرىگەن ھالىتى؛ بىلىنەر-بىلىنەس كۈلۈش، كۈلۈمسىرەش: ئۇلارنىڭ چىرايىدىن تەبەسسۇم يېغىپ تۇراتتى. ★ مەكتەپ ئىچى تولىغان شادلىققا، ھەممە تەقەززا تۇراتتۇق كۈتۈپ. سۆيۈملۈك ئەخمەدجان كەلدىڭىز يوقلاپ، تەبەسسۇم بىلەن بىزلەرگە كۈلۈپ.

مەنداش سۆزى: كۈلكە يېغىش، كۈلۈمسىرەش. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: سوغۇق چىراي، تەلەتتىدىن مۇز يېغىش.

تەبىئەت ئى. ئالەمدىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى، بارلىق مەۋجۇدات؛ تەبىئەتتىكى يەر، سۇ، تاغ، ئورمان ۋە شۇ قاتارلىق بارلىق شەيئى: تەبىئەت ھادىسىلىرى. ★ ئادەممۇ باشقا جانلىقلارغا ئوخشاشلا تەبىئەتنىڭ بىر مېۋىسى. ★ تەبىئەت دۇنياسىدىكى سۇلار ئاساسەن تەبىئىي سۇ رايونلىرىغا تارقالغان بولىدۇ.

تەنقىق ئى. ئىنچىكە كۆزىتىپ تەكشۈرۈش، ئىزدىنىش، ئۆگىنىش: تەنقىق قىلىش.

تەنقىق قىلىش ئىلمىي ئاساستا تەكشۈرۈش، ئىلمىي ئاساستا

تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش، ئىنچىكە كۆزىتىپ تەكشۈرۈش، ئىزدىنىپ ئۆگىنىش: ئۇيغۇرلار ئىچىدە ئۇيغۇر تىلىنى تەتقىق قىلىدىغان ئالىملار كۆپ ئەمەس.

تەتقىقات ئى. ئىلمىي تەكشۈرۈش، تەتقىق قىلىش ئىشلىرى، ئۆگىنىش: ئۆسۈملۈكتىن ئەۋرىشكە ياسىغاندا، ئۇنى ئۇزۇن مەزگىل ساقلاپ، ئۆگىنىش ياكى تەتقىقاتتا ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

تەتىل ئى. ئوقۇغۇچىلارغا ئوقۇشنى توختىتىپ دەم ئېلىش ئۈچۈن بېرىلىدىغان ۋاقىت: تەتىللىك تاپشۇرۇق. ★ مەن ئۇلارغا: — «تەتىلنى بوشقا ئۆتكۈزۈۋەتمەڭلار، ۋاقىت غەنىيمەت، ئەڭ ياخشىسى تەتىللىك پىلانلارنى تۈزۈپ چىقىڭلار»، — دېدىم. مەنىداش سۆزى: كانىكول.

تەجرىبە ئى ① ئىجتىمائىي تۇرمۇش جەريانىدا ئۆزلەشتۈرۈلگەن بىلىم، ئىقتىدار، قابىلىيەت: تۇرمۇش تەجرىبىسى. خىزمەت تەجرىبىسى. ② بىرەر ۋەقە-ھادىسىلەرنى ياكى نەرسىنى ئۆگىنىش، تەتقىق قىلىش، ئېنىقلاش مەقسىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن سىناق: بىز تەجرىبە ئارقىلىق بۇ مەسىلىنى تەتقىق قىلىپ كۆرىمىز. ★ تەجرىبە نەتىجىسىنى تۆۋەندىكى جەدۋەلگە تولدۇرۇڭ. مەنىداش سۆزى: سىناق.

تەجرىبە قىلىش تەجرىبىدىن ئۆتكۈزۈش، سىناپ كۆرۈش. مەنىداش سۆزى: سىناپ كۆرۈش.

تەخىر ئى. كېچىكتۈرۈش، ساقلاش، ھايال: شاھ پەرمانى ئاتقان ئوق، تەخىرگە ھېچ تەڭپۇڭ يوق. سوڭۇلداپتۇ بارچىسى، سەپ ئالدىدا چارچىسى. مەنىداش سۆزى: ھايال، كېچىكتۈرۈش، ساقلاش، تاقەت.

تەخىر قىلىش ساقلاپ تۇرۇش، كۈتۈش، تاقەت قىلىش: سىز بىلەن مەسلىھەت سېلىشىدىغان ئىش بار، ئاڭىڭىز كەلگۈچە بىردەم تەخىر قىلىپ تۇرۇڭ.

مەنىداش سۆزى: ساقلاپ تۇرۇش، كۈتۈش، تاقەت قىلىش.

تەركىب ئى. بىر پۈتۈنلۈكنى تەشكىل قىلغۇچى بۆلەكلەر، قىسىملار يىغىندىسى: چىرىندىلەرنىڭ تەركىبىدە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۆسۈشىدە ئېھتىياجلىق بولغان ئوزۇقلۇق ماددىلار بولىدۇ.

تەرلەپ-پىشىپ رەۋ. تەرگە پىتىپ، قارا تەرگە چۆمۈپ: بىركۈنى، نەسىدىن ئەپەندى تەرلەپ-پىشىپ بىر پارچە ئېتىزنى سۇغرىۋاتسا، باي كېلىپ قاپتۇ.

مەنىداش سۆزى: تەرگە پىتىپ، قارا تەرگە چۆمۈپ.

تەسەللى بېرىش بىرەر ھادىسىگە ئۇچرىغانلارغا، قىيىن ئەھۋالدا قالغانلارغا ياخشى گەپلەرنى قىلىپ ياكى ماددىي نەرسىلەرنى بېرىپ ھالىغا يېتىش، كۆڭۈل سوراڭ: ماھىنۇرنىڭ ئاپىسى ۋاپات بولغانىكەن، مەن ئۇنىڭغا كۆپ قايغۇماسلىق، كۆپ قايغۇ تۇرغاندا سالامەتلىكىگە، ئۆگىنىشىگە تەسىر يېتىدىغانلىقى توغرىلىق تەسەللى بەردىم.

مەنىداش سۆزى: كۆڭۈل سوراڭ، كۆڭۈل ئېيتىش.

تەسىرات ئى. ئويىپىكتىپ شەيئىلەرنىڭ ئادەم مېڭىسىدە پەيدا قىلغان ئىنكاسى، ئالامىتى: ئۇ مەندە ناھايىتى ئوبدان تەسىرات قالدۇردى. ★ ئوقۇغۇچى ھېكايىنى ئوقۇپ بولۇپ ئۆز تەسىراتىنى سۆزلىدى.

تەسىرلىنىش پ. تەسىراتقا ئىگە بولۇش، تەسىر ئېلىش؛ ھاياجانلىنىش: ئۇلار مىرغەزەپنىڭ ئالاھىدە كۆڭۈل سوراپ كەلگەنلىكىدىن تەسىرلەندى. ★ تەسىرلەنگەن ھالدا دوستى ئۆمەردىن كۆزىنى ئۆزمەي قاراپ تۇرغان پولات نېمە دېيىشىنى بىلمەي قالدى.

مەنىداش سۆزى: ھاياجانلىنىش، تەسىر ئېلىش.

تەشئالىق ئى ① ئۆسۈزۈلۈك، چاڭقاقلىق: تەر بىلەن كەلگەن تەشئالىققا داۋا (ماقال). ★ ئۇ قورسىقى ئاچسا، ياۋا گىياھلارنىڭ يىلتىزىنى كولاپ يەپتۇ، تەشئالىقى قىستىغاندا، يامغۇر سۈيى ئىچىپتۇ. ② موھتاجلىق، ئىنتىزارلىق، تەقەززالىق: ئۇ دەرسكە كىرىپ ئۆزىگە تەشئالىق بىلەن تەلمۈرۈپ ئولتۇرغان ياش ئەۋلادلارغا زوق بىلەن دەرس سۆزلىدى.

مەنىداش سۆزى: ئۆسۈزۈلۈك، چاڭقاقلىق؛ ئىنتىزارلىق،

تەققەززالىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: بىزارلىق، زېرىكىشلىك.

تەشۋىش ئى. كۆڭلىدە ئەنسىزلىك پەيدا بولۇش، قايغۇ، غەم، ئەندىشە؛ روھىي جەھەتتىكى ئارامسىزلىق: ئاغرىق تەشۋىشكە چۈشۈپ، ئۇنىڭ دادىسىنى ئېيتىپ بېرىشنى سورايتۇ. ★ ئۇلار ھەربىر كۈنى تەشۋىش ئىچىدە ئۆتكۈزدى.

مەنىداش سۆزى: ئەنسىزلىك، قايغۇ، غەم، ئەندىشە.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خۇشاللىق، شادلىق، شادلىنىش.

تەققەززا بولۇش ئىنتىزار بولۇش، تەشنا بولۇش، تەلمۈرۈش؛ تەققەززالىنىش: مەن ئۇلارنى كۆرۈشكە تەققەززا بولدۇم. ★ مەن سايدا سۇغا تەققەززا بولدۇم.

مەنىداش سۆزى: ئىنتىزار بولۇش، تەشنا بولۇش، تەلمۈرۈش، تەققەززالىنىش.

تەققەززالىق ئى. بىرەر ۋەزىيەت ياكى ھالەتتىن كېلىپ چىقىدىغان تەلەپ، ئېھتىياج، زۆرۈرىيەت، تەشئالىق: لۇتپۇللا ئۇنىڭ سۆزىنىڭ ئاخىرىنى ئاڭلاشنى تەققەززالىق بىلەن كۈتەتتى. مەنىداش سۆزى: تەشئالىق.

تەقدىر ئى ① دىنىي چۈشەنچە بويىچە، ئالدىن بەلگىلەپ قويۇلغان، پېشانىگە پۈتۈلگەن كۆرگۈلۈك؛ قىسمەت: تەقدىرگە تەن بەرمەك. ② كېلەچەك، ئاقىۋەت، ئىستىقبال: «سىلەرگىمۇ ئازادلىق كۈنلەر ئاز قالدى، ئۆز تەقدىرىڭلارنى ئۆزۈڭلار بەلگىلەيدىغان كۈنلەر ئاز قالدى» دەپ ئويلايتتى ئەخمەتجان قاسىمى ئۆز ئىچىدە.

تەقدىم ئى. بېرىش، ئىنئام، ھەدىيە: تەقدىم قىلىش.

مەنىداش سۆزى: ئىنئام، ھەدىيە، بېرىش.

تەقدىم قىلىش ھۆرمەت بىلەن بېرىش، ھەدىيە قىلىش: مەن ئۇستازىمغا ئۆز ئەسىرىمنى تەقدىم قىلدىم.

مەنداش سۆزى: ھەدىيە قىلىش، سوۋغا قىلىش.

تەكشى ① سۇپ ئۈستى، يۈزى ئېگىز-پەس ئەمەس، تۈز: تاغنىڭ ئۈستى تەكشى كەتكەن ئونلاق ئىدى. ② رەۋ. ئالا قويماي، بىرخىل؛ ئوخشاش ھالەتتە: ئېلېكتىر چىرىغى ھەممە كىشىلەرنىڭ چىرايىنى تەكشى يورۇتۇپ تۇراتتى. ③ رەۋ. ئوخشاش، تەڭمۇتەك: گۈلزارلىقنىڭ يېنىدىكى ئون نەچچە گەز ئېگىز كېلىدىغان بىر تۈپ تاش ئالىمنىڭ شاخلىرى تەكشى قىرقلغان، پۈتۈن ھويلا پاكىز، تىپتىنچ ئىدى.

تەمتىرەش پ. ھودۇقۇش، ھولۇقۇش، تېنەش؛ نېمە قىلىشنى بىلمەي ساراسىمىگە چۈشۈش، ئېنىق بىر پىكىرگە كېلەلمەي ئالدىراپ قىلىش: پادىشاھ: — ئەپەندىم، يەرنىڭ كىندىكى نەدە؟ — دەپ سورىغانىكەن، ئەپەندىم تېنەمەي، تەمتىرەمەي قولىدىكى تاياق بىلەن كۆرسىتىپ تۇرۇپ، — ئەنە، دەل ئاشۇ ئېشەكنىڭ ئوڭ پۈتى تۇرغان يەردە، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

مەنداش سۆزى: ھودۇقۇش، ھولۇقۇش، تېنەش.

تەننەرخ ئى. مەلۇم بىر خىل مەھسۇلاتنى ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن كېتىدىغان خىراجەت: تەننەرخى ئۆرە. تەننەرخى تۆۋەن. مەنداش سۆزى: باھا، قىممەت.

تەينىلەش پ. بەلگىلەش، ئورۇنلاشتۇرۇش؛ ۋەزىپىگە قويۇش، مەنەسپكە قويۇش: ئۇلار بىر چوڭ باغنىڭ كۈن چىقىش تەرىپىنى — چۈشتىن كېيىن دەرەخ كۆلەڭگىسى تېز چوڭلايدىغان قۇملۇق يەرنى چېلىش مەيدانى قىلىپ تەينىلىدى. ★ بىز مەجىتىنى سىنىپ باشلىقى قىلىپ تەينىلىدۇق.

مەنداش سۆزى: بەلگىلەش، ۋەزىپىگە قويۇش، مەنەسپكە قويۇش.

توپا ئى. چېچىلىدىغان يۇمشاق تۇپراق: بەر يۈزىدىكى ئۆسۈملۈكلەر ئۆسەلەيدىغان توپا تۇپراق دەپ ئاتىلىدۇ.

مەنداش سۆزى: تۇپراق.

توپتوغرا ① سۇپ. ناھايىتى توغرا، ھېچقانداق خاتاسى يوق:

سنىپتا مۇئەللىم دەرس سورىسا، بۇلۇدەك چاڭلداپ سايىپ كېتىدۇ، توپتوغرا جاۋابى ئالغان ئۇستازنىڭ قەلبى شادلىقدىن يايىپ كېتىدۇ. ★ بۇ ناخشا «ئېيىق» نىڭ قەيسەرلىكىنى توپتوغرا سۈرەتلەپ بېرىدىكەن. ② سۇپ. تولۇق، ھېچقانداق كېمى يوق، دەل: ئۇلار باشلانغۇچ مەكتەپتىن تارتىپ، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگىنىچە، توپتوغرا ئون يىل بىر سىنىپ، بىر پارتىدا ئوقۇدى. ③ رەۋ. بىۋاسىتە، ھېچ يەرگە بۇرۇلماي، ئۇدۇل: بەلكىم ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆڭلىدىكىدەك ئىشلىيەلمەيۋاتقاندىمەن. شۇنداقلىقىنى سەزىسىڭىز، ماڭا توپتوغرا ئېيتىۋېرىڭ، بۇنىڭغا مەن خاپا بولمايمەن.

توختام ① سۇپ. توختاپ قالغان، ئاقمايدىغان: توختام سۇ. ② ئى. ئىككى ياكى بىرقانچە تەرەپ مەلۇم بىر ئىشنى بىرلىكتە ئېلىپ بارغاندا، ھەرقايسىسىنىڭ ھوقۇق ۋە مەجبۇرىيەتلىرىنى بەلگىلەش ئۈچۈن بېكىتىپ چىقىلغان ھەمدە ئورتاق رىئايە قىلىنىدىغان مەزمۇن ۋە بۇ ھەقتىكى مەجبۇرىيەت: توختامدا تەدبىر كۆنىرىت، مەسئۇلىيەت ئېنىق بەلگىلەندى.

مەنىداش سۆزى: كېلىشىم.

توختام تۈزۈش ئىككى تەرەپ بىرەر ئىشنى بېجىرىش ئۈچۈن، ھەر ئىككى تەرەپ ئورتاق رىئايە قىلىدىغان توختامنىڭ مەزمۇنى ۋە ئۇنىڭ بەلگىلەپ چىقىلغان ماددىلىرى ئۈستىدە كېڭىشىپ يازما كېلىشىم ھاسىل قىلىش.

مەنىداش سۆزى: كېلىشىم تۈزۈش.

توغۇرلۇق تر. توغرىسىدا، ھەققىدە: بالىلار توپ-توپ بولۇۋېلىپ، تەتلىدە بارغان جايلىرى، قىلغان ئەھمىيەتلىك ئىشلىرى توغۇرلۇق قىزغىن پاراڭلاشتى.

★ ئۇلار نېمىلەر توغۇرلۇق پاراڭلاشتى؟

توك I تەق. قاتتىق ۋە كاۋاك نەرسىلەرنى ئۇرۇشتىن چىققان ئاۋاز: بىر تاياق ئۇنىڭ بېشىغا توك قىلىپ تەگدى.

توك II ① سۇپ. سوغۇقتىن مۇزلاپ قاتقان، مۇزغا ئايلىنغان: توك يەر. ② ئى. يەر، سۇ قاتارلىق نەرسىلەر مۇزلاپ توڭلىغان

ھالەت ۋە مۇشۇنداق قاتتىق سوغۇق: ئەتىيازدا توك كېتىشى بىلەن بىزمۇ كۆچمىز. ③ سۇپ. كۆچمە. پىشمىغان، تەمگە كىرمىگەن: توك ئالما. ④ سۇپ. كۆچمە. قوپال، قاتتىق، كىشىنىڭ كۆڭلىگە تېگىدىغان: پۇلى بارنىڭ گېپى ئوك، پۇلى يوقنىڭ گېپى توك (ماقال). ⑤ سۇپ. كۆچمە. پوزىتسىيىسى قوپال، خۇش مۇئامىلە قىلمايدىغان: توك ئادەم. توك بالا. ئادەم توك بولۇپ كەتسىمۇ بولمايدۇ.

توڭلۇق ئى. توك، قوپال خاراكتېر، قوپاللىق: — مەن ئۇنىڭغا يەنە توڭلۇق بىلەن جاۋاپ قايتۇردۇم، — دىدى سارىخان تۈزلۈك بىلەن. مەنىداش سۆزى: قوپاللىق، قاتتىقلىق. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: سىلىق، يۇمشاقلىق.

تولا ① سۇپ. سان، مىقدار جەھەتتىن كۆپ، نۇرغۇن، جىق: تولا گەپ. تولا سۆزلەش. ② ئى. مەلۇم بىر سان ياكى مىقدار تەركىبىنىڭ كۆپرەكىنى تەشكىل قىلغىنى، كۆپ ساندىكىسى: ئۇنىڭ ئۆمرىنىڭ تەڭدىن تولىسى مۇشۇ گۈندىن ئۇنىڭدا تۇتۇپ كەتكەندى. ③ رەۋ. بەك، كۆپ، ناھايىتى، غايەت: — سەن تولا چالۋاقىماي، ئوقۇغۇچىلار ئالدىدا ئۆزۈڭنى تەكشۈر، — دېدى ھاشىم. ④ رەۋ. ئۇزۇن، ئۇزاق: بۇ كۈنلەردە دادام بەكمۇ ئالدىراش ئىدى. كۈندۈزى كۆرۈشەلمەيتتۇق، ئاخشاملىرىمۇ تولا ساقلاپ، ئاخىرى ئۇخلاپ قالاتتىم.

مەنىداش سۆزى: كۆپ، ئاۋۇن، جىق، نۇرغۇن. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئاز، بىزە. **تولمۇ رەۋ.** ئىنتايىن، ناھايىتى، بەكمۇ: ئۇلار مۇئەللىملىرىنى تولمۇ ياخشى كۆرىدۇ ۋە ھۆرمەت قىلىدۇ.

مەنىداش سۆزى: ئىنتايىن، ناھايىتى، بەكمۇ. **توننا** مق. مىڭ كىلوگرامغا تەڭ ئېغىرلىق ئۆلچەم بىرلىكى: بىر توننا كۆمۈر. ئىككى توننا ئاشلىق. ★ بىر چوڭ پىلنىڭ ئېغىرلىقى 6 توننا كېلىدۇ.

تۇپراق ئى. كولاش، چاغلان، ھەيدەش، چېپىش نەتىجىسىدە،

يەر يۈزىدىكى ئۆسۈملۈكلەر ئۆسەلەيدىغان توپا ياكى ئاشۇنداق يەر قاتلىمى: بۇ يۇرتنىڭ تۇپرىقى ناھايىتى ياخشى ئىكەن. ★ يەر يۈزىدىكى ئۆسۈملۈكلەر ئۆسەلەيدىغان توپا تۇپراق دەپ ئاتىلىدۇ.
مەنىداش سۆزى: توپا.

تۇتۇش قىلىش ① بىرەر ئىشنى قىلىشقا باشلاش، بىرەر ئىشقا كىرىشىش، داۋاملاشتۇرۇش: ئۇلار شۇنداق قىلىپ ھورنان ئېتىشكە تۇتۇش قىلىشتى. ② يېيىشكە، ئىچىشكە كىرىشىش، باشلاش: شۇ كۈنى مېھمانلار زوقلىنىپ كاۋاپقا تۇتۇش قىلدى. ★ بۇ گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ھۈنەرۋەنلەر ئۆز ئۆيلىرىگە قايتىپ، ئۆز ھۈنەرلىرىگە تۇتۇش قىلىپتۇ.

تۇچ ئى. مىس بىلەن قەلەينىڭ ئارىلاشمىسى، رەڭگى سارغۇچ ياكى كۆكۈچ سارغۇچ بولىدۇ، سۈركىلىشكە، چىرىشكە چىداملىق، قاتتىق كېلىدۇ، دېتاللارنى قۇيۇش، پىرىسلاشتا ئىشلىتىلىدۇ.

تۇخۇملاش پ. تۇخۇم تۇغۇش، كاكىلاش: مېكىيان تۇخۇملىدى.
مەنىداش سۆزى: تۇغۇش، كاكىلاش.

تۇخۇملىتىش پ. تۇخۇم تۇغدۇرۇش، كاكىلىتىش: توخۇننىڭ ئىسسىقلىق مىقدارىنى ئاشۇرۇپ كۆپ تۇخۇملىتىش. ئۈچۈن، يەنە سەۋزە ۋە ئۇۋاق لازىدىن ئازراق بەرسىمۇ بولىدۇ.

مەنىداش سۆزى: كاكىلىتىش، تۇخۇم تۇغدۇرۇش.

تۇنجى سۈپ. دەسلەپكى، بالدۇرقى، ئاۋۋالقى، بىرىنچى، بىرىنچى قېتىمقى: تۇنجى بالا. تۇنجى موزاي. تۇنجى كۈنى. ★ شەۋكەت ئۇلارنىڭ تۇنجى ئوغلى. ★ مانا بۈگۈن تۇنجى قېتىملىق گۇرۇپپا يىغىنى بولۇپ ئۆتتى.

مەنىداش سۆزى: دەسلەپكى، بالدۇرقى، ئاۋۋالقى، بىرىنچى قېتىمقى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كېيىنكى، كېيىنكىسى، ئاخىرقى؛ كەنجى، كەنجىسى.

تۇياق ① ئى. بەزى سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ ئاياغلىرىنىڭ ئۈچىدىكى مۇڭگۈزسىمان قىسمى: ئاچا تۇياق. توم تۇياق. ★ ئادەم قۇلاقتىن سەمىرىدۇ، ھايۋان تۇياقتىن (ماقال). ② مىق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ «دانە»، «باش» دېگەن مەنىدە مىقدار سۆز بولۇپ كېلىدۇ: بىر تۇياق كالا. بىر تۇياق ئات.

تۆشۈكچە ئى. كىچىك تۆشۈك: كىتابنىڭ خېتى بار يەتلىرى يىرتىلىپ تۆشۈكچە بولۇپ قالسا، ئۇنى ئاق قەغەز بىلەن چاپلاپ تۈزەپ قويۇش لازىم.

تۆمۈر ئى ① كۈل رەڭ ياكى ئاقۇچ كۈمۈش رەڭ، سوزۇلۇشچان مېتال ئېلىمېنت. سانائەتتە قارا رەڭلىك مېتال دەپ ئاتىلىدۇ. پولات تاۋلاشنىڭ مۇھىم ماتېرىيالى، شۇنداقلا ھاياتلىقلار تېنىدە كەم بولسا بولمايدىغان بىر خىل ماددا: تۆمۈر جازا. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى: تۆمۈر ئاخۇن ئاكا.

تۆمۈر-تەرسەك ئى. ئىشلىتىلمەيدىغان، بۇزۇلغان، تۆمۈر سايمانلار ۋە ھەر خىل مېتاللار، تۆمۈرلەر: تۆمۈر-تەرسەك يىغىش. **تۆمۈر-تەرسەكچى ئى.** كونا تۆمۈر-تەرسەكلەرنى يىغقۇچى ۋە ئۇلارنى ئېلىپ ساتقۇچى ئادەم.

تۈپەيلى تىر. سەۋەبلىك، سەۋەبى بىلەن، ئارقىسىدا: مۇئەللىمنىڭ دەرس ئۆتۈش مېتودى ياخشى بولۇش تۈپەيلى سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ دەرس ئۆزلەشتۈرۈش نەتىجىسىمۇ ئالاھىدە ياخشى بولدى. مەنىداش سۆزى: سەۋەبلىك، ئارقىسىدا، سەۋەبىدىن، تۈپەيلىدىن.

تۈپەيلىدىن تىر. تۈپەيلى، سەۋەبلىك، سەۋەبى بىلەن: ئاپتوبۇستا ئادەم كۆپ، قىستاڭچىلىق بولغانلىقى تۈپەيلىدىن، ئادەملەرنىڭ ئۇيان-بۇيان بولۇشمۇ قىيىن ئىدى.

مەنىداش سۆزى: تۈپەيلى، سەۋەبىدىن، سەۋەبلىك. **تۈتۈ ئىم.** توخۇلارنى چاقىرىش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: توخۇلارنى

«تۈتۈ» دەپ چاقىرىدىغان بولساق، توخۇلار دەرھال ئالدىمىزغا يۈگۈرۈپ كېلىدۇ. **تۈس ئى.** رەڭ بويماقلىرىنىڭ بىر-بىرىدىن پەرقلىنىدىغان ئايرىم تۈرى؛ رەڭ.

مەنىداش سۆزى: رەڭ.

تۈڭلۈك ئى. كۈن نۇرى چۈشۈش ۋە ھاۋا ئالماشتۇرۇش ئۈچۈن، ئۆيىنىڭ تورۇسىدىن ئېچىلغان تۆشۈك: يېرىم كېچە بولغاندا ئانىسى بىلەن قىز ئىشك، تۈڭلۈكنى ئېتىپ ساندۇقنى ئېچىپتۇ.

تۈڭلۈكلۈك سۈپ. تۈڭلۈكى بار، تۈڭلۈكى ئېچىلغان: تۈڭلۈكلۈك ئۆي.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تۈڭلۈكسىز.

تۈلكە ① ئى. سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، تېنى بىر ئاز بۆرىگە ئوخشايدۇ، تۇمشۇقى ئۇزۇن، قۇلقى ئۈچ بۇرجەك، قۇيرۇقى يۇمشاق ۋە ئۇزۇن بولىدۇ. تۈلكىرى قىزىل سېرىق بولىدۇ. قۇۋۇ كېلىدۇ، كۆپرەك كېچىسى ھەرىكەت قىلىدۇ، چاشقان ۋە ئۆي قۇشلىرىنى يەيدۇ. ② سۈپ. كۆچمە. قۇۋۇ، ھىلىگەر ئادەم؛ مەككار، ئالدامچى كىشى: ئۇنى كىم بىلمەيدۇ، ئۇ بىر تۈلكە. ★ ئۇ بولسا گېپى يۇمشاق بىر قېرى تۈلكە.

تۈلكىلىك سۈپ. ھىلىگەرلىك، مەككارلىق، قۇۋۇلۇق: سەن تولا تۈلكىلىك قىلما!

مەنىداش سۆزى: ھىلىگەرلىك، مەككارلىق، قۇۋۇلۇق.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ساددىلىق.

تۈمەن ① سان. ئون مىڭ: مەخپۇتجان ئۆي سېلىشقا بىر تۈمەن پۇل تەييارلىدى. ② سۈپ. ناھايىتى كۆپ، نۇرغۇن: سېنىڭ دېرىڭدە ئاۋارە، يۈرەك-باغرىم تۈمەن پارە.

مەنىداش سۆزى: ئون مىڭ؛ نۇرغۇن.

تۈمەنلەپ رەۋ. نەچچە-نەچچە تۈمەنگە يەتكەن، ھەر بىر بۆلىكى بىر تۈمەن بولغان، ناھايىتى كۆپ، ناھايىتى نۇرغۇن: بۇ ئونلاقتا

تۈمەنلەپ چارۋا بېقىلىدۇ.

تۈنەش پ ① مەلۇم بىر جايدا كېچىنى ئۆتكۈزۈش، قونۇپ قېلىش: ئۇلار ئورمانلاردا تۈنەپ، گاھ ئاۋۇللاردا ياتاتتى. ② مەلۇم پائالىيەت بىلەن كېچىنى ئۇخلىماي ئۆتكۈزۈش: بىز كېچىچە مۇشۇ ئۆيدە تۈنەيمىز.

تۈنلەپ رەۋ: تۈن بويى، پۈتۈن تۈن: ئايام ئىنىمنىڭ دەردىدە تۈنلەپ يىغلاپ چىقاتتى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كۈنلەپ، كۈن بويى.

تۈنكە ئى: نېپىز تاختا تۆمۈر، قەلەي، قاڭغالىتىر: مەن سانائەت قاتناش بۆلۈمىگە كىرىپ، قارا تۈنكە ھەل قىلىپ چىقاي.

مەنىداش سۆزى: قەلەي، قاڭغالىتىر.

تېتىك سۈپ. شوخ، جانلىق، چاققان، جۇشقۇن، روھلۇق: ئۇ قېرىلارنىڭ ھەممىسى خۇشال ھەم تېتىك كۆرۈنەتتى. ★ بۆلۈم ئەزالىرى جانلىق، تېتىك، مول مەزمۇنلۇق پائالىيەتلەرگە قاتنىشىشنى ياخشى كۆرىدۇ.

مەنىداش سۆزى: شوخ، جانلىق، چاققان، جۇشقۇن، روھلۇق. **قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى:** ئېزىلەڭگۈ، لاي، لايغەزەل، ھۇرۇن، بوشاڭ، لۆم-لۆم.

تېجەش پ. ئاياش، پىلانلىق ۋە رەتلىك ئىشلىتىش: رەتلىك، ئۆز جايدا، ئايپ ئىشلىتىش، ئىقتىساد قىلىش: يۇلى تېجەش. **مەنىداش سۆزى:** ئاياش، ئۆز جايدا ئىشلىتىش، ئىقتىساد قىلىش.

تېزىس ئى. يازماقچى بولغان ئىلمىي ئەسەر، ماقالە؛ سۆزلىمەكچى بولغان دوكلات ياكى نۇتۇق قاتارلىقلارنىڭ ئاساسىي نۇقتىلىرى: ئۇ بىرنەچچە ۋاراق قەغەزگە يېزىلغان تېزىس بويىچە، سۇلتاننىڭ خىزمەت ئەھۋالىنى بىر-بىرلەپ ئوقۇپ چىقتى.

تېگىشلىك سۈپ ① مەلۇم بىر تەرەپكە مۇۋاپىق، لايىق، ماس كېلىدىغان: ئۇنىڭغا ئەمەلىي پاكىتلار ئارقىلىق تېگىشلىك جاۋابىلار بېرىلدى.

② زۆرۈر بولغان، لازىم بولغان: بۇ ئورۇن قەتئىي ئىشغال قىلىشقا تېگىشلىك مۇھىم جاي ئىدى. ③ تەۋە، تەئەللۇق: مەنمۇ ئۆزۈمگە تېگىشلىك نەرسىلەرنى ئەكەتتىم. ④ مۇناسىۋەتلىك، ئالاقىدار: ئۇ ئەكەلگەن نەرسىلەرنى تېگىشلىك جايلارغا قويۇپ بولۇپ، ھامالغا ئىككى تىللا بېرىپتۇ. ⑤ بەلگىلىك، مۇئەييەن: تۆتى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا تېگىشلىك ھەسسە قوشۇشىمىز لازىم. ⑥ تەقسىم بولغان، بۆلۈنگەن: ئاسم دەرس ئۈستىدە شىرەلەرنى ئارىلاپ يۈرۈپ، بىر بالىنىڭ شىرەنىڭ ئۆزىگە تېگىشلىك قىسمىنىڭ ئۈستىنى «قارا» بويۇلغانلىقىنى كۆزدى.

تېلېفون ئى. توكتىن پايدىلىنىپ، ئىككى جايدىكى كىشىلەرنى ئۆزئارا سۆزلەشتۈرىدىغان قۇرۇلما. ئاساسەن سۆز تارقاقچۇچ، سۆز قوبۇللىغۇچ ۋە ئۆتكۈزگۈچ سىمىدىن ئىبارەت ئۈچ قىسىمدىن تەركىب تاپىدۇ.

تېلېفون بېرىش تېلېفون بىلەن ئالاقە قىلىش، تېلېفون ئارقىلىق ئىزدەش.

مەنداش سۆزى: تېلېفون قىلىش، تېلېفون سوقۇش، تېلېفون ئۇرۇش.

تېلېفون قىلىش تېلېفون بېرىش، تېلېفون سوقۇش، تېلېفون بىلەن ئالاقە قىلىش.

مەنداش سۆزى: تېلېفون سوقۇش، تېلېفون ئۇرۇش، تېلېفون بېرىش.

تېلېفون ئۇرۇش تېلېفون ئارقىلىق قارشى تەرەپكە خەۋەر بېرىش؛ قارشى تەرەپ بىلەن ئالاقىلىشىش، گەپلىشىش.

مەنداش سۆزى: تېلېفون سوقۇش، تېلېفون قىلىش، تېلېفون بېرىش.

تېلېگراف ئى. تېلېفون، تېلېگرامما ياكى رادىئو ئۈسكۈنىلىرىدىن پايدىلىنىپ مەخسۇس خەۋەر يەتكۈزىدىغان ئالاقە ۋاسىتىسى.

تېلېگرامما ئى ① شىفر ئارقىلىق يېزىق، سۈرەت، گرافىكىنى يەتكۈزۈش ئۇسۇلى. ئۇنىڭ سىمسىز تېلېگراف ۋە سىملىق تېلېگراف دېگەن تۈرى بار. ② تېلېگرامما ئارقىلىق يەتكۈزۈلىدىغان، خەۋەر يېزىلىدىغان قەغەز: تېلېگرامما تاپشۇرۇۋالماق. تېماتىكا ئى. تاللاپ ئېلىنغان ۋە ئىشلەنگەن ياكى ئىشلىنىدىغان تېمىلار يىغىندىسى.

تېماتىكىلىق سۇپ. مەلۇم تېما ئاساسىدىكى، مەلۇم تېمىدا تەييارلانغان: تېماتىكىلىق پىلان. تېمپېراتۇرا ئى. تەرسىلەرنىڭ ئىسسىق-سوغۇقلۇق دەرىجىسى: ئۇيىنىڭ تېمپېراتۇرىسى نورمال.

تېۋىپ ئى. تومۇر تۇتۇپ بىمارلارنى تەكشۈرىدىغان، ئۆزىگە خاس دورىلىرى ۋە داۋالاش ئۇسۇللىرى بولغان تېببىي خادىم، دوختۇر، مىللىي تېبابەت دوختۇرى. مەنىداش سۆزى: دوختۇر، ئەمچى.

تېۋىپلىق ئى. تومۇر تۇتۇپ بىمارلارنى تەكشۈرۈپ داۋالايدىغان مىللىي دوختۇرلۇق، مىللىي تېبابەت دوختۇرلۇقى: ئۇ بىر تەرەپتىن تېۋىپلىق قىلىپ، يەنە بىر تەرەپتىن، دورا ئۆسۈملۈكلىرىنى تەتقىق قىلغانىدى.

مەنىداش سۆزى: دوختۇرلۇق.

تت-تت ئى. كىشى كەيپىياتىنىڭ دىققەتتە بولۇش، تاقەتسىزلىنىش ھالىتى: ۋاھاپنىڭ ئىچى سەبىدىشى ئۈچۈن تت-تت ئىدى.

تت-تت بولۇش مەلۇم بىر ئىش تۈپەيلى دىققەتتە بولۇش، تاقەتسىزلىنىش، ئىچى پۇشۇش، جىلە بولۇش، جىددىيلىشىش: لېكىن ئۇلارغا گەپ ئاشمىغاچقا، ئىلاجسىز سۈكۈتتە ئولتۇراتتى، بۇنىڭدىن لۈتپۇللارمۇ تازا تت-تت بولدى.

مەنىداش سۆزى: تاقەتسىزلىنىش، ئىچى پۇشۇش، جىلە

بولۇش.

تىركىشىش پ. قارشىلىق كۆرسىتىش، قارشىلىشىش، ئېلىشىش: ئىشىنىش، خەلق جەزمەن تىركىشىدۇ، غوۋغا چىقىدىغانلىقى كۆرۈمگە كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

مەنىداش سۆزى: قارشىلىشىش، ئېلىشىش.

تىك تۆت بۇلۇڭ ئى. ئىككى تۈز سىزىق ياكى ئىككى تەكشىلىك تىك ھالدا كېسىشكەندە ھاسىل بولغان بۇلۇڭ. تىك بۇلۇڭ 90 گرادۇس بولىدۇ.

تىل ئى ① تېتىش، چاپناش، تەلەپپۇز قىلىشقا ياردەم بېرىدىغان ئەزا. ئۇ ئېغىز بوشلۇقىنىڭ ئاستى قىسمىدا بولۇپ، ئۇنىڭ تۈۋى قىسمى ئېغىز بوشلۇقىنىڭ ئاستىغا تۇتاشقان: كۆڭۈلنىڭ ئىزھارى ئۈچۈن ئەلا تىل، ھەق سۆزلە يالغاننىڭ نىقابىنى تىل. ۋىجداننى سېتىپ يېپ ياشىماق نومۇش، مەيلى راست گەپ ئۈچۈن كېسىلسمۇ تىل. ② ھايۋانلارنىڭ ئېغىزىدىكى گۆش ئورنىدا يېپىلىدىغان ئاشۇنداق ئەزاسى: ئانام بىزگە كىچىكىمىزدە «قونىڭ تىلىنى يېسەڭلار تىلڭلار راۋان بولىدۇ» دەيتتى. ③ ئىنساننىڭ ئېغىز ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن گەپ-سۆزى، زۇۋان: گاچا قىزنىڭ تىلىنى ئانىسى ئۇقار (مقال). ★ دىلى بىرنىڭ تىلى بىر (مقال). ④ ئىنسانلارنىڭ ئەڭ مۇھىم ئالاقە قورالى ۋە بىر-بىرىنى چۈشىنىش قورالى. ئۇ — تىل تاۋۇشى، لۇغەت تەركىبى ۋە گرامماتىكىدىن تەركىب تاپقان بىر پۈتۈن سىستېما: ئۇيغۇر تىلى، خەنزۇ تىلى ⑤ نۇتۇقنىڭ ئۆزىگە خاس ۋاسىتىلەر بىلەن ئىپادىلەنگەن تۈرى، ئۇسلۇبى: كىيىم-كېچەكتە ئەر-ئاياللارنىڭ چوڭ-كىچىكىنىڭ ئۆزىگە يارىشا نۇسخىسى بولغىنىدەك، ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى پېرسوناژلار كۆپ بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ئۆزىگە خاس تىلى بولىدۇ. ★ ناۋايىنىڭ قولى تۇنغان قەلەمدۇر، ئۇنىڭ ھەربىر تىلى بىر ئىشقى-ئەلەمدۇر. ⑥ ئاغزاكى مەلۇمات، پاكىت: مەنسۇرنىڭ ھېلىقى ماتېرىيالى ياخشى رەتلەنگەنغۇ-ھە، چەت ئەلنىڭ خېتى، گۇۋاھچىلارنىڭ ئىسپات ماتېرىياللىرى — مانا بۇلار بىزنىڭ تىلىمىز!

★ ئاۋۋال ئاۋۋ ئىككى مەخلۇقنى جايلايلى، بىرەر «تىل» نى قولغا چۈشۈرۈپ، قانچىلىك ئىسكەر بارلىقىنى ئېنىقلايلى ⑦ كۆچمە. باشقىلارنى ھاقارەتلەپ قىلغان سۆز، ئاھانەت: تۆتەيلەن تىلنىڭ دەستىدىن بىر-بىرىگە قارشىپ قالدى. ⑧ كۆچمە. بىرەر ئەسۋابنىڭ ئېسىلىپ ياكى ھەرىكەتلىنىپ تۇرىدىغان ئۇچلۇق قىسمى: ئوقۇتۇش بىناسىنىڭ ئالدىدىكى ئېگىز مۇنارغا ئورنىتىلغان سائەتنىڭ تىلى دەل ئوننى كۆرسەتكەنىدى. ⑨ مەلۇم كىشىلەرنىڭ ئۆزىگە خاس پىكىر قىلىش، سۆزلەش ئادىتى:

دېھقانلارنىڭ تىلى بىلەن ئېيتقاندا، بۇ تېرىماي ئورمىن دېگەنلىكتۇر. ⑩ بىرەر نەرسە، كەسىپ، ئىشنىڭ ماھىيىتى، سىرىگە مۇناسىۋەتلىك ۋاسىتە، ئۇسۇل، چارە: تۆرىخان ئاكام يالغۇز، ئۇنىڭ ئۈستىگە سوقىنىڭ تىلىنى بىلمەيدۇ، شۇڭا قارشىپ بېرىمى دېدىم، قانداق؟ ★ ئۇ ستانوكنىڭ تىلىنى بىلىدۇ. ⑪ قارماقنىڭ ئۇچىغا قارىمۇقارشى چىقارغان ئىلمىكى: قارماقنىڭ تېلى چىقىرىلمىغاچقا، ئىلىنگەن بېلىق يەنە قېچىپ كەتتى. ⑫ ئاكاكاردىيون، پىئانىنو ۋە باشقىلار ئۈستىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان، قولدا يېسىش ئارقىلىق مەشغۇلات ئېلىپ بېرىلىدىغان كىچىك كۈنۈپكا: ئاكاكاردىيوننىڭ تىلى. ⑬ ئاكاكاردىيون، ئېغىز گارمونى قاتارلىقلارنىڭ تىترەش ئارقىلىق ئاۋاز چىقىرىدىغان دېتالى.

تىلى پىششىق سۈپ. راۋان، مەزمۇنلۇق، ئۇقۇملۇق سۆزلەيدىغان: تىلى پىششىق بالا.

تىلى تاتلىق سۈپ. كۆڭۈلگە ياققۇدەك، يېقىملىق گەپ قىلىدىغان، گېپى يۇمشاق: تىلى تاتلىق قىز. ★ — رەھمەت قىزىم، سىزنى مۇشۇنداق تىلى تاتلىق، دىلى پاك، مېھرى ئىسسىق چوڭ قىلغان ئاتا-ئانىڭىزغا رەھمەت، — دېدى موماي قىزنىڭ يۈزلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ، مەنىداش سۆزى: گېپى يۇمشاق.

تىل-ئەدەبىيات ئى. تىل ۋە ئەدەبىيات: ئۇنى تېلېۋىزىيە ئۇنۋېرسىتېتىنىڭ تىل-ئەدەبىيات كەسپىدە ئوقۇيدىكەن دەپ ئاڭلايمەنمۇ؟

تىلەم ئى. بىرەر ئېھتىياج بىلەن تىلەپ، سوراپ ئېلىنغان نەرسە: تىلەمگە بەرمەك. تىلەمگە ئالماق. تىلەمگە ئالغان نەرسىلەر.

تىلەمچى ئى. كىشىلەردىن بىرەر نەرسە تىلەپ تىرىكچىلىك قىلغۇچى كىشى.

مەنىداش سۆزى: دىۋانە، قەلەندەر، ئابدال.

تىل-تاياق ئى. تىللاش ۋە ئۇرۇش بىلەن قىلىنغان خورلۇق: تىل-تاياق ئاستىغا ئېلىنماق.

تىلچى ئى ① مەلۇم تىل بىلىملىرىدىن خەۋىرى بار كىشى، تىلشۇناس. ② خەۋەر، ئاخبارات يەتكۈزگۈچى. ③ داۋاملىق باشقىلارنى تىللاشنى ئادەت قىلغان كىشى: قاسىمبىيىنىڭ خوتۇنى بىر تىلچى خوتۇن، شۇڭا قاپقىدىن كۆك ئاجرىمايدۇ.

تىلخەت ئى. قەرز، زىممىسىگە ئالغان مەجبۇرىيەت، ۋەدىلەر ھەققىدە جاۋابكار شەخس تەرىپىدىن ئىمزا قويۇپ ياكى تامغا بېسىپ بېرىلگەن ھۆججەت: تىلخەت بەرمەك.

تىلداش ئى. بىر تىلدا سۆزلەيدىغان، مەلۇم ئورتاق تىلغا ئىگە كىشىلەر.

تىمەن سۇپ. ساغلام، كۈچلۈك، ئەمگىن، مەزمۇت، تېنىك (قېرىلار ھەققىدە): مېنىڭ بوۋام 70 ياشقا كىرىپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن ناھايىتى تىمەن، يەنىلا ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرىغا قارىشىدۇ.

تىنىتىش پ. ئىزدەش، ئاقتۇرۇش، پايلاش، تىڭلاپ ئىزدەش: بۇلاڭچىلارنى تۇتۇش بۇيرۇقىنى تاپشۇرۇپ ئالغان ساچىلار ھەممە يەرنى تىنىتىشكە باشلىدى.

تىيىن I ئى ① ئون داچەن قىممىتىگە ئىگە چوڭ مىس پۇل، تومپۇر. ② بىر سومنىڭ يۈزىدىن بىرى، سىنىت.

تىيىن II ئى. سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. سىرتقى شەكلى چاشقانغا ئوخشايدۇ، تېنى چاشقاندىن سەل چوڭراق كېلىدۇ؛ قۇيرۇقى ئالاھىدە چوڭ بولۇپ، چېچىلىپ تۇرىدۇ. ئۇ ئادەتتە قارىغايلىقتا

ج

جادۇگەر ① ئى. جادۇ قىلغۇچى، سېھىرگەر، ئەپسۇنچى. ② سۇپ. قۇۋ، ھىيلىگەر، مەككار. ③ ئى. قۇۋ، ھىيلىگەر ئادەم، زالىم كىشى، ھىيلىگەر، ئالدامچى، مەككار. مەنىداش سۆزى: ئەپسۇنچى، جادۇ قىلغۇچى.

جازانخور سۇپ. باشقىلارغا جازانگە نەرسە-كېرەك بېرىدىغان ۋە بۇنىڭغا ئادەتلەنگەن: جازانخور ئادەم. جازانخور ئەمەلدار.

جاڭگال ئى ① يۇلغۇن، سۆكسۆك، يانتاق، كۆرۈك، توغراق قاتارلىقلار ئۆسىدىغان، ئادەم ياشىمايدىغان جاي: جاڭگالدا ھاڭرىغان ئېشەك شەھەردە ھاڭرىيالماپتۇ(مقال). ★ موماي قىزىل ساندۇقنى ئېلىپ چۈشكىن دەپتۇ. ئۆزى جاڭگالغا كىرىپ كېتىپتۇ. ② جاڭگالدا ئۆسىدىغان يۇلغۇن، سۆكسۆك، يانتاق قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەر: بۇ يەرنىڭ جاڭگىلى شالاڭ ئىكەن، ئوتۇننى جاڭگىلى قويۇقراق يەردىن ئالايلى.

جاڭگاللىق ئى يۇلغۇن، سۆكسۆك، يانتاق، كۆرۈك ۋە توغراق قاتارلىقلار ئۆسكەن جاي: موماي جاڭگاللىقتىن سېرىق ئات قوشۇلغان بىر ھارۋىنى يېتىلەپ چىقىپتۇ-دە، قىزنى ئۇنىڭغا ئولتۇرغۇزۇپتۇ.

جان-جەھلى ئى. ماددىي ۋە مەنىۋى تېرىشچانلىق: جان-جەھلى بىلەن ئۆگىنىش. جان-جەھلى بىلەن ئىشلەش.

جان-دەل ئى جان ۋە دەل، چىن نىيەت، چىن دەل، چىن كۆڭۈل، ئىچى-ئىچىدىن: جان-دەل بىلەن ئۆگىنىش. جان-دەل بىلەن ئىشلەش.

مەنىداش سۆزى: چىن دەل، چىن كۆڭۈل.

جانلىنىش پ. جانلىق ھالەتكە كىرىش، جانلىق بولۇش، جۇشقۇنلىنىش، تېتىكىلىشىش: بايرام كۈنى يېتىپ كېلىش بىلەن تەڭ

ئوقۇغۇچىلار جانلىنىپ كەتتى.

جاھاز ئى. قۇراشتۇرۇلۇپ تەييارلانغان ئائىلە ئۈسكۈنە-جابدۇق-لىرى، ئۆي جابدۇقلىرى، ئۆي سايمانلىرى: مۇئەللىمنىڭ ئۆيى گىلەملەر بىلەن بېزەلگەن، ئۆمرۈمدە كۆرمىگەن جاھازلار تىزىلغان ئۆي ئىدى. مەنىداش سۆزى: جابدۇق، ئۈسكۈنە، سايمان.

جاھالەت ئى ① ئىلىم-مەرىپەتتىن مەھرۇم بولغان ھالەت، ئىلىم-پەندىن بەھرە ئالالمىغان ئەھۋال، نادانلىق، قالاقلق: ئۇيغۇرلار ئىسىرلەر بويى ئۇخلاپ تۈگىتەلمىگەن جاھالەت ئۇيقۇسىغا غەرق بولغانىدى. ② قاراڭغۇلۇق، زۇلمەت: ئۇ چاغلار جاھاننى جاھالەت باسقان چاغلار ئىدى.

مەنىداش سۆزى: نادانلىق، قالاقلق، قاراڭغۇلۇق، زۇلمەت. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئادالەت، يورۇقلۇق، نۇسرەت. **جەدۋەل ئى.** لازىملىق مەلۇماتلار مەلۇم تەرتىپتە ئورۇنلاشتۇرۇلغان سىزىق ۋە گرافىلار: تەجرىبە نەتىجىسىنى تۆۋەندىكى جەدۋەلگە تولدۇرۇڭ. ★ جەدۋەل تولدۇرۇش ئانچە قىيىن ئەمەس.

جەڭگىۋار سۇپ. جەڭ ۋە كۈرەش قىلىشقا ھەر دائىم تەييار تۇرىدىغان، كۈرەش قىلغۇچى، كۈرەشكە قاتناشقۇچى، كۈرەشچان، باتۇر: جەڭگىۋار ئەسكەر. جەڭگىۋار قىسىم. جەڭگىۋار قوشۇن.

جەۋھەر ئى ① قىممەت باھا تاشلارنىڭ ئومۇمىي نامى. ② كۆچمە بىرەر شەيئەنىڭ ئەڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى، مېخىزى، يادروسى. ③ كۆچمە. مەلۇم بىر ئىش ياكى مەسىلىنىڭ ئاساسلىق، ئەھمىيەتلىك قىسمى: بىز يەنە بىر تەرەپتىن خەلق ئارىسىدىكى مول سەنئەت جەۋھەرلىرىنى توپلاپ ئۆگەندۈق. ④ كۆچمە. مەلۇم ئەجىر، تىرىشچانلىقنىڭ مېۋىسى، نەتىجىسى: دىلنۇر ھەدىيە قىلغان خاتىرە دەپتەر بېنىمىدىن ئايرىلمايدىغان ئەڭ يېقىن ھەمراھىغا ئايلانغان بولۇپ، تەپەككۈرۈمنىڭ ئەڭ ئېسىل جەۋھەرلىرى ئۇنىڭ بەتلەردىن ئورۇن ئالماقتا ئىدى.

جوغا ئى. ئاپتۇۋا، چەينەك ۋە چۆگۈنلەرنىڭ سۈنى سىرتىغا

چىقىرىدىغان ئېغىزى: نېمە ئۈچۈن ھەممە چەينەك چوغلىرىنىڭ ئېغىزى مۇشۇنداق بولىدۇ؟

جوزا ئى. ئۈستى تۈز، ئاستى تۆت تۆت بۇرجىكىگە تۆت پۈت ئورنىتىلغان، ياغاچ ۋە تۆمۈر قاتارلىقلاردىن ياسالغان ئۆي جابدۇقى؛ شىرە.

مەنىداش سۆزى: شىرە، ئۈستەل.

جۇدۇن ئى ① سوغۇق ھاۋا ئېقىمى، بوران-چاپقۇن: ماي ئېيىنىڭ باشلىرى ئىدى. قارلار تېخى ئېرىمىگەن بولۇپ، سوغۇق شامال پات-پاتلا جۇدۇنغا ئايلىناتتى. ② ئاچچىق غەزەپ: مەن باققا جاۋاب بەرگۈچە، يەك جۇدۇن بىلەن سۆزلىگىلى تۇردى. ③ ئىلگىرىلەش داۋامىدىكى توسالغۇ، قىيىنچىلىق، ئوڭۇشسىزلىققا تولغان ۋاقىت، بوران-چاپقۇن: — سىز بىلەن بىز جۇدۇندا تېپىشقانلار تۇرۇپ، ئىللىق باھاردا تەتۈر قارىشىمىزمۇ؟ — دېدى سۇنۇر ھاياجان بىلەن.

جۇلۇق ئى. كونىراپ جۇل-جۇل بولۇپ كېتىش: جۇلۇقى چىقىش. **جۇلۇقى چىقىش** يىرتىلىپ جۇل-جۇل بولۇش، ئەبجىقى چىقىش: بۇ ھارۋىنىڭ جۇلۇقى چىقىپ كېتىپتۇ. ★ بالىنىڭ كېيىمىنى ياماشنىڭ ھاجىتى قالماپتۇ، چۈنكى، ئۇنىڭ ئاللىبۇرۇن جۇلۇقى چىقىپ كېتىپتۇ. مەنىداش سۆزى: ئەبجىقى چىقىش، ۋەتۈرىكى چىقىش، كونىراش.

جۈمەك ئى. تۈرلۈك ئەسۋابلار ياكى سۇ تۇرۇبلىرىنىڭ سۇ چۈشۈرىدىغان ئېغىزى: ئاخىرقى قېتىمدا يازلىق بەسەينى جۈمەككە تۇتۇپ پاكىز بولۇپ كەتكىچە چايقۇۋەتسەكمۇ بولىدۇ.

جىرغا ئى. ئارغامچا ياكى پالاس قاتارلىقلارنى پاراللىل ئىككى تال ئۇزۇن ياغاچقا ئورنىتىپ ياسالغان نوسىلكا: ئامانقۇل بىر نەچچە يىلەن بىلەن تۆت تال توققۇز ئاتارنى چۈپلەپ، جىرغا ياسىدى، نىياز پالۋاننىڭ جەستىنى شۇ جىرغا سېلىپ، پىيادە قايتىشتى. ★ ياساپ ئىككى ئېشەك ئۈستىگە جىرغا، سېلىپ سەئىدىنى چۈشتى ئۇلار بولغا.

جىلد ئى ① بىرنەچچە كىتابتىن ئىبارەت ئەسەر، مۇقاۋىلانغان ھۆججەت قاتارلىقلارنىڭ ھەربىر ئايرىم كىتابى، توم. ② مۇقاۋا، قاپ، تاش.

جىلۋە قىلىش ① گۈزەل، نازاكتىلىك ھەرىكەت ھالىتىدە كۆرۈنۈش: شاھنىڭ قولىدىكى گۈل مىڭ ياڭزا جىلۋە قىلارمىش. ② ئەكس ئېتىش، يالتىراش، نۇرلىنىش، چاقناش، جىلۋىلىنىش: تەرەپ-تەرەپتىن ماختاش سادالىرى ئىچىدە، شەۋكەتنىڭ ۋۇجۇدى يايىراپ، كۆزلىرىدە تەبەسسۇم جىلۋە قىلدى.

جىسمانىي سۈپ. كىشىنىڭ جىسمى، ۋۇجۇدى ۋە ئورگانىزمغا ئائىت، ئۇلارنىڭ ھەرىكىتىگە باغلىق بولغان: جىسمانىي ئەمگەك. ★ گۈزەل ئەدەب-ئەخلاق ئىنساننىڭ جىسمانىي ئەيىبلىرىنىمۇ ياپىدۇ. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئەقلىي.

جىسىم (جىسمى) ئى ① مەلۇم بوشلۇقنى ئىگىلەپ، ئىشغال قىلىپ تۇرغان ماددا: سانسىز يۇلتۇزلاردىن تەركىب تاپقان ئاسمان جىسىملىرىمۇ مۇئەييەن قانۇنىيەت بويىچە ھەرىكەت قىلىدۇ. ★ بۇ قاچىلارنىڭ بوشلۇقنى قانداق جىسىم ئىگىلىگەن؟ ② تەن، ۋۇجۇد، بەدەن: ئىسمى بار، جىسمى يوق (ماقال).

جىلۋە قىلىش رەڭگارەڭ تاۋلىنىش، يالتىراش، چاقناش، ئەكس ئېتىش، جىلۋىلىنىش، نۇرلىنىش: ئۆزىنىڭ ئالىي مەكتەپكە ئۆتكەنلىكىدىن خۇشال بولغان ئاكىمنىڭ كۆزلىرىدە ھەر ۋاقىت خۇشاللىق جىلۋە قىلىپ تۇراتتى.

جىمجىت ① سۈپ. تىپتىنچ، تىمئاس، ۋارالڭ-چۈرۈڭسىز: ئەقلىي ئەمگەك قىلغۇچىلار پات-پات ھاۋالىق جاي ۋە جىمجىت مۇھىتتا دەم ئېلىشى لازىم. ② رەۋ. ئاۋاز چىقارماي، ۋارالڭ-چۈرۈڭ قىلماي، تىپتىنچ: ئۇلار يېرىم سائەت جىمجىت ھېڭىشقاندىن كېيىن، تۇردى ئاخۇن ئاكا قاتتىق بىر تىندى. ③ رەۋ. ھەرىكەتسىز، مىدىرلىماي: كىنو قوبۇش بىلەن تەڭ، ئوتتۇرىدا يۈگۈرۈپ يۈرگەن بالىلار جىمجىت ئولتۇرۇشقا باشلىدى.

مەنداش سۆزى: تىپىنىچ، تىمتاس، ۋاراڭ-چۇرۇڭسىز.
جىنچىراغ ئى. ئىچىگە سۇ يېغى ياكى كىرىسىن قۇيۇپ،
 پاختىدىن ئىشلەنگەن پىلىكنى سېلىپ ياندۇرىدىغان شېشىسى
 يوق چىراغ.
 مەنداش سۆزى: قارا چىراغ.

چ

چاغ ئى. ۋاقىت، مەزگىل، دەۋر، پەيت: تاڭ ئاقارغان چاغ. قاش
 قارايدىغان چاغ. ★ قولسىزغا خەنجەر ئېلىپ، بىزنى بوزەك قىلغانلارنىڭ باغرىنى
 تىلىدىغان چاغ كەلدى.

مەنداش سۆزى: ۋاقىت، مەزگىل، پەيت، دەۋر.
چاققان ① سۇپ. ئىش - ھەرىكەتتە تېتىك، ھەرىكەتچان،
 چەيدەس: چاققان يىگىت. ★ ئاينۇرنىڭ ئاپسى ئوچۇق چىراي، چاققان ئايال
 ئىكەن. ② رەۋ. چاپسان، تېز، ئىلھام: چاققان كەلمەك. چاققان قىلماق.
 ★ قولى گال ئۈستىدىن ئايىغى چاققان گادا يىخىشى (ماقال). ★ ئۇ شۇنچە
 چاققان ماگىسمۇ يەنىلا كېچىكىپ قالدى. ③ سۇپ. پايدىلىنىشقا قۇلاي،
 ئىخچام، ئەپچىل، ئەپلىك: چاققان ئۆي. چاققان ئات. ★ بۇ ساراي
 چاققان ۋە ناھايىتى كېلىشكەن ساراي ئىكەن.

چاقناش پ. نۇر چېچىش، ۋال-ۋۇل قىلىش، يالتىراش،
 پارقىراش، ۋاللىداش: كۈن نۇرىدا يېشىل تۈسكە كىرگەن داللىلار
 مەرۋايىتتەك چاقنايتتى.

مەنداش سۆزى: يالتىراش، پارقىراش، ۋاللىداش.
چاقناق سۇپ. چاقناپ تۇرىدىغان، چاقنايدىغان، پارقىراق: گاھىدا
 بۇلۇتلار خىرىس قىلىدۇ، پوپوزا خەنجىرىنى تەڭلەيدۇ چاقماق. گاھىدا چاڭ-تۇمان
 بېسىپ كېلىدۇ، ۋە لېكىن بەرنىڭ رۇخسارى چاقناق.

- مەنداش سۆزى: چاقنايدىغان، پارقىراق.
- قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تۇتۇق، خىرە، غۇۋا.
- چالما** ئى. تەركىبىگە سۇ ئارىلاشقاندىن كېيىن قانغان توپا، داڭگال، كېسەك: پوقتا چالما ئاتساڭ يۈزۈڭگە چاچار (ماقال). ★ بىر چالما ئىككى پاختەكنى سوقماق (ماقال).
- چاندۇر ماسلىق** پ. ھېچ ئىش بولمىغاندەك كەپپىياتتا بولۇش، بىلىندۈرمەسلىك: ھاجىم بۇ ئىشقا ئىچىدە خاپا بولسىمۇ، ئەمما چاندۇرمىدى. مەنداش سۆزى: بىلىندۈرمەسلىك.
- چايقاش** پ. يۇبۇلغان نەرسىنى پاكىز سۇغا چىلاپ ياكى ئۈستىدىن پاكىز سۇ قۇيۇپ تازىلاش: كىر چايقاش. چىنە چايقاش. ★ ئاخرىدا چېچىمىزنى ئىلمان سۇ بىلەن پاكىز چايقۇتۇپ، قۇرۇق لۆڭگە بىلەن سۈرتۈۋېتىمىز.
- مەنداش سۆزى: يۇيۇش.
- چەبەدەس** سۇپ. ئىش-ھەرىكىتى تېز، چاققان، تېتىك، ئەپچىل: چەبەدەس ئادەم. ★ چېچەننىڭ تىلى، چەبەدەسنىڭ قولى (ماقال).
- مەنداش سۆزى: چاققان، تېتىك، ئەپچىل.
- قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: لەقۋا، كالامپاي.
- چوقۇم** رەۋ. قەتئىي، جەزمەن: دىلشات پەس ئاۋازدا: «بۇنىڭدىن كېيىن تاپشۇرۇقنى چوقۇم ياخشى ئىشلەيمەن»، — دېدى.
- مەنداش سۆزى: قەتئىي، جەزمەن.
- چوكان** ئى ① ياتلىق قىلىنغان ياش ئايال، جۇۋان: كۈنلەرنىڭ بىرىدە، بالا قوينى ھەيدەپ كېلىۋاتسا، قاش-كۆزى جايىدا كەلگەن بىر چوكان ئۇچراپ قاپتۇ. ② تېرەك، سۆگەت قاتارلىق دەرەخلەرنىڭ ئەتىياز مەزگىلىدە بىخلىنىپ، كۆكەرگەن تېلى: يامشىپ سۆگەتلەرگە ئوبىنار ئىدىم، چوكاننى سۇندۇراتتىم، ئەي ياسايتتىم، يەرلەردىن تېشىپ چىقسا قۇرت قوڭغۇز، كولايتتىم تۇشۇكىنى، تاڭ قالاتتىم.
- چۇچا** ئى. كىگىز، گىلەم ياكى خۇرجۇن قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ

چۇچا ئى كىگىز، گىلەم ياكى خۇرجۇن قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ ئەتراپىغا ياكى مەلۇم جايغا قويۇلغان يىپ ياكى يۇڭ تالاسى؛ پۆپۈك، لېنتا: چۇچا چقارماق. چۇچا بېكىتمەك. مەنىداش سۆزى: پۆپۈك.

چۆپ I ئى ① ئۇلاخ يەيدىغان ئوت: ئۇ ئاتلارغا چۆپ تاشلاپ بەردى. ★ ھەممە قورۇلارنىڭ ئالدىدا ئۇششاق ماللار چۆپ ئىزدەپ يۈگۈزەيتتى. ② سۈپ. بەك ھۆل، نەم: چۆپ بولۇپ كەتمەك.

چۆپ II ئى ① نېپىز يېيىلىپ، ھەر خىل شەكىلدە كېسىلگەن خېمىر: قازانغا چۆپ سالماق. چۆپ سۈزمەك. ② ئۇيغۇر تاماقلارنىڭ بىر تۈرى. ئۇ ئۇششاق توغرىغان پىششىق گۆش، سۇدا پىشۇرۇلغان چۆپ، يالپاقلاپ توغرىغان پىياز، مەلۇم مىقداردىكى قارىمۇچلارنى ئارىلاشتۇرۇپ، ئۈستىگە گۆشنىڭ شورپىسىنى قۇيۇش ئارقىلىق تەييارلىنىدۇ.

چۆرىدەش پ. ئولىشىش، ئەتراپىنى قورشاش: ئوقۇغۇچىلار ھېكايە ئېيتىۋاتقان مۇئەللىمنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ ھېكايە ئاڭلاۋاتاتتى. مەنىداش سۆزى: ئولىشىش.

چۈنكى باغل. باش جۈملە بىلەن ئەگەشمە جۈملىنىڭ ئوتتۇرىسىدا كېلىدىغان سەۋەب باغلىغۇچىسى بولۇپ، «سەۋەبى»، «سەۋەبى شۇكى» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: مەن جاۋاب بېرىشتىن قاچتىم، چۈنكى، بوۋاي ئەھۋالنى مومايغا ئېيتسا مېنى بالىلارغا قوشماي قويمايتتى. دە، ئوينىيالمىتتىم. ★ شەپقەت بىلەن ئىززەت خۇشال ئىدى، چۈنكى ئۇلارنىڭ بىرى 5- سىنىقا، يەنە بىرى 4- سىنىقا كۆچۈپتۇ. مەنىداش سۆزى: سەۋەبى، سەۋەبى شۇكى.

چېچەن ① سۈپ. تېز پەملىيەلەيدىغان، زېھنى ئۆتكۈر؛ زېرەك، ھوشيار، ئەقىللىق، سەزگۈر: چېچەن قىز. چېچەن ئادەم. ★ بىركۈنى نوچى بىلەن چېچەن كىشىلەر ئارىسىدا ئۆزئارا گەپ تاللىشىپ قاپتۇ. ★ قادىر بارغانسېرى سۆزگە ئۇستا، چېچەن ۋە چىرايلىق بولۇپ ئۆسۈپتۇ. ② ئى. تېز

پەملىيەلەيدىغان، زېھنى ئۆتكۈر ئادەم، زېرەك، ھوشيار كىشى: چېچەن شايبى قول ياغلىققا بىر سىقىم توپىنى چېگىپ ئاتقانكەن، تامدىن ھالقىپ ئۆتۈپ كېتىپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن نوچى چېچەن ئالدىدا ماختانمايدىغان بوپتۇ. مەنىدەش سۆزى: ئۆتكۈر، ھوشيار، زېرەك، ئەقىللىق، سەزگۈر.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: دۆت، كالۋا، گالۋاڭ. **چېچەنلىك** ئى. زېرەكلىك، سەزگۈرلۈك، تۇيغۇنلۇق: ئۇنىڭ قولى ئىشتا، ئاغزى گەپتە ئىدى. كۆزى بولسا ئەتراپنى چېچەنلىك بىلەن كۆزىتەتتى. مەنىدەش سۆزى: زېرەكلىك، سەزگۈرلۈك، تۇيغۇنلۇق. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: دۆتلۈك، كالۋالىق، گالۋاڭلىق.

چېۋەر سۈپ. ① ئۇستا، ماھىر، ئىش-ھەرىكەتتە چاققان، چەبدەس: چېۋەر قىز. چېۋەر ئايال. ★ ئۇ ئېتىز-ئېرىق ئىشلىرىغا ناھايىتى چېۋەر بولۇپلا قالماستىن، ئوقيا ئېتىش قاتارلىق جەڭ ئىشلىرىغىمۇ ناھايىتى ئۇستا ئىكەن. ② كۆچمە. دانا، ئەقىللىق، ئىقتىدارلىق: چېۋەر بولباشچى. چېۋەر داھى.

چېۋەرلىك ئى. ئۇستىلىق، ماھىرلىق: ئىش-ھەرىكەتتە چاققانلىق، چەبدەسلىك. مەنىدەش سۆزى: ئۇستىلىق، ماھىرلىق، چاققانلىق، چەبدەسلىك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: گالۋاڭلىق، پەمىزلىك؛ كېلەڭسىزلىك، قوپاللىق.

چىرايلىق سۈپ ① كېلىشكەن، گۈزەل، سەتەڭ، قەددى-قامىتى كېلىشكەن، راۋرۇس، ھۆسنلىك: پادىشاھنىڭ ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس، ناھايىتى چىرايلىق بىر قىزى بار ئىكەن. ② كۆڭۈلگە ياقىدىغان، يېقىملىق، ناھايىتى ئوبدان: چىرايلىق گەپ. چىرايلىق ئىش. ★ دوسكىدىكى خەتنى دەپتىرىڭلارغا رەتلىك ۋە چىرايلىق قىلىپ

كۆچۈرۈۋېلىڭلار.

مەنداش سۆزى: گۈزەل، كېلىشكەن.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: سەت، كۆرۈمسىز.

چىرىش پ. سېسىش، چىرىندى ھالىتىگە كېلىش: ئۇلار ئاساسەن تۇپراقتىكى ھايۋان ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ سېسىپ چىرىغان قالدۇق تېنىدىن ئىبارەت. مەنداش سۆزى: سېسىش.

چىرىندى ئى. چىرىغان بىرنەرسە، چىرىغان قالدۇق ياكى ھايۋان ۋە ئوت-چۆپ، شاخ-شۇمبا قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ چىرىگىنى: چىرىندىلەرنىڭ تەركىبىدە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۆسۈشىدە ئېھتىياجلىق بولغان ئوزۇقلۇق ماددىلار بولىدۇ. ★ تۇپراقتىكى چىرىندىلەر قانچە كۆپ بولسا، تۇپراق شۇنچە مۇنبەت بولىدۇ.

چىغ ئى. باشاقلقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك. يوپۇرمىقى تار ۋە ئۇزۇن بولۇپ، سېۋەت، بورا، سۈپۈرگە قاتارلىقلارنى توقۇشقىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

چىغ چورۇق ئى. چىغ ۋە پاخالدىن توقۇلغان ئاياغ: چىغ چورۇق كېيىش.

چىغىر ① سۈپ. كەڭ ئەمەس، تار (يول ھەققىدە): چىغىر يول. ② ئى. تار يول، چىغىر يول: يالغۇز يول: تېبابەت تار دائىرىلىك ئاتىدىن، ئۇستازدىن ئۆگىنىش چىغىرىغا كىرىپ قالدى.

چىغىر يول ئى. ئادەم ياكى ھايۋانلارنىڭ مېڭىشىدىن ھاسىل بولغان، كىشىلەر ئاز ماڭىدىغان، تار، يالغۇز ئاياغ يول، خىلۋەت يول: شۇ پەيتتە، يان تەرمەپتىكى چىغىر يولدىن ئات ئويىنىتىپ چىقىپ كېلىۋاتقان بىر كىشىنىڭ قارىسى كۆرۈندى.

چىلاش پ ① سۇيۇقلۇققا پاتۇرۇش، كىرگۈزۈش، تۆگۈرۈش: ناننى چايغا چىلاش. ★ ئەڭ ياخشىسى كىر كىيىمنى سۇغا بىردەم چىلاپ قويغان تۈزۈك. ★ ئۇ يۈنىنى سۇغا چىلاپ ئولتۇردى. ② كۆكتات، مېۋە-چېۋە قاتارلىقلارنى تۈز، ئاچچىقسۇ، جاجىمۇ ۋە ھاراق قاتارلىقلارغا

سېلىش: سەي چىلاش. ھازاقتا دورا چىلاش.
 مەنىداش سۆزى: تۆگۈرۈش، پاتۇرۇش.
 چىن سۇپ. ھەقىقىي، راست، توغرا؛ تولۇق: قىز نىياز مۇئەللىمنىڭ گەپلىرىنى چىن ئىخلاسى بىلەن ئاڭلىدى.
 مەنىداش سۆزى؛ ھەقىقىي، راست، توغرا، تولۇق.
 قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ساختا، يالغان.
 چىنار ئى. چىنار ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ. يول بويلىرىدا ئۆستۈرۈلىدۇ، ياغىچى قۇرۇلۇشقا ئىشلىتىلىدۇ.
 چىندىن رەۋ. سۆزلەۋاتقان پەيتتە ئۆتۈۋاتقان كۈندىن ئۈچ كۈن كېيىنكى كۈن، تۆتىنچى كۈنى، يەنى ئىندىدىن كېيىنكى كۈن: بىزنىڭ ئوقۇش باشلاش مۇراسىمىمىز چىندىن ئۆتكۈزۈلمەكچى.
 چىندىنلىق سۇپ. چىندىن بولىدىغان، چىندىن يۈز بېرىدىغان: چىندىنلىق ئىش.
 چىندىنلىققا رەۋ. چىندىنقى كۈندە، چىندىن: ئۇلار چىندىنلىققا قايتىپ كېلىشى مۇمكىن.

خ

خاپا سۇپ. رەنجىگەن، تېرىككەن، ئاچچىقلانغان: بۇرۇنقا خاپا بولسام ساقال چىقتى (ماقال). ★ بوۋاي بالىنىڭ پۈكەندەك بولۇپ، قىزىرىپ كەتكەن چىرايىنى كۆرۈپ: — بىرەمدىن خاپا بولغان ئوخشايسەن-ھە؟ — دېدى.
 مەنىداش سۆزى: مەيۈس.
 قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خۇشال، خۇش، شاد.
 خادا ئى. يەرگە تىكىلگەن ئۇزۇن ياغاچ ياكى تۈز، ئېگىز ئۆسكەن دەرەخ شېخىنىڭ پۇتاق ۋە كىچىك شۇڭلىرى كېسىپ تاشلانغاندىن كېيىنكى غول قىسمى: ئۇ بىردەمنىڭ ئىچىدىلا خادىنىڭ

ئۇچىغا چىقتى-دە، ئىنتايىن خۇشاللىق بىلەن تۆۋەنگە كۈلۈپ قارىدى.
خادىم ئى. مەلۇم بىر ئىدارە ياكى مۇئەسسەسىدە ئىشلەيدىغان كىشى، خىزمەتچى: ئىدارە خادىملىرى. ئىلمىي خادىملار.
خارابە ئى. تاشلىۋېتىلگەن ئورۇن، خارابىي جاي، خارابىلىق، بۇزۇلۇپ خاراب بولغان جاي، ۋەيران بولغاندىن كېيىن ئىزلىرى قالغان ئورۇن: تەكلىماكاندا قۇم ئاستىدا قالغان شەھەر خارابىلىرى ئۇچراپ تۇرىدۇ.

خارابىي سۈپ. خارابلاشقان، بۇزۇلغان، بۇزۇلۇپ ئەبجىقى چىققان، ۋەيران بولغان: خارابىي شەھەر.

خازان ئى. كۈزدە سارغىيىپ تۆكۈلگەن ياكى تۆكۈلۈشكە باشلىغان دەل-دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى ۋە قوغۇن-تاۋۇز خىلىدىكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يېلەكلىرى: غازاڭ: خازان بولۇش. خازان قىلىش.

مەنىداش سۆزى: غازاڭ.

خاسىيەت ئى ① ئىجابىي خۇسۇسىيەت، خىسلەت، خاسلىق، ئالاھىدىلىك: ئۇ جانئورلارنىڭ خاسىيىتى شۇ ئىكەنكى، ھەركۈنى بىر قېتىم گۆھەر تۇغىدىكەن، بوۋاي ئۇنى بازارغا ئاپىرىپ ساتىدىكەن. ② قىز-ئاياللارنىڭ ئىسمى.

مەنىداش سۆزى: خىسلەت، خاسلىق، ئالاھىدىلىك.

خاسىيەتلىك سۈپ. خاسىيىتى بار، خاسىيىتى بولغان، خاسىيەتكە ئىگە، خىسلەتلىك: خاسىيەتلىك بالا. ★ مەن بۈگۈن ئاخشام «خاسىيەتلىك ئادەم» ناملىق بىر تېلېۋىزىيە فىلىمىنى كۆردۈم.
 مەنىداش سۆزى: خىسلەتلىك.

خانىم ئى ① ئاياللارنى ھۆرمەت بىلەن چاقىرىش، مۇراجىئەت قىلىش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: — خانىملار، ئەپەندىلەر، بىزنىڭ سىزلەرنى بۇ يەرگە چاقىرىشىمىزدىكى مەقسىتىمىز بۈگۈن ئاخشام ھەممەيلىن بىرلىكتە يېڭى يىل كېچىسىنى كۆڭۈللۈك كۈتۈۋېلىش. ② ئاياللارنىڭ ئىسمىغا قوشۇلۇپ

ھۆرمەتنى بىلدۈرىدۇ: پەرىدە خانىم. ③ ئايال مۇئەللىم. ④ رەپىقە، ئايال: — خانىمىڭىزنى توپغا بىللە ئېلىپ كەلمەپسىزغۇ؟ — دەپ سورىدى ئەخمەت كەسىپىدىشى ئابدۇللادىن.

خەت-خەۋەر ئى. خەت ۋە خەۋەر، خەت ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر: ئۆيىڭىزدىن خەت-خەۋەر بارمۇ؟ ★ مەن ئۇنىڭدىن خەت-خەۋەر ئالمىغىنىغا ئىككى ئايدىن ئاشتى. مەنىداش سۆزى: خەت، خەت-پەت.

خەتكۈش ئى. ئوقۇلۇۋاتقان بەتنى كېيىن ئاسان تېپىۋېلىش ئۈچۈن، بەت ئارىسىغا قىستۇرۇپ قويۇلىدىغان نەرسە: لۇغەتنىڭ بەت ئارىلىقىغا ھەرپلەر يېزىلغان بىرقانچە خەتكۈشلەر قىستۇرۇلغانىدى. ★ ساۋاقداشلار، بىر چۈپ ئەپچىل قولۇڭلار بىلەن نەپىس يوپۇرماق خەتكۈشلەرنى ياسىساڭلار، كىتاب ئوقۇپ ئۆگىنىش قىلىشىڭلارغا قۇلايلىق بولىدۇ.

خەقىش سۇپ. تولا جېدەل قىلىدىغان، جېدەلخور، قارغىش (بالىلار ھەققىدە): خەقىش بالا

خەلق ئى ① بىرەر مەملىكەتنىڭ ئەمگەكچى ئاممىسىنى گەۋدە قىلغان ئاھالىسى: جۇڭگو خەلقى. ياپونىيە خەلقى. خەلق تۇرمۇشى. ② مىللەت: ئۇيغۇر خەلقى. رۇس خەلقى. ③ بىرەر جاينىڭ نامىنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەر بىلەن كېلىپ، شۇ جاينىڭ «يەرلىك ئاھالىسى» دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ: ئۈرۈمچى شەھەر خەلقى. يېزا خەلقى. ④ بىرەر كەسىپ، مەشغۇلات، ئىش قاتارلىقلارنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەر بىلەن كېلىپ، شۇ كەسىپ، مەشغۇلات، ئىش قاتارلىقلارغا مەنسۇپ كىشىلەر گۇرۇھىنى بىلدۈرىدۇ: مېھنەتكار خەلق. ئەمگەكچان خەلق.

خەلقپەرۋەر سۇپ. خەلققە غەمخورلۇق قىلىدىغان، خەلق مەنپەئەتىنى كۆزلەيدىغان، ھەردائىم خەلق تەرىپىدە تۇرىدىغان، خەلقنى سۆيىدىغان، خەلقچىل: — ئەي شاھ، بىر ئاز پۇقراپەرۋەر، خەلقپەرۋەر بولساڭچۇ، — دەپتۇ ئەپەندىم.

مەنىداش سۆزى: خەلقچىل.

خەۋەر ئى ① بىرەر نەرسە ياكى ھادىسە، ئىش ۋە باشقىلار ھەققىدىكى مەلۇمات، ئۇچۇر، دېرەك، ئاخبارات: سەۋىدىن خەۋەر يوق، گۈرۈچ دەم يەپتۇ(ماقال). ② جۈملە ئىگىسىنىڭ قانداقلىقىنى ياكى نېمە ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگۈچى بۆلىكى: جۈملىنىڭ خەۋىرى، مەنىداش سۆزى: ئۇچۇر، دېرەك، ئاخبارات، مەلۇمات، سىرتىق.

خەۋەر تېپىش خەۋەرگە ئىگە بولۇش، خەۋەردار بولۇش: ئوقۇغۇچىلار مۇئەللىمنىڭ ئاغرىپ قالغانلىقىدىن خەۋەر تېپىشتى.
خەۋەر قىلىش خەۋەرنى يەتكۈزۈش، ئۇقتۇرۇش، خەۋەرلەندۈرۈش: ساۋاقداشلار دىلشاتنىڭ ئاغرىپ قالغانلىقىنى مۇئەللىمگە خەۋەر قىلدى.

مەنىداش سۆزى: خەۋەرلەندۈرۈش.

خەۋپ-خەتەر ئى. كۆڭۈلسىزلىك، بەختسىزلىك، يامان ئەھۋال، خېيىمخەتەر: ۋەزىپە تاپشۇرپ ئالغان تەكشۈرۈش خادىملىرى خەۋپ-خەتەرگە قارىماي تاغ يولىدا داۋاملىق ئىلگىرىلىدى.
قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئاسايىشلىك، خەۋپسىزلىك.

خۇرسەن سۇپ ① تۇرمۇش ۋە ھاياتتىن ناھايىتى مەمنۇن؛ روھىي كەيپىياتى بەك ياخشى، خۇشال، شاد-خۇش: — مۇقامنى چۈشەنگەن، ئۇنىڭغا ھۆرمەت بىلدۈرگەن كىشىنى ئۇچراتقىنىمىز ئۈچۈن، بىزمۇ ناھايىتى خۇرسەنمىز، — دېدى سەنئەت مۇئەللىمى. ② قانائەت ھاسىل قىلغان، رازى بولغان، مەمنۇن، مېنىنەندار: سېنى بىز بىلەن يۈز كۆرۈشتۈرگىنى ئۈچۈن، مۇدەرىس زۆھرەدىن ئاكىدىن تولا خۇرسەن بىز.
مەنىداش سۆزى: خۇشال، شاد، شادىمان، خۇش، رازى، مەمنۇن، مېنىنەندار.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خاپا، رەنج، مەيۈس، كۆڭلى يېرىم.

خۇرسەن بولۇش شادلىنىش، خۇشاللىنىش، قانائەت ھاسىل قىلىش، مىننەتدار بولۇش، رازى بولۇش: تەنتەربىيىچىلىرىمىزنىڭ بۇ قېتىم قولغا كەلتۈرگەن ئۇتۇقلىرىدىن پۈتۈن مەملىكەت خەلقى ئىنتايىن خۇرسەن بولدى.

خۇسۇسىيەت ئى. بىرەر نەرسە ياكى بىر كىمنىڭ ئۆزىگە خاس، باشقىلاردىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان تەرىپى؛ ئۆزىگە خاس بەلگىسى، ماھىيىتى: يەرلىك خۇسۇسىيەت. تىلنىڭ خۇسۇسىيىتى. دورىنىڭ خۇسۇسىيىتى. تۇپراقنىڭ خۇسۇسىيىتى.

مەنىداش سۆزى: ئالاھىدىلىك، ماھىيەت.

خۇشبوۋى سۇپ. يېقىملىق، ياخشى پۇرايدىغان، خۇش پۇراق، خۇش پۇراقلىق، خۇش ھىد: ئۇ قۇتىنى ئاۋايلاپ ئېچىۋېدى، ئەڭلىكنىڭ خۇشبوۋى ھىدى ئۆي ئىچىگە تارالدى.

خۇشخۇي سۇپ. مەجەز-خۇلقى يېقىملىق، ئوچۇق-يورۇق، خۇش تەبىئەتلىك، خۇش مۇئامىلە، خۇش پېئىل: خۇشخۇي ئادەم. ★ ھەممەن ئەلنىڭ ئۆزىگە ئوخشاش خۇشخۇي ئايالى ئۆيدىن بىر تاۋا ناننى ئېلىپ چىقىپ، ئوتتۇرىدىن ئىككىگە بۆلدى.

مەنىداش سۆزى: ئوچۇق-يورۇق، خۇش مۇئامىلە، خۇش پېئىل.

خۇش قىلىش خۇشال قىلىش، خۇشالاندۇرۇش، شادلاندۇرۇش: ئۆز نەپسىدىن كەچىگۈچە كىشىنى خۇش قىلغىلى بولماس (ماقال). ★ ئۇ بولسا، ئەيلەپ-سەيلەپ خوجايىنلىرىنى خۇش قىلاتتى.

مەنىداش سۆزى: خۇشال قىلىش، خۇرسەن قىلىش، مەمنۇن قىلىش، خۇشالاندۇرۇش، شادلاندۇرۇش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خاپا قىلىش، رەنجىتىش، مەيۈسلەندۈرۈش.

خۇششاخ سۇپ. ۋاقتى چاغ، خۇرسەن، شاد: — بەكمۇ خۇششاخ كۆرۈنسىزغۇ، — دەپنۇ ھېلىقى تونۇشى، — ئەلۋەتتە، — دەپتۇ ئەيەندىم، —

بەگنىڭ ئېشىكى يوقالغاندا، خۇشۇاخ بولۇپ ناخشا ئېيتىمىز، ئەگەر ئۆزى يوقالسا، خۇشال بولۇپ توي قىلىمىز.

مەنىداش سۆزى: خۇرسەن، شاد.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خاپا، مەيۈس.

خۇشال سۇپ. خۇش ھال، مەمنۇن، شاد، خۇرسەن: خۇشال بولۇش. خۇشال قىلىش.

مەنىداش سۆزى: شاد، مەمنۇن، خۇرسەن، خۇش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خاپا، مەيۈس، غەمكىن.

خۇشال بولۇش مەمنۇن بولۇش، خۇرسەن بولۇش، شادلىنىش: مەن بۇ ئىشتىن ناھايىتى خۇشال بولدۇم.

مەنىداش سۆزى: مەمنۇن بولۇش، خۇرسەن بولۇش، شادلىنىش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خاپا بولۇش، مەيۈسلىنىش، غەم يېيىش، قايغۇرۇش.

خۇشال قىلىش خۇش قىلىش، خۇرسەن قىلىش، مەمنۇن قىلىش، خۇشاللىاندۇرۇش، شادلىاندۇرۇش: بالنىڭ بۇ گەپ-سۆزلىرى ئانىنى تولمۇ خۇشال قىلدى.

مەنىداش سۆزى: خۇش قىلىش، خۇرسەن قىلىش، مەمنۇن قىلىش، خۇشاللىاندۇرۇش، شادلىاندۇرۇش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خاپا قىلىش، مەيۈسلەندۈرۈش، غەم يېگۈزۈش.

خۇشامەتگۈي سۇپ. خۇشامەت قىلىشنى ياخشى كۆرىدىغان ياكى ئادەت قىلغان، خۇشامەت قىلىشقا ئامراق: خۇشامەتگۈي ئادەم. ★ ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى مۇلايىم، خۇشامەتگۈي قىياپىتىدىن قارىغاندا، بىرەر كاتتا ئەرباب بىلەن سۆزلىشىۋاتقانلىقىنى بىلىش قىيىن ئەمەس ئىدى.

خۇشامەتگۈيلىك ئى. خۇشامەت قىلىشنى ياخشى كۆرۈش

ئادىتى، خۇشامەت قىلىشقا ئامراقلىق: ئۇ خۇشامەتگۈيلۈق بىلەن: — مۇبارەك بولسۇن! — دەپتۇ. ★ ئۇنىڭ خىيالىدىن كۆتۈرۈلگەن مەنەسپ، خۇشامەتگۈيلۈق بىلەن قول باغلاپ تۇرغان كىشىلەر ئۆتكەندەك بولدى-دە، ئۆزىچە پىسىگىدە كۈلۈپ قويدى.

خۇمار ① ئى. ئادەتلىنىش تۈپەيلى بىرەر نەرسىگە قارىتا كۆڭلىدە ھاسىل بولغان كۈچلۈك بىرخىل تەشئالىق، زور ئىشتىياق، زور ئىستەك: خۇمارى تۇنۇش. خۇمارى يېشىلىش. ② سۈپ. بىرەر نەرسىگە ئېرىشىشكە ئىشتىياق باغلىغان، ياخشى كۆرىدىغان، ھەۋەس قىلىدىغان: گۈل خۇمار ئادەم. ناخشا خۇمار. گەپ خۇمار. ئادەم خۇمار. ★ ئۇيغۇر خەلقى سەئىت خۇمار خەلقئۇر. ③ ئى. ئامراقلىق، ياخشى كۆرۈش.

خىرىس ئى. بىراۋغا قەستەن ياكى كۈچلۈك ئۆچلۈك بىلەن قىلىنغان ھەيۋە: ئۇنىڭ مۇلايىملىقتىن قىلچە ئەسەر بولمىغان خىرىسى مەن ئۈچۈن قۇنۇلغۇسىز دەھشەتكە ئايلاندى. مەنداش سۆزى: ھەيۋە.

خىرىس قىلىش بىراۋغا قەستەن ياكى كۈچلۈك ئۆچلۈك بىلەن ھەيۋە قىلىش، چىقىلىشقا ئۇرۇنۇش: بۆرىنىڭ خىرىس قىلغىنىدىن تۈلكىنىڭ ھىجايىنى يامان(ماقال). مەنداش سۆزى: ھەيۋە قىلىش.

خىش ئى. قۇرۇلۇش ماتېرىيالى. قېلىپ ئارقىلىق، سېغىز توپىدا ئېتىلگەن لايدىن قۇيۇلىدۇ. ئادەتتە ئۇ ئىككى خىل بولۇپ، خۇمداندا پىشۇرۇلغىنى «پىششىق خىش»؛ خۇمداندا پىشۇرۇلمىغىنى «خام خىش» دېيىلىدۇ. شەكلى ئاساسەن تىك تۆت تەرەپلىك شەكلىدە بولىدۇ. ئەگەر ئۆي ئىچىگە خىش يېيىتىلمىغان بولسا، سۇ چاچمىسىمۇ بولىدۇ.

د

داد-پەرياد قىلىش داد ۋە پەرياد بىلەن نالە قىلىپ توۋلاش، ئاھ-زار قىلىش، ئېچىنىشلىق يىغلاش: ئۇ مەيلى قانچە ئازابلانسۇن، قانچە داد-پەرياد قىلسۇن، كەتكەن ئۆمۈر قايتا كەلمەيتتى. مەنداش سۆزى: ئاھ-زار قىلىش، قاتتىق ئېچىنىش.

داس I ئى. ① قەلەيدىن ياسىلىدىغان، كىر يۇيۇش ۋە يۇيۇنۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئائىلە سايىمىنى. ② داسسۆڭەك.

داس بوشلۇقى ئى. داسسۆڭەكنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى بوشلۇق، دوۋساق، سۈيدۈك يولى قاتارلىق سۈيدۈك ئاجرىتىش گەزالىرى.

داستان ئى ① شېئىر بىلەن يېزىلغان چوڭ تىپتىكى ئەسەر؛ پوئېما: داستان يېزىش. ② خەلق قەھرىمانلىرى ھەققىدىكى ئېغىزدىن-ئېغىزغا كۆچۈپ يۈرگەن ئېپىك ئەسەر: ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى.

مەنداش سۆزى: پوئېما.

داستانچى ئى. داستان سۆزلىگۈچى، داستان ئېيتقۇچى.

مەنداش سۆزى: پوئېمىچى.

داستانلىق سۈپ. تەركىبىدە داستان بولغان، داستان خاراكتېرىدىكى: «ئون ئىككى مۇقام» ئەلنەغمىلەر، داستانلىق نەغمىلەر، مەشرەپ مۇزىكىلىرى ئاساسىدا تارىخىي بوسۇندا مەيدانغا كەلگەن بىر خىل مۇزىكىلىق ژانىر.

داستىخان ئى ① رەختتىن تەييارلانغان، ئوتتۇرىغا يېپىلىپ، ئۈستىگە نازۇنمەت تىزىلىدىغان ياكى غىزالانغاندا ئوتتۇرىغا سېلىنىدىغان ئۆي بۇيۇمى: گۈللۈك داستىخان. ★ ئايال ئورنىدىن تۇرۇپ داستىخان سېلىپتۇ. ② داستىخانغا تىزىلغان نازۇنمەت ياكى ئومۇمەن

غىزا-تاماق: مۇئەللىم، ئاپام سىزنى داستىخانغا چاقىرىپتۇ.

داش I ئى. چوڭ قازان: جادوگەرنىڭ خادىملىرى بىر چوڭ داشتا ياغنى قىزىتىپ داغلىدى.

مەنىداش سۆزى: داش قازان.

داش قازان ئى ① ئاممىۋى ئاشخانا، توي-تۆكۈن، نەزىر-چىراغلاردا جامائەتكە ئاش تەييارلاش ئۈچۈن ئېسىلىدىغان چوڭ قازان. ② كۆچمە. ھەممىنى ئومۇمنىڭ قىلىۋېتىپ، ئىشلىگەن-ئىشلىمىگەن دەپ ئايرىماي، ھەممىسىنى باراۋەر باقىدىغان بىر خىل تەقسىمات شەكلى: ھازىر داش قازانلار چىقىلىپ، بىكار تەلەپ، ھۇرۇنلارنىڭ كۈنى تەسلەشتى.

داش II ئى. تاغ-ئېدىرلاردا سۇ يىغىلىپ قېلىپ، ئۇزۇنغىچە سۈيى قۇرۇمايدىغان چوڭقۇر ئازگال؛ چۆل، ئىلەك. مەنىداش سۆزى: چۆل، ئىلەك.

داغدام سۇپ. كەڭ، پارلاق، توسالغۇسىز، راۋان: داغدام يول. ★ شۇ كۈنى بىز كەلگەندە مەكتەپنىڭ چوڭ دەرۋازىسى داغدام ئوچۇق ئىدى. مەنىداش سۆزى: پارلاق، توسالغۇسىز، كەڭ.

داغدۇغا ئى. ھەيۋەتلىك، دەبدەبىلىك كۆرۈنۈش، كەيپىيات، ۋەزىيەت: داغدۇغا، چۇقان-سۈرمەن يەر-جاھاننى لەززىگە كەلتۈرگەندى. مەنىداش سۆزى: ھەيۋە، دەبدەبە.

داغدۇغىلىق سۇپ. ھەيۋەتلىك، دەبدەبىلىك، قاينام-تاشقىنلىق: داغدۇغىلىق يىغىن. داغدۇغىلىق تەشۋىقات. داغدۇغىلىق ھەرىكەت. ★ بۇ ساراينى ياساشتا چوڭ يىغىنلار، داغدۇغىلىق زىياپەتلەر كۆزدە تۇتۇلدى. مەنىداش سۆزى: ھەيۋەتلىك، دەبدەبىلىك، قاينام-تاشقىنلىق. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: داغدۇغىسىز.

داغدۇغىسىز سۇپ. داغ چۈشمىگەن، كىرىسىز، غۇبارسىز، پاك، سۈزۈك: داغسىز دىلنىڭ چىن رىشتىلىرى بىر-بىرىگە باغلانمىسا راست دوستلۇق بولمايدۇ.

داڭ I تەق. ۋەھىمە ياكى ھەيرانلىقتىن خۇددىنى يوقىتىپ تۇرغان ھالەت: داڭ قېتىش. داڭ قېلىش.

داڭ قېتىش ھەيرانلىقتىن تۇرۇپلا قېلىش: دادام بۇنچىۋالا نەرسىنى كۆرۈپ، ھەيرانلىقتىن داڭ قېتىپ قاپتۇ.

مەنىداش سۆزى: ھەيران قېلىش.

داڭ II ئى. مېتالدىن ياسالغان، ئۇرسا قاتتىق ئاۋاز چىقىرىدىغان، سىگنال-خەۋەر بېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان جىنىسىم ياكى مېتال پارچىسى.

داڭ III تەق. داڭنى قاتتىق ئۇرغاندا چىققان ئاۋاز: تام سائىتى داڭ ئۇرماقتا.

داڭ IV ئى. داڭقى، ئاتاق: داڭ چىقىرىش. ★ يالغۇز ئاتنىڭ چېڭى چىقىمىس، چېڭى چىقىمىمۇ دېڭى چىقىمىس(ماقال).

داڭقى ئى. نام، ئاتاق، شۆھرەت، ئىناۋەت: مەشھۇرلۇق: تەلكىدىن چىقىپ كەلسەم، ئىلى باغلىرى بوستان، بۇلبۇللارغا قۇلاق سالسام، داڭقىنى قىلۇر داستان.

مەنىداش سۆزى: نام، ئاتاق، شۆھرەت، مەشھۇرلۇق.

داڭلىق سۈپ. داڭقى بار، داڭقى چىققان، مەشھۇر، شۆھرەتلىك: داڭلىق ئەسەر. داڭلىق سودىگەر. داڭلىق يازغۇچى.

مەنىداش سۆزى: مەشھۇر، شۆھرەتلىك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تونۇلمىغان، ئادەتتىكى.

دالا (دالاسى) ئى. ① ئادەم ياشايدىغان جاينىڭ سىرتىدىكى كەڭ

كەتكەن ئېكىنزارلىق: يېقىندا بىزنىڭ سىنىپ بىر قېتىملىق دالا سەيلىسى پائالىيىتى ئۆتكۈزمەكچى. ★ ئاندىن كېيىن گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنۈپ دالادا تاماق

تەييارلايمىز. ② سەھرا، قىشلاق، يېزا-قىشلاق: دالنىڭ بېگى بولغۇچە،

شەھەرنىڭ ئىتى بول(ماقال). ③ ئادەم ياشايدىغان جاينىڭ سىرتىدىكى

تەكشى كەتكەن پايانسىز يەر: باغلارمۇ، داللامۇ ئاپئاق قارغا كۆمۈلگەن.

دالالەت ئى ① بىرەر ئىشقا ئۈندەش يۈزىسىدىن بېرىلگەن

مەسلىھەت، كۆرسەتمە، تەشەببۇس: ئۇ ئۇزاق ۋە مۇرەككەپ تۇرمۇش تەجىربىلىرىنىڭ دالالىتى بىلەن بۇ ئىشتىن ئارتۇقىچە بىئارام بولۇپ كەتمىدى. ②
ئىشارە، بەلگە؛ دەدىل: يامغۇرنىڭ ۋاقتىدا يېغىپ بېرىشى مول ھوسۇلدىن دالالەتتۇر.

مەنىداش سۆزى: مەسلىھەت، كۆرسەتمە، تەشەببۇس؛ ئىشارە، بەلگە.

دالدا ① ئى يوشۇرۇنىدىغان جاي: باتۇرخان دەرھال ئۆزىنى دالدغا ئالدى.
② توسقۇچى نەرسە، توسۇق: ئايمىدۇر، ئايلازمىدۇر، بولۇلار دالدامدۇر؟
دالدا بولۇش ① توسۇق بولۇش، توسۇش، يېپىش: ئىسكىلىك قىلاي دېسە، ئېشەك تېزىكى دالدا بولۇر (ماقال). ② دال بولۇش، ئەسقىتىش، كېرەككە كېلىش: داغ سۇ ئاچ قورساققا دالدا بولمايتۇ (ماقال).

دالدغا ئېلىش مۆكۈش، يوشۇرۇنۇش: قۇياش ئۆزىنى كۆك ئاسماندا لەيلەپ يۈرگەن بىر پارچە ئاق بۇلۇتنى دالدسىغا ئالدى.

مەنىداش سۆزى: مۆكۈش، يوشۇرۇنۇش.

دانىشمەن ئى. چوڭقۇر بىلىملىك، كۆپ نەرسىلەرنى بىلگۈچى

دانا كىشى، ئالىم: دانىشمەن بوۋاي. ★ دانىشمەن پادىشاھقا يېقىن كېلىپ، ئاغزىنى قولى بىلەن توسۇپ تۇرۇپ سۆزىنى تەكرارلايتۇ.

مەنىداش سۆزى: دانا، دانا كىشى، ئاقىل.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: نادان.

داۋا ① كېسەلنى ساقايتىش چارىسى، ئامال، ئىلاج، چارە:

ئاغرىقنىڭ سەۋەبىنى بىلمىگۈچە، داۋاسىنى تاپقىلى بولمايدۇ. ★ بۇ چوكان كېسەل تارتىپ ياتقىلى خېلى بولدى، قىلمىغىنى قالدى، زادى داۋاسى بولمىدى.

★ ئەپەندىم تېۋىپلىق قىلىپ ئولتۇرغان كۈنلەردە ئۇنىڭ ئالدغا كۆزى ئاغرىق بىر كىشى كېلىپ، كۆزىگە داۋا سورايتۇ. ② پايدىلىق ۋاسىتە، شىپا: ساپ

ھاۋا — تەنگە داۋا. (ماقال). ③ ئامال، چارە، ئىلاج: كۆيۈك داۋاسى.

ئىش داۋاسى. ★ گۈل ئىشقىدا بۇلبۇللار سايىرىشىدۇر خۇش ناۋا، ئىش دەرەگە

مۇپتىلا بولسىڭىز يوق داۋا.

داۋان ئى. تاغ ۋە تۆپىلىكلەرنىڭ يول ئېلىنغان، ئېشىپ ئۆتىدىغان جايى ھەم شۇ جايىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئېگىزلىك، تۆپىلىك: ئاپتوموبىل داۋاندىن چۈشكۈچە ماي بەرمىدى. ★ بىز تەلكە داۋانىغا يېتىپ بارغاندا قار يېغىپ كەتتى. مەنىداش سۆزى: تۆپىلىك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تۈزلەڭ.

دائىر تىر. مۇناسىۋەتلىك، ئالاقىدار، ئائىت، دائىرىسىدىكى، ئالاقىسى بولغان: تارىخقا دائىر. سانائەتكە دائىر. ★ تېخنىكاغا دائىر كىتابلارنىمۇ كۆپرەك سېتىۋالايلى.

دەرەخ ئى. غولى ئېگىز ۋە يوغان، ئاساسىي غولى بىلەن شاخلىرىنىڭ روشەن پەرقى بولغان، كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئومۇمىي نامى.

دەرەخسىز سۇپ. دەرەخى يوق، دەرەخ ئۆسمىگەن: دەرەخسىز ھويلا. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: دەرەخلىك.

دەرەخلىك ① سۇپ. دەرەخى بار ياكى دەرەخى كۆپ: دەرەخلىك يول. دەرەخلىك ھويلا. ② ئى. نۇرغۇن دەرەخلەر توپ ياكى تۇتاش ئۆسكەن يەر: ئاخىرى بوۋاي نائىلاج قىزىنى جاڭگاللىققا ئېلىپ بېرىپتۇ. دە، قېلىن دەرەخلىك ئىچىدە توختاپتۇ.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: دەرەخسىز.

دەرد ئى. ھەسرەت، غەم، قايغۇ، ئەلەم: دەرد تارتىش. دەردتە قېلىش. دەرد تۆكۈش. دەرد چېكىش. دەردكە قېلىش.

دەرسخانا ئى. دەرس ئۆتىدىغان ئۆي، سىنىپ: ئوقۇغۇچىلار دەرسخانىنىڭ ئىچىنى پاكىز تازىلىدى.

مەنىداش سۆزى: سىنىپ.

دەرھال رەۋ. شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە، كېچىكتۈرمەي، شۇ ھامان،

تېزدىن، تېز پۇرسەت ئىچىدە: ئۇ يىقىلىپ چۈشۈۋاتقان قوناق شېخنى دەرھال تۇتۇۋېلىپ، تۈۋىگە توپا يۆلەپ قويدى.

مەنىداش سۆزى: شۇ ھامان، شۇ ئان.

دەستىگاھ ئى. ھۈنەرۋەن-كاسىپ ۋە توقۇمىچىلارنىڭ دۇكىنى، ئىش ئۈستىلى، ئىستانوۋكى قاتارلىقلار: دادام پەنجىنى دەستىگاھنىڭ ئۈستىگە تاشلىمىغۇچە ھېچقايسىمىز كىرىپك يۇممايمىز.

دەسلەپ رەۋ. ئەڭ ئاۋۋال، ئالدى بىلەن، باشتا: بارات ئاكا دەرھال ئۇنىڭ ئالدىغا باردى ۋە دەسلەپ ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ئۇنىڭغا ئەدەپ بىلەن سالام بەردى.

مەنىداش سۆزى: ئالدى بىلەن، باشتا.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كېيىن، ئاندىن كېيىن.

دەسمال ئى. نەرسىلەرنى بولۇپمۇ ئاشخانا سايمانلىرىنى سۈرتىدىغان پارچە رەخت، لۇڭگە: تاماق يەپ بولغاندىن كېيىن ئۈستەلنىڭ ئۈستىنى دەسمال بىلەن پاكىز سۈرتىمىز.

دەممۇدەم رەۋ. نۆۋەت بىلەن، ئالدىشىپ، ھەردەمدە، ئارقىمۇئارقا، ئۈزلۈكسىز: ئۈزۈلمەي، توختىماي: بالىلار كېسەل ئانىسىغا دەممۇدەم قارىدى. ★ ھەممەيلىن چىلىق-چىلىق تەرگە چۆمگەن بولۇپ ئاران نەپەس ئالاتتى، ئېشەكلەر ھاسىرايتتى، دەممۇدەم خارلىدايتتى.

مەنىداش سۆزى: نۆۋەت بىلەن، ئۈزۈلدۈرمەي، توختىماي، ھەر دەمدە.

دەھشەتلىك سۈپ ① ۋەھىمە، غەم-ئەندىشە، قورقۇنچ پەيدا قىلىدىغان؛ قورقۇنچلۇق، ۋەھىمىلىك: جامالىدىن دەھشەتلىك چۈشتىن ئويغانغاندەك بېشىنى قاتتىق سىلكىدى. ② قاتتىق ئازاب سالدىدىغان، چىدىغىلى بولمايدىغان؛ كۈچلۈك، قاتتىق: قۇل ئىگىلەش تۈزۈمىدىكى قانۇنلاردا، قۇللارنىڭ قارشىلىقىنى باستۇرۇش ئۈچۈن ئىنتايىن دەھشەتلىك جازالار بەلگىلەنگەن.

دور شۇناس ئى. دورا ئۆسۈملۈكلىرىنى. توپلاپ-پىغىپ

ئۇنىڭدىن دورا ياسايدىغان ۋە دورىلارنىڭ بىمار ئورگانىزمىغا كۆرسىتىدىغان تەسىرىنى تەتقىق قىلغۇچى كىشى، تېۋىپ: ئۇ مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە باشغان ئۇلۇغ تېببىي ئالىم ۋە دورىشۇناس ئىدى. ئۇنىڭ ئائىلىسى ئەۋلادمۇئەۋلات تېۋىپلىق قىلىپ كەلگەن.

مەنداش سۆزى: تېۋىپ، ئەمچى.

دوق قىلىش پ. پوپوزا قىلىش، قورقۇتۇش، قورقۇتۇش خاراكتىرىدىكى گەپ قىلىش ياكى ھەرىكەت قىلىش: قاسم ئاكام قولتۇقىغا بىرقانچە كىتاب ۋە خاتىرىلەرنى قىستۇرۇپ كەلدى. دە، سەل دوق قىلغاندەك ئوقۇتقۇچىنىڭ ئالدىغا قويدى.

دۇفۇ ئى. پۇرچاق ئۇنىدىن ئىشلەنگەن بىرخىل يېمەكلىك. ئۇ ئادەتتە خام سەي ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ: دۇفۇ سەي.

دۆشكەلەش پ. سىلكىپ، تۇرتۇپ، ئۇياق-بۇياققا ئىتتىرىش، سىلكىش، سىلكىشلەش، قوپال مۇئامىلە قىلىش: بالىنى دۆشكەلەش. ★ ئوقۇتقۇچى پاتىگۈلنى بولۇشىچە دۆشكەلەپتۇ، مۇنداق قىلسا بالا مەكتەپتە ئوقۇمدۇ؟

مەنداش سۆزى: سىلكىش، سىلكىشلەش.

دۆۋە ① ئى. بىر يەرگە توپلىنىپ، ئۈستى-ئۈستىگە ئارتىلىشتىن ھاسىل بولغان ئېگىزلىك، دۈمبەل: ماشىنا پاختا دۆۋىسىنى ئايلىنىپ، ئۈچ قەۋەتلىك چېگىت ئايرىش بىناسىنىڭ ئالدىدا توختىدى. ② م.ق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ مىقدارنى بىلدۈرىدۇ: ئۈستەل ئۈستىدە بىر دۆۋە قۇم تۇپراق، بىر دۆۋە سېغىز تۇپراق تۇرۇپتۇ.

دېزىنفېكسىيە دورىسى ئى. مىكروئورگانىزمىلارنى يوقىتىدىغان خىمىيەۋى دورىلار.

دېزىنفېكسىيە قىلىش يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنى تارقىتىدىغان مىكروبلارنى مەخسۇس ئۇسۇللار بىلەن يوقىتىش، يوق قىلىش: توخۇ كاتىكىنى ئارىلاپ دېزىنفېكسىيە قىلىپ تۇرۇش لازىم.

دېكابىر ئى. 12-ئاينىڭ ئاتىلىشى، 12-ئاي.

مەنداش سۆزى: ئون ئىككىنچى ئاي.

دېكلاماتسىيە ئى. شېئىرىي ئەسەرلەرنى چىرايلىق، تەسىرلىك قىلىپ، ئۈنلۈك يادقا ئوقۇش: دېكلاماتسىيە قىلىش.

دېكلاماتسىيە قىلىش شېئىرىي ئەسەرلەرنى چىرايلىق، تەسىرلىك ھەم ئۈنلۈك يادقا ئوقۇش: — كىتابلاردىكى شېئىرنى دېكلاماتسىيە قىلىشنى مەشق قىلىڭلار، — دېدى مۇئەللىم سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلارغا قاراپ.

دېگەندەك رەۋ. كۆڭۈلدە كەچكەندەك، ئويلىغاندەك، كۈتكەندەك: ئۇلار دېگەندەك ھەممىسى گۈرۈلدەپ كېلىپ قىلتاققا ئۆزلىرىنى ئۇرۇپتۇ.

دېلو ئى. جەمئىيەتتىكى تەپتىش ئورۇنلىرىنىڭ بىر تەرەپ قىلىشى ۋە دەۋا ئىشلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان قانۇنغا خىلاپ ئىش-ھەرىكەت، ۋەقە، ھادىسە: دېلو پاش قىلىش.

دېيىلىش پ. دەپ ئاتىلىش، دەپ سۆزلىنىش، دەپ چۈشەندۈرۈلۈش: تەركىبىدىكى قۇم بىلەن سېغىز توپىنىڭ مىقدارى ئاساسەن ئوخشاش بولغان تۇپراق قۇمىمال تۇپراق دېيىلىدۇ.

دېئامېتىر ئى. چەمبەر ياكى شارنىڭ مەركىزىدىن ئۆتۈپ، ئۇنىڭ ئىككى نۇقتىسىنى تۇتاشتۇرغۇچى تۈز سىزىق.

دېپلوم ئى. ئوقۇش پۈتتۈرۈش گۇۋاھنامىسى، شاھادەتنامە: دېپلوم ئېلىش.

مەنداش سۆزى: شاھادەتنامە، گۇۋاھنامە.

دېپلوماتىك سۇپ. دېپلوماتىيە بىلەن مۇناسىۋەتلىك: دېپلوماتىيەگە، دېپلوماتىيە ئىشلىرىغا ئالاقىدار بولغان: دېپلوماتىك خادىم. دېپلوماتىك مۇناسىۋەت.

دېپلوماتىيە ئى. بىر دۆلەتنىڭ خەلقئارا مۇناسىۋەت جەھەتتىكى پائالىيىتى.

دىپلوملۇق سۇپ. دىپلومى بار، دىپلوم ئالغان، دىپلومغا ئېرىشكەن: دىپلوملۇق ئوقۇغۇچى.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: دىپلومسىز.

دىتلىق سۇپ. پەمى، تەدبىرى بار، دىتى بولغان، پەملىك، دىتسىز ئەمەس: دىتلىق يىگىت. دىتلىق ئايال. مەنىداش سۆزى: پەملىك.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: دىتسىز، پەمسىز.

دىدار ئى. كىشىنىڭ يۈزى، رۇخسار، تۇرق، جامال: مەن دادامنىڭ دىدارىنى بىر كۆرسەم دەپ كېچە-كۈندۈز ئويلايمەن.

مەنىداش سۆزى: رۇخسار، جامال.

دىدارلىشىش پ. دىدار كۆرۈشۈش، يۈز كۆرۈشۈش، ئۇچرىشىش: مەن يۇرتۇمغا بېرىپ ئون نەچچە كۈن بولغاندا، ئۇنىڭ بىلەن دىدارلاشقىلى ئويىگە باردىم.

مەنىداش سۆزى: دىدار كۆرۈشۈش، يۈز كۆرۈشۈش، ئۇچرىشىش.

دىك-دىك تەق. ئاياغنىڭ، يەنى پۈتنىڭ يەرگە تېز ھەم سىلىق تېگىشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: ئۇلار شاخلارنىڭ ئارىسىغا مۇكۈنۈۋالىدۇ ياكى دىك-دىك سەكرەپ باشقا دەرمقە چىقىۋالىدۇ.

دىل ئى. كۆڭۈل، قەلب، يۈرەك، روھىي دۇنيا: دىلىدا ئۇنىڭغا مۇھەببەت پەيدا بولدى. ★ بىرەر مەقسەتنى دىلغا پۈككەنلەر، شۇ ئىش يولىدا غەيرەت قىلسا، ئۇ ئۆز كۆزلىگىنىگە يەتمەي قالمايدۇ. مەنىداش سۆزى: كۆڭۈل، قەلب، يۈرەك.

دىمىقچىلىق ئى. شامالسىز ۋە نەپەسنى قىيىنلاشتۇرىدىغان دەرىجىدە ئىسسىق ھالەت، ئىسسىق ھاۋا بىلەن زىچ قاپلانغان ھالەت: ئۆي ئىچى باشقىچىلا ئىسسىپ، دىمىقچىلىق بولۇپ كەتتى. مەنىداش سۆزى: دىمىقچىلىق.

دىيار ئى ① يۇرت، ماكان، ۋەتەن، مەملىكەت، زېمىن: سۆيۈملۈك دىيار. ئەزىز دىيار. ★ شىنجاڭ ئەزەلدىن بىزنىڭ دىيارىمىز. ② گەرلەرنىڭ ئىسمى.
مەنىداش سۆزى: مەملىكەت، ۋەتەن، يۇرت.

ر

راكېتا ئى. ئارقىغا تېپىش كۈچىدىن پايدىلىنىپ ئالغا ئىلگىرىلەيدىغان بىر خىل ئۇچۇش ئۈسكۈنىسى. ئۇنىڭ سۈرئىتى ناھايىتى تېز. نۆۋەتتە ئۇ ئالەم كېمىسى، سۈنئىي ھەمراھ قاتارلىقلارنى ئالەم بوشلۇقىغا توشۇشتا ئىشلىتىلىۋاتىدۇ.
راۋاج تېپىش ئەسلىي ھالەتتىن تېخىمۇ يۇقىرى ھالەتكە يېتىش، كۆتۈرۈلۈش، تەرەققىي قىلىش، ئالغا ئىلگىرىلەش، راۋاجلىنىش: شىنجاڭنىڭ قاتناش ئىشلىرى 80 - يىللاردىن كېيىن ناھايىتى تېز راۋاج تاپتى.
مەنىداش سۆزى: روناق تېپىش، گۈللىنىش، يۈكسىلىش.

راۋان ① رەۋ. ھېچقانداق توسالغۇغا ئۇچرىماي، بىر خىلدا، توسالغۇسىز: راۋان بولماق. راۋان قىلماق. ② رەۋ. چۈشىنىشلىك، ئۇقۇملۇق، تېز، بىمالال (نۇتۇق ۋە يېزىق ھەققىدە): تۆۋەندىكىلەرنى رەتلەپ راۋان جۈملە قىلىپ يېزىڭلار ۋە تىتىش بەلگىلىرىنى قويۇڭلار. ★ بۇ ئىسەرنىڭ تىلى راۋان ئىكەن. ③ سۈپ. توختىماي، ئۈزۈلۈپ قالماي؛ ئۈزلۈكسىز؛ ئوڭۇشلۇق، يۈرۈشلۈك: سودىسى راۋان. ④ سۈپ. ھېچبىر، توسالغۇسىز، تۈز، تەكشى، ئەپ: ئۇ يەرنىڭ يوللىرى راۋان.

رەنجىش پ. خاپا بولۇش، دىلى ئازار يېيىش، نارازى بولۇش: ھەدەمنىڭ كىتابىنى يېرتىپ قويغىنىم ئۈچۈن، ئۇ مەندىن رەنجىدى.

مەنداش سۆزى: خاپا بولۇش.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: رازى بولۇش، خۇشال بولۇش.
رەھىم ئى ① مېھىر-شەپقەت، مەرھەمەت، كۆيۈنۈش،
 مېھرىبانلىق: رەھىم قىلىش. رەھىمى كېلىش. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.
 مەنداش سۆزى: مېھىر-شەپقەت، مەرھەمەت، كۆيۈنۈش،
 مېھرىبانلىق.

رەھىم قىلىش قىيىن، مۇشكۈل ئەھۋالدا قالغان بىر كىمگە،
 نەرسىگە نىسبەتەن ئېچىنىش تۇيغۇسى تەسىرىدە شەپقەت
 كۆرسىتىش، شەپقەت قىلىش، كۆيۈنۈش: ئۇلار زار-زار يىغلاپ «ھەي
 ئاكا بىزلەرگە رەھىم قىلىڭ، سىزگە خۇدا رەھىم قىلسۇن» دەپ يالۋۇرۇشۇپتۇ.
 مەنداش سۆزى: شەپقەت كۆرسىتىش، شەپقەت قىلىش،
 كۆيۈنۈش.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ياۋۇزلۇق قىلىش، تاش
 يۈرەكلىك قىلىش.

رەھىمى كېلىش ئىچى ئاغرىش، كۆيۈنۈش، مېھىر-شەپقەت
 كۆرسىتىش: قىزنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا رەھىم كەلدى.
 مەنداش سۆزى: ئىچى ئاغرىش، كۆيۈنۈش، مېھىر-شەپقەت
 كۆرسىتىش.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئۆچلۈكى كېلىش، ئاچچىقى
 كېلىش، رەھىم قىلماسلىق، نەپرەتلىنىش.

رەھىمدىل سۇپ. بىر كىمگە ئازار بەرمەيدىغان، كىشىگە
 رەھىم-شەپقەت قىلىشنىلا ئويلايدىغان، شەپقەتلىك: رەھىمدىل ئادەم.
 رەھىمدىل كىشى.

مەنداش سۆزى: شەپقەتلىك، باغرى يۇمشاق، مېھرىبان.
 قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: شەپقەتسىز، باغرى قاتتىق.

رەھىمدىللىك ئى. كۆڭلى يۇمشاقلىق، مېھرىبانلىق، رەھىم-شەپقەت: رەھىمدىللىك قىلىش.

مەنىداش سۆزى: كۆڭلى يۇمشاقلىق، مېھرىبانلىق، رەھىم-شەپقەت.

رېتسىپ ئى ① دوختۇر كېسەل كىشىگە يېزىپ بەرگەن دورا قەغىزى. **②** مەلۇم كېسەلنى داۋالاش ئۈچۈن تەييارلىنىدىغان دورىلارنىڭ نامى، قوشۇلۇش مىقدارى ۋە ئىشلىتىش ئۇسۇللىرى ياكى ئۇلارنىڭ خاتىرىسى.

رېكورت ئى. ھەرقانداق ئىشتا ئېرىشىلگەن ئەڭ ياخشى نەتىجە، بەلگىلەنگەن ئەڭ يۇقىرى ئۆلچەم. ئادەتتە ئۇ ئۆلكىلىك (ياكى ئاپتونوم رايونلۇق) رېكورت، دولەتلىك رېكورت ۋە دۇنيا رېكورتى دېگەنلەرگە بۆلۈنىدۇ: رېكورتى بۇزماق. رېكورتى يېڭىلىماق. **رېكورتى بۇزۇش** ئېرىشىلگەن ياكى بەلگىلەنگەن ئەڭ يۇقىرى چەكتىن ھالقىپ كېتىش.

رىيازەت ئى. جاپا-مۇشەققەت، قىيىنچىلىق؛ ئازاب، ئازاب-ئوقۇبەت: رىيازەت چېكىش.

مەنىداش سۆزى: جاپا-مۇشەققەت، قىيىنچىلىق، ئازاب، ئازاب-ئوقۇبەت.

رىيازەت چېكىش جاپا-مۇشەققەت تارتىش، قىيىنلىش، ئازاب چېكىش، ئازابلىنىش: بالايىئەتلىك يىللاردا، بۇ ئەر-خوتۇن كۆپ رىيازەت چەككەندى.

مەنىداش سۆزى: ئازاب چېكىش، ئازابلىنىش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خۇرسەن بولۇش، شادلىنىش، راھەت كۆرۈش، راھەتلىنىش.

ز

زادى ① رەۋ. ھەرگىز، قەتئىي، پەقەت: بۇ ئىش قىزنىڭ يادىدىن زادى چىقمايتتى. ★ شاھنىياز ئۇ قىزنى قەيەردە كۆرگەنلىكىنى زادى يادىغا ئالالمايتۇ.
 ② يۈك. سوئال جۈملىلەرنىڭ بېشىدا ياكى ئاخىرىدا كېلىپ جاۋابنىڭ ئېنىق بولۇشى تەلەپ قىلىنىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: زادى كېلىمسەن؟ زادى نەگە بارسەن؟ ★ ئالم دېگەن بۇ كىشى زادى كىم؟ قاسم زادى نېمىنى ئويلاپ يۈردىكەن؟
 مەنداش سۆزى: ھەرگىز، قەتئىي، پەقەت.

زەپ رەۋ. ناھايىتى، بەك، ئىنتايىن، خويما، ئاجايىپ: زەپ چىرايلىق.

زەپمۇ رەۋ. تولىمۇ، بەكمۇ، تازىمۇ، قەۋەتلا، خويىمۇ: زەپمۇ ئوبدان. زەپمۇ چىرايلىق. ★ ئۇ بەرنىڭ مەنزىرىسى زەپمۇ چىرايلىق ئىكەن.
 مەنداش سۆزى: تولىمۇ، بەكمۇ، تازىمۇ، قەۋەتلا، خويىمۇ.

زەر ① ئى. ئالتۇن: زەر، كۈمۈشتۈر تۇپرىقنىڭ، گىياھلىرىنىڭ لالىدۇر، تاغ-داۋان ياپراقلىرىنىڭ، ھۆر ھاياتنىڭ كانىدۇر. ② سۈپ. ئالتۇن بىلەن ھەل بېرىلگەن، ئالتۇن سۈيى بىلەن سۇغىرىلغان، ئالتۇن رەڭگىدىكى: زەر يىپ. ★ پادىشاھ ئۇنى ھېلىقى زەر يۈگەك بىلەن مەرۋايىتىنى ئېلىپ كېتىشكە بۇيرۇپتۇ. ③ ئى. رەڭگى ئالتۇننىڭ رەڭگىگە ئوخشايدىغان بىرەر نەرسە، ئالتۇن رەڭگىدىكى بۇيۇم: ئاسمگۈل بېشىغا ئاندا-ساندا زەر باسقان يېشىل دۇخاۋا دوپپا كىيىپ مەكتەپكە كېلەتتى.
 زەرەر ئى. زىيان، چىقىم، زەخمەت: ئۇنىڭ سودىسى ئاقماي بىر قېتىمدىلا مىڭ يۈەن زەرەر تارتتى.

مەنداش سۆزى: زىيان، چىقىم، زەخمەت.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: پايدا، مەنپەئەت.

زەرەرسىز سۈپ. زىيانسىز، زەخمەتسىز، چىقىمىسىز: بۇغداپلار

قىشچە قار ئاستىدا زەرەرسىز ساقلىنىپ، باھاردا قىر، ئېدىر ۋە ئېتىزلارنى كۆپكۆك مایسلار بىلەن بېزەيدۇ.

مەنىداش سۆزى: زىيانسىز، زەخمەتسىز، چىقىمىسىز.
قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: زەرەرلىك، زىيانلىق.

زەرەرلىك سۆزى: زىيانلىق. بىلمەي تۇرۇپ بىلىدىغان قىياپەتكە كىرىۋېلىش قورقۇنچلۇق ۋە ئىنتايىن زەرەرلىك.

مەنىداش سۆزى: زىيانلىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: پايدىلىق، مەنپەئەتلىك.

زەردە ئى. كۈچلۈك غەزەپ، نەپرەت، ئاچچىق، خاپىلىق: زەردىسى ئۆرلەش. ★ بىركۈنى يېرىم كېچىدە ئابدۇشۈكۈر نېمىشقىدۇر ئۇخلاۋاتقان شەرىپىنى ۋارقىراپ ئويغىتىپ زەردە بىلەن سۆزلىدى.

مەنىداش سۆزى: غەزەپ، نەپرەت، ئاچچىق.

زەردە قىلىش ئاچچىقلىنىش، غەزەپلىنىش، نەپرەتلىنىش: ئۇ سەكرەپ ئورنىدىن تۇردى-دە، ئادىلغا زەردە قىلدى.

مەنىداش سۆزى: ئاچچىقلىنىش، غەزەپلىنىش، نەپرەتلىنىش.

زەرىچە ئى. ئەڭ كىچىك زەررە، ئەڭ كىچىك بۆلەكچە: ئاشتۇزى سۇدا ئىنتايىن كىچىك، كۆرۈنمەيدىغان زەرىچىلەرگە ئايلىنىپ، سۇغا تەكشى تارقىلىدۇ.

زەمچە ئى. ① بەزى مېتال سۇلفاتلىرىنىڭ سۇلۇق كرىستاللىرى:

مەسىلەن، كۆكتاش، تۆمۈر سۇلفات قاتارلىقلارغا ئوخشاش. ② بىرخىل ئانتورگانىك بىرىكمە، يەنى كالىي سۇلفات بىلەن ئاليۇمىن سۇلفاتىنىڭ مۇرەككەپ تۈزى. ئۇ رەڭسىز، سۈزۈك كرىستالدىن ئىبارەت.

زەھەر خەندىلىك ئى. ئاچچىق ۋە غەزەپ بىلەن كۈلۈش ھالىتى؛ ئۆچمەنلىك، قارا نىيەتلىك: ئۇ زەھەر خەندىلىك بىلەن ھىجىيىپ ماڭا قاراپ تۇراتتى.

زەھەرلىك سۆزى ① زەھىرى بار، تەركىبىدە زەھىرى بولغان،

زەھەرلەيدىغان: ① زەھەرلىك سۇيۇقلۇق. زەھەرلىك ئېلېمېنت. زەھەرلىك ئوت. زەھەرلىك دورا. ② جاندىن ئۆتىدىغان، ئىنتايىن، بەك، قەھرىتان: زەھەرلىك سوغۇق. ③ زەھەر سۈرتىلگەن، زەھەر يالىتىلغان: زەھەرلىك قىلچ. زەھەرلىك ئوق. ④ كىشىگە نەشتەردەك سانجىلىدىغان، ئالا كۆڭۈللۈك ھەم قارا نىيەتلىك يوشۇرۇلغان؛ ئىنتايىن ئاچچىق: زەھەرلىك گەپ. ★ ئۇلار دېھقانلار ھەرىكىتىگە زەھەرلىك قولنى سېلىشتىن باش تازىدى. ★ ئۇ غالبلاچە كېرىلگەن ھالدا سادەتنىڭ ئالدىغا كېلىپ زەھەرلىك كۈلۈمسىردى.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: زەھەرسىز.

زوقلىنىش پ. زوققا تولۇش، زوقى كېلىش، ھەۋسى كېلىش، قىزىقىش، ھۇزۇرلىنىش، بېرىلىش: ئۇ يول چېتىدىكى گۈلزارلىقلارغا زوقلىنىپ، تويماستىن قاراپ كېلىۋاتاتتى.

مەنىداش سۆزى: زوقى كېلىش، ھەۋسى كېلىش، ھۇزۇرلىنىش، بېرىلىش، قىزىقىش.

زۈلمەت ئى ① ھېچ نەرسىنى كۆرگىلى بولمايدىغان دەرىجىدىكى قاراڭغۇلۇق: زۈلمەت قاپلاش. ② كۆچە. نادانلىق، جاھالەت، قالاقلق: — يۇرتىمىزنى زۈلمەت باسنى، — دېدى ئۇ زەردە بىلەن. ★ زۈلمەت باسقان بۇ زېمىننى گومىنداڭ ئاسارىتىدىن ئازاد قىلىش ئۈچۈن مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى زور تىرىشچانلىقلارنى كۆرسەتتى، ھەتتا نەچچە ئون مىڭلىغان مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى ئىسسىق قانلىرىنى تۆكتى.

مەنىداش سۆزى: قاراڭغۇلۇق؛ نادانلىق، جاھالەت.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يورۇقلۇق، ئىلغارلىق، ئازادلىق.

زۈمرەت ئى ① تەركىبىدە خروم بولغانلىقى ئۈچۈن ياپيېشىل كۆرۈنىدىغان تېرىخىل قىممەت باھالىق تاش. ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

زۈننار ئى ① زىننەتلىك بەلۋاغ، كەمەر. ② كۆچە. ئاياللارنىڭ

بويىنغا ئاسىدىغان قىممەت باھالىق بۇيۇملارنىڭ بىرى: رازىيەنىڭ زۇنارنىڭ ياقۇت كۆزى ۋالىدىماقتا ئىدى.

زۇۋان ئى ① تىل، گەپ-سۆز: زۇۋان سۈرۈش. ★ پالتىدىن زۇۋان كەپتۇ، قاتلىدىن ئىمان كەپتۇ(ماقال). ② ئون، ئاۋاز، تاۋۇش: ھىم، زۇۋاننىڭ چقارما.

مەنىداش سۆزى: تىل، گەپ-سۆز؛ ئون-ئاۋاز، تاۋۇش.

زۇۋانسىز سۇپ. زۇۋانى يوق، تىلسىز، گەپ-سۆز قىلمايدىغان: قاتتىق زەربىدىن كېيىن زۇۋانسىز بولۇۋالدىم.

مەنىداش سۆزى: تىلسىز، گاچا.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: زۇۋانلىق.

زۇۋانلىق سۇپ. زۇۋانى بار، گەپ-سۆز قىلىدىغان.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: زۇۋانسىز.

زۇۋۇلا ئى. نان يېقىش ۋە چۆپ يېيىش ئۈچۈن تەييارلانغان يۇمىلاق خېمىر: زۇۋۇلا قىلىش. زۇۋۇلا تۇتۇش.

زۇۋۇلىسى چوڭ تەلىيى، ئامىتى، بەختى بار؛ پېشانىسى ئوڭ: — ھوي مەلىكەم! خۇدا تەلەپلىرىنى ئوڭ، زۇۋۇلىلىرىنى بەك چوڭ قىلىپ ياراتقانكەن، — دېدى كەمپىر.

مەنىداش سۆزى: پېشانىسى ئوڭ.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: زۇۋۇلىسى كىچىك.

زۆھرە ئى ① ۋېنېرا، چولپان يۇلتۇزى. ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

زېدە ئى ① زەخمىلەنگەن ياكى سېسىغان جاي، ئىز؛ يارا،

جاراھەت: زېدىسى يوق ئالما. زېدە قوغۇن. ② كۆچمە. دەرد-ئەلەم،

ھەسرەت: گالۋاك بېگىزنىڭ بېشى ھەمىشە زېدە(ماقال).

زېرەك سۇپ. تېز ئويلىيالايدىغان، زېھنى ئۆتكۈر، كالىلىسى

ئىشلەيدىغان، سەزگۈر، ئەقىللىق، ھوشيار، چېچەن: زېرەك بالا.

زېرەك ئوقۇغۇچى. ★ بۈگۈنكى دوستلىرىڭدىن ئەتىدىكى دۈشمەنلىرىڭ زېرەك

(ماقال). ★ نادان گۈلگە يۈگۈرەيدۇ، زېرەك مېۋىگە (ماقال).

مەنىداش سۆزى: سەزگۈر، چېچەن، ھوشيار.
قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: دۆت، گالۋالڭ.

زېرەكلىك ئى. ئۆتكۈرلۈك، ئەقىللىقلىق، سەزگۈرلۈك،
ھوشيارلىق، چېچەنلىك: ئالماقلىق — زېرەكلىك، بەرمەكلىك — نادانلىق
(ماقال). ★ دۈشمەنگە يولۇققاندا زېرەكلىك بىلەن ئەھۋالغا قاراپ ئىش كۆرۈش
كېرەك.

مەنىداش سۆزى: سەزگۈرلۈك، ھوشيارلىق، چېچەنلىك،
ئۆتكۈرلۈك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كالۋالىق، بىخۇدلۇق، دۆتلۈك،
گالۋالڭلىق.

زېھىن ئى. ئىنساننىڭ بىلىش، پىكىر قىلىش قابىلىيىتى؛
ئەس-ھوش، ئەقىل، ئىدراك: زېھنى ئۆتكۈر. ★ بالام پۈتۈن زېھنىنى
قويۇپ دادىسىنىڭ تەلىمىنى ئاڭلايتتى، ئۇنىڭ سۆزلىرىنى كۆڭلىگە پۈكەتتى.
مەنىداش سۆزى: ئەس-ھوش، ئەقىل، ئىدراك.

زىل سۈپ ① بوم ياكى توم ئەمەس، ئىنچىكە، يېقىملىق (ئاۋاز
ھەققىدە): ئۇلارنىڭ مەشىق ۋاقتىدىكى زىل ئاۋازلىرى ئائىلە تۇرمۇشىغا يېڭىچە
تۈس بەردى. ② قوپال گەپ-سۆز ۋە قوپال مۇئامىلىنى
كۆتۈرەلمەيدىغان، نازۇك: زىل ئادەم. زىل ئوقۇغۇچى. زىل كۆڭۈل. ③
سىلىق، چىرايلىق، ئىنچىكە: قىيۇم ئۇستا زىل ئىش قىلىدىغان
تەجرىبىلىك ئۇستا ئىدى.

زىلچا ئى. يۇڭ ياكى يىپەكتىن ھەر خىل رەڭدە تىۋىتىلىق
توقۇلۇپ، يەرگە سېلىنىدىغان ياكى تامغا ئېسىپ قويۇلىدىغان
ئائىلە بۇيۇمى؛ گىلەم: زىلچا سېلىنغان سۇپا. زىلچا سېلىنغان ئۆي.
مەنىداش سۆزى: گىلەم.

زىللىشىش پ. زىل ھالەتكە كېلىش، زىل بولۇپ قېلىش:
ئۇ مۇشۇ كۈنلەردە تولىمۇ زىللىشىپ كەتتى.

مەنىداش سۆزى: نازۇكلىشىش، ئىنچىكىلىشىش.

زىللىق ئى. زىل ھالەت، زىل خاراكتېر، زىل مەجەز: زىللىق قىلىق. ئاۋازنىڭ زىللىق دەرىجىسى.

مەنىداش سۆزى: نازۇكلۇق، ئىنچىكىلىك.

زىلۋا سۈپ ① نازۇك، ئىنچىكە، ئەۋرىشىم: پاتمە يۇملاق، ئاق

يۈزلۈك، بويى زىلۋا ئوماقنى قىز ئىدى. ② كۆچمە. گۈزەل، چىرايلىق: ياشلىق ئادەمنىڭ زىلۋا بىر چىغى، تولىمۇ قىسقا ئۇنىڭ ئۆمرى بىراق، يىرتىلسا كالىندارنىڭ بىر ۋارقى، ياشلىق گۈلدىن تۈكۈلدى بىر يوپۇرماق.

مەنىداش سۆزى: نازۇك، ئىنچىكە، ئەۋرىشىم.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يوغان، توم، قوپال.

زىلۋالىق ئى. نازۇكلۇق، ئەۋرىشىم خۇسۇسىيەتكە ئىگە ھالەت:

گۈزەللىك، چىرايلىقلىق: ئۇنىڭدىكى زىلۋالىق كىشىنى تولىمۇ ئۆزىگە مەپتۇن قىلىدۇ.

مەنىداش سۆزى: نازۇكلۇق، گۈزەللىك، چىرايلىقلىق.

زىممە ئى. ئۈست، بويۇن (ۋەزىپە، مەسئۇلىيەت، بۇرچ

قاتارلىقلارغا نىسبەتەن): زىممىسىگە ئېلىش. زىممىسىگە چۈشۈش.

زىناق ئى. كۈلگەندە قوۋۇزدا پەيدا بولىدىغان ئويماچە،

چوڭقۇرلۇق: قىز كۈلۈپ، لەۋلىرىنى تەۋرەتكەندە ھەر قاچانقىدەك مەڭزىدە زىناق پەيدا بولۇپ، ئۇنىڭ جامالغا يېڭى گۈزەللىك قوشۇلغاندەك بولۇپ كەتتى.

زىننەت ئى ① گۈزەللىك ۋە ھۆسن بېرىش ئۈچۈن خىزمەت

قىلىدىغان بۇيۇم؛ بېزەك، ھۆسن: ئاتنىڭ زىننىتى ئېگەر-توقۇم(ماقال) . ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

مەنىداش سۆزى: بېزەك، ھۆسن.

زىننەتسىز سۈپ. زىننىتى يوق، زىننەتلەنمىگەن، كۆرۈمسىز،

سەت: زىننەتسىز ئۆي. زىننەتسىز رېستوران.

مەنىداش سۆزى: زىننەتلەنمىگەن، كۆرۈمسىز، سەت.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: زىننەتلىك، زىننەتلەنگەن،

كۆركلۈك.

زىننەتلەش پ. ھەر خىل چىرايلىق، زىننەتلىك نەرسىلەر بىلەن بېزەش، ھۆسن كىرگۈزۈش: ئۇلار ئالدى بىلەن ئوردىنىڭ ئىچى ۋە تېشىنى زىننەتلىمەكچى بولدى. ★ ئىلىم-پەنگە چىن دىلدىن باغلاپ ئوتلۇق ئىشتىياق. زىننەتلەيمەن قەلبىمنى، چېچىپ گۈلدەك خۇش پۇراق.

مەنىداش سۆزى: بېزەش، كۆركەملەشتۈرۈش.
قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: سەتلەشتۈرۈش، كۆركەمسىز-لەشتۈرۈش.

زىننەتلىك سۇپ. زىننىتى بار، زىننەتلەنگەن، كۆركلۈك، چىرايلىق، گۈزەل: زىننەتلىك ئۆي. ★ ئۇ ناھايىتى زىننەتلىك ئىشلەنگەن چوڭ دەرۋازىغا يولۇقتى.

مەنىداش سۆزى: زىننەتلەنگەن، كۆركلۈك، گۈزەل، چىرايلىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: زىننەتسىز، كۆرۈمسىز، زىننەتلەنمىگەن، سەت.

زىيارەت قىلىش ① مۇقەددەس جايلار، چەت دۆلەتلەر، داڭلىق شەخسلەر ياكى يېقىن كىشىلىرىنىڭ قەبرىسى قاتارلىقلارنى يوقلاش، ئېكسكۇرسىيە قىلىش: ئۆتكەن يىلى ھىيت مەزگىلىدە بىز بىر گۇرۇپپا ئادەم بېرىپ ھېيتكاھ جامەسىنى زىيارەت قىلدۇق. ② ھۆرمەت ياكى رەسمىيەت ۋە ياكى خەۋەر ماقالىلەرگە ماتېرىيال ئېلىش يۈزىسىدىن بىرەر كىشىنى ۋە ياكى بىرەر ئورگاننى يوقلاش، سۆھبەتلىشىش: بىرىنچى كۈنى ئامنە ۋە ئىمەتلەرنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن كىرۋاتقان دوختۇر، سېسترا ۋە كېسەللەرنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمىدى.
مەنىداش سۆزى: يوقلاش، ئېكسكۇرسىيە قىلىش.

زىيان-زەخمەت ئى. زىيان ۋە زەخمەت، زىيان: قۇشلارنى ياخشى ئاسرىشىمىز، ئۇلارغا زىيان-زەخمەت يەتكۈزمەسلىكىمىز لازىم.

مەنىداش سۆزى: زىيان، زەخمەت.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: پايدا - مەنپەئەت.

س

سائادەت ئى ① زور بەخت، پارلاق ئىستىقبال، ئامەت، تەلەي: — ھاتەمنىڭ بىزگە نېسىپ بولۇشى زور سائادەتتۇر، — دېدى شاھ رازىلىق بىلەن.
② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

سائەتلەپ رەۋ. بىرنەچچە سائەت سەرپ قىلىپ، بىرنەچچە سائەت داۋامىدا، سائەتنى سائەتكە ئۇلاپ، ئۇدا بىرنەچچە سائەت: ئۇ دائىم بىرقانچە ئون سائەتلەپ تەجرىبىخانىسىدىن چىقماي ئىشلەيدۇ.

سائەتلىك مىنا ئى. مىنالارنىڭ بىر خىلى بولۇپ، ئۇنىڭغا سائەت مېخانىزمى ئورنىتىلىدۇ. ئىشلىتىلىدىغان ۋاقىتتا، سائەت ئىستىرىلكىسى كېرەكلىك ۋاقىتقا توغرىلاپ قويۇلىدۇ، سائەت مېخانىزمى ئادەتتىكى سائەتتەك مېڭىۋېرىپ، توغرىلانغان ۋاقىتقا ئۇدۇل كەلگەندە، مىنا پارتلايدۇ.

سابىق سۇپ. بۇرۇن بولغان، بۇرۇنقى، ئىلگىرىدىكى، كونا: مەكتەپنىڭ سابىق مۇدىرى. ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ سابىق باشلىقى. مەنىداش سۆزى: بۇرۇنقى، ئىلگىرىدىكى، كونا.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ھازىرقى، يېڭى، يېڭىسى.

ساپ I سۇپ ① تازا، پاكىز، پاك، سۈزۈك، چاڭ-توزانلاردىن خالىي: ھاۋا شۇ قەدەر ساپ ئىدىكى، ئسىماندا تولۇن ئاي كۆلەتتى. ② باشقا ئارىلاشمىسى بولمىغان، تازا: ساپ ئالتۇن. ★ ئۇنىڭ ئاۋازى جاراڭلىق، مۇڭلۇق ھەم ساپ ئىدى.

مەنىداش سۆزى: تازا، پاكىز، پاك، سۈزۈك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: مەينەت، چىركىن، ناپاك، پاسكىنا؛ ئارىلاش، ئارىلاشما.

ساپ II ئى. ئەسۋابلارنىڭ قول بىلەن تۇتىدىغان قىسمى، تۇتقۇچ،

دەستە: كەتمەن سېپى. گۈرچەك سېپى. ★ ئۇلار بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ قوللىرىنى قىلچىنىڭ سېپىغا يۈگۈرتۈپتۇ.
مەنىداش سۆزى: دەستە.

ساپال ① سۈپ. سېغىز لايىدىن ياساپ مەخسۇس خۇمداندا پىشۇرۇلغان: ساپال قاچا. ساپال تاۋاق. ② ئى. سېغىز لايىدىن ياسىلىپ مەخسۇس خۇمداندا پىشۇرۇلغان ھەر خىل بۇيۇم: مۇخپۇل ئاكنىڭ قولىدا سېرتى يېشىل سىرلانغان ساپال بار ئىدى.

سادا ① ئى. تاۋۇش، ئاۋاز، ئۇن: تاغ جىلغىسىغا كىرىشىم بىلەن تەڭ، قۇلقىغا بىر سادا ئاڭلاندى. ② كۆچمە. جاۋاب، ئىنكاس: بۇ تەلەپ كىشىلەر ئارىسىدا قاتتىق سادا پەيدا قىلدى. ★ باشقىلارغۇ بوسۇغىمىزنى ئاتلاپ كىرىپ باقىدى، قىزىمىزدىمۇ بۇ ھەقتە تېخىمۇ سادا يوق ئىدى.
مەنىداش سۆزى: تاۋۇش، ئاۋاز، ئۇن، ئىنكاس.

ساقلىق ئى. ساغلاملىق، تەن دۇرۇسلىق: تەن ساقلىق — زور بايلىق.
مەنىداش سۆزى: ساغلاملىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: زەئىپلىك، ساقسىزلىق، كېسەللىك، مەجرۇھلۇق.

ساقىت سۈپ. ئېلىپ تاشلانغان، بىكار قىلىنغان، بىكار: ساقىت بولۇش. ساقىت قىلىش.

ساڭى ئى. ئاشلىق ئامبىرى، ئامبار.

مەنىداش سۆزى: ئامبار، ئىسكىلات.

ساڭچى ئى. ئاشلىق ئامبىرىغا قارىغۇچى ياكى ئۇنى باشقۇرغۇچى كىشى: ساڭچى ئۇنىڭدىن ھۆججەت تەلەپ قىلدى.

مەنىداش سۆزى: ئامبارچى.

سالاملىشىش پ. بىر-بىرىگە سالام بېرىشىپ كۆرۈشۈش، تىنچ-ئامانلىق سورىشىش: ئەخمەتجان قاسىمى بۇ ئايال بىلەن قىزغىن سالاملاشتى.

ساما I ئى. ئاسمان، كۆك: ئۇ سامادا قاناتلىرىنى كەڭ كېرىپ ئەگىپ

يۈرگەن بىر سارنى تۇيۇقسىز كۆرۈپ قالدى. مەنداش سۆزى: ئاسمان، كۆك.

ساما II ئى ① ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى مىللىي ناغرا ئۇسسۇللىرىدىن بىرى. كۆپىنچە ھېيت-بايراملاردا ئوچىچە ئوينىلىدۇ: ساماغا چۈشۈش. ساما ئويناش. ② سويى-ئىشانلارنىڭ دىنىي پائالىيەتلىرىدە، زىكىر، تەلقىنىگە ماسلاشتۇرۇپ ئېلىنىپ بارىدىغان بىرخىل ھەرىكىتى، كۆپىنچە ئىككى قول ئالدى-كەينىگە تاشلىنىپ، بەل ئېگىلگەن ھالدا پىرقىراپ ئوينىلىدۇ.

ساندۇق ① ئى. ئىچىگە كىيىم-كېچەك قاتارلىق نەرسىلەرنى سېلىپ ساقلاشقا بولىدىغان، ياغاچ ياكى تۆمۈردىن چاسا قىلىپ ياسىلىدىغان، ئېچىپ-يېپىشقا بولىدىغان ئائىلە بۇيۇمى: ياغاچ ساندۇق. تۆمۈر ساندۇق. ② مۇ. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ، ساندۇققا قاچىلانغان نەرسىنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: بىر ساندۇق ئوق. ئىككى ساندۇق كۈمۈش.

ساي ئى. جىلغا ياكى ئىككى تاغ ئارىسىدىكى ئۇششاق تاشلىق جاي، ئۇششاق تاشلىق تۈزلەڭلىك: پۇل بايغا، سۇ سايغا ئاقار (ماقال). ★ ساي يوللىرى بەك ئىسسىق بولىدۇ.

سايىدەك سۇپ. سايغا ئوخشاش، بەئەينى سايىنىڭ ئۆزىدەك: بالام ئۆيىدە خۇددى سايىدەك ئارقامدىن ئەگىشىپلا يۈرەتتى.

سەپدەش ئى ① ھەربىي خىزمەتتە بىرگە، بىر سەپتە بولغان كىشىلەر (بىر-بىرىگە نىسبەتەن): ئۇلار ئۇرۇش مەيدانلىرىدا بىر خەندەكتە جەڭ قىلغان يېقىن سەپداشلاردىن ئىدى. ② كۆچمە. بىر ساھە، بىر تەشكىلات ياكى بىر ئورۇندا بىللە ئىشلىگەن كۈرەش قىلغان كىشىلەر (بىر-بىرىگە نىسبەتەن): بىلال ئەزىزى لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ يېقىن سەپدىشى ئىدى.

سەپداشلىق ئى. سەپداشلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت،

سەپداشلارغا خاس يېقىنلىق: سەپداشلىقىمىز يۈزىدىن ئۇنىڭغا ماقۇل بولدۇم.

سەپسېلىش پ. دىققەت بىلەن سىنچىلاپ قاراش، تەپسىلىي قاراپ چىقىش: ئۇ گەپ قىلىۋېتىپ، ئەرلەر تەرەپكە كۆز يۈگۈرتۈپ، ھەربىر كىشىنىڭ چىرايىغا سەپسېلىپ قاراشقا باشلىدى.

سەرخىل سۈپ. ئالدىنقى قاتاردىكى، خىللانغان، تاللانغان: سەرخىل قوغۇن. ★ گۈلنىڭ سەرخىلى گۈل ئارىسىدا، ئەرنىڭ سەرخىلى ئەل ئارىسىدا (ماقال).

مەنىداش سۆزى: خىللانغان، تاللانغان.

سەركە ئى ① پىچىلغان ئەركەك ئۆچكە: قوينى سەركە باشلايدۇ، ئويۇنى ئەركە (ماقال). ② جەرەننىڭ ئەركىكى، ئەركەك جەرەن: توپ ئالدىدا چېپىپ كېتىۋاتقان جەرەن سەركىسى ئۇدۇلدىكى ئانچە ئېگىز بولمىغان تاقىر تاغ تەرەپكە يول ئالدى. ③ كۆچمە. بىرەر ئىشتا، پائالىيەتتە ئالدىدا مېڭىپ، باشقىلارنى يېتەكلىگۈچى؛ يولباشچى: ئۇلار بۇ بۇرۇلۇش دۆۋرىنىڭ ئالدىدا مېڭىپتۇ، تۇراپ قاتارلىق ئوقۇغۇچىلار سىنىپنىڭ سەركىسى ئىكەن. مەنىداش سۆزى: يول باشلىغۇچى، يولباشچى.

سەگەكلەشتۈرۈش پ. سەگەك ھالەتكە كەلتۈرۈش، سەگەكلىكنى ئاشۇرۇش، سەگەك قىلىش: بۇنداق قىلغاندا، باشنىڭ قان ئايلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، مېڭىنى سەگەكلەشتۈرگىلى، مېڭىنىڭ چارچىشىنى پىنكەتكىلى بولىدۇ.

مەنىداش سۆزى: سەگەك قىلىش.

سەگىش پ. سالقىنداش، سەگىدەش: مەن باغدا بىردەم ئولتۇرۇپ بىرئاز سەگىپ قالدۇم.

مەنىداش سۆزى: سالقىنداش، سەگىدەش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئىسسىنىش.

سەل-پەل بىرئاز، ئازغىنا، سەل: ئۇ سەل-پەل كۈلۈمسىرىگەن ھالدا رەھمەت دېگەندەك كاپۇكلىرىنى مىدىرلاتتى. ★ ئۇ ئۆزىنى سەل-پەل كۆرسىتىپلا

كېتىپ قالدى. ★ جۈمە قوشۇمىسىنى سەل-پەل تۇرۇۋېلىپ نېمىنىدۇر يادىغا كەلتۈرگەندەك سادىققا قارىدى.

سەن ئال. كىشىلىك ئالماش ئىككىنچى شەخس ئاددىي تۈرىنىڭ بىرخىلى بولۇپ، ئاڭلىغۇچىنى ئادەتتىكىچە ئاتاشتا قوللىنىلىدۇ: سەن سالا، مەن سالا، ئانقا ئوتىنى كىم سالا(ماقال).

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: مەن.

سەنلەر ئال. ئىككىنچى شەخس كۆپلۈك شەخس ئالماشنىڭ سەتلىمە تۈرى بولۇپ، ئىككىدىن ئارتۇق ساندىكى ئاڭلىغۇچىنى ياكى ئاڭلىغۇچىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر تۈركۈم ئادەمنى سەتلىپ ئاتاشتا قوللىنىلىدۇ.

سەيپۈك ئى. ماشىنىچى.

مەنىداش سۆزى: ماشىنىچى.

سودا ئى. ئانىئورگانىك بىرىكمە. ئاق رەڭلىك پاراشوك ياكى دانچە ھالىتىدە بولۇپ، سۇدىكى ئېرىتمىسى كۈچلۈك بولۇشتەك ئاساسىي خۇسۇسىيەتكە ئىگە. ئادەتتە ئەينەكچىلىك، قەغەزچىلىك، سوپۇن ۋە توقۇمىچىلىق ھەم كۆن-خۇرۇم سانائىتى قاتارلىقلارغا خام ئەشيا قىلىنىدۇ.

سورت ئى. ① سۈنئىي ئۇسۇلدا ئاللانغان ۋە يېتىشتۈرۈلگەن، بەلگىلىك ئىقتىسادىي قىممەت ۋە ئورتاق ئېرىسىي ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە بولغان بىر تۈركۈم جانلىق ئورگانىزم. ئادەتتە ئۆستۈرۈلىدىغان ئۆسۈملۈكلەر، مال-چارۋىلار ۋە ئۆي قۇشلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ② مالنىڭ، مەھسۇلاتلارنىڭ قىممەت جەھەتتىكى تۈرى، خىلى: پولاتنىڭ يېڭى سورتى.

مەنىداش سۆزى: تۈر، خىل.

سوغۇق ① سۈپ. ھارارىتى، تېمپېراتۇرىسى بەلگىلىك گرادۇستىن تۆۋەن بولغان: سوغۇق سۇ. سوغۇق ھاۋا. ★ يېڭى كۆزنىڭ سۈيى سوغۇق

(مقال). ② ئى. ھارارىتى، تېمپېراتۇرىسى تۆۋەن ھاۋا، ئاياز: بىز قارلىق تاغقا بېرىپ چېنىقىشىمىز، سوغۇقتىن قورقماستىمىز كېرەك. ③ ئى. سوغۇققا تەۋە يېمەكلىكلەرنى كۆپ ئىستېمال قىلىش نەتىجىسىدە ئورگانىزم پائالىيىتىنىڭ سۈسلىشىشى: سوغۇقى ئاشماق. سوغۇق كەلمەك. ④ سۇپ. كۆچمە. ئۆزىگە جەلپ قىلمايدىغان، كۆڭۈلگە ياقمايدىغان، يېقىمىسىز، سوغۇق: سوغۇق مۇئامىلە. سوغۇق جاۋاب. ★ ئۆزى سوغۇقنىڭ قىلقى سوغۇق (مقال).
قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئىسسىق.

سوغۇق تېگىش ① سوغۇقنىڭ قاتتىق تەسىر قىلىشى بىلەن بىرەر ئورگانىزىمدا كېسەللىك ئالامىتى كۆرۈلۈش: ئۇنىڭ يادىغا ئايىنۇر كەلدى، ئايىنۇرنىڭ ئۆپكەسىگە سوغۇق تەگكەن بولۇپ، ھازىر دوختۇرخانىدا ئىدى. ② كۆچمە. قوپاللىق قىلىش، قوپال پوزىتسىيە تۇتۇش، تولىق تېگىش: چوڭام، سىلى يىلەن مەن ئوخشاش، بىر-بىرىمىزگە ئۇنچىلا سوغۇق تەگىسەكمۇ بولىدۇ.

سوغۇق ئىچىملىك ئى. گاز سۈيى، گىلاس شىرنىسى، دوغاپ قاتارلىق سوغۇق يېتى ئىچىش ئۈچۈن مەخسۇس تەييارلانغان ئىچىملىك.

سوۋغات ئى. ھۆرمىتىنى ئىپادىلەش، كۆڭلىنى ئېلىش، تەبرىكلەش قاتارلىق تۈرلۈك مەقسەتلەر بىلەن بېرىدىغان نەرسە، ھەدىيە: ئۇلار ئۆزلىرى ئېلىپ كەلگەن لۆڭگە، سۈيۈن، يىپ-يېڭى قاتارلىق سوۋغاتلارنى قېرىلارغا تەقدىم قىلدى. ئاندىن كېيىن ئوغۇللار بوۋايىنىڭ چاچ ساقلىنى ئېلىپ قويدى.

مەنىداش سۆزى: ھەدىيە، سوۋغا.

سۇ ئۆسۈملۈكى ئى. سۇ ئىچىدە ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈكلەر كۆزدە تۇتۇلۇپ، ئۇلار ئادەتتە يۈسۈن قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: يېلىق سېلىنغان ئەينەك قۇتا ئىچىگە ئازراق سۇ ئۆسۈملۈكى سېلىپ قويىمۇ بولىدۇ.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قۇرۇقلۇق ئۆسۈملۈكى.
سۇلفات كىسلاتا ئى. رەڭسىز، مايسىمان سۇيۇقلۇق، سۇدا كۈچلۈك ئىسسىقلىق چىقىرىدۇ، قەغەز، ياغاچ، ئادەم بەدىنى ۋە كىيىملەرگە تەگسە دەرھال ئۆزگەرتىۋېتىدۇ. ئۇ پارتلىغۇچ دورا، خىمىيىۋى ئوغۇت ۋە دورا ياساشتا مۇھىم ماتېرىيال قىلىنىدۇ.

سۇيۇق سۇپ ① سۇ تەركىبى كۆپ بولغان، سۇيۇلدۇرۇلغان؛ قويۇقنىڭ ئەكسى: سۇيۇق جىسىم. سۇيۇق ماددا. سۇيۇق ماي. ② زىچ ئۆسمىگەن، قويۇق ئەمەس؛ شالاڭ (چاچ، ئۆسۈملۈكلەر ھەققىدە): چىچى سۇيۇق قىز. سۇيۇق ئۆسكەن شال. ③ كۆچمە. بىرەر ئىشتا ئۆزىنى تۇتۇۋالمايدىغان، تۇتامى يوق؛ يەڭگىل: سۇيۇق ئادەم.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قويۇق.
سۇيۇقلۇق ئى ① مۇئەييەن ھەجىمى بولغان، لېكىن شەكلى بولمىغان، ئېقىپ ھەرىكەتلىنىدىغان جىسىم. نورمال تېمپېراتۇرىدا ماي، سۇ، ھاراق، سىماب قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى سۇيۇقلۇق ھېسابلىنىدۇ: دورا سۇيۇقلۇقى. ② ماددىلارنىڭ سۇيۇلۇش دەرىجىسى: قاننىڭ سۇيۇقلۇقىنى ئۆلچەش. سۇيۇقلۇقى ئېشىش. ③ كۆچمە. تۇتامسىزلىق. قەتئىي ئىرادىسى، ئېنىق مەيدانى بولماسلىق: قىزىڭىزنىڭ سۇيۇقلۇقىنى سىزمۇ بىلىدىغانسىز ئاچا، — دېدى سىڭلىسى مەنىلىك قىلىپ.

سۆك ئى. ئاقلانغان تېرىق: چۈجە چوڭىيىپ بىر ھەپتىلىك بولغاندىن كېيىن دان چىچىپ بېرىپ باقساق بولىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئانچە-مۇنچە كۆكتات يوپۇرمىقى، سۆك قاتارلىقلارنىمۇ قوشۇپ بېرىمىز.

سۆگەتگۈل ئى. سۆگەتگۈل ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ. ئۇنىڭ يوپۇرمىقى يېپسىمان تۆمۈنە شەكلىدە بولۇپ، قېلىن ھەم چىڭ كېلىدۇ،

گۈلى ئاق ياكى سۇس قىزىل، سەل پۇرايدۇ.
سۆيۈملۈك ① سۆپ. كىشى ياخشى كۆرىدىغان،
 ئىززەت-ھۆرمەتكە لايىق، قەدىرلىك، ئەزىز، يېقىملىق:
 سۆيۈملۈك بۇرادەر. سۆيۈملۈك ئۇستاز. سۆيۈملۈك ۋەتەن. ② ئى. سۆيگەن يار:
 — سۆيۈملۈكۈم، بىر ئاز ياخشى بولۇپ قالدىڭىزمۇ، — دېدى ئۇ ئىشكىتىن كىرىپ
 ئۆز ئايالىغا.

مەنىداش سۆزى: قەدىرلىك، ئەزىز، يېقىملىق.
 قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يىرگىنچلىك.
سۆيۈنچ I ئى. خۇشاللىق ھېس تۇيغۇسى، شادلىق،
 خۇرسەنلىك، مەمنۇنىيەت؛ قۇۋانچ: ئۇ كىشى تولۇپ تاشقان سۆيۈنچ
 بىلەن: — سىلەر تىرىشىپ ئۆگىنىڭلار، — دېدى بالىلارغا.
 مەنىداش سۆزى: شادلىق، خۇرسەنلىك، مەمنۇنىيەت، قۇۋانچ؛
 سۆيۈنۈش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خاپىلىق، رەنج؛ بىزارلىق.
سۆيۈنچ II پ. سۆيۈنچ ھېس قىلىش، خۇرسەن بولۇش،
 خۇشاللىنىش، قۇۋىنىش: دېھقانلار بىيان دالنى قاپلاپ ياغقان قېلىن قارغا
 قاراپ، خۇشاللىقىدىن دىللىرى سۆيۈنۈپ، توختىماي «ياخشى ياغقان قار، ياخشى
 ياغقان قار» دېيىشتى.

سۆيۈنۈش پ. سۆيۈنچ ھېس قىلىش، خۇشال بولۇش،
 خۇشاللىنىش، كۆڭلى ياپراش، شادلىنىش: مەن بالامنىڭ ئالى
 مەكتەپ ئىمتىھانىدىن يۇقىرى نومۇر ئېلىپ تاللانغانلىقىنى ئاڭلاپ سۆيۈندۈم.
 مەنىداش سۆزى: خۇشال بولۇش، خۇشاللىنىش، كۆڭلى
 ياپراش، شادلىنىش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: غەش بولۇش، خاپا بولۇش،
 كۆڭلى يېرىم بولۇش.

سۈت ئى ① ئادەم ۋە ھايۋانلاردىكى سۈت بېزى ئاجرىتىپ
 چىقىرىدىغان ئاق سۇيۇقلۇق، تەركىبىدە سۇ، ئاقسىل، لاکتوزا

ۋە تۇز قاتارلىق ئوزۇقلۇق ماددىلار بولىدۇ. ② بەزى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ غولى، يوپۇرمىقى ياكى مېۋىسىدىكى ئاق سۇيۇقلۇق: سېمىز ئوتنىڭ سۈتى. سۈتلۈك ئوتنىڭ سۈتى.

سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلار ئەڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلار بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئانا تېنىدىكى سۈت بېزىدىن ئاجرىلىپ چىققان سۈت ئارقىلىق بالىلىرىنى بېقىش ئۇلارنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكىدۇر.

سۈرتۈش پ. سۈرتكۈچ، لاتا، قەغەز قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن مەلۇم نەرسىلەرنى ئېرتىپ تازىلاش، ئېرتىش: دېرىزە سۈرتۈش. ئۈستەل سۈرتۈش.

مەنىداش سۆزى: ئېرتىش.

سۈزگۈچ ئى. چاچقا يېلىم چاپقاندا يېلىم تەركىبىدىكى قېتىشما نەرسىلەرنى سۈرۈش ياكى ئايرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىرخىل تارغاق. ئۇ ئادەتتە سۆڭەك، ياغاچ قاتارلىق قاتتىق نەرسىلەردىن ياسىلىدۇ، ئۇنىڭ چىشلىرى تارغاقنىڭكىدىن زىچ بولىدۇ: چاچنى سۈزگۈچ بىلەن سۈزمەك.

سۈزۈش پ. سۈزگۈچ بىلەن چاچتىكى يېلىم قېتىشمىسى، سىركە قاتارلىقلارنى چىقىرىۋېتىش: قىز ساۋاقداشلارنىڭ چىچى ئۇزۇنراق بولىدۇ، سۈزگۈچ بىلەن سۈزمەسلىك، تارىغاندا كۈچەپ تارىماسلىق كېرەك.

سۈزۈك ① سۈپ. ھېچقانداق نەرسە ئارىلاشمىغان، پاكىز، سۈزۈلگەن، سۈزۈلگەن ھالەتتىكى: سۈزۈك سۈ. سۈزۈك ياغ. ② ئى. سۈيۈقلۈقلارنىڭ ھېچنېمە ئارىلاشمىغان ساپ قىسمى: سۈننىڭ سۈزۈكى. ياغنىڭ سۈزۈكى. ③ سۈپ. تۇتۇق ئەمەس، ناھايىتى ئوچۇق: سۈزۈك ئەينەك. سۈزۈك تاش. سۈزۈك ئاسمان. ★ سۈزۈك ۋە ساپ ھاۋادا ياشىغان ئادەملەرنىڭ تېنى ساغلام، چىرايلىق، خۇشخۇي ۋە خۇشال بولىدۇ.

مەنىداش سۆزى: تىنىق، زۇلال.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ناپاك، تۇتۇق.

سېخىي سۇپ. مەرد، قولى ئوچۇق، كىشىدىن ھېچنەرسىنى ئايمىيدىغان؛ كىشىگە غەمخورلۇق قىلىدىغان: سېخىي ئادەم. سېخىي بالا. ★ پادشاھنىڭ ناھايىتى سېخىي بىر ئايالى بار ئىكەن، ئۇ دائىم كەمبەغەللەرگە ياردەم قولىنى سۈندىكەن.

مەنداش سۆزى: مەرد، قولى ئوچۇق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: نامەرد، پىخسىق.

سېخىيلىك ئى. ھېچ نەرسە ئايماسلىق: سېخىيلىق قىلماق. ★ سىمتاناپ تۈۋرۈكلەردىكى چىراغلار كوچىغا سېخىيلىق بىلەن نۇر چېچىپ تۇراتتى. مەنداش سۆزى: مەردلىك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: نامەردلىك، پىخسىقلىق.

سېرىك ئى. ئېگىزدە موللاق ئېتىش، سىم ئارغامچىدا مېڭىش، ئات ئۈستىدە ماھارەت كۆرسىتىش، شىر، ئېيىق، مايۇنغا ئوخشاش ھايۋانلارنى ئوينىتىش ۋە سېھىرگەرلىك قاتارلىق ئويۇنلارنىڭ ئومۇمىي نامى.

سېرىقتال ۋاقتى دېھقانلارنىڭ ئوزۇق - تۈلۈكى ئاخىرلىشىپ ئۈزۈكچىلىك پەيدا قىلغان، قىيىنچىلىق تۇغۇلىدىغان ۋاقت، ئۈزۈكچىلىك، قۇرۇقچىلىق ۋاقتى، غورىگىل ۋاقت: — ھازىر سېرىقتال ۋاقتى، ئۆزىمىز يەيدىغانغا ئاشلىق قالمايۋاتىدۇ، ساتىدىغانغا نەدە تۇرۇپتۇ، — دېدى دادام ياسىن ئاكامغا تاڭارنى كۆرسىتىپ.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: مولچىلىق، باياشاتلىق، ئاۋاتچىلىق، توقچىلىق ۋاقتى.

سېغىنىش پ. ياخشى كۆرگەن نەرسىنى يېگۈسى، يېقىن كىشىسىنى، يۇرت، ۋەتىنىنى ناھايىتى بەك كۆرگۈسى كېلىش، كۆڭلىدە ياخشى كۆرۈش تۇيغۇسى پەيدا بولۇش؛ سۆيۈنۈش ئىستىكى تۇغۇلۇش: — كۆزۈمگە ئۆيىمىز كۆرۈندى، دادامنى سېغىندىم، — دەپتۇ فىز.

سېھىرگەر ئى. سېھىر قىلغۇچى، جادۇگەر، ئەپسۇنچى، كۆز

باغلىغۇچى: دۇنيانىڭ ھەقىقىي بىرلىكى ئۇنىڭ ماددىلىقىدا، بۇنداق ماددىلىقنى بولسا سېھىرگەرلەرنىڭ بىر-ئىككى ئېغىز سۆزى بىلەن ئىسپاتلىغىلى بولمايدۇ. مەنىداش سۆزى: جادۇگەر، ئەپسۇنچى، كۆز باغلىغۇچى.

سېنتەبىر ئى. توققۇزىنچى ئاي: سېنتەبىرنىڭ شامىلى، دېرىزىدىن كىرگەچكە. ئويناپ كەتتى يۈرىكىم، خۇشاللىققا چۆمگەچكە.

سىر I ئى. مېنىرال بوياق، ئەلىپماي ۋە سمولا قاتارلىقلاردىن ئىشلىنىدىغان، نەرسىلەر يۈزىگە سۈركەش ئارقىلىق چىرىتىشتىن مۇداپىئەلەنگىلى ۋە پارقىراقلىقنى ئاشۇرغىلى بولىدىغان بىرخىل بوياق.

سىر II ئى. باشقىلاردىن مەخپىي تۇتۇلىدىغان، ئۆزىگىلا مەلۇم، ئۆزگىلەرگە نامەلۇم بولغان ئىش-ھەرىكەت، نەرسە؛ مەخپىيەت، مەخپىيەتلىك: سىر ساقلاش. مەنىداش سۆزى: مەخپىيەت، مەخپىيەتلىك.

سىر ساقلاش بىرەر سىرنى، مەخپىيەتلىكنى باشقىلارغا بىلدۈرمەستىن ئۆزىلا بىلىش، باشقىلاردىن مەخپىي تۇتۇش: — يالام سەن بۇ ئىشنى ھېچكىمگە دېمە، سىر ساقلا، — دېدى بوۋاي ماڭا جىكىلەپ. مەنىداش سۆزى: مەخپىي تۇتۇش، يوشۇرۇش. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: سىر ئېچىش.

سىرت ئى. ئۆي، ھويلا قاتارلىق مەلۇم قورشاۋدىكى دائىرنىڭ تاشقىرىسى، تالا، تالا-تۈز: ئۆي سىرتى. مەھەللە سىرتى. شەھەر سىرتى. مەنىداش سۆزى: تالا، تالا-تۈز.

سىرلىق I سۇپ. سىرلانغان، يۈزىگە تەكشى سىر سۈرتۈلگەن، سىر بىلەن بوپالغان: سىرلىساڭ سىرلىق ئاياق، سىرلىمىساڭ ئىتقا يالاق (ماقال).

سىرلىق II سۇپ ① قانداقتۇر بىر سىر يوشۇرۇنغان، مەلۇم سىرى بار، مۆجىزىلىك: سىرلىق قارىماق. ② باشقىلاردىن سىر

تۇتۇلغان ياكى باشقىلار بىلىپ قالسا بولمايدىغان؛ مەخپىي، يوشۇرۇن: سىرلىق سۆھبەت. ③ سىرنى بىلىپ بولغىلى بولمايدىغان؛ ناھايىتى ھەيۋەتلىك: سىرلىق ئادەم.

سىز ئال. كىشىلىك ئالماش ئىككىنچى شەخس بىرلىكىنىڭ سىپايە تۈرى بولۇپ، ئاڭلىغۇچىنى سىپايىلىك بىلەن ئاتاشتا قوللىنىلىدۇ: سىز قايسى مەكتەپتە ئوقۇيسىز؟

سىقىش پ ① ئوراپ، چاڭگاللاپ تۇتۇش؛ قاماپ مۇجۇش، قىسىش: ئىچ كىيىمنى يۇغاندا ئۇنى سۇدىن ئېلىپ بىرئاز سىقىۋېتىپ، ئاندىن يايغان تۈزۈك. ② مۇجۇپ، تولغاپ تەركىبىدىكى سۈيىنى چىقىرىش: ئۇ ھۆل كىيىملىرىنى سىقىۋېتىپ ئارغامچىغا يايىدۇ.

سىگنال ئى. بىرەر مەلۇمات، بۇيرۇق، خەۋەر ۋە شۇ قاتارلىقلارنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن بېرىلگەن ئاۋاز، شەپە، نۇر، شەرتلىك بەلگە، ئىشارەت قاتارلىقلار.

سىڭىش پ ① ئاستا-ئاستا سىزىپ ئىچكى قاتلاملىرىغا ئۆتۈش، ئىچكى قىسمىغا كىرىپ كېتىش: سۇنىڭ مەلۇم مىقداردا يەر ئاستىغا سىڭىپ كېتىدىغانلىقى ھەممىمىزگە مەلۇم. ② ھەزىم بولۇش، ئاشقازانغا كىرىپ ئۆزلىشىش: تەڭ يېگەن تەنگە سىڭەر، يالغۇز يېگەن يەرگە سىڭەر (تەمسىل).

سىلەر ئال. كىشىلىك ئالماش ئىككىنچى شەخس ئاددىي تۈرىنىڭ كۆپلۈكى بولۇپ، ئىككىدىن ئارتۇق ساندىكى ئاڭلىغۇچىنى ياكى ئاڭلىغۇچىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر تۈركۈم ئادەمنى ئادەتتىكىچە ئاتاشتا قوللىنىلىدۇ.

سىلى ئال. كىشىلىك بىرىنچى شەخس بىرلىك شەكلىنىڭ سىپايە تۈرى: موماينىڭ زېھنى ئۆتكۈر، تىلى تاتلىق بولۇپ، ھەممەيلەننى «سىلى» دەپ سۆزلەيتتى.

سىيلىق سۇپ. ھېچقانداق ئەگرى - بوگرىسى، ئوي - دۆڭى يوق،

تەپتەكشى؛ يۇمشاق، قويال ئەمەس؛ راۋان: بۇ ئىشكاپ ناھايىتى سېلىق ياسىلىپتۇ.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قويال، كېلەڭسىز، مۇدۈر - چوقۇر.

سىمولنى سارىيى روسىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابى قوماندانلىق شتابى تۇرۇشلۇق جاي. ئۇ پېتربۇرگ شەھىرىگە جايلاشقان.

سىنچىلاش پ. دىققەت بىلەن زېھىن قويۇپ قاراش، زەن قويۇش: ئۇلار نېمىدۇر بىرنەرسىنى سىنچىلاپ كۆرۈشۈۋاتاتتى. مەنىداش سۆزى: زەن قويۇش.

سىنچىلاپ قاراش دىققەت بىلەن قاراش، ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزىتىش؛ دىققەت ۋە زېھىن قويۇپ قاراش، ئەستايىدىل قاراش: — سىز قەيەرنىڭ ئادىمى، — دېدى ئۇ ئات ئۈستىدىكى ئادەمگە سىنچىلاپ قاراپ. ★ ئۇ ئالبۇمدىكى ھەربىر رەسىمگە سىنچىلاپ قاراپ چىقتى. قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئادەتتىكىچە قاراش، مۇنداقلا قاراش، چالا - بۇلا قاراپ چىقىش.

ش

شادلىنىش پ. خۇشال بولۇش، مەنۇن بولۇش، سۆيۈنۈش: قىز بۇنى كۆرۈپ كۆڭلى شادلاندى.

مەنىداش سۆزى: خۇشال بولۇش، مەنۇن بولۇش، سۆيۈنۈش، خۇرسەن بولۇش.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئاچچىقلىنىش، خاپا بولۇش، خاپىلىق تارتىش.

شارائىت ئى. بىرەر ئىش ياكى نەرسىنىڭ قانداق مەۋجۇت بولۇشىغا تەسىر كۆرسىتىدىغان ئومۇمىي ئەھۋال، مۇھىت،

ھالەت، ۋەزىيەت: بۇ ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن شارائىت ھازىرلاش كېرەك.

شاكاللىق سۈپ. شاكىلى بار، شاكىلى بولغان: پوستى قۇرغاق ھەم ئازراق شىرنىلىك كەلگىنى شاكاللىق مېۋە دەپ ئاتىلىدۇ. ★ تۆۋەندىكى مېۋىلەردىن قايسىلىرى گۆشلۈك، قايسىلىرى شاكاللىق مېۋە بولىدۇ؟ مەنىداش سۆزى: پوستلۇق.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: شاكالىسىز، پوستسىز.

شاكىچىك ئى. كىچىك ئوغۇل بالا، شوركا: شاكىچىك نېۋتون قول سېلىپ ئىشلەشكە ئامراق بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۆگىنىشىمۇ تىرىشچان ياخشى ئوقۇغۇچى ئىدى.

مەنىداش سۆزى: شوركا.

شامال ئى. ھاۋانىڭ يەر يۈزىنى بويلاپ ئېقىشى، ھاۋانىڭ ئاقما ھەرىكىتى. ئۇنىڭ دەرىجىسى بىر بالدىن ئۈچ بالغىچە بولىدۇ. ھاۋا بېسىمىنىڭ تارقىلىشىنىڭ باراۋەر بولماسلىقى سەۋەبىدىن كېلىپ چىقىدۇ: شامال چىقىش.

شاماللىق سۈپ. شامىلى بار، شامال چىقىپ تۇرىدىغان: يولۇچىلار ئۆيلىرىدىن چىقىشىپ، سالقىن شاماللىق جايلارنى ئىزدىشىپ يۈرەتتى.

شاھماتچى ئى. شاھمات ئوينىغۇچى كىشى، شاھمات ئويناش ماھىرى: قەدىمكى زاماندا بىر داڭلىق شاھماتچى ئۆتكەنكەن.

شەپە بېرىش بەلگە، ئىشارەت، ئالدىن مەلۇمات ياكى دىققەتنى تارتقۇدەك دەرىجىدە خەۋەر بېرىش؛ سىگنال بېرىش: پارتىزانلار ئوق ئۈزۈش ئارقىلىق دۈشمەنگە ئوڭدىن شەپە بېرىپ سولدىن ھۇجۇم قىلدى. مەنىداش سۆزى: بەلگە بېرىش، سىگنال بېرىش.

شەپقەت قىلىش رەھىم قىلىش، مېھرىبانلىق قىلىش، ياخشىلىق قىلىش: مۇنداق ئېيلاس كىشىگە شەپقەت قىلىشنى خالىمىدىم-دە، ئۇ يەردىن كېتىپ باشقا يۇرتلارنى ئايلاندىم.

مەنىداش سۆزى: رەھىم قىلىش، مېھرىبانلىق قىلىش،

كۆيۈنۈش .

شەرەپلىك سۈپ. ئالقىشلاشقا، مەدھىيلەشكە ۋە پەخىرلىنىشكە ئەرزيدىغان ياكى ھۆرمەتكە سازاۋەر: ۋەتەننى سۆيۈش شەرەپلىك ئىش. ★ قەھرىمانلارنىڭ شەرەپلىك نامى دىلىمىزدا مەڭگۈ ياد ئېتىلىدۇ.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: شەرەپسىز .

شەن ئى ① ئەل ئارىسىدا چىققان ياخشى نام، ئابروي، داڭق، شۆھرەت، ياخشى پەزىلەت: سىلەرنىڭ شەنڭلەرگە شەھەر، يېزا-قىشلاقلاردىن مەدھىيە ناخشىسى ياڭرىماقتا. ② قەدىر-قىممەت، غۇرۇر، پەخىر: ئۇ بۇنى يىگىتلىك شەنى ئالدىدىمۇ ۋەجدانىي قەرز دەپ ھېسابلايتتى. مەنىداش سۆزى: ئابروي، داڭق، شۆھرەت؛ قەدىر-قىممەت، غۇرۇر، پەخىر .

شەھلا سۈپ. نۇرلۇق، قارىغا مايىل كۆك ۋە چوڭ-چوڭ (كۆز ھەققىدە): شەھلا كۆز .

شور پاختا ئى. تۈزغا چىلانغان پاختا. ئۇ سۇنۇقچىلىقتا سۇنغان ئورگانىزمنى تېڭىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ .

شۇغىنىسى باغل. «بىراق، لېكىن، ئەمما، ئەپسۇس» دېگەن سۆزلەرنىڭ مەنىسىدە ئىشلىتىلىپ جۈملىدە باغلىغۇچى بولۇپ كېلىدۇ: ئۇ يىگىتقۇ ياخشى بالا ئىكەن، شۇغىنىسى بەك ياۋاشتەك قىلىدۇ. مەنىداش سۆزى: بىراق، لېكىن، ئەمما، ئەپسۇس، شۇغىنىسى .

شۇڭ ئى. تەك (ئۈزۈم تېلى) نىڭ غولىدىن ئۆسۈپ چىققان شاخلار: باراڭغا ئېلىنغان ئۈزۈم شۇڭلىرى ھويلىغا قويۇق سايە تاشلاپ تۇراتتى.

شۇڭا باغل. «شۇنىڭ ئۈچۈن، شۇڭلاشقا» دېگەن مەنىدە سەۋەب باغلىغۇچى رولىدا سەۋەب بېقىندى جۈملىنىڭ بېشىدا كېلىدۇ: — ئانام تويغا كەلگەندى، شۇڭا دادام بىلەن كېتىپ بارىمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەپەندىم .

مەنىداش سۆزى: شۇنىڭ ئۈچۈن، شۇڭلاشقا، شۇۋەجىدىن .

شۇنچۇش پ. سۇ، ھاۋا (بوشلۇق) قاتارلىقلارنىڭ ئىچىگە ئېتىلىپ كىرىش ياكى شۇلار ئىچىدىن ئېتىلىپ چىقىش: — خاتىرجەم بولۇڭ، پالتىڭىزنى مەن سۈرۈپ بېرىم، — دەپتۇ ئۇ ۋە سۇ ئاستىغا شۇنچۇپلا كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

شۇلتا ئى. رەڭسىز كرىستال ھالىتىدىكى بىرخىل ماددا بولۇپ، يۇيۇش دورىسى قىلىنىدۇ ۋە ئېچىلغان ياكى بولدۇرۇلغان خېمىردىكى ئاچچىق تەمىنى يوقاتقۇچى دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

شۇملۇق ئى. باشقىلارغا يامانلىق، قارا نىيەتلىك قىلىدىغان، بالا-قازا تىلەيدىغان مەجەز، شۇنداق خاراكتېر: چۈجىنىڭ شۇملۇقىدىن توخۇنىڭ ئىچكى يوق (ماقال).

شۇملۇق قىلىش باشقىلارغا يامانلىق، قارا نىيەتلىك قىلىش، بالا-قازا تىلەش: كىشىگە شۇملۇق قىلىشنىڭ ئۆزى بەتئىيەتلىكتۇر.

شۈبھىسىز رەۋ. ھېچقانداق شۈبھە تۇغدۇرمايدىغان، شەكسىز، گۇمانسىز؛ مۇقەررەر، سۆزسىز: ئۇلار ئالامىنىڭ سۆزىگە شۈبھىسىز ئىشەندى.

مەنىداش سۆزى: شەكسىز، گۇمانسىز؛ مۇقەررەر، سۆزسىز. شۈكۈر ① ئىم. بىرەر نەرسىدىن رازى، مەننەتدار بولغانلىقىنى ئىپادىلەپ، «رەھمەت، تەشەككۈر» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

شۈكۈر قىلىش ھازىرقى ئەھۋالغا قانائەت قىلىش؛ رازى بولۇش، مەننەتدار بولۇش: ئۇنداق بولسا، بىز شۈكۈر قىلساق بوخۇدەك. شۈكۈر-قانائەت ئى. شۈكۈر ۋە قانائەت: شۈكۈر-قانائەت ھۇرۇنلارنىڭ دەسمايىسى، توختام سۇ بولۇپ قېلىشنىڭ ئامالى.

مەنىداش سۆزى: شۈكۈر، قانائەت. شۈمشۈك سۇپ. تاتلىق - تۈرۈم ياكى يېمەكلىكلەرنى ئوغرىلىقچە

يەۋالدىغان؛ گېلىغا ئامراق، ئاچ كۆز: شۈمۈك بالا.
شۈمۈشىش پ ① بىرەر سىرتقى تەسىردىن بەدەنلىرى قورۇلۇپ
 تۈگۈلۈپ قېلىش: ۋىسۋەسە ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇ سوغۇقتا شۈمۈشىپ
 ئۆلتۈرۈۋەردى. ② كۆچمە. ناچار ھالەتتە قېلىش، بىچارىلىشىش،
 غەمكىن، مىسكىن بولۇپ قېلىش: — ئەتىدىن كەچكىچە شۈمۈشىپ
 ئۆلتۈرمىزمۇ؟ — دېدى ئۇ كۆزۈمگە تىكىلىپ، — ئامال قىلايلى!

شۇنداق قىلىپ سۆزلىنىۋاتقان ئىش-ھەرىكەتنىڭ نەتىجىسى
 ئىپادىلەنگەن جۈملىنىڭ بېشىدا كېلىپ «ئاخىر، ئاقىۋەت»
 دېگەنگە ئوخشاش مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: كۈندۈزدە ئۆزىمىزنى
 يوشۇردۇق، تۈندە يول يۈردۈق، شۇنداق قىلىپ، سالامەت ھالدا يۇرتقا بېرىۋالدۇق.
شېرىن ① سۈپ. تاتلىق، مەزىزلىك، لەززەتلىك، شىرىنسى
 كۈچلۈك، شىرىنلىك (مېۋە-چېۋە، قەنت-شېكەر قاتارلىقلار
 ھەققىدە): بۇ تاغ ھەر خىل شېرىن مېۋىلىرى بىلەن ئادەمگە ھۇزۇر بەخش
 ئېتەتتى. ② سۈپ. كۆچمە. ئادەمگە خۇش ياقىدىغان، ھۇزۇر
 بېغىشلايدىغان، كىشىنىڭ مەيلىنى تارتىدىغان، كۆڭۈلنى
 ئاچىدىغان: شېرىن سۆھبەت. شېرىن سۆز. شېرىن چۈش. شېرىن تۇيغۇ. ③

ئاياللارنىڭ ئىسمى.
 مەنىداش سۆزى: تاتلىق، مەزىزلىك، لەززەتلىك، شىرىنلىك،
 شىرىنلىك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تەمسىز، لاۋزا، لەززەتسىز.
شېرىن-شەربەت سۈپ. ناھايىتى تاتلىق، بەكمۇ شېرىن،
 شېرىن-شېكەر: ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ شېرىن-شەربەت مېۋىلىرى ئالما، ئانار،
 ئەنجۈر، ئۇزۇم ۋە نەشپۈت قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

شېھىت ① جەڭدە جېنىنى قۇربان قىلغۇچى، ھاياتىنى تەقدىم
 قىلغۇچى، جەڭدە قۇربان بولغۇچى كىشى: شەپقەت ھەمىشلىرىمىزمۇ
 دۈشمەنگە قارشى كۈرەش مەيدانىدا شېھىت بولغان ۋەتەننىڭ قەھرىمان ئەزىز
 پەرزەنتلىرى قاتارىدىن ئورۇن ئالدى. ★ جىگدىلىكتىن جەڭ باشلاپ، شېھىت بولساق

ئارمان يوق، بۇندىن ئارتۇق چىدارغا، ئىمدى بىزدە دەرمان يوق. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

شىپا ئى ① كېسىلى ساقىيىش، كېسەلدىن خالاس بولۇش، ئوڭشىلىش. ② ئادەمنى كېسەل ياكى دەرد-ئەلەمدىن خالاس قىلىدىغان، ئارامبەخش ھېس قىلدۇرىدىغان نەرسە ياكى شۇ ئۈچۈن قوللىنىدىغان ۋاسىتە، چارە-تەدبىر، ئامال، داۋا، دورا. مەنىداش سۆزى: ساقىيىش، ئوڭشىلىش؛ چارە، ئامال، داۋا.

شىپالىق ① ئى. شىپا بولۇش، شىپا تېپىش، ساقىيىش: ئۇ مال-بىساتلىرىنىڭ كارغا كەلگۈدەكلىرىنىڭ بارىنى سېتىپ بوۋايغا شىپالىق ئىزدىدى. ② سۈپ. شىپا بولىدىغان، ئاغرىقنى ساقايتىدىغان، كېسەلنىڭ ساقىيىشىغا شىپا بولىدىغان ياكى كىشىنى غەم-ئەندىشە، روھىي ئازابتىن خالاس قىلىدىغان: ئەرگىلەتكۈچى ئىللىق ئاۋازلار تەسىر قىلىدىمۇ ياكى شىپالىق دورىلار ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتتىمۇ، ئەينى ئاۋۇز قىز ئاستا-ئاستا كۆزلىرىنى ئاچتى.

شىددەت ئى. زور غەيرەت، شىجائەت، جاسارەت؛ كۈچلۈك غەزەپ-نەپرەت، قاتتىق ئاچچىق.

شىددەتلىك سۈپ. شىددەت بىلەن پەيدا بولغان، بولۇۋاتقان ياكى بولىدىغان؛ قاتتىق، كەسكىن، كۈچلۈك: جەڭچىلەر دۈشمەنگە شىددەتلىك ھۇجۇم قىلدى.

مەنىداش سۆزى: كەسكىن، قاتتىق، كۈچلۈك.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: شىددەتسىز.

شىرنە ئى ① ئۆسۈملۈكلەرنىڭ مېۋىسى، گۈلى، غولى ياكى بەزى ماددىلار تەركىبىدە بولىدىغان شېرىن سۇيۇقلۇق: قوغۇن شىرنىسى. ئۈزۈم شىرنىسى. ئۈجمە شىرنىسى. ★ باغ ئارا بال ھەرىسى يىغار چېچەك شىرنىسى. شېرىن، تاتلىق بال-ھەسەل، شۇ مېھنەتنىڭ مېۋىسى. ② ھۆل ياكى قۇرۇق مېۋىلەر ۋە بەزى كۆكتاتلاردىن مەلۇم نىسبەتتە سۇ ۋە شېكەر بىلەن قىيام بولغۇچە قاينىتىپ تەييارلىنىدىغان شىرنىلىك

مۇراببا.

مەنداش سۆزى: شەرىپەت.

شېرىنلىك مۇپ. شېرىنسى بار، شېرىنسى بولغان، تاتلىق: پىچاننىڭ قوغۇنلىرى بەك شېرىنلىك. ★ پىشقاندىن كېيىن، پوستى قېلىن، شېرىنلىك كەلگىنى گۆشلۈك مېۋە دەپ ئاتىلىدۇ.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: شېرىنسىز.

شىڭ شىسەي ئى. ئازادلىقتىن، يەنى 1949-يىلىدىن ئىلگىرى شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان جاللاتلارنىڭ بىرى.

شېۋىرغان ئى. قار ئارىلاش چىققان قاتتىق شامال، قارلىق بوران: غالىپ تاشيولدىن ئەگىپ ھارۋا يولغا چىققاندا قار توختاپ، بىردىنلا شېۋىرغان باشلاندى.

غ

غازى ئى ① غازاتقا، مۇقەددەس ئۇرۇشقا قاتناشقۇچى، ئۆز ئەقىدىسى، ئېتىقادى يولىدا جەڭ قىلغۇچى: — غازاتتا ئۆلگەنلەر شېھىت، تىرىك قالغانلار غازى بولىدۇ. نازىمجاننىڭ غازى بولغانلىقى دۇئالىرىنىڭ بەرىكىتى، — دېدى ئۇ. ② جەڭ قىلغۇچى، چوڭ ۋە مۇھىم ئۇرۇشتا غەلبە قىلغۇچى، جەڭدە ئۆلمەي تىرىك قالغۇچى. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى: ئۆلسەك شېھىت، قالساڭ غازى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: شېھىت.

غازى ئى ← غازى.

غەنىيەت ① ئى. ئۇرۇش ياكى ئوۋلاردا قولغا چۈشكەن ئولجا، قورال-ياراغ ياكى ھەر خىل ماددىي ئەشیا: غەنىيەت ئالماق. ② سۇپ. تېزدىن ئۆتۈپ كېتىدىغان، قايتا تەكرارلانمايدىغان، قەدىرگە يېتىش لازىم بولغان (ئادەم ياكى نەرسىلەر

ھەققىدە)؛ ئەڭ قۇلاي، ئەڭ مۇۋاپىق (پەيت، ۋاقىت ۋە پۇرسەتلەر ھەققىدە)؛ ۋاقىت غەنىيەت. ★ گالدىن ئۆتكەن غەنىيەت (ماقال).

غەۋۋاس ئى ① سۇ ئاستىغا چۈشۈپ، ئۈنچە-مەرۋايىت قاتارلىقلارنى ئىزدەپ تېپىش ئارقىلىق تۇرمۇشنى قامدايدىغان كىشى. ② سۇ ئۆتكۈزمەيدىغان مەخسۇس كىيىملەرنى كىيىپ، سۇ گاستىدا خىزمەت قىلىدىغان خادىم: غەۋۋاس كىيىمى.

غەيرەت ئى ① بىرەر ئىشنى تېزىرەك ئورۇنداشقا بولغان ئىنتىلىش، تىرىشچانلىق، جاسارەت: غەيرەت قىلماق. ★ غەيرەتنىڭ بولسا يۇلتۇز سانارسەن (ماقال). ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى. مەنىداش سۆزى: جاسارەت، غەيرەت، شىجائەت.

غەيرەتسىز سۆز سۆي. غەيرەتتى يوق، جۈرئەتسىز: غەيرەتسىز بالا. ★ غەيرەتسىز ئوقۇغۇچىنىڭ ئۆتۈلگەن دەرسلەردە ئالىي نەتىجە قازىنالىشى ناتايىن. ★ غەيرەتسىز ئوقۇغۇچى ھېچنېنى باشقا ئېلىپ چىقالمايدۇ. مەنىداش سۆزى: جۈرئەتسىز.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: غەيرەتلىك. **غەيرەتلىك** سۆي. غەيرەتتى بار، جۈرئەتلىك: غەيرەتلىك ئادەم. مەنىداش سۆزى: جۈرئەتلىك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: غەيرەتسىز. **غۇر-غۇر تەق.** بىرەر نەرسىنىڭ تېز ھەرىكىتى ياكى شامالدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: ئۆستەڭدە سۈزۈك سۇ ئېقىپ تۇراتتى، بۈكبىراقسان دەرمخلىك ئىچىدىن چىققان غۇر-غۇر شامال كىشىگە ھۇزۇر بەخش قىلاتتى.

ف

فانتازىيە ئى ① جەمئىيەت تەلىپى ياكى شەخسىي ئارزۇلار

ئاساسىدا، كەلگۈسى شەيئىلەر ئۈستىدە قىلىنغان ئىجادىيەتە ئەسەۋۋۇر، پەرەز، خىيال: ئىلمىي فانتازىيە. فانتازىيە فىلىم. ② ئەمەلگە ئېشىشى قىيىن بولغان ياكى مۇمكىن بولمايدىغان خىيالىي ئارزۇ، خام خىيال: فانتازىيە بولسا بولغاي سۆزلىگىنىم، لېكىن ئىشقا ئاشار يازغان كۆزلىگىنىم.

فانتازىيىلىك سۈپ. ئەمەلىيەتتە بولمايدىغان ياكى بولۇپ باقمىغان، ئويلاپ توقۇپ چىقىرىلغان، خىيالىي، ئويدۇرما: فانتازىيىلىك رومان. فانتازىيىلىك ھېكايە. فانتازىيىلىك فىلىم. مەنىداش سۆزى: خىيالىي، ئويدۇرما.

فوتوئاپپارات ئى. سۈرەت تارتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل مېخانىزم. ئادەتتە كۆز، لېنتا قاپچۇقى، زاتتۇر، دالئومېتىر، مەنزىرە رامكىسى ۋە فوتومېتىر قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپىدۇ.

فوتو باسما ئى. سۈرەتكە ئېلىش ئۇسۇلى ئارقىلىق بەت ياسىلىدىغان باسما. كۆپىنچە ئۇ كىتاب، جەدۋەل (گرافىك) لارنى كۆچۈرۈپ ياكى كۆپەيتىپ بېسىشتا ئىشلىتىلىدۇ.

فورما ئى ① بىرەر نەرسىنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى، شەكلى، نۇسخىسى، پاسونى: ئۇ شەھەر فورمىسىدا سېلىنغان كۆك دەرۋازىلىق يوغان ئۆينىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى. ② مەلۇم بىر ساھەدىكى كىشىلەر ئۈچۈن مەخسۇس تىكىلگەن، تىكىلىش ئالاھىدىلىكى ۋە بەلگىلىرى ئوخشاش بولغان كىيىم: جەڭجى ئۆزىنىڭ ھەربىي فورمىسىغا ئىچى كۆپەيتتى.

فورمات ئى. كىتاب، گېزىت-ژۇرنال قاتارلىقلارنىڭ چوڭ-كىچىكلىك ئۆلچىمى. ئادەتتە ئۇ بىر پۈتۈن باسما قەغىزىنىڭ تەڭ ھالەتتە بۆلۈنگەن بۆلەكلىرىنىڭ سانى ئارقىلىق بەلگىلىنىدۇ.

فوسفور ئى. مېتاللوئىد ئېلېمېنت (مېتاللار قاتارىغا

كىرمەيدىغان ئېلېمېنت). رەڭگىگە قاراپ ئاق فوسفور (سېرىق فوسفور)، قىزىل فوسفور ۋە قارا فوسفور قاتارلىقلارغا بۆلۈندۈ. ئۇ مۇھىم بىر خىل ئوغۇت ھېسابلىنىدۇ. ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ نېرۋا، مېڭە (باش) ۋە سۆڭەك توقۇلمىلىرىنىڭ ھەممىسىدىلا فوسفور بولىدۇ.

ق

قارار ئى. بىرەر ئىش ياكى مەسىلە ھەققىدە قوبۇل قىلىنغان خۇلاسە، ئەمەلگە ئاشۇرۇش لازىم تېپىلغان قەتئىي پىكىر، ئەھدە، نىيەت، توختام ۋە ئۇلارنىڭ تېكىستى: بۇ قۇتۇقنىڭ ئاخىرقى قارى ئىدى. ★ شۇ قېتىمقى قارار ھازىر كۈچىدىن قالدى.

قاراۋۇل ئى. پوست، ساقچى: بۇ چاغدا يىغىغا كەلگەن بىر كىشى قاراۋۇلنىڭ لېنىنى توسۇپ يول خېتىنى تەكشۈرۈۋاتقانلىقىنى كۆردى. مەنىداش سۆزى: پوست، ساقچى.

قارغاش پ. بىراۋغا يامانلىق تىلەش، ئۆلۈم تىلەش، بەختسىزلىك تىلەش، تىللاش: پىتنىڭ قارغاشغا ئىت ئۆلمەپتۇ (ماقال). ★ قۇشنىڭ سايىمىدايىغىنى يوق، دۈشمەننىڭ قارغىمايدىغىنى (ماقال). مەنىداش سۆزى: تىللاش، بەختسىزلىك تىلەش.

قارىن (قارنى) ئى. ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ ھەزىم قىلىش ئۆرگىنى؛ ئاشقازان، قورساق: قارنى توق. قارنى يامان. قارنى ئېچىش. ★ قېرىشقىنىڭ قارنى ئاچ (ماقال). ★ ئاتنىڭ قارنى تازا ئاچتى. مەنىداش سۆزى: قورساق، ئاشقازان.

قازا ئى ① ئۆلۈم، ئۆلۈش؛ ۋاپات بولۇش؛ ئۆلۈم سائىتى، ئەجەل: قازا تاپماق. ★ بەخت تاق كېلىپ، جۈپ قىلىدۇ؛ قازا جۈپ كېلىپ تاق قىلىدۇ (ماقال). ★ جان بار يەردە قازا بار (ماقال). ② بالا، بالا-قازا،

پالاكەت، بەختسىزلىك، ئاپەت: قازا ئىككى، ئۆلۈم بىر (ماقال). ③
 ۋاقتىنى، پۇرسىتىنى قولىدىن بېرىپ قويۇش: نامازنىڭ قازاسىنى
 ئوقۇش.

مەنىداش سۆزى: ئۆلۈم، ۋاپات؛ بالا، ئەجەل.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تىنچلىق.

قازا قىلىش ئۆلۈش، جېنىدىن ئايرىلىش: بالىنىڭ ئانىسى ئۇزۇن
 ئۆتمەي كېسەل سەۋەبى بىلەن قازا قىلدى.

مەنىداش سۆزى: ئۆلۈش، ۋاپات بولۇش، جان ئۈزۈش،
 جېنىدىن ئايرىلىش، ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلىش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ياشاش، ھايات كەچۈرۈش.

قاشا (قاشاسى) ئى. بىرەر دائىرىنى مۇھاپىزەت قىلىش

ئۈچۈن توسۇلغان توسۇق: قاشا مەھكەم بولسا، تۈلكە كىرەلمەس (ماقال)
 . ★ بىر بۆرە قاشا ئۈستىدە ئولتۇرغان خورازنى كۆرۈپ، ئۇنى ئالداپ يېمەكچى
 بولۇپتۇ، دە، ئاستا قاشانىڭ يېنىغا كەپتۇ.

قاشال سۇپ. بەك قۇرۇپ كەتكەن، ناھايىتى قۇرۇق: قاقشال

ئوتۇن. قاقشال دەرمخ. ★ سەيدىخان ئاچا يوغان بىر پارچە قاقشال يۇلغۇن كۈتتىكىنى
 مەشكە تىقشۇۋەتتى.

مەنىداش سۆزى: قۇرۇق، كۆكلىمەيدىغان.

قاخالتىر ئى. قەلەي، تۈنكە: قاخالتىر قايچىسى قاخالتىرنى كېشىش

ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ، شۇڭا ئۇ تۈنكە قايچىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

مەنىداش سۆزى: قەلەي، تۈنكە.

قانائەت ئى. ئازغىنە نەرسىگە ياكى بارىغا كۆنۈش، نەپسىنى

يىغىش، كۆپكە ئىنتىلمەسلىك؛ رازى بولۇش، شۈكۈر قىلىش:

لالە ئۈچىنچى قېتىم تۈزۈلگەن ماقالىنى كۆرۈپ تولۇق قانائەت ھاسىل قىلدى -
 دە، ئاندىن يېتىپ ئۇخلىدى.

قانائەتلىك سۇپ. قانائەت قىلىدىغان، بارىغا شۈكۈر قىلىدىغان،

شۈكۈر-قانائەت قىلىدىغان، قانائەتچان، ئىنساپلىق: قانائەتلىك

ئادەم. ★ قانائەتلىك كىشىنىڭ قارىنى توق (ماقال). ★ بىزنىڭ ئۇيغۇر دېھقانلىرىمىزنىڭ مۇتلەق كۆپىنچىسى كەمبەغەل، قانائەتلىك كىشىلەردۇر. مەنىداش سۆزى: شۈكۈر-قانائەتچان، قانائەتچان، ئىنساپلىق. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قانائەتسىز، توپماس.

قات ئى ① قۇش ۋە ھاشاراتلەرنىڭ ئۇچۇش ئورگىنى: قۇش قانتى بىلەن ئۇچۇپ، قۇيرۇقى بىلەن قونار (ماقال). ② ئايروپىلاننىڭ يەردىن كۆتۈرۈلۈپ، ھاۋادا مۇئەللىق تۇرۇشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان قاناتسىمان يېمىق قىسمى. ③ چاقپىلەك، شامالدىرغۇچقا ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ ئايلىنىشىغا ياكى شامال چىقىرىشىغا ياردەم بېرىدىغان قىسمى: چاقپىلەكنىڭ قانتى. شامالدىرغۇچنىڭ قانتى. ④ ئاپتوموبىل، ۋېلىسىپىت قاتارلىقلارنىڭ چاقلىرى ئۈستىگە لايدىن ھىمايە قىلىش مەقسىتىدە ئورنىتىلغان قىسمى. ⑤ ئىشىك، دېرىزە ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ئېچىلىپ-يېپىلىدىغان ھەرىبىر بۆلىكى: ئۇ دېرىزىنىڭ ئىككى قانتىنى كەڭ ئېچۈۋەتتى. ⑥ مەلۇم نۇقتا ياكى لىنىيىنى بويلاپ ئورۇنلاشقان نەرسىلەرنىڭ بىرەر تەرىپى، يېنى: يولنىڭ ئوڭ قانتى. بىنانىڭ سول قانتى. مەھەللىنىڭ ئوڭ قانتى.

قات قېقىش ① قاناتلىرىنى سىلكىش ياكى قاناتلىرىنى بىر-بىرىگە ئۇرۇپ ئاۋاز چىقىرىش. ② قاناتلىرىنى سىلكىپ ئۇچۇش، پەرۋاز قىلىش.

قائىدە ئى ① تۈرلۈك ھادىسىلەر ئوتتۇرىسىدىكى باغلىنىش ۋە مۇناسىۋەتلەرنى ئىپادىلەيدىغان تەرتىپ؛ قانۇن: سۆز ياساش قاندىسى. قوشۇش قاندىسى. كۆپەيتىش قاندىسى. ② بىرەر ئىش-ھەرىكەت-نىڭ قانداق بېجىرىلىشى ھەققىدىكى رەسمىي كۆرسەتمە، يوليورۇق ياكى ئومۇم تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنغان تەرتىپ: قاتناش قاندىسى. ئەمگەك قاندىسىگە رىئايە قىلىش. ③ رەسىم، ئادەت، يوسۇن: قەدىمدىن قالغان قاندىدە. ★ مىرزا ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ تاجىك

قائىدىسى بويىچە ئۆزئارا قوللىرىغا سۆيۈشۈپ كۆرۈشتى.
مەنىداش سۆزى: رەسىم، ئادەت، يوسۇن.

قايچا ① ئى. رەخت، قەغەز، قەلەي قاتارلىق نېپىز نەرسىلەرنى كېسىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب. ئادەتتە ئىككى دانە پولات تىغىنى بىر-بىرىگە ئالماشتۇرۇپ، كېسىشكەن جاينى ۋىنتا ئارقىلىق مۇقىملاشتۇرۇش يولى بىلەن ياسىلىدۇ: رەخت قايچىسى. قەغەز قايچىسى. ② ئى. جۇۋازنىڭ ئۇلاغىنى قوشىدىغان ئاچا ياغىچى. ③ سۇپ. شۇ شەكىلدىكى كېسىشمە: قايچا پەرق. قايچا پۇت.
قايىناپ كېتىش قاتتىق چېچىلىش، قىزىپ كېتىش، قاتتىق ئاچچىقلىنىش: سۇۋادان تېرەكنىڭ مېيىقىدا كۈلۈپ قويغانلىقىنى كۆرگەن ئالما ئۆزىنى باسالماي قايىناپ كەتتى. ★ — نېمىگە شۇنچە قايىناپ كەتتىڭلار؟ — دېدى قادىر ساۋاقداشلىرىغا.

قايىل بولۇش قارشى تەرەپنىڭ ئۈستۈن، ئەۋزەل، ئارتۇق، ئالاھىدە تەرەپلىرىگە تەن بېرىش، قول قويۇش ۋە ئۇلارنى ئېتىراپ قىلىش: مەن ئۇنىڭ گېپىگە قايىل بولدۇم. ★ شائىرنىڭ تالانتى، ماھارىتى، تەپەككۈر بايلىقىغا قايىل بولدۇم، ئۇنىڭ شېئىرلىرى بەك ياخشى ئىكەن. مەنىداش سۆزى: تەن بېرىش، قول قويۇش، ئېتىراپ قىلىش.
قەدەمدە رەۋ. پات، پاتلا، ناھايىتى قىسقا ۋاقىتتا: مۇنداق ئىشلار قەدەمدە ئۇچراپ تۇرىدۇ.

مەنىداش سۆزى: پات، پات-پاتلا.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئۇزۇندا، ئۇزۇندا بىر، ناگان-ناگاندا، ناگاندا بىر، ئاندا-ساندا.

قەدەملەپ رەۋ. قەدەم بىلەن، قەدەم ئېلىپ: قەدەملەپ مارش!
قەدىردان سۇپ ① گەزىز، ھۆرمەتلىك، قەدىرلىك؛ جانجان: ئۇ ئۆزىنىڭ قەدىردان ھەمراھى قاسم ئىكەنلىكىنى ئەمدىلا تونۇغانىدى. ②
ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

مەنىداش سۆزى: ھۆرمەتلىك، قەدىرلىك، گەزىز، سۆيۈملۈك.

قەدىرلەش پ. ئاسراش، ئەتىۋارلاش، ھۆرمەتلەش: زەينىپ ئىلىم-پەننى بەكمۇ قەدىرلەيدۇ. ★ مەن ۋەتىنىمنى قەدىرلەيمەن.
 مەنىداش سۆزى: ئاسراش، ئەتىۋارلاش، ھۆرمەتلەش، ئەزىزلەش، ئۇلۇغلاش، ياخشى كۆرۈش.
 قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خار كۆرۈش، خارلاش، پەس كۆرۈش.

قەدىرلىك سۈپ ① قەدىرلەشكە ئەرزىيدىغان، ھۆرمەتلىك، ئابروي-ئىناۋەتلىك، ئەزىز، مۇھتەرەم، ئەڭ يېقىن: قىز قەدىرلىك كىشىدىن ئايرىلىپ، زار-زار يىغلىدى. ★ مەن قەدىرلىك دوستلىرىمنىڭ ماڭا ئېيتقان سۆزلىرىنى ئاڭلىدىم. ② ئەھمىيىتى، قىممىتى، نەرخى يۇقىرى، قىممىتىنى يوقاتمىغان؛ ئەھمىيەتلىك، مۇھىم، قىممەتلىك: ئالتۇن چىققان يېرىدە قەدىرلىكتۇر (ماقال). ★ ئۇنىڭغا يالغۇز چىنلا ئەمەس، بەلكى مۇشۇ ئۆيىدىكى ھەممىلا نەرسە قەدىرلىك ئىدى.
 مەنىداش سۆزى: ئەزىز، ھۆرمەتلىك، مۇھتەرەم، ئەھمىيەتلىك، مۇھىم، قىممەتلىك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قەدىرسىز، خار، پەس.

قەدىر ئى ① كىشىلەر ئارىسىدا ئېرىشىلگەن ئابروي، ھۆرمەت؛ جەمئىيەتتە تۇتقان ئورۇن، نوپۇز: سۆزى توغرىنىڭ قەدىرى ئارتۇق بولار (ماقال). ② ئەھمىيەت، قىممەت: ئالتۇننىڭ قەدىرىنى زەرگەر بىلەر (ماقال). ★ ئىشلىگەننىڭ قەدىرىنى بىلىدىغان زامان ئەمدى كېلىۋاتىدۇ.
 مەنىداش سۆزى: ھۆرمەت، قىممەت، قەدىر-قىممەت.

قەدىمدىن رەۋ. بۇرۇندىن، ئۇزاق ئۆتمۈشتىن، قەدىمكى زامانلاردىن: بۇ قەدىمدىن تارتىپ بار ئىش.

قەدىمكى سۈپ. ئۇزاق ئۆتمۈشتە مەيدانغا كەلگەن، ئۇزاق ئۆتمۈشتىن قېلىپ قالغان، ئۇزاق ئۆتمۈشكە ئائىت، قەدىمىي، كونا: قەدىمكى يېزىق.

مەنىداش سۆزى: كونا، قەدىمىي.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يېڭى، ھازىر، ھازىرقى.

قەست ئى ① مەقسەت، نىيەت، غەرەز: جىننىڭ قەستى شاپتۇلدا (ماقال). ② باشقىلارغا زىيان سېلىش، زىيانكەشلىك قىلىشقا قارىتىلغان يامان غەرەز، يامان نىيەت، سۇيىقەست: ساۋۇت بەگنىڭ خانلىقىنى ئاغدۇرۇش قەستى يوقىتىلدى. ③ خۇراپىي چۈشەنچە بويىچە ھەر خىل دۇئالارنى ئوقۇش ئارقىلىق بىر-بىرىگە قىلىنغان زىيانكەشلىك، سۇيىقەست: قەست ياندۇرماق.

قەست قىلىش يامان نىيەتتە، ئاستىرتتىن يامانلىق قىلىش، سۇيىقەست قىلىش، ئۆلتۈرۈش: قەست قىلغاننى پەست قىل (ماقال).
★ بۆرىمۇ دوستىغا قەست قىلمىس (ماقال).

مەنىداش سۆزى: قەست قىلىش، ئۆلتۈرۈش.

قەلەمىتراچ ئى. تېخ ۋە دەستى نىسبەتەن قىسقا، تىخنى دەستىسى ئىچىگە قايرىپ يېپىپ قويغىلى ھەم ئاچقىلى بولىدىغان بىر خىل پىچاق: سىنىپنى زىننەتلەش، كىتاب تاشلاش، مەشىق دەپتىرى ياساشقا ئىشلىتىلىدىغان قەغەزەرنى ساۋاقداشلار قەلەمىتراچ بىلەن كېسىدۇ. ★ بۇ دەرىستە بىز قەلەمىتراچ بىلەن قەغەز كېسىشنى ئۆگىنىمىز.

قەلەي ئى ① مېتال ئېلېمېنت. پارقىرىشى كۈمۈشتەك ئاق، سوزۇلۇشچانلىقى ياخشى بولىدۇ. ھاۋادا ئاسانلىقچە ئوكسىدلىنىدۇ. ئادەتتە تۆمۈرگە ھەل بېرىش، مېتاللارنى پاياتلاش ياكى قېتىشما تەييارلاشتا كۆپرەك ئىشلىتىلىدۇ. ② مىستىن ياسالغان قاچىلارنىڭ ئىچكى يۈزىگە قاپلانغان شۇ خىل مېتال قاتلىمى. ③ ئاق تۈنكە، قاڭغالتىر.
مەنىداش سۆزى: قاڭغالتىر.

قەلەيچى ئى. قەلەي، قاڭغالتىر قاتارلىقلاردىن تۈرلۈك ئەسۋاب، سايما ياسايدىغان ياكى رېمونت قىلىدىغان كىشى: ئۇ كىشى خېلى ئۇستا قەلەيچى ئىكەن. ★ قەلەيچى بوۋاي بېشىنى كۆتۈرۈپ ماڭا مەختەك قالدۇ. **قەلب ئى** ① يۈرەك، دىل: موماڭ سۆزىن قەلبىڭگە، ئەلەي بالام، ئەلەي،

پۈكۈپ قويغىن قۇندۇزۇم، ئەلەي بالام، ئەلەي. ② كۆچمە. كىشىنىڭ ئىچكى روھىي دۇنياسى، ئىچكى ھېس-تۇيغۇلىرى، پىكىر-قاراشلىرى، كۆڭۈل، دىل: بۇ دېگىنىڭىز توغرا، لېكىن سىزنىڭ قەلبىڭىزنىڭ قانداقلىقى سۆز-ھەرىكىتىڭىزدىن چىقىپ تۇرمامدۇ؟

مەنىداش سۆزى: يۈرەك، دىل، كۆڭۈل.

قەيسەر ① ئى بۇرۇنقى رىم پادىشاھى، ئومۇمەن پادىشاھ. ② سۇپ. باتۇر، ئىرادىلىك، جەسۇر، قەھرىمان: قەيسەر كىشىلا كەمتەر بولىدۇ. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

مەنىداش سۆزى: باتۇر، جەسۇر، قورقماس.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قورقۇنچاق، توخۇ يۈرەك، يۈرەكسىز.

قەيسەرلىك ئى. باتۇرلۇق، جاسارەت: قەيسەرلىك كۆرسىتىش. ★ ئۇ بۇ خىل خېيىمخەتەرلەردىن قىلچە قورقۇپ قالماستىن، قەيسەرلىك بىلەن خىمىيە تەجرىبىسىنى داۋاملاشتۇرىدۇ.

مەنىداش سۆزى: باتۇرلۇق، جاسارەت.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قورقۇنچاقلىق، توخۇ يۈرەك-لىك، يۈرەكسىزلىك.

قورال (قورالى) ئى ① ئادەم ئۆلتۈرۈش ۋە دۈشمەن تەرەپنىڭ

ئۇرۇش قىلىش ئۈچۈن بىۋاسىتە ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب ياكى مېخانىزم، قۇرۇلما قاتارلىقلار: يان قورال. يادرو قوراللىرى. ②

بىرەر ئىشتا پايدىلىنىلىدىغان، ئۇنى ئاسانلاشتۇرىدىغان ھەرقانداق ئەسۋاب، قۇرۇلما، مېخانىزم، ماشىنا ۋە شۇ

قاتارلىقلار: يېزىش قوراللىرى. ئوقۇتۇش قوراللىرى. ③ كۆچمە. بىرەر مەقسەتكە يېتىش، ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن خىزمەت

قىلىدىغان ھەرقانداق ۋاسىتە، دەستەك، ئامىل: تىل — ئىنسانلارنىڭ ئالاقە قورالى.

قورال-سايما ئى. قورال ۋە شۇ خىلدىكى نەرسىلەر،

قورال-جابدۇق: ئۇ يەردىكى دېھقانلار ئۆزلىرى ئېھتىياجلىق نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى، يېمەك-ئىچمەك، قورال-سايماق ۋە كىيىم-كېچەكلىرىنى ئومۇمەن دېگۈدەك ئۆزلىرى ئىشلەپچىقىراتتى.

مەنىداش سۆزى: قورال، قورال-جابدۇق، قورال-ئەسلىھە، سايمان.

قورۇ ① ئى. ھويلا ۋە ھويلا ئىچىدىكى ئۆي-ئىمارەتلەرنىڭ ئومۇمىي نامى. ② ئى. يايلاقتىكى ماللارنى سولاش ئۈچۈن ئەتراپى قورشالغان جاي، چوڭ قوتان: ئۇ ماللارنى ئوتتۇر قورۇغا ھەيدىمەكەتتى. ③ مى. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ مىقدارنى بىلدۈرىدۇ: بىر قورۇ قوي. ئىككى قورۇ ئات.

مەنىداش سۆزى: ھويلا، كۈرە، سەينا.

قوللىنىش پ. ئىشلىتىش، تەتبىقلىنىش، پايدىلىنىش: بىزمۇ بىر چارە قوللانمىساق بولىدى.

قوللىنىلىش پ. ئىشلىتىلىش، تەتبىقلىنىش، پايدىلىنىش: — ھەربىي ئىشلاردا خېنىم خاتىرجەم بولغاي، زۆرۈر تەدبىرلەر قوللىنىلدى، — دېدى سەردار قۇللۇق بىلدۈرۈپ.

مەنىداش سۆزى: ئىشلىتىلىش، تەتبىقلىنىش، پايدىلىنىش.

قولۇق ئى. دېڭىزدا يېقىن سۇ يۈزى ياكى كۆل-دەريالاردا ئىشلىتىلىدىغان كىچىك كېمە. پالاق بىلەن ھەرىكەتلىنىدۇ. ئادەتتە ئۈچ-تۆتلا ئادەم سىغىدۇ.

مەنىداش سۆزى: قېيىق.

قۇمساڭ سۇپ. قۇم ئارىلاش، قۇمساڭ: قۇمساڭ توپا.

مەنىداش سۆزى: قۇمساڭ.

قۇمساڭ سۇپ. قۇمساڭ، قۇم ئارىلاش، قۇمى بار، تەركىبىدە قۇمى كۆپ: قۇمساڭ تۇپراق.

مەنىداش سۆزى: قۇمساڭ.

قېتىرقىنىپ رەۋ. ئىخلاص بىلەن، كۆڭۈل قويۇپ، چىن

يۈرەكتىن، چىن كۆڭلىدىن، بېرىلىپ، تىرىشىپ: قېتىرىنىپ ئىشلەش. ★ ئۇ بالىلار ئانا تىلى ۋە ھېساب دەرسلىرىنى قېتىرىنىپ ئۆگەنەتتى. مەنىداش سۆزى: ئىخلاى بىلەن، كۆڭۈل قويۇپ، چىن يۈرەكتىن، چىن كۆڭلىدىن، بېرىلىپ.

قېرىق سۇپ. قىرتاق، كىشىنىڭ ھۇزۇرلىنىپ ئىچكىسى كەلمەيدىغان: دورا قېرىق ياكى بەك ئاچچىق بولۇپ قالماىلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا مەلۇم مىقداردا شېكەر ئارىلاشتۇرۇلىدۇ. مەنىداش سۆزى: قىرتاق.

قېنىق سۇپ. رەڭ جەھەتتىن تازا تويۇنغان، قويۇق توق: قېنىق قىزىل. قېنىق دەملەنگەن چاي. مەنىداش سۆزى: توق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: سۇس.

قېيىداش پ. خاپا بولۇش، بۇتناش.

قىرقىش پ. چاچ-ساقال، يۇڭ، تۈك، قانات، دەرەخكە ئوخشاش ئۇزۇن ھەم تال-تال نەرسىلەرنى مەلۇم ئۇزۇنلۇقتا قالدۇرۇپ، ئۇچىنى قايچا قاتارلىقلار بىلەن كېسىش، قىيىش؛ قىيىپ قىسقارتىش: چاچنى قىرقىش. يول ياقىسىدىكى قارا ياغاچلارنى قىرقىش. مەنىداش سۆزى: قىيىش، كېسىش.

قىزىقارلىق سۇپ. قىزىقتۇرىدىغان، قىزىقىش تۇيغۇسى پەيدا قىلىدىغان، جەلپ قىلارلىق: قىزىقارلىق گەپلەر كۆپ بولسا، كىشى زېرىكمەيدۇ. ★ بالىلار قىزىقارلىق ھېكايىلەرگە ئامراق بولىدۇ. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: زېرىكەرلىك، مەنىسىز.

قىساس ئى. قىلغان يامانلىققا قارىتا ئۆز ئەينى ئېلىنىدىغان ھېساب، ئىنتىقام، ئەنت، ئۆچ: — سەن بىگۇناھ بىر كىشىنى ئېتىپ ئۆلتۈردۈڭ، — دېدى توپ ئارىسىدىن «مامۇت چايان» نىڭ ئالدىغا دېۋەيلەپ كەلگەن قاۋۇل، — ئەلئىساسى مەنەھەق، بۇنىڭ قىساسىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايسەن؟ مەنىداش سۆزى: ئىنتىقام، ئەنت، ئۆچ.

قىساس ئېلىش ئىنتىقامنى، ئۆچىنى، ئەنتىنى ئېلىش: خەلق بىگۇناھ قالمىغان ياشلارنىڭ قىساسنى چوقۇم ئالىدۇ. مەنىداش سۆزى: ئىنتىقام ئېلىش، ئۆچ ئېلىش.

قىساسچى ئى. قىساس ئالغۇچى، قىساسخور، قىساسكار: بۇ كىشى خەلىپە ھارۇن رەشىمنىڭ قىساسچىسى مەسرۇر ئىدى. ★ ئۇلارنىڭ ھەممىسى قوللىرىغا قىلىچ ئالغان قىساسچىلار ئىدى. مەنىداش سۆزى: قىساسخور، قىساسكار.

قىساسكار ئى. قىساسچى، قىساسخور: مەن بولسام سەنلەرنىڭ قولۇڭدا ناھەق نابۇت بولغان ئاشۇ مۇساپىرنىڭ قىساسكارىمەن. مەنىداش سۆزى: قىساسچى، قىساسخور.

قىستاڭ سۇپ. تار ۋە زىچلىقتىن ئەركىن ھەرىكەت قىلغىلى بولمايدىغان، قىستىلاڭ: بىزنىڭ سىنىپ تار ۋە قىستاڭ ئىدى. مەنىداش سۆزى: قىستىلاڭ.

قىستاڭچىلىق ئى. تار، قىستاڭ ھالەت: مەكتەپ ئاىشانىنىڭ ئىچى بەك قىستاڭچىلىق، بۇنىڭغا كىشىنىڭ كارى يوق. ★ ئاپتوبۇسنا ئادەم كۆپ، قىستاڭچىلىق بولغانلىقى تۈپەيلىدىن ئادەملەرنىڭ ھەتتا ئۇيان-بۇيان بۇرۇلۇشىمۇ قىيىن ئىدى.

قىلتاق ئى. قۇشلارنى تۇتۇش ئۈچۈن قىلدىن سىرتماقلىق قىلىپ ئىشلەنگەن بىرخىل قۇرۇلما: بۇ ئىككى كەڭلىك ئۆزىنى ئۇياق-بۇياققا تاشلاپ بېقىپتۇ، قىلتاقتىن ھېچ قۇتۇلالماپتۇ.

قىلتاققا چۈشۈش ① تورغا چۈشۈش، تۇزاققا چۈشۈش: كەپتەر قىلتاققا چۈشتى. ② كۆچمە. باشقىلارنىڭ ھىيلە-مىكىرىگە ئالدىنىش، دامىغا چۈشۈش، ئالدىنىش.

مەنىداش سۆزى: قىلتاققا دەسسەش، تورغا چۈشۈش، تۇزاققا چۈشۈش؛ دامىغا چۈشۈش، ئالدىنىش.

قىن-قىنىغا پاتماسلىق قاتتىق خۇشال بولۇش، كۆڭلى ياپىراپ كېتىش: قېرى-ياش، ئەر-ئايال نۇرغۇن كىشىلەر قىن-قىنىغا پاتماي

ئۇسسۇلغا چۈشتى.
مەنداش سۆزى: قىنغا سخياسلىق، قىنغا پاتمىسلىق، قىن-قىنغا سخياسلىق، قىنغا پاتمىي كېتىش.
قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خاپا بولۇش، ئاچچىقلىنىش، مەيۈسلىنىش.
قىيا-چىيا ئى. قاتتىق ئاۋازدا داد-پەرياد كۆتۈرۈش، قالايمىقان ۋارقىراپ-جارقىراش: بىر توپ بالىلار بىلەن ئورۇنۇلغان يىگىت ھويلىغا كىرىشى بىلەن جىمجىت ھويلا قىيا-چىياغا تولدى.
مەنداش سۆزى: ۋارالڭ-چۈرۈڭ.
قىيىقاس سېلىش سۈرەن سېلىش، ۋارقىراش، توۋلاش: ھە-ھۇچلار ئۆينى كۆتۈرۈۋەتكۈدەك قىيىقاس سېلىپ كۈلۈشتى.
مەنداش سۆزى: سۈرەن سېلىش، ۋارقىراش، توۋلاش.

ك

كاتەك ئى ① توخۇ، توشقان، كەپتەر قاتارلىقلار سولنىدىغان كىچىك ئۆي: چۈجىنىڭ كېسەل بولۇپ قېلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، توخۇ كاتىنىڭ ۋە چۈجىگە يىم بېرىدىغان قاچىلارنىڭ تازىلىقىغا دىققەت قىلىشىمىز لازىم.
② نەرسىلەرنىڭ يۈزىگە چىقىرىلىدىغان تۆت بۇرجەك شەكىل.
كاتەكچە ئى. كىچىك كاتەك، تۆت چاسا، چاقماق: بۇ قەغەزگە كاتەكچىلەر سىزىلغان. ★ تەجرىبىنى ئۆزىڭىز ئىشلەپ، نەتىجىسىنى رەسمىيىدىكى كاتەكچىنىڭ ئىچىگە تولدۇرۇڭ.
كارتۇچكا ئى ① قېلىن، قاتتىق قەغەزدىن تۆت بۇرجەك قىلىپ كېسىلگەن ۋارقىچە، كارتا: جۈملە كارتۇچكىسى. ★ قوللىنىدىكى ئوقۇغۇچىلار لۇغىتىگە كارتۇچكىلاردىكى جۈملە مىساللار تاللاپ بېلىندى. ② بىرەر كىشىنىڭ ئىسمىم-فامىلىسى، ۋەزىپىسى قاتارلىقلار يېزىلغان گۇۋاھلىق قەغەز: ئىسىم كارتۇچكىسى.
مەنداش سۆزى: كارتا.

كارىدور ئى ① بىنانىڭ ئىچىدىكى ئۆيلەرگە كىرىش ۋە ئۆيلەرنىڭ ئۆزئارا ئالاقىسى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ئارىلىقتىكى بوش يول: مۇئەللىملەر ئىشخانىغا كىرىپ كەتتى، كارىدوردا يەنە ۋاراڭ-چۇرۇڭ كۆتۈرۈلدى. ② ئىككى رايوننى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان تار، ئۇزۇن كەتكەن بەلۋاغ (يەنى رايون) غا قارىتىلىپ ئېيتىلىدۇ: خېشى كارىدورى.

كالىي پېرمانگانات ئى. ئانتورگانىك بىرىكمە. تۇتۇق بىنەپشە رەڭلىك ياكى قارا رەڭلىك سىلىق كرىستال. سۇيۇق ئېرىتمىسى بىنەپشە رەڭلىك. مېدىتسىنادا دېزىنفېكسىيەلەشكە ئىشلىتىلىدۇ: ئاشتۇرى بىلەن كالىي پېرمانگاناتنى ئايرىم-ئايرىم ھالدا سۇغا سېلىپ تاپاچە بىلەن ئارىلاشتۇرىمىز.

كان (كانى) ئى ① پايدىلىق قېزىلمىلارنى ئېلىش ئۈچۈن قۇرۇلغان يەر ئاستى ئىنشائاتلىرى: كۆمۈر كانى. ئالتۇن كانى. ئوران كانى. مىس كانى. كاندا ئىشلەش. ② پايدىلىق قېزىلمىلار توپلانغان جاي: كان قېزىش. كان ياتمىسى. ③ كۆچمە. بىرەر نەرسىگە ناھايىتى باي ياكى شۇ نەرسىنىڭ ماكانى بولغان جاي؛ بايلىق ماكانى: تۇرپان، پىچان ناھىيىلىرى كىشىنى ئۈزۈمىنىڭ كانى.

كاھىش ئى. تام ۋە ئۆگزىگە ياتقۇزۇلىدىغان قۇرۇلۇش ماتېرىيالى. ئەسلىدە سېغىز لايىدىن ياسىلىپ، يۈزىگە ساپال سىرى سۈركەپ خۇمداندا كۆيدۈرۈش ئارقىلىق تەييارلىناتتى. ھازىر سېمونت قاتارلىق باشقا ماتېرىياللاردىن ھەر خىل شەكىلدە كۆيدۈرمەيمۇ ياسىلىدىغان بولدى.

كەبى تىر. ئىسىم ياكى ئىسىم خاراكتېرىدىكى سۆزلەر بىلەن بىرىكىپ كېلىپ، «-دەك، -تەك»، «-غا ئوخشاش» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: شىر كەبى. ئالەم كەبى. ★ بۇ دۇتارنىڭ پەردىسى يوق ھەم ئۈزۈكتۈر تارىسى، قاي كىشىنىڭ بۇ كەبى كۆڭۈل ئاچار دىلدارى بار؟ مەنداش سۆزى: ئوخشاش.

كەچمىش ئى. ئىلگىرى بېشىدىن ئۆتكەن تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلىرى، بۇرۇن بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەر؛ ئۆتمۈش، سەرگۈزەشتە: زۇلخۇمار ئۆزى ۋە ئاتا-ئانىسىنىڭ ئاشۇ قۇرغۇغا مۇناسىۋەتلىك بولغان كەچمىشىنى بىر-بىرلەپ سۆزلەپ بەردى. ★ ئاھ، ياق، بۇ بولىدىغان گەپ ئەمەس! ★ ئۇ كەچمىشلىرىنى قانداقمۇ ئۇنتۇپتۇمۇ؟ مەنداش سۆزى: كەچۈرمىش، ئۆتمۈش، سەرگۈزەشتە.

كەچۈرمىش ئى. باشتىن ئۆتكەن تۈرلۈك ئىشلار، تۈرلۈك ۋەقە-ھادىسىلەر، كەچمىش: ئۇ ماڭا ئۆزىنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ بەردى.

مەنداش سۆزى: كەچمىش، ئۆتمۈش، سەرگۈزەشتە. كەشپىيات ئى. تەكشۈرۈش، ئىلمىي تەتقىقاتلار نەتىجىسىدە بارلىققا كەلگەن، يارىتىلغان نەرسە، ئىختىرا، ئىجادىيەت: — بۇ يېڭىلىق يارىتىش ياكى ھېچقانداق كەشپىياتقا كىرمەيدۇ، — دېدى سادىق تەمكىنلىك بىلەن.

مەنداش سۆزى: ئىختىرا، ئىجاد. كەشپىياتچى ئى. كەشىپ قىلغۇچى كىشى، ئىختىرا قىلغۇچى، ئىختىراچى: ئېدىسون دۇنيادا ئەڭ مەشھۇر كەشپىياتچى ئىدى. مەنداش سۆزى: ئىختىراچى.

كەم سۈپ ① كېرەكلىك چەكتىكىدىن ئاز، يېتىشمەيدىغان، ئازلىق قىلىدىغان، كۆپ ئەمەس، ئاز: بۇ يەرنىڭ سۈيى كەم. ★ سۇ ھەر ئىككىلىسى ئۈچۈن كەم ئىدى. ② تولىمىغان، تولۇقلانمىغان: ئەتىگەندە ساتقان مالنىڭ كەم پۇلىنى تېخى ئالامىدىم. ③ مەلۇم خىسلەت، قابىلىيەت جەھەتتە باشقىلاردىن تۆۋەن، ناچار، پەس: ئۇنىڭ ئەقلى-ھوشى كەمەك ئىكەن. ④ چولتا، تار دائىرىدە، يۈزە: ئۇ ھەرگىز ئۇنداق كەم ئويلايدىغانلاردىن بولمىسا كېرەك.

كوكۇلا ئى. چاچ ياكى چاچ ئۆرۈمى: قىز كۆزىنى يېپىۋالغان كوكۇلا چېچىنى قايرىپ تۈزەشتۈردى.

كوكۇلسىز سۇپ. كوكۇلىسى يوق، كوكۇلا قويىمىغان: كوكۇلسىز قىز.

مەنىداش سۆزى: كوكۇلا قويىمىغان.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كوكۇللىق.

كوكۇللىق سۇپ. كوكۇلىسى بار، كوكۇلا قويغان: مەن بۇ سۈرەتنى سېنىڭ كوكۇللىق كىچىككەنە قىز ۋاقتىنى ئىسلىشى ئۈچۈن بەزىدە دەپتەرگە سېلىۋالدىمەن.

مەنىداش سۆزى: كوكۇلا قويغان.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كوكۇلسىز.

كوللېكتىپ ① ئى. مەلۇم مەقسەتلەر ئۈچۈن ئۇيۇشقان

كىشىلەر، كىشىلەر توپى: سىنىپ كوللېكتىپى. ② سۇپ. كۆپچىلىككە

تەۋە، ئومۇمىي؛ كۆپچىلىك بىرلىكتە قىلىدىغان: كوللېكتىپ

ئىگىلىك. ★ تۇرمىنىڭ سول تەرىپىدە كوللېكتىپ كامېر بار ئىدى. ★ بالىلارنىڭ

كوللېكتىپ پائالىيىتى قوشنا ئائىلىلەردىكى بالىلارنىمۇ جەلپ قىلدى.

كوللېكتىۋىزم ئى. كوللېكتىۋچىلىق، ئاممىۋىلىك: ئۇنىڭ

ئاساسىي ئالاھىدىلىكى كوللېكتىۋىزم بىلەن كوممۇنىزم.

مەنىداش سۆزى: كوللېكتىۋچىلىق، ئاممىۋىلىك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: شەخسىيەتچىلىك.

كوللېكتىۋىزملىق سۇپ. كوللېكتىۋىزمغا خاس،

كوللېكتىۋىزمغا ئائىت: كوللېكتىۋىزملىق نۇقتىئىنەزەر. كوللېكتىۋىزملىق

كۆز قاراش.

مەنىداش سۆزى: ئاممىۋىلىك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: شەخسىيەتچىلىك.

كومپاس ئى. يۆنىلىش بەلگىلەيدىغان ئەسۋاب. ئادەتتە ئو

يۆنىلىش گرادۇسلىرى چۈشۈرۈلگەن يۇمىلاق تەخسە ۋە دائىم

شىمالنى كۆرسىتىپ تۇرىدىغان ماگنىتلىق تىلدىن تۈزۈلىدۇ.

كونسېرۋا ئى. پىششىقلاپ ئىشلەنگەندىن كېيىن تۇنىكە قۇتا ۋە

بوتۈلكىلارغا قاچىلاپ، ئاغزىنى ھاۋا ئۆتمەيدىغان قىلىپ بېكىتىلگەن يېمەكلىك. ئۇ ئۇزۇنغىچە بۇزۇلمايدۇ.

كونكرېت سۇپ. رېئال مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان، ئېنىق، روشەن؛ ئەمەلىي؛ بەلگىلىك، ئابستراكت بولمىغان: كونكرېت ئادەم. كونكرېت ئىش. كونكرېت ئەمگەك. كونكرېت ۋەزىپە. ★ تېكىستتە دەرس ئارىلىقىدىكى بىرنەچچە خىل پائالىيەت كونكرېت يېزىلغان. مەنىداش سۆزى: ئوچۇق، ئەمەلىي.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئابستراكت.

كۈتۈپخانا ئى. كىتاب، ژۇرنال ۋە شۇ قاتارلىقلار ساقلىنىدىغان جاي: مەكتەپ كۈتۈپخانىسى. ئۈرۈمچى شەھەرلىك كۈتۈپخانا.

كۈلۈپ ئى ① سىياسىي، ئەدەبىيات-سەنئەت ۋە كۆڭۈل ئېچىش قاتارلىق ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بارىدىغان تەشكىلات ۋە ئۇنىڭ سورۇنى. ② كىنو، تىياتىر قويدىغان زال-مەيدان؛ كىنوخانا: ياشلار كۈلۈپى. ئۆكتەبىر كۈلۈپى. ئىشچىلار كۈلۈپى.

كۆپەيتكۈچى ① سۇپ. كۆپەيتىش رولىنى ئوينايدىغان، كۆپەيتىدىغان: كۆپەيتكۈچى ئىپادە. ② ئى. كۆپەيتىش ئەمىلىدىكى باشقا سان كۆپەيتىلىدىغان سان. مەسىلەن، $5 \times 3 = 15$ دىكى 3 كۆپەيتكۈچىدۇر. ③ ئى. بىر پۈتۈن سان ئىككىنچى بىر پۈتۈن سانغا پۈتۈن بۆلۈنە، كېيىنكىسى ئالدىنقىسىنىڭ كۆپەيتكۈچىسى بولىدۇ.

كۆپەيتىش پ ① ماتېماتىكىدا ھەسسىلەش، يەنى كۆپەيتكۈچىنى كۆپەيتكۈچىنىڭ مىقدارى بويىچە ھەسسىلەش. ② ماتېماتىكىدا كۆپەيتىش ئەمىلى: كۆپەيتىش بەلگىسى. كۆپەيتىش جەدۋىلى.

كۆپەيتىش ئەمىلى ماتېماتىكىدىكى بىر خىل ھېسابلاش ئۇسۇلى. ئەڭ ئاددىيسى مۇسبەت پۈتۈن سانلارنى كۆپەيتىش، يەنى بىر قانچە ئوخشاش ساننى ئارقىمۇئارقا قوشۇشنى ھېسابلاش

ئۇسۇلى.

كۆپتۈرمە سۇپ ① قاپارتىلغان، كۆپتۈرۈلگەن: كۆپتۈرمە سۇلياۋ. كۆپتۈرمە نەقىش. ② مۇبالىغىلەشتۈرۈلگەن، كۆپتۈرۈلگەن، ئاشۇرۇۋېتىلگەن: كۆپتۈرمە گېپ.

كۆپتىن-كۆپ سۇپ. ناھايىتى كۆپ، ئىنتايىن كۆپ: ئۇ ماڭا كۆپتىن-كۆپ نەسەتلەرنى قىلدى. ★ قىلغان ياخشىلىقىڭىز ئۈچۈن، مەن سىزگە كۆپتىن-كۆپ رەھمەت ئېيتىمەن.

كۆرسىتىش پ. بىلدۈرۈش، چۈشەندۈرۈش، دەلىللەش، ئىسپاتلاش؛ نامايان قىلىش: بىڭسىنى كۆرسىتىش. ★ ئۇلارنىڭ قايسى يېرىنىڭ بوغۇم ئىكەنلىكىنى ئايرىم-ئايرىم كۆرسىتىپ بېرىڭ.

كۆركەم سۇپ. كۆرۈنۈشى كىشىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىدىغان، كۆرگۈچىلىكى بار، گۈزەل، چىرايلىق: كۆركەم ھويلا. كۆركەم مەنزىرە. كۆركەم ئۆي. ★ ئاۋۇ بىنا ناھايىتى كۆركەم سېلىنغان بىنا ئىكەن.

مەنداش سۆزى: گۈزەل، چىرايلىق، كاتتا.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كۆرۈمسىز، سەت.

كۆز سېلىش قاراش، نەزەر سېلىش، نەزەر ئاغدۇرۇش، كۆز يۈگۈرتۈش: مەن مەكتەپ دەۋازىسىنى ئېچىپ كىرىپ ئىچىگە بىر قۇر كۆز سالىدىم.

مەنداش سۆزى: قاراش، نەزەر سېلىش، نەزەر ئاغدۇرۇش، كۆز يۈگۈرتۈش.

كۆز قىرىنى سېلىش نەزەر سېلىش، قاراش: ئالتۇن تېپىۋالسىمۇ كۆز قىرىنى سالىغان بىرقانچە ئوقۇغۇچى دوسكىدا ئىسمى ئاتىلىپ تەقدىرلەندى. مەنداش سۆزى: نەزەر سېلىش، قاراش.

كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئىنتايىن قىسقا ۋاقىت ئىچىدە، بىردەمنىڭ ئىچىدىلا، ھەش - پەش دېگۈچە: كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچىلا ئايروپىلان ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ بىزدىن يىراقلاپ كەتتى.

كۆز ئۈزمەي كۆزنى باشقا ياققا يۆتكەمەي، كۆز تىكىپ،

داۋاملىق تىكىلىپ: ئانا غۇنچە بوي قىزلارنىڭ ئارقىسىدىن كۆز ئۈزمەي قاراپ قالدى.

مەنىدەش سۆزى: تىكىلىپ، كۆز تىكىپ.

كۆز يۈگۈرتۈش تېز، ئىتتىك قاراپ چىقىش، قاراش: ئۇ گىپ قىلىۋېتىپ، ئەرلەر تەرەپكە كۆز يۈگۈرتۈپ، ھەربىر كىشىنىڭ چىرايىغا سەپىلىپ قاراشقا باشلىدى.

كۆزىتىش پ. تەكشۈرۈش، سەپىلىش، كۆز-قۇلاق بولۇش، بايقاپ تۇرۇش، قاراش، كۆزدىن كەچۈرۈش: ئەتراپنى كۆزىتىش، ۋەزىيەتنى كۆزىتىش. كوچىنى كۆزىتىش ★ سۆگەتنى كۆزىتىش، ئۇنىڭ قايسى قىسمى غول بولىدۇ؟

مەنىدەش سۆزى: قاراش، كۆزدىن كەچۈرۈش، بايقاش، بايقاپ تۇرۇش، سەپىلىش.

كۆسەي ئى ① تونۇرنىڭ ئوتىنى يىغىدىغان ۋە ئوت چۈخچىلايدىغان ئۇزۇن ياغاچ ياكى شۇنىڭ رولىنى ئوينايدىغان نەرسە. ② كۆچمە. قارا مىلىنق: شۇ قارا كۆسەي بىزدە بولمىغانلىقتىن، بەگ ھۆكۈمران يۇرتقا پاتماي كەتتى.

كۆڭۈل (كۆڭلى) ئى ① كىشىلەرنىڭ ئوي-پىكىر، ھېس-تۇيغۇلىرىنىڭ مەنبەسى؛ يۈرەك، قەلب، دىل: ئوق ئاتا، كۆڭۈل ساتما(ماقال). ② ئەس-ياد، ئوي-خىيال، نىيەت: ئاتىنىڭ كۆڭلى بالدا، بالىنىڭ كۆڭلى دادىدا(ماقال). ★ ئايرىمغان كۆڭلىدىكىلىرىنى ھېزىمخانا ئېيتتى.

مەنىدەش سۆزى: يۈرەك، قەلب، دىل؛ ئەس-ياد، ئوي-خىيال، نىيەت.

كۆڭلى يېرىم بولۇش مەيۈسلىنىش، روھى چۈشۈش: غەنى پۇلنى يېتتۈرۈپ قويغانلىقتىن ئىنتايىن كۆڭلى يېرىم بولدى. ★ مۇئەللىم ئۆزىنىڭ بىر تۇتقان قېرىندىشىدىن ئايرىلىپ قالغانلىقىدىن تولمۇ كۆڭلى يېرىم بولدى.

مەنىدەش سۆزى: مەيۈسلىنىش، روھى چۈشۈش.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كۆڭلى پۈتۈن بولۇش، كۆڭلى توق بولۇش؛ كۆڭلى يايىش، كۆڭلى يورۇش.

كۆيۈش پ ① ئوت ئېلىش، يېنىش: كۆمۈر كۆيۈش. ياغاچ كۆيۈش.

② ھەددىدىن زىيادە ئىسسىپ كېتىش: پاي، ئەجەب بىر كۈن بولدغۇ،

ئادەم كۆيۈپ كەتتغۇ! ③ قاتتىق قىزىپ ئىشتىن چىقىش، ئېرىپ

كېتىش (ئېلېكتر سايمانلىرى ھەققىدە): لاپپۇچكا كۆيۈپ كەتتى.

④ كۆچمە. ھەددىدىن زىيادە ياخشى كۆرۈش، قاتتىق بېرىلىپ

ياخشى كۆرۈش: ئۇ بالىغا كۆيدى. ★ قىزىمىز دەپ مومايلار، ئۇنى دىلىدىن

سۆيىدۇ. ئاۋۇلدىكى چوڭ-كىچىك، ئۇنىڭ ئۈچۈن كۆيىدۇ. ⑤ كۆچمە.

غەمخورلۇق قىلىش، كۆيۈنۈش: مەن كۆيەرمەن بالاغا، بالام كۆيەر

بالىغا(ماقال). ★ ئۆي دېگەنگە كۆيسە ئۆي بولىدۇ، بولمىسا چۆل(بولىدۇ).

كۆيۈنۈش پ. كۆڭۈل بۆلۈش، غەمخورلۇق قىلىش، جان

كۆيدۈرۈش: ئۇ كىشى ھەر مىللەت ئاممىسىنىڭ كېسىلىنى كۆيۈنۈپ داۋالاپ،

خەلقنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشتى. ★ بۇ كىشىنىڭ مېھرىبانلىق بىلەن كۆيۈنۈپ ئېيتقان

بۇ سۆزلىرى مېنى تەسىرلەندۈردى.

مەنىداش سۆزى: كۆڭۈل بۆلۈش، غەمخورلۇق قىلىش، جان

كۆيدۈرۈش.

كۈتۈلمىگەندە رەۋ. ئۇشتۇمتۇتلا، تاسادىپىيلا، ئويلىمىغاندا:

كۈتۈلمىگەندە ئۆيگە ياشار كىرىپ كەلدى.

مەنىداش سۆزى: ئۇشتۇمتۇتلا، تاسادىپىيلا، ئويلىمىغاندا.

كۈچلۈك سۈپ. جىسمانىي كۈچ-قۇۋۋىتى باشقىلارغا نىسبەتەن

ئارتۇق؛ كۈچى كۆپ، كۈچى زور: كۈچلۈك ئادەم. ★ پىل ھايۋانلار

ئىچىدىكى ئەڭ كۈچلۈك ھايۋان ھېسابلىنىدۇ.

مەنىداش سۆزى: كۈچتۈڭگۈر، قۇۋۋەتلىك.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كۈچسىز، قۇۋۋەتسىز.

كۈلپەتلىك سۈپ. ئازاب-ئوقۇبەتلىك، ئازابلىق،

دەرد-ئەلەملىك، ئەلەملىك: كۈلپەتلىك كۈنلەر. كۈلپەتلىك زامان.

مەنداش سۆزى: ئازاب-ئوقۇبەتلىك، دەرد-ئەلەملىك، ئەلەملىك، يىغانلىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كۆڭۈللۈك، شادلىق، خۇشاللىق، خاتىرجەملىك.

كۈلكە ئى ① خۇشاللىقنى، زوقلىنىشنى، شادلىقنى ئىپادىلەيدىغان، بۆلۈنۈپ-بۆلۈنۈپ چىقىدىغان ئاۋازلار: كۈلكە ئاڭلانماق. ★ ئاغرىق كىشى كۈلكە سۆيىمەس(مقال). ② مازاق، مەسخىرە: شۇنچىلىك ئاددىي نەرسىلەرنى توغرا چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەي، كىشىلەرنىڭ كۈلكىسىگە قالمىيلى يەنە.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يىغا.

كۈلكە-چاقچاق ئى. كۈلكە ۋە چاقچاق: ئاغزىدا كۈلكە-چاقچاق، قوينىدا پالتا-پىچاق(مقال). ★ شۇ چاغدا بىرقانچە ياش ئىشچىلار كۈلكە-چاقچاق بىلەن يېنىمدىن ئۆتۈپ كەتتى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يىغا-زار.

كۈلكىلىك سۇپ ① قىزىقارلىق، كۈلدۈرىدىغان: كۈلكىلىك تىياتىر. كۈلكىلىك گىپ. ② كۆچمە. مەسخىرىلىك: كۈلكىلىك ئىشتە بۇ، كىم بۇنىڭغا ئىشىنىدۇ. ★ مېنىڭ بۇ ھالىم ساڭا كۈلكىلىك تۇيۇلۇۋاتامدۇ؟

مەنداش سۆزى: قىزىقارلىق؛ مەسخىرىلىك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يىغا-زارلىق.

كۈلگەك سۇپ. تولا كۈلىدىغان، كۈلۈپلا تۇرىدىغان: كۈلگەك بالا. ★ چىشقاق بالغا ئىت ئەگىشەر، كۈلگەك ئايالغا يىگىت(مقال).

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يىغلىغاق.

كۈلگەكلىك ئى. كۈلۈش خۇسۇسىيىتى: ئۇنىڭ كۈلگەكلىكى كىشىنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلىدۇ.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يىغلىغاقلىق.

كۈلگۈنچەكلىك ئى. تولا كۈلۈش خۇسۇسىيىتى، تولا كۈلۈش ئادىتى: ئارتۇقچە كۈلگۈنچەكلىك ئۈچۈن، ئۇ بەزىدە تېرىكپ قالاتتى.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يىغلىغاقلىق.

كۈلۈمسىرەش پ. چىرايىدا كۈلكە پەيدا قىلىش، چىرايىدىن كۈلكە يېغىش: مۇئەللىمنىڭ ئالدىدا قىز ئوقۇغۇچى مۇنرە كۈلۈمسىرىپ تۇراتتى.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يىغلاش، يىغلامسىراش.

كۈمۈش ئى. مېتال ئېلېمېنت. رەڭگى كۈل رەڭ كېلىدۇ. ئۇنىڭ قېتىشمىسىدىن پۇل، كۈندىلىك قوللىنىلىدىغان ئەسۋابلار ۋە زىننەت بۇيۇملىرى ياسىلىدۇ. ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىدە بەزى دورىلارغا مەلۇم مىقداردا ئىشلىتىلىدۇ.

كۈن ئى ① قۇياش: كۈن چىقماق. كۈن ئۆلتۈرماق. كۈن تۇتۇلماق. ② سوتكىنىڭ قۇياش چىققاندىن تارتىپ، قۇياش پاتقانغىچە بولغان قىسمى: يېرىم كۈن. پۈتۈن كۈن. ★ تۇ كۈنلىرىنى تاماقسىز، تۇنلىرىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزەتتى. ③ بىر كېچە-كۈندۈزگە، يەنى 24 سائەتكە تەڭ ۋاقىت؛ سوتكا: بىر يىل 365 كۈن بولىدۇ. ★ بىرنەچچە كۈن شۇ يەردە تۇرۇپ قالىدىم. ④ ئاي ياكى ھەپتىنىڭ مەلۇم بىر چېسىلاسى: يەكشەنبە كۈنى. جۈمە كۈنى. ⑤ ۋاقىت، پەيت، چاغ، زامان، دەۋر: بالىلىق كۈنلىرى. ★ ئاتامنىڭ كۈنى ئەمدى داۋالانچاق ئۆي ساقلاش بىلەنلا ئۆتەدىغان بولدى. ⑥ كۆچمە. تۇرمۇش، تىرىكچىلىك، ھايات: كۈنى پۈتمەك. كۈن كەچۈرمەك. كۈن ئۆتكۈزمەك. ★ ئۇنىڭسىزمۇ بىزنىڭ بۇ يەردىكى كۈنىمىز ئىت-ئېشەكنىڭ كۈنى. ⑦ كۆچمە. تىنچلىق، ئاسايىشلىق، خاتىرجەملىك: ئەگەر تاماق تۇزلۇق ياكى تۇزسىز بولۇپ قالسا، خوتۇنغا كۈن يوق ئىدى. ⑧ كۆچمە. ئازاب-ئوقۇبەت، جەبىر-چاپا؛ ئېغىرچىلىق، كۆڭۈلسىزلىك: پاتقاق دەرياسىغا چۆكۈپ كەتكەن ئېتىنى چىقىرىمەن دەپ ئۇنىڭ تارتقان كۈنى ئازمۇ؟

كۈن ئېلىش تۇرمۇش كەچۈرۈش، ھايات كەچۈرۈش، ياشاش: ئۇلارنىڭ ئۆز يېزىسىدا كۈن ئالمىقى تەسى بولۇپ، ئاكا-ئۇكا مەسلەھەتلىشىپ باشقا يۇرتلارغا سەپەر قىلماقچى بوپتۇ.

مەنىداش سۆزى: تۇرمۇش كەچۈرۈش، ھايات كەچۈرۈش، ياشاش.

كۈندە رەۋ. ھەركۈنى، دائىم، ھەمىشە: يەر سۈيۈرۈش ۋە ئۈستەل، پارتا-ئورۇندۇقلارنى سۈرتۈش — بىزنىڭ كۈندە قىلىشقا تېگىشلىك ئىشىمىز.

مەنىداش سۆزى: ھەركۈنى، دائىم، ھەمىشە.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئارىلاپ-ئارىلاپ، ئاندا-ساندا، بەزىدە، بەزى-بەزىدە.

كۈندىلىك سۆپ. ھەركۈنى ئېلىپ بارىدىغان، كۈندە بولىدىغان: كۈندىلىك تاماق. كۈندىلىك دەرس. ★ ئاتموسفېرا بېسىمى كۈندىلىك تۇرمۇش ۋە سانائەت-يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدا ناھايىتى كەڭ قوللىنىلىدۇ.

كۈنگەي سۆپ. كۈن نۇرى تېگىپ تۇرىدىغان: كۈنگەي تاغ. كۈنگەي يايلاق. ★ پاكىز چايچاق بولغاندىن كېيىن، چىڭ سىقىپ سۈيىنى چىقىرىۋېتىپ، شامال ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان كۈنگەي يەرگە يېيىپ قويۇشىمىز لازىم.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئەسكەي.

كۈي ئى. ئاھاڭ، ناخشا: ئىچىدە بىر كۈيىنى غىشىپ ئېيتقىنىچە گۈزەلنۇر چوڭ يول تەرمېكە مېڭىپ كەتتى.

كېچە ئى. سوتكىنىڭ قاراڭغۇ چۈشكەندىن تاڭ ئاتقۇچە بولغان قىسمى: بۈگۈن كېچە يامغۇر ياغدۇ.

مەنىداش سۆزى: ئاخشام.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كۈندۈز.

كېچىكتۈرۈش پ ① بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن كېيىن قالدۇرۇش. ② بېجىرىشنى كەينىگە سۈرۈش، ۋاقىتىدا بېجىرمەي تۇرۇۋېلىش.

كېچىلەپ رەۋ. كېچە داۋامىدىكى، ۋاقىتنى سەرپ قىلىپ، تۈن بويى: سەمەت كېچىلەپ مېڭىپ ناھىيلىك ئاشلىق ئىدارىسىغا بېرىپ ھەيدەم بىلەن ئۇچراشتى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كۈندۈزلەپ.

كېرەك سۈپ ① زۆرۈر؛ لازىم: شەھەردە كۆز كېرەك، جاڭگالدا قۇلاق كېرەك(ماقال). ★ ئۇ قىز ئۆزلىرىگىمۇ كېرەك نەرسىلەرنى ئېلىپ بىر قۇتا دورا كۆتۈرۈپ كىرىپتۇ. ② شەرت مەيلىدىكى پېئىل بىلەن كېلىپ، مۆلچەر ۋە ئېھتىماللىقنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ ئېھتىمال مۇشۇ ئاشخانىنىڭ خوجايىنى بولسا كېرەك.

مەنىداش سۆزى: لازىم، زۆرۈر.

كېزىش پ. مېڭىپ، ئايلىنىپ يۈرۈش، ئارىلاش، زىيارەت قىلىش، ساياھەت قىلىش: لۈتپۇللا دالدا يۈرۈشنى، جاڭگال-جىرالارنى كېزىشنى، تاغلارغا، تىك چوققىلارغا چىقىشنى ھېسابسىز ياخشى كۆرەتتى.

كېسەلچان سۈپ. پات-پات كېسەل بولۇپ تۇرىدىغان، كېسەلمەن: ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كېسەلچان ئانىسى كەلدى.

مەنىداش سۆزى: كېسەلمەن.

كېلىچەك ① سۈپ. ھازىرقى پەيتتىن كېيىن كېلىدىغان، كەلگۈسىدىكى: ئەنە شۇ چاغدا، ساڭا تەنەللۇق بولغۇسى، كېلەچەك دۇنيا، پارلاق كەلگۈسى. ② ئى. ھازىرقى پەيتتىن كېيىن كېلىدىغان ۋاقىت، دەۋر؛ كەلگۈسى: مېنىڭ كېلەچەككە بولغان ئىشەنچىم ناھايىتى كۈچلۈك. ③ ئى. كەلگۈسىدىكى ھايات، كەلگۈسىدىكى تۇرمۇش، ئىستىقبال: توغرا يولدا ماڭغانلارغا خەۋپ-خەتەر يوق، كېلەچىكى سائادەتلىك مەڭگۈ كۆڭلى توق.

كېلىشمەسلىك ئى. كۈتۈلمىگەن ئوڭۇشسىزلىق، يامان ئەھۋال، پېشكەللىك، پالاكەت، كۆڭۈلسىزلىك: بۈگۈن كىرگەن كىشى ئۈرۈمچىدە بىر ئىدارىدە باشلىق ئىكەن، يېقىندا كېلىشمەسلىك بولۇپ بويتاق بولۇپ قاپتۇ.

مەنىداش سۆزى: پېشكەللىك، پالاكەت، كۆڭۈلسىزلىك.

كىتابخان ئى. كىتاب ئوقۇغۇچى، ئومۇمەن باسما ماتېرىياللىرىنى ئوقۇغۇچى: دەيدۈلەركى دانالار: — پەندە ئىسلىي تۈز يول يوق، تۇن ۋە كۈن رىيازەت چەك، چارچىماس كىتابخان يوق.

مەنداش سۆزى: ئوقۇرمەن.

كىچىك پېئىل سۇپ. ئۆزىنى تۆۋەن تۇتىدىغان خىسەلەتكە ئىگە، كەمتەر، ماختانمايدىغان، مەغرۇرلانمايدىغان: ئامنىمنىڭ دادسى چوڭ ياشلىق بولسىمۇ، لېكىن ناھايىتى كىچىك پېئىل ئادەم.

مەنداش سۆزى: كەمتەر.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كۆرەڭ، مەغرۇر.

كىر ئى ① نەرسىلەرنىڭ ئۈستىگە، بەدەنگە قونغان، چاپلاشقان، يۇققان چاڭ-توزان قاتارلىق مەينەت، پاسكىنا نەرسىلەر:

چىچىمىزغا دائىم بلش كېپىكى، چاڭ-توزان، ماي قاتارلىق كىرلەر چاپلىشىۋالدۇ. ② كۆچمە. ئاداۋەت، غۇم، يامانلىق: كۆڭۈلدە كىر ساقلاپ نېمە قىلىمىز؟

كىمخاب ئى. ئۆرۈشى يىپەك، ئارقىقى زەر يىپىتىمىن توفۇلغان رەخت: ئەپەندىم كوچىدا مەست بولۇپ ياتقان خان ئەمەلدارنىڭ كىمخاب توتى بىلەن شايبى سەللىسىنى ئېلىپ كېتىپتۇ.

كىيىم-كېچەك ئى. كىيىلىدىغان نەرسىلەر، كىيىم: قېرىنداش، كىيىم-كېچەك، سۇ قاتارلىق جىسىملارمۇ بەلگىلىك بوشلۇقنى ئىگىلەيدۇ.

مەنداش سۆزى: كىيىم، ئەڭىل.

گ

گاھ-گاھ رەۋ. بەزەن-بەزەن، بەزى-بەزى، بەزى-بەزىدە،

ناگان-ناگاندا، ئارىلاپ-ئارىلاپ، تۇرۇپ: ئەمما بالا خۇددى چوڭ

كىشىلەردەك، گاھ-گاھ كىتابتىكى بىر نۇقتىغا قاراپ تىكىلىپ تۇرۇپ قالاتتى. ★

ئۇ گاھ-گاھ كىتابتىكى بەزى سۆزلەرنى تىرنىقى بىلەن يەرگە جىجىپ يېزىپ باقاتتى.

مەنداش سۆزى: بەزەن-بەزەن، بەزى-بەزىدە، ناگان-ناگاندا،

ئارىلاپ-ئارىلاپ.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: دائىم، ھەر دائىم، ھەمىشە.

گەج ئى. بىر خىل ئانئورگانىك بىرىكمە. ئۇ سۈزۈك كرىستال ھالىتىدە بولۇپ، ئاق، ئاچ سېرىق، شاپتۇل چېچىكى رەڭ ياكى كۈل رەڭ كېلىدۇ. كۆپ قىسمى تەبئىي چىقىدۇ. ئادەتتە بىناكارلىق قۇرۇلۇشلىرى، ھەيكەلئىراشلىق، نەققاشلىق ساھەلىرىدە كۆپ ئىشلىتىلىدۇ.

گەندە ئى. پوق، نجاسەت: بېلىق بېقىلىدىغان سۇدا ھەمىشە بېلىق يېمىنىڭ قالدۇقلىرى ۋە بېلىق گەندىسى قاتارلىق پاسكىنا نەرسىلەر بولىدۇ. مەنىداش سۆزى: پوق، نجاسەت.

گەيجاك ئى. 1949-يىلىدىن بۇرۇنقى چاغلاردىكى مەھەللە باشلىقى: ساقچىلار، گەيجاك، بەگلەر ۋە باشقا نۇرغۇن يالاقچى-گۇپپاڭچىلار قاچقۇنلارنى تەرب-تەرەپكە قوغلاپ كېتىشتى.

گويا يۈك. خۇددى، بەئەينى: قاراڭغۇ چۈشۈپ ئەتراپتا گويا ئۆلۈم جىھىتلىقى ھۆكۈم سۈرگەندە، ئۇلار ئۆڭكۈردىن چىقىشتى. مەنىداش سۆزى: خۇددى، بەئەينى.

گۆدەكلەرچە رەۋ. گۆدەكلەرگە ئوخشاش، گۆدەكلەردەك، گۆدەكلەردە بولىدىغان، بالىلارچە: گۆدەكلەرچە ئىش قىلىش. گۆدەكلەرچە ئويلاش.

مەنىداش سۆزى: بالىلارچە. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئاقىللارچە، دانالارچە.

گۆشلۈك سۇپ ① گۆشى بار، گۆش توغرىغان، گۆش ئارىلاشتۇرۇلغان: گۆشلۈك سەي. گۆشلۈك يولۇ. ② گۆش بېرىدىغان، گۆشى جىق، ئەتلىك، سېمىز: گۆشلۈك قوي. گۆشلۈك كالا. گۆشلۈك توخۇ.

مەنىداش سۆزى: ئەتلىك.

گۈدرەت ئى. گۇمان، شەك، شۈبھە: شۇ ھامان كۆڭلۈمگە گۈدرەت چۈشتى.

مەنىداش سۆزى: گۇمان، شەك، شۈبھە.

گۈرەن ئى. قۇلاقنىڭ ئاستى، قوۋۇزنىڭ ئارقا قىسمى: گۈرەن تومۇرى. گۈرەن بېزى.

گۈرچەك ئى. توپا ئۇسۇش، توپا قېزىش، خامان سورۇش قاتارلىقلاردا ئىشلىتىش ئۈچۈن تۆمۈر ياكى ياغاچتىن ياسالغان، ساپلىق سايما: گۈرچەك بىلەن توپا ئۇسماق.

گۈرۈچ ئى. شالنىڭ پوستى تازىلانغاندىن كېيىنكى دېنى.

گۈزەل ① سۈپ. ناھايىتى كېلىشكەن، چىرايلىق، ھۆسنلىك، نەپىس، كۆركەم: گۈزەل قىز. گۈزەل مەنزىرە. گۈزەل شەھەر. ★ ئادەمگە

يارىشىدىغان ئەڭ گۈزەل كىيىم ئەدەپ. ئۇخلاق كىيىمدۇر. ② سۈپ. ئېسىل، ياخشى، پارلاق: گۈزەل ئۇخلاق. قىز ھەم ئاياللارنىڭ ئىسمى.

مەنىداش سۆزى: چىرايلىق، كېلىشكەن، ھۆسنلىك؛ ئېسىل. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: سەت، كۆرۈمسىز.

گۈگۈم سۈپ. كەچ كىرگەن، ئەتراپ قاراڭغۇلاشقان، قاش قارايدىغان: ئۇلار شەھەردىكى چوڭ ئايلىرىنىڭ ئۆيىگە سەھەردە بېرىپ، گۈگۈم ۋاقتىدا ئاندىن قايتىپ كەلدى.

گۈلخان ئى ① ئىسىمىنىش ياكى يورۇتۇش، بەلگە بېرىش قاتارلىق مەقسەتلەردە دالدا ياكى بوش يەردە ئوتۇن، شاخ-شۈمبا، ئوت -چۆپلەردىن يېقىلغان ئوت دۆۋىسى. ② قىز ھەم ئاياللارنىڭ ئىسمى.

گۈل-گىياھ ئى. گۈل ۋە گىياھ ھەم شۇ تۈردىكى ئۆسۈملۈك. لەرنىڭ ئاتىلىشى: بىز گۈل-گىياھ ۋە كىچىك دەرمخەرنى ياخشى پەرۋىش قىلىپ مەكتىپىمىزنىڭ مۇھىتىنى گۈزەللەشتۈرمىلى.

گېرب ئى. دۆلەت، شەھەر، تەبىقە، ئۇرۇق قاتارلىقلارنىڭ بايراق، پۇل، تامغىلىرىغا چۈشۈرۈلىدىغان بەلگىسى: دۆلەت گېربى.

گىياھ ئى. ئوت-چۆپ، ئۇششاق ئۆسۈملۈك: بۇ يەرلەر ئىسىلدە بىر

توپ گىياھمۇ ئۆسمەيدىغان يەر ئىدى، ھازىر بوستانلىققا ئايلىنىپ كېتىپتۇ.

ل

لازىم سۇپ. بېجىرىلىشى زۆرۈر بولغان؛ كېرەك، زۆرۈر: ئوقۇغۇچىلار ئوقۇشتىن ئىبارەت ئۆزىنىڭ بۇرچىنى چوقۇم ياخشى ئادا قىلىشى لازىم. مەنىداش سۆزى: كېرەك، زۆرۈر.

لامپۇچكا ئى. ئېلېكتر توكى بىلەن نۇر تارقىتىدىغان، شارسىمان شېشىدىن ئىبارەت يورۇتۇش ئەسۋابى؛ ئېلېكتر چىراغ: ئېدىسون ئاخىرى مۇۋاپىق لامپۇچكا قىلىنى تېپىپ چىقىپ، ئېلېكتر لامپۇچكىسىنى ئىجاد قىلدى.

مەنىداش سۆزى: ئېلېكتر چىراغ.

لاۋا ئى. دەرەخ شېخى، يوپۇرمىقى، ئەسكى-تۈسكى قەغەزلەر ۋە گەندە-قىغ قاتارلىق چىرىگەن ئەخلەتلەر.

لەت ئى. بىرەر ئىشتا يېڭىلىشتىن كېلىپ چىققان ئويلىنىش تۇيغۇسى؛ مات، ئىزا، ئوسال: لەت بولۇش. لەت قىلىش. ★ دېسە لەت، دېمىسە دەرد(ماقال).

مەنىداش سۆزى: مات، ئىزا، ئوسال.

لەت بولۇش يېڭىلىش، ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈپ قېلىش، ئوسال بولۇش، مات بولۇش: بۇ ئىشتا ئۇ تازا لەت بولدى.

مەنىداش سۆزى: مات بولۇش، ئوسال بولۇش.

لەت قىلىش يېڭىش، ئوسال قىلىش، مات قىلىش: نەسىردىن ئەپەندى قىزىل كۆز بايلارنى، ئالداچى موللىلارنى، جازانخور سودىگەرلەرنى ئەقىل-پاراستى بىلەن لەت قىلىپ، جازاسىنى بېرىپ تۇرىدىكەن.

مەنىداش سۆزى: ئوسال قىلىش، مات قىلىش.

لەرزان سۇپ. كىشىگە ياقىدىغان، كۆڭۈلنى خۇش قىلىدىغان، ئاستا، يېنىك سوققان، يېنىك تەۋرەنگەن، يېنىك ئۇرۇلغان: لەرزان شامال. لەرزان ئاھاڭ. لەرزان ئۇسسۇل. مەنىداش سۆزى: يېنىك، يەڭگىل.

لەيلەش پ ① سۇغا چۆكۈپ كەتمەي، چىلىشىپ سۇ ئۈستىدە تۇرۇش: ياغاچ سۇ ئۈستىدە لەيلەيدۇ. ② ھاۋا بوشلۇقىدا چۈشۈپ كەتمەي ياكى تېز كۆتۈرۈلۈپ كەتمەي ئاستا ھەرىكەت قىلىش: ھاۋادا لەيلەش. ③ كۆچمە. ھېچبىر ئىش قىلماي لاغايلاش، لەلەڭشىش، بىكار يۈرۈش: ئۇ ھەمىشە ئىشلىمەي لەيلەپ يۈرىدۇ. لوڭگە ئى. پاختا يىپىن تىۋىت چىقىرىپ توقۇلغان، يۈز، قول، بەدەننى سۈرتۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تازىلىق بۇيۇمى: ئاخىرىدا چېچىمىزنى ئىلمان سۇ بىلەن پاكىز چايقىۋېتىپ، قۇرۇق لوڭگە بىلەن سۈرتۈۋېتىمىز.

لېپاپ ئى. كوئۇپىرت، ئىچىگە خەت سالىدىغان قەغەز خالتا: لېپاپ سېتىۋېلىش.

مەنىداش سۆزى: كوئۇپىرت.

لىككىدە رەۋ. كۈچمەيلا، ئاسانلا، يېنىكلىك بىلەن، بىردىنلا: يىگىت يەردىكى پاختا قاچىلانغان تاغارنى لىككىدە كۆتۈردى.

م

مادار ئى. كۈچ، كۈچ-قۇۋۋەت، ماغدۇر، ماجال، ئىقتىدار: ئۈچمىنىڭ مېۋىسى ھەر خىل كېسەللەرگە شىپا، بىلەككە مادار بولىدۇ.

مەنىداش سۆزى: كۈچ، كۈچ-قۇۋۋەت، ماغدۇر، ماجال.

ماراش پ. باشقىلارنىڭ ھەرىكىتىگە ياكى باشقا بىرەر نەرسىگە يوشۇرۇنچە نەزەر سېلىش، كۆزىتىش: پىخسىق باي قاسساپ بازىرىغا

بېرىپ ھەممە دۇكانلارغا قارايتۇ، نەدە ئەرزان كالا باركىن دەپ ماراتۇتۇ.
مەنىداش سۆزى: مارىلاش.

ماركا ئى ① پوچتا ئورۇنلىرى سېتىپ تارقىتىدىغان، ئۈستىگە ئۈلگىلىك رەسىم چۈشۈرۈلگەن، باھاسى يېزىلغان، تۆت بۇرجەكلىك قەغەز: پوچتا ماركىسى. ماركا چاپلاش. ② بىر خىل تاۋارنىڭ تېشى ياكى قېپىغا بېسىلغان رەسىم، نەقىش شەكلىنى ئالغان يېزىق قاتارلىق بەلگىلەر: «قار لەيلىسى» — تېلېۋىزورنىڭ بىر خىل ماركىسىدۇر.

مارىلاش پ. ماراش، يوشۇرۇنچە كۆزىتىش، يوشۇرۇنچە قاراش: ئۇ يەنە تۇرۇپ-تۇرۇپ باشقىلار ماڭا دىققەت قىلىۋاتامدىكىن، دەپ بارماقلىرىنىڭ ئارىسىدىن مارىلاپ قاراپ قويايتتى.
مەنىداش سۆزى: ماراش.

ماشىنىچى ئى. كىيىم تىكىش ماشىنىسىدا كىيىم-كېچەك تىكىدىغان ئۇستا؛ سەپپۇڭ.

ماغزاپ ئى. كىرى يۇيغاندا سوپۇندىن چىقىدىغان كۆپۈك: بېشىمىزنى تۆۋەن سېلىپ چېچىمىزنى چايقىغاندا، ماغزاپ سۇيىنىڭ بويىمىزغا كىرىپ كېتىشىدىن ساقلىنىغاندا كىيىمنىڭ ياقىسى ھۆل بولۇپ كېتىدۇ.

ماڭا-ماڭا رەۋ. مېڭىپ-مېڭىپ، يۈرە-يۈرە، ماڭغانسېرى، توختىماي مېڭىپ، ئۈزۈلدۈرمەي مېڭىپ: كامال ماڭا-ماڭا بىر باغۇبوستانلىق ئىمارەتكە يېتىپ، دەرۋازىدىن كىرسە، ئاپئاق ساقاللىق بىر بوۋاي كىتاب كۆرۈپ ئولتۇرغىدەك.

مەنىداش سۆزى: مېڭىپ-مېڭىپ، يۈرە-يۈرە، ماڭغانسېرى.
مالاي ئى. بايلارنىڭ ياكى باشقا بىراۋنىڭ مەخسۇس خىزمىتىدە بولغۇچى كىشى؛ خىزمەتكار، چاكار: ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى مەخسۇت بەگنىڭ مالايلىرى ئىدى.

مەنىداش سۆزى: خىزمەتكار، چاكار.
قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خوجايىن.

مامۇق ئى. ئۆردەك، غاز قاتارلىق قۇشلارنىڭ يۇمشاق تۈكى.
مانا ① ئال. ماۋۇ يەردە: — شاھىدە قىزىم نەدىسەن؟ — مانا، مەن بار،
 ھامما ئاچا. ② ئال. سۆزلىگۈچىنىڭ قولىدىكى، يېنىدىكى نەرسىنى
 ياكى بولۇۋاتقان، بولغان ۋەقە-ھادىسىلەرنى كۆرسىتىشكە
 قوللىنىلىدۇ: كىچىك بالىنى سوغۇقتا يېتىلەپ ئاۋارە بولمىسلا، ئەمدى ئۆزىمۇ
 كېلىپ قالار، شەھەر دېگەن مانغۇ. ③ يۈك. يۈكلىمە ۋەزىپىسىدە كېلىپ،
 جۈملىدە ئوقۇلىدىغان مەقسەتكە ئاڭلىغۇچىنىڭ دىققىتىنى
 چەلىپ قىلىش رولىنى ئوينايدۇ: مانا، ھەممە ئوقۇغۇچىلار كېلىپ بولدى.
 ★ مانا، ئىش چاتاق بولدى. ★ مانا بۈگۈن تۇنجى قېتىملىق گۇرۇپپا يىغىنى بولۇپ
 ئۆتتى.

ماھر ① سۈپ. يۇقىرى ماھارەتكە ئىگە، ماھارەتلىك، ئۇستاز:
 مەن ساڭا ئوخشاش ئات مىنىشكە ماھر ئادەمنى ئەزەلدىن كۆرۈپ باقمىپتەن.
 ② ئى. يۇقىرى ماھارەتكە ئىگە ئادەم، ماھارەتلىك كىشى: بۇ
 كىشى شىنجاڭ تەنتەربىيە كوماندېسىنىڭ ئوقيا ئېتىش ماھىرى ئابدراخمان بولىدۇ.
 ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ماي ئى ① ھايۋان ۋە ئادەملەرنىڭ تېرە ئاستىدىكى توقۇلمىلىرى
 ھەمدە ئۆسۈملۈكلەر تېنىدە بولىدىغان ئورگانىك ماددا. ②
 شۇخىل ماتېرىياللار ئاساسىدا ئىشلەنگەن ھەمدە سىلىقلاش ياكى
 پەرداز بۇيۇمى سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدىغان تۈرلۈك مەھسۇلاتلار:
 يۈز مېيى. ③ نېفىت ياكى ئۇنىڭدىن چەككىلەپ ئېلىنىدىغان
 تۈرلۈك يېقىلغۇلار: ماي قاچىلاش. ماشىنىنىڭ مېيى تۈگىمەك.
 مەنىداش سۆزى: ياغ.

مايلاش پ. ماي سۈرۈش، ماي سۈركەش؛ ماي بېرىش: چوتكا
 بىلەن خۇرۇم ئاياغنى مايلىغىلى بولىدۇ.

مايلىق I ئى. تاماقتىن كېيىن قولىنى سۈرتىدىغان بۆز، لۆڭگە:
 بالىلار پولۇدىن كېيىن ھەممىسى مايلىق بىلەن قولىنى سۈرتۈشتى.

مايلىق II سۈپ ① مېيى بار، ماي ئېلىش مۇمكىن بولغان: مايلىق

زىرائەت، مايلىق دان. ② مېيى كۆپ، ماي ئارىلاشتۇرۇلغان. ③ ماي سۈرتۈلگەن، مايلانغان: مايلىق قەغەز.

مەپتۇن سۈپ. بىراۋغا ياكى بىرەر نەرسىگە چىن يۈرىكىدىن بېرىلگەن، ئىشقى چۈشۈپ ئەس-ھوشىنى يوقاتقان، شەيدا: مەپتۇن بولماق. مەپتۇن قىلماق. مەنداش سۆزى: شەيدا.

مەپتۇن بولۇش بىراۋغا ياكى بىرەر نەرسىگە ئىشقى چۈشۈپ ئەس-ھوشىنى يوقىتىش، چىن يۈرەكتىن بېرىلىش، شەيدا بولۇش: كىشىلەر مەپتۇن بولىدىغان يېقىملىق نەرسىلەر ھامان ئاددىي كېلىدۇ، ئاددىي نەرسىلەردىن ئۇلۇغ خىسلەت تېپىلىدۇ. ★ قازى بولسا، قىزنىڭ ھۆسىنى-جامالىغا مەپتۇن بولۇپ، ئۆزىنى يوقىتىپ قويۇپتۇ.

مەنداش سۆزى: شەيدا بولۇش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يىرگىنىش، ئۆچ كۆرۈش، بىزار بولۇش.

مەدىكار ئى. باشقىلارغا ياللىنىپ كۈنلۈك ئىشلىگۈچى كىشى، كۈنلۈكچى، ئىشلەمچى: مەدىكار بولۇپ ئىشلەش. ★ ئارىدىن خېلى كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، بىركۈنى باي مەدىكارلىرىنى ھەيدەپ كېلىپ ھېلىقى كۆمۈش تەڭگىلەرنى كۆمگەن يەرنى كولىتىپتۇ.

مەنداش سۆزى: كۈنلۈكچى.

مەدىكارلارچە رەۋ. مەدىكارلارغا خاس، مەدىكارلارغا ئوخشاش، مەدىكارلارنىڭ ئورنىدا، مەدىكارلاردەك: مەدىكارلارچە ئىشلەش.

مەدىكارلىق ئى. باشقىلارغا ياللىنىپ قىلىدىغان ئىش، مەدىكارچىلىق: مەدىكارلىق قىلىش.

مەنداش سۆزى: مەدىكارچىلىق.

مەردانە ① رەۋ. مەردلەرچە، مەردلىك بىلەن، مەردلەرگە خاس، مەردلەرگە ئوخشاش: مەردانە ئىلگىرىلەش. ★ ئۇلار قوللىرىنى ئېگىز

كۆتۈرۈپ، مەردانە مېڭىپ ساراينىڭ ئوتتۇرسىغا كېلىشى. ② سۈپ. مەردلەرگە، باتۇرلارغا خاس، باتۇرلاردەك: ئۇلارنىڭ بەزىلىرى كىچىك بىلەن ئۇرۇپتۇ، يەنە بەزىلىرى بولسا كالتەك بىلەن ئۇرۇپتۇ، ئەمما ساخاۋەت دادىپەرياد كۆتۈرمەي، مەردانە قىياپەتتە تىك تۇرۇپتۇ. ③ سۈپ. قەتئىيلىك بىلەن ئېيتىلغان؛ قەتئىي؛ ياڭراق؛ قەتئىي؛ كۈچلۈك: قىزنىڭ بۇ مەردانە سۆزلىرى سوراچىنىڭ ئوغىسىنى قايناتتى. ★ سۇلتان مىرغەزەپنىڭ مەردانە ئاۋازى گۈركىمپ تۇرغان بورانىنىڭ ئاۋازىغا قوشۇلۇپ كەتتى. ④ رەۋ. قورقماستىن، يۈرەكلىك ھالدا: ئايلىنىدۇ چىراغنى، كىچىككەنە پەرۋانە. ئۇرار پۈتۈن تېنىنى، ئۇ چىراغقا مەردانە.

مەنداش سۆزى: يۈرەكلىك، قورقماستىن، باتۇرلارچە، باتۇرلۇق بىلەن.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يۈرەكسىز، قورقۇنچاق، توخۇ يۈرەك.

مەرۋايىت ئى. بەزى يۇمشاق تەنلىك ھايۋانلارنىڭ قاپچۇقى ئىچىدە پەيدا بولىدىغان يۇمىلاق دانچىلەر. ئۇ سۈت رەڭ ياكى سارغۇچ كېلىدۇ، پارقىرايدۇ. ئادەتتە ئۇ بۇخىل ھايۋانلار تېنىدە كېسەللىك ئۆزگىرىشى يۈز بېرىش ياكى قۇم ۋە مىكرو ئورگانىزملارنىڭ قاپچۇقى ئىچىگە كىرىۋېلىش بىلەن شەكىللىنىدۇ. كۆپىنچە زىننەت بۇيۇمى قىلىنىدۇ.

مەرىكە ئى. توي، تاماشا خاتىرىلەش ۋە ئۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلار مۇناسىۋىتى بىلەن بولىدىغان يىغىلىش، مۇراسىم: توي مەرىكىسى. **مەسلىھەت ئى.** بىرەر ئىشنى قانداق قىلىش، نېمە قىلىش كېرەكلىكى ھەققىدە بىلدۈرۈلگەن پىكىر، كۆرسەتمە، تەۋسىيە، تەكلىپ: ھورۇنغا ئىش بۇيرۇساڭ ساڭا مەسلىھەت بېرىدۇ. ★ بىزنىڭ ئائىلىدە ھەرقانداق ئىشنى مەسلىھەت بىلەن قىلىمىز.

مەشئەل ئى ① ئۇچىغا كۆيدىغان بىرنەرسە ئورالغان، يورۇتۇش ياكى ئوت يېقىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تاياق: مەشئەل ياندۇرۇش.

② كۆچمە. يول ۋە نىشاننى كۆرسىتىپ بېرىدىغان نەمۇنە؛ مايك: ئىلىم-پەن ھەممىدىن ئەۋزەل، ئۇ ئۆچمەس مەشئەل. مەنىداش سۆزى: مايك.

مەشھۇر سۆز. مەلۇم ساھەدە شۆھرەت قازانغان، داڭقى چىققان، تونۇلغان، ئاتاقلىق، داڭلىق: مەشھۇر ئالىم. مەشھۇر يازغۇچى. مەشھۇر ئەرباب. مەشھۇر ئەسەر.

مەنىداش سۆزى: ئاتاقلىق، داڭلىق. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئادەتتىكى، ئادەتتىكىدەك. مەشئۇت ئى. پىلە غوزىكىدىن چىقىرىدىغان يىپ. مەنىداش سۆزى: يىپەك.

مەقسەت ئى. ئېرىشىش ئۈچۈن كۆزدە تۇتۇلغان نەرسە، مۇراد، مۇددەئى: چۆچۈرە يېمەكتىن مەقسەت كۆش يېمەك (ماقال). ★ مېنىڭ بۇ ماقالىنى يېزىشىدىن مەقسەت كۆپچىلىكنىڭ بۇ مەسىلىگە بولغان دىققىتىنى قوزغاش. مەنىداش سۆزى: مۇراد، مۇددەئى.

مەڭز (مەڭزى) ئى. يۈزنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى كۆز بىلەن ياڭاقنىڭ ئارىلىقىدىكى قىسمى: ئۇنىڭ يۈزلىرى ئالمىدەك قىيىزىل بولۇپ، نۇرلۇق يوغان كۆزلىرى چاقناپ تۇراتتى. ئۇ كۈلسە مەڭزىدە بىر جۈپ زىناق پەيدا بولاتتى.

مەمنۇن سۆز. رازى، قانائەتلەنگەن، خۇرسەن، مەننەتدار: مەمنۇن بولۇش، مەمنۇن قىلىش. ★ بۇ خادىم ئۆز ئىشلىرىدىن مەمنۇن ئىدى. مەمنۇن بولۇش بىرەر ئىش-ھەرىكەتنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىدىن خۇشاللىق ھېس قىلىش، خۇرسەن بولۇش، مەننەتدار بولۇش، قانائەتلىنىش، رازىمەنلىك ھېس قىلىش: ئۇ ئوغلنىڭ نەتىجىسىدىن مەمنۇن بولۇپ ئۇنىڭ پىشانىسىگە سۆيۈپ قويدى.

مەمنۇنلۇق ئى. مەمنۇن بولغان ھالەت، مەمنۇن بولۇش؛ خۇرسەنلىك، رازىلىق، مەننەتدارلىق، قانائەتلىنەرلىك: ئوقۇغۇچىلار بۇ بىر سائەتلىك دەرسىن ئىنتايىن مەمنۇنلۇق ھېس قىلدى. ★ ئۇ

مەمنۇنلۇق بىلەن بېشىنى لىگىشتىپ سۆزىنى داۋام قىلدى.
مەنىدەش سۆزى: خۇرسەنلىك، رازىلىق، مېنىتەدارلىق،
قانائەتلىنەرلىك.

مەمۇر I ئى. باشقۇرۇش ۋە ئىجرا قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە بولغان
مەنەسپدار، باشلىق: دۆلەت مەمۇرلىرى. ھۆكۈمەت مەمۇرلىرى.
مەنىدەش سۆزى: باشلىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: پۇقرا، ئاۋام، ئاۋام خەلق.
مەمۇر II سۇپ. مول، ئاۋات، پاراۋان، باياشات، تۆكۈن؛
تولغان: يۇرتىمىز مەمۇر. زامانىمىز مەمۇر.

مەنىدەش سۆزى: مول، ئاۋات، پاراۋان، باياشات.
قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: نامرات، كەمبەغەل.
مەمۇرچىلىق ئى. بىرەر نەرسە مول، كۆپ، تۆكمە بولغان

ھالەت؛ مولچىلىق، توقچىلىق، باياشاتلىق: كۈز ئايلىرى ئاشلىق،
مېۋىلەر پىشقان، تەبىئەت رەڭمۇرەڭ چىرايلىق تونغا ئورالغان، ھەممە يەر مەمۇرچىلىق
بولدىغان سۆيۈملۈك بىر پەسىلدۇر.

مەنىدەش سۆزى: مولچىلىق، توقچىلىق، باياشاتلىق.
قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: سېرىقتاللىق، ئۈزۈكچىلىك،
نامراتلىق، كەمبەغەللىك.

مەن ئال. كىشىلىك ئالماش بىرىنچى شەخسنىڭ بىرلىكى بولۇپ،
سۆزلىگۈچىنى بىلدۈرىدۇ: سەن ئۇل، مەن تىرىلەي(مقال). ★ مەن ئۇنى
قولنى يۇيۇشقا بۇيرۇدۇم.

مەنىدەش سۆزى: پېقىر.

مەنزىرە ئى ① مەلۇم بىر جاينىڭ كۆزگە تاشلىنىپ تۇرغان ياكى
تەسەۋۋۇر قىلىنغان تاغ-دەريا، گۈل-گىياھ، دەل-دەرەخ،
ئۆي-ئىمارەتلەر ۋە بەزى تەبىئەت ھادىسىلىرىدىن تەشكىل تاپقان
كۆرۈنۈشى: تەبىئەت مەنزىرىسى. ★ ئۇ گۈزەل مەنزىرە كىشىنى تولمۇ مەپتۇن
قىلىدۇ. ② ئەھۋال، ۋەقە كۆرۈنۈشى: مېنىڭ كۆز ئالدىمىدىن ئۇ ئۆزىنى

ئۆلتۈرۈۋالغان پاجىئەلىك مەنزىرە ئۆنۈۋاتاتتى.

مەنىلىك سۆپ ① مەنىسى بار، مەنىگە ئىگە؛ مەنە بىلدۈرىدىغان؛ بىر مەنىلىك سۆز. كۆپ مەنىلىك سۆز. ② باشقا بىرەر مەنە، مەقسەت-مۇددىئە يوشۇرۇنغان، مەقسەتلىك؛ بەختىيار بىلەن گۈلنار بىر-بىرىگە مەنىلىك قاراپ قويۇشتى. ★ — ئۇنداق بولسا، شامەخسۇت ۋاگنىڭ ئۆمرىگە دۇئا قىلىپ تۇرساق بولغۇدەك، — دېدى سەپەر قۇل مەنىلىك كۈلۈپ.

مەھلىيا سۆپ. ئادەم ياكى بىرەر نەرسىگە پۈتۈن ۋۇجۇد بىلەن بېرىلگەن، ئەس-ھوشىنى يوقاتقان، چىن دىلىدىن سۆيگەن؛ مەھلىيا بولۇش. مەھلىيا قىلىش. ★ يىگىت بۇ قىزنىڭ ھۆسن-جامالغا مەھلىيا ئىكەن.

مەنىداش سۆزى: شەيدا، ئاشىق.

مەيلى ① يۈك. جۈملىنىڭ بېشىدا كېلىپ، رازى بولۇش؛ ئىختىيارغا قويۇش، پەرۋا قىلمايلىق؛ تەۋەككۈل قىلىش قاتارلىق مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: — مەيلى خاپا بولساڭ بولمۇر، — دېدى ماڭا ئۇ. ② يۈك. پەرەز بېقىندى جۈملىلەردىن كېيىن كېلىپ، ئۇنى توسقۇنسىز قارشىلىق بېقىندى جۈملىگە ئايلاندۇرىدۇ: ئۇ كەلمىسە مەيلى، يىغىنى ئېچىۋېرىلى. ③ باغل. بۇيرۇق، ئەلەپ تۈرىدىكى جۈملىلەرنىڭ ئالدىدا كېلىپ، ئۇنى يەنە بىرخىل توسقۇنسىز قارشىلىق بېقىندى جۈملىگە ئايلاندۇرىدۇ: ۋەكىللەر مەيلى نەگە بارسۇن، قىزغىن قارشى ئېلىندى.

مەيلىچە رەۋ. ئىختىيارچە، خاھىشچە، خىيالچە: قورساقنىڭ مەيلىچە بولسا، ئابرويىڭنى قوشۇپ يەر(ماقال).

مەنىداش سۆزى: ئىختىيارچە، خىيالچە.

مەينەت سۆپ. كىر، پاكىز ئەمەس، پاسكىنا: مەينەت كىيىم. مەينەت قول. مەينەت ئادەم.

مەنىداش سۆزى: كىر، پاسكىنا.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: پاكىز، پاك.

مەينەتچىلىك ئى. مەينەت ھالەت، پاسكىنچىلىق: — بۇ ھويلىنىڭ ئىچى نېمىدېگەن مەينەتچىلىك، — دېدى يوغان ئادەم كاپۇكلىرىنى ھىمىرىپ.

مەنداش سۆزى: پاسكىنچىلىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: پاكىزچىلىق.

مەينەتلىشىش پ. مەينەت، پاسكىنا ھالغا كېلىش: ئۇنىڭ ئۇزۇن ئورۇق پۇتلىرى مەينەتلىشىپ كەتكەن بولۇپ، داق يەردە خۇددى ئۆگزىدىن يىقىلىپ چۈشۈپ ھوشىدىن كەتكەندەك ياناتتى.

مەيۈس سۇپ. روھى چۈشكەن، چۈشكۈن، روھسىز، ئۈمىدسىز، غەمكىن، پەرىشان: مەيۈس ئادەم.

مەنداش سۆزى: چۈشكۈن، روھسىز، ئۈمىدسىز، غەمكىن، پەرىشان، خاپا.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خۇشال، خۇش خوي، شاد، خۇرسەن.

مول سۇپ ① ناھايىتى كۆپ، جىق، نۇرغۇن، تولا: شىنجاڭنىڭ زېمىنى كەڭ، بايلىقى مول. ★ ئۇ بىر مول تەجرىبىگە ئىگە ھەربىي قوماندان ئىدى. ② يېتەرلىك دەرىجىدە كۆپ (داستىخان ھەققىدە): — ناھايىتى مول داستىخان بويۇنۇ، — دېدى ھوشۇر ئاخۇن نان ئۈستۈۋېتىپ.

مەنداش سۆزى: كۆپ، جىق، نۇرغۇن، تولا، باياشات.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئاز.

موما ئى. ئانىسىنىڭ ياكى دادىسىنىڭ ئاپىسى.

موماي ئى. قېرى ئايال، ياشانغان خوتۇن، ياشانغان مەزلۇم، كەمپىر: قىز موماي بىلەن خوشلىشىپ مېڭىپتۇ.

مەنداش سۆزى: كەمپىر.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: بوۋاي.

مۇبادا باغل. ئەگەر، ئەگەردە، ناۋادا، ئەگەرچەندە: مۇبادا كەڭ كۆلەملىك ئۇرۇش بولۇپ، جەڭ قىلىشقا توغرا كېلىپ قالسا، بۇنى قويۇپ تۇرۇشقا

مەجبۇر بولىمىز.

مەنىداش سۆزى: ئەگەردە، ناۋادا، ئەگەر.

مۇقاۋا ئى. كىتاب-ژۇرنال، دەپتەر ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ قەغەز، سۇلياۋ قاتارلىق نەرسىلەردىن قىلىنغان سىرتقى قىسمى؛ تاشلىق: قاتتىق مۇقاۋا. يۇمشاق مۇقاۋا. كىتابنىڭ مۇقاۋىسى. مەنىداش سۆزى: تاشلىق.

مۇقاۋىسىز سۇپ. مۇقاۋىسى يوق، مۇقاۋىغا ئېلىنمىغان، تاشلانمىغان، تاشلاقسىز: مۇقاۋىسىز كىتاب بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. مەنىداش سۆزى: تاشلانمىغان، تاشلاقسىز.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: مۇقاۋىلىق، تاشلاقلىق.

مۇقاۋىلىق سۇپ. مۇقاۋىسى بار، مۇقاۋىلانغان، تاشلانغان، تاشلاقلىق: ئۇ ھازىر كۆزەينىكىنى تاقاپ، تىزغا قويۇۋالغان قارا خۇرۇم مۇقاۋىلىق چوڭ بىر كىتابنى ئوقۇپ ئولتۇراتتى.

مەنىداش سۆزى: مۇقاۋىلانغان، تاشلانغان، تاشلاقلىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: مۇقاۋىسىز، تاشلاقسىز.

مۇقەددەم رەۋ. بۇرۇن، ئىلگىرى، ئالدىن، ئاۋۋال: ئازاد ئىككى يىل مۇقەددەم مۇشۇ مەكتەپنىڭ مۇدىرى بولغانىدى.

مەنىداش سۆزى: بۇرۇن، ئىلگىرى.

مۇقەددىمە ئى ① ئىلمىي، ئەدەبىي، مۇزىكا، تىياتىر

ئەسەرلىرى ۋە گەپ-سۆز، نۇتۇق قاتارلىقلارنىڭ كىرىش

قىسمى، باشلىنىشى: كىتابنىڭ مۇقەددىمىسى. مۇزىكىنىڭ مۇقەددىمىسى. ②

بىرەر ئىشنىڭ بېشى، دەسلەپكى باسقۇچى: ئەتىدىكى توپنىڭ مۇقەددىمىسى ھېسابىدىكى بۇ ئۇسسۇل سورۇنى كەچ كىرگەنچە قىزىشقا باشلىدى.

مەنىداش سۆزى: كىرىش، كىرىش قىسمى، باشلىنىش، سۆز بېشى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئاخىرقى سۆز، خاتىجە.

مۇكاپات ئى. ئېرىشكەن نەتىجە، ياراتقان بىرەر تۆھپە، كۆرسەتكەن خىزمەتلەر ئۈچۈن بېرىلىدىغان ماددىي نەرسە؛ ئىنئام: مۇكاپات ئالماق. مۇكاپات بەرمەك.

مەنىداش سۆزى: ئىنئام.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تەنقىد، جازا.

مۇكەممەل سۆز. ھەر جەھەتتىن تولۇق، كەم-كۈتسىز، تەلتۆكۈس؛ تاكامۇللاشقان، كامالەتكە يەتكەن: مۇكەممەل قۇرۇلما. مۇكەممەل ئەسەر. ★ ئاتام رەھىتى ئەرمب-پارس تىللىرىنى مۇكەممەل بىلگەندىن باشقا، يەنە خەنزۇ، ئىنگلىز تىللىرىنىمۇ ياخشى بىلەتتى.

مەنىداش سۆزى: تولۇق، كەم-كۈتسىز، تەلتۆكۈس؛ تاكامۇل، تاكامۇللاشقان.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كەم، كەمتۈك، يېتۈكسىز.

مۇلايىم سۆز. گەپ يەيدىغان، ياۋاش، كۆڭلى يۇمشاق؛ رايىش: مۇلايىم ئادەم. مۇلايىم بالا. ★ تۆمۈر خەلپە خوتۇننىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قارىدى، ئۇنىڭ مۇلايىم قوي كۆزلىرىدە ياش ئەگىپ تۇراتتى.

مەنىداش سۆزى: ياۋاش، رايىش، گەپ يەيدىغان، قۇلغى يۇمشاق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قوپال، ھاكاۋۇر.

مۇنبەت سۆز. ئۈنۈملۈك، ھوسۇللۇق، ھوسۇل كۆپ چىقىدىغان: مۇنبەت ئېتىز. مۇنبەت زېمىن. مۇنبەت تۇپراق.

مەنىداش سۆزى: ئۈنۈملۈك، ھوسۇللۇق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئۈنۈمسىز، يېتىر، تېتىر.

مۇنچاق ئى. مارجان، مارجاننىڭ ھەربىر دانچىسى.

مەنىداش سۆزى: مارجان.

مۇھەببەت ئى ① بىرەر كىشىگە، بىرەر نەرسە ياكى ئىشقا بېرىلىش، مايىللىق تۇيغۇسى ياكى بىرەر نەرسە ياكى كىشىگە بولغان قىزغىن ھېسسىيات، سۆيگۈ: مۇھەببەت باغلاش. مۇھەببەت

ئىزاھ قىلىش. ۋەتەنگە مۇھەببەت. ② ئەر ۋە ئاياللارنىڭ ئىسمى. مەنداش سۆزى: سۆيگۈ، ئىشقى، مېھىر. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: نەپرەت، غەزەپ-نەپرەت. ئۆچلۈك.

مۇرە ئى ① ئادەم بىلىكىنىڭ يۇقىرىسىدىكى بويۇنغا تۇتاشقان ئىككى تەكشى جاي، دولان. ② ھايۋانلارنىڭ ئالدى پۈتىنىڭ يۇقىرى قىسمىدىكى گۈرچەك سۆڭەك بار قىسمى. ③ كىيىمنىڭ ياقىغا تۇتاش ئىككى ياندىكى قىسمى: بۇ كۆڭلەكنىڭ مۇرىسى سەل كەڭ بولۇپ قېلىپتۇ.

مېتال ئى. پارقىراق، سوزۇلۇشچان، توك ۋە ئىسسىقلىقنى ياخشى ئۆتكۈزۈش خۇسۇسىيەتلىرىگە ئىگە ماددىلار. مەسىلەن، ئالتۇن، كۈمۈش، مىس ۋە تۆمۈر قاتارلىقلارغا ئوخشاش. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: مېتاللوئىد.

مېتالچىلىق ئى. ئېغىر سانائەتنىڭ رۇددىدىن مېتال ئالدىدىغان ۋە ئۇنى پىششىقلاپ ئىشلەيدىغان بىر تارمىقى، مېتاللۇرگىيە: مېتالچىلىق سەيمانلىرى.

مەنداش سۆزى: مېتاللۇرگىيە.

مېھنەت ئى ① ئومۇمەن بەلگىلىك ئەقىل ياكى جىسمانىي كۈچ سەرپ قىلىنىپ ئېلىپ بېرىلىدىغان ئىش-ھەرىكەت، پائالىيەت، ئەمگەك: ئادەمنىڭ سۆلىتىگە قارىما، مېھنىتىگە قارا(ماقال). ② بىرەر مەقسەت، ئىش ئۈچۈن كۆرسىتىلگەن غەيرەت-ئىشچانەت، جاسارەت، تىرىشچانلىق، ئەجىر: مېھنەت قىلىش.

مەنداش سۆزى: ئەمگەك؛ تىرىشچانلىق، ئەجىر.

مېھىر (مېھرى) ئى. كىشىنىڭ ئەتراپتىكى شەيئەلەرگە بولغان مۇھەببىتى، كۈچلۈك ياخشى كۆرۈش تۇيغۇسى؛ كۆيۈم، كۆيۈنۈش، كۆيۈمچانلىق: ئانا مېھرى. مېھرىنى ئۈزلەلمەسلىك. مېھرى چۈشۈش. مېھرىدىن كېچىش.

مەنداش سۆزى: كۆيۈم، كۆيۈمچانلىق، مۇھەببەت.

مېيىپ ① سۈپ. جىسمانىي جەھەتتە ناكار بولۇپ قالغان، مەلۇم بىر ئورگانىزمى كەم، مەجرۇھ: ئايۇپ شۇجى مېيىپ پۈتتى ئاۋايلاپ يىغىپ ئۆرە بولۇپ ئۆلتۈردى. ② ئى. جىسمانىي جەھەتتە ناكار بولۇپ قالغان ئادەم، مەلۇم بىر ئورگانىزمى كەم، مەجرۇھ كىشى: ھەممە مېيىپلارنى ساناتورىيگە ئېلىپ بېرىپ 3 ئاي داۋالدى.

مەنداش سۆزى: مەجرۇھ، ناكار؛ مەجرۇھ كىشى. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ساق، يېتىلگەن.

مىس ئى. مېتال ئېلېمېنت. رەڭگى قىزغۇچ قوڭۇر بولىدۇ. كۈچلۈك سوزۇلۇشچانلىققا، توك ۋە ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈشچانلىققا ئىگە كىلىدۇ. ماشىنىسازلىق سانائىتى ۋە دۆلەت مۇداپىئە سانائىتى قاتارلىقلارنىڭ ماتېرىيالى قىلىنىدۇ.

مىقدار ئى. ئۆلچەش، ساناش مۇمكىن بولغان نەرسىلەرنىڭ ئاز-كۆپلۈكى، سانى، چامىسى: تەركىبىدىكى قۇم بىلەن سېغىز توپىنىڭ مىقدارى ئاساسەن ئوخشاش بولغان تۇپراق قۇمىنى تۇپراق دېيىلىدۇ.

مىڭ تەسلىكتە رەۋ. جىق قىيىنلىق، ناھايىتى قىيىنلىق، كۆپ جاپا تارتىپ، ئاران دېگەندە؛ ناھايىتى تەستە: ئۇ يىقىلىپ-سۈرۈلۈپ مىڭ تەسلىكتە ئۆيىگە كەپتۇ.

مەنداش سۆزى: ئاران دېگەندە، ئۆلەي-ئۆچەي دەپ. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئاسانلا، ئوڭايلا.

مىڭ سۇلالىسى جۇڭگودا مىلادىيە 1368-يىلىدىن 1644-يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن فېئودال خاندانلىق.

ن

ئاتونۇش سۈپ. تونۇش ئەمەس، تونۇشمايدىغان، يات: ئاتونۇش

كشى. ★ ئۇ ئۆزىگە ناتونۇش بۇ ئادەمگە سوغۇق مۇئامىلە قىلدى.
مەنداش سۆزى: تونۇشمايدىغان، يات.
قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تونۇش.

ناچار سۇپ. ياخشى ئەمەس، ئەسكى؛ ئۆلچەمگە يەتمىگەن، نورمال چەكتىن تۆۋەن، لايىقەتسىز: ناچار ئوقۇغۇچى. ★ ناچار كىتاب خۇددى ناچار ئادەمگە ئوخشاش ساڭا زىيان كەلتۈرىدۇ. ★ دەرستە ناچار بالىلارغا كۆپرەك ياردەم بېرىش كېرەك.
مەنداش سۆزى: لايىقەتسىز.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ياخشى، ئوبدان.

ناۋادا باغل. شەرت بېقىندى جۈملىنىڭ بېشىدا كېلىپ، شەرت جۈملىدە ئىپادىلەنگەن مەنىنى تەكىتلەش، كۈچەيتىش رولىنى ئوينايدۇ، مەنە جەھەتتىن «مۇبادا، ئەگەردە، ئەگەرچەندە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ.

مەنداش سۆزى: مۇبادا، ئەگەر، ئەگەردە، ئەگەرچەندە.

ئائىلاج سۇپ. ئىلاجسىز، ئامالسىز، ئىلاجى يوق، ئامالسىزلىقتىن: ئۇ ئائىلاج ئارقىغا ياندى. ★ سادىق ئائىلاج پەلەمپەيگە قەدەم قويدى.

مەنداش سۆزى: ئامالسىز، ئىلاجسىز.

نە I ئال ① نېمە، نەچارە: ② قەيەر: — ئاغرىپ قالغىنىڭىغۇ بىلدىم، — دېدى دوختور كۈلۈپ قويۇپ، — نەرنىڭ ئاغرىيدۇ دېۋاتىمەن.

نە II باغل. جۈملىدىكى تەڭداش بۆلەكلەرنى ياكى قوشما جۈملىلەرنى (ئاساسەن شېئىردا مىسرانىڭ بېشىدا كېلىپ شۇ مىسرا بىلەن باشتىكى مىسرانى) باغلاپ، ئىنكار مەنىنى بىلدۈرىدۇ: شىرمەتكە نە راۋاب، نە نەي چالدىغان پۇرسەت شۇنىڭ بىلەن تۈگىدى.

نەپ ئى. بىرەر ئىش ياكى نەرسىدىن ئالىدىغان نەتىجە، پايدا: ۋالاقىتەگكۈر گىپ بەرمىس، سۇنۇق كەپكۈر نەپ بەرمىس (ماقال). ★ قىز چوڭ

بولسا گەپ تولا، ئوغۇل چوڭ بولسا نەپ تولا (ماقال).
 مەنداش سۆزى: پايدا، پايدا-مەنپەئەت، مەنپەئەت.
 قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: زىيان، زەرەر.
 نەپرەت ئى. قاتتىق غەزەپ ۋە يىرگىنىش تۇيغۇسى: دوستقا نەپرەت،
 دۈشمەنگە نەپرەت (ماقال). ★ — ئۇ ئۆزىگە ئۆزى يولۋاس، بىزگە بولسا قەغز
 يولۋاس، — دېدى سادىر ئاكا نەپرەت بىلەن.
 مەنداش سۆزى: غەزەپ، قايغۇ، ئۆچمەنلىك، ئۆچلۈك.
 قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خۇشاللىق، شادلىق.

نەپەس ئى. ① كىشىلەردىكى يېيىش-ئىچىش؛ مال-دۇنياغا بولغان
 ھەۋەس، قىزىقىش: ئەگەر پۇشايمانغا دۇچار بولۇشتىن خاتىرجەم بولاي
 دېسەڭ، نەپەسگە ئەگىشىپ خىيالىڭغا كەلگەن ئىشنى قىلىشقا كىرىشمە. ★ ئادەم
 نەپەسگە ھاي بەرمىسە، شۇنىڭغا مۇناسىپ كېسەللەرگە دۇچار بولۇپ قېلىشىمۇ
 مۇمكىن. ② شەھۋەتلىك ھەۋەس، تەلەپ: — قارىغاندا بۇ ئايالنىڭ نەپەسى
 ياماندەك قىلىدۇ. نەپەسنى يىغ، ئۆزۈڭنى ئالدۇرۇپ قويما، يەنە، — دېدى ئۇ سادىققا
 مەنىلىك قىلىپ.

نەپەس يولى ئادەم ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلارنىڭ
 نەپەسلىنىشتە ھاۋا ئۆتىدىغان يوللىرى. ئۇ بۇرۇن بوشلۇقى،
 يۇتقۇنچاق، بوغۇز، كاناي ۋە كانايچە قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە
 ئالىدۇ: نەپەس يولى سىستېمىسى. نەپەس يولى سىستېمىسى كېسەللىكلىرى.
نەزەر ئى ① قاراش، كۆرۈش: نەزەر سېلىش. ② بىرەر ۋەقە،
 ھادىسە ياكى ئىش-ھەرىكەتتىن ھاسىل قىلغان سۈيىپىكتىپ
 چۈشەنچە، تونۇش، بىلىش: نەزەر دائىرسى كەڭ ئادەم. ③ گەرلەرنىڭ
 ئىسمى.

نەزەر سېلىش قاراش، بېقىش: مەن شۇ تەرىقىدە ئۆيگە بىر قۇر
 نەزەر سالدىم.

مەنداش سۆزى: كۆز يۈگۈرتۈش، قاراش، بېقىش.
 نەسبەت ئى. كىشىلەرنى ياخشى يولغا باشلاش، تەلىم-تەربىيە

بېرىش مەقسىتىدە ئېيتىلغان گەپ؛ مەسلىھەت، تەلىم: نەسھەت بەرمەك. نەسھەت قىلىق.

مەنىداش سۆزى: مەسلىھەت، تەلىم، ئۆگۈت.

نەسھەت قىلىش بىرەر ياخشى يولغا باشلاش، تەلىم-تەربىيە بېرىش مەقسىتىدە سەمىمىيلىك بىلەن گەپ قىلىش، تەلىم بېرىش، يول كۆرسىتىش: مۇئەللىم ئۇنىڭغا ئائىلىسىگە قايتىپ كېتىش توغرىسىدا نەسھەت قىلدى.

نەقىش ئى ① ئويۇپ ئىشلەنگەن گۈل، بېزەك: نەقىش ئويۇش. نەقىش ئىشلىتىش. نەپىس نەقىشلەر بىلەن بېزەلگەن بىنا. ② ئاپتۇۋا جوغىسىنىڭ ئۈستىدىكى تاجسىمان گۈلى. مەنىداش سۆزى: بېزەك.

نەقىل ئى ① خەلق تەرىپىدىن توقۇلغان ۋە ئەۋلادتىن-ئەۋلادقا قېلىپ كېلىۋاتقان ئاغزاكى رىۋايەت ياكى ھېكايە: زامانە ئاۋۋالدا ئۆتكەنكىن بېخىل، بېخىللىق قىلمىشى تىللاردا نەقىل. ② خەلق تەرىپىدىن يارىتىلغان ھېكمەتلىك سۆز؛ ماقال: ئۈمىدۋار ئىنسان بىز، ئۈمىدسىز شەپىتان، ئۈمىدنىڭ مەشىئىلى سەن بەرگەن نەقىل، كۆرۈنگەن تاغنى بىز يىراق دېمەيمىز، ئېسىڭدىن چىقىمىسۇن مۇشۇ بىر نەقىل. ③ بىرەر ئەسەر، تېكىست قاتارلىقلاردىن ئەينەن، سۆزمۇسۆز كۆچۈرۈپ ئېلىنغان پارچە ياكى گەپ-سۆز: نەقىل كەلتۈرۈش. نەقىل ئېلىش.

نوچى ئى ① باشقىلارغا بوزەك بولمايدىغان ھەم باشقىلارنى بوزەك قىلمايدىغان، كۈچى بار، مەرد، گاڭگۈڭ ئادەم: نوچى بولساڭ مەيدانغا بىردىن چۈش. ② سەرخىل، ئەڭ ياخشى: مال دېگەننىڭ نوچىسىنى تاللاپ ئېلىش كېرەك.

نوخلا ئى ① ئات-ئېشەكلەرنىڭ بۇرىنىدا بولىدىغان بىرخىل ئۆسۈم: ئاتنىڭ نوخلىسىنى ئالماق. ② كۆچمە. كىبىر: نوخلىسى ئۆسۈپ قالماق.

نوتۇق ئى ① سەھنىدە ياكى يىغىندا مەخسۇس تېمىدا سۆزلەنگەن

سۆز ياكى دوكلات: ناتىقنىڭ نۇتۇقى. يازما نۇتۇق. ئاغزىكى نۇتۇق. نۇتۇق سۆزلىشىش. ② سۆزلىشىش جەريانىدىكى تىل: نۇتۇق مەدەنىيىتى. مەنىداش سۆزى: ۋەز، لېكسىيە، سۆز.

نۇرغۇنلىغان سۆز. ناھايىتى نۇرغۇن، ناھايىتى كۆپ، بەك چىق، نۇرغۇن-نۇرغۇن، ئاز بولمىغان: نۇرغۇنلىغان كېسەللەر ئۇنىڭ قولىدا شىپا تاپتى. ★ بۇ ئىشنى نۇرغۇنلىغان ئوقۇغۇچىلار بىلىپ كەتتى. مەنىداش سۆزى: چىق، نۇرغۇن، نۇرغۇن-نۇرغۇن، ئاز بولمىغان، كۆپ، ئاۋۇن.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئاز.

نۇسخا ئى ① بىر تۈردىكى نەرسىلەردىن ئېلىنغان نەمۇنە: مال نۇسخىسى. ② بىرخىل قىلىپ ياساش، كۆچۈرۈش، بېسىش ئۈچۈن تەييارلانغان نەمۇنە، ئەندىزە: نۇسخا قاراپ كېسىم پېچىش. ③ گۈل، نەقىش ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ تۈرى: ئارىدىن ئۈچ ئايدەك ۋاقىت ئۆتتى. بىركۈنى خوتۇنۇم مۇساڭنىڭ خوتەندىن بىر پارچە بەش گەزلىك «كەلكۈن» نۇسخا گىلەم ئەكەلدۈرگەنلىكىنى ئېيتتى.

نۆۋەتچىلىك ئى. نۆۋەتچى بولۇپ تۇرۇش ئىشى: سىنىپتا نۆۋەتچىلىك قىلغاندىمۇ يەر سۈپۈرۈش ۋە پارتا-ئورۇندۇقلارنى سۈرتۈشتىن خالىي بولالمايمىز.

نېرۋا ① ئى. باش ۋە ئارقا مېڭىدىن بارچە ئەزالارغا تارالغان ھەمدە ئۇلارنىڭ پائالىيىتىنى باشقۇرۇپ تۇرىدىغان ئىنچىكە تالاسمان توقۇلما سىستېمىسى ۋە شۇ توقۇلمىلارنىڭ ھەربىرى: كۆرۈش نېرۋىلىرى. ھەرىكەت نېرۋىلىرى. نېرۋا سىستېمىسى. ② سۆپ. كۆچمە. ئاسان تېرىكىدىغان، ئاچچىقلىنىدىغان، تېرىككەك: نېرۋا ئادەم.

نېمىدېگەن رەۋ. سۈپەت ياكى پېئىللارنىڭ ئالدىدا كېلىپ، «ئاچايىپ، نېمانداق، نەقەدەر» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: سىز نېمىدېگەن بەختلىك ئادەم-ھە! ★ تىكتاك توپ ئوينىۋاتقان كىچىك ئەزىمەتلەر نېمىدېگەن ماھىر-ھە! ★ ئۇ ھازىر نېمىدېگەن ئۆزگىرىپ كەتكەن-ھە!

ھ

ھادىسە ئى ① تەبىئەتتە، ئىجتىمائىي ھاياتتا يۈز بېرىدىغان ئۆزگىرىش: تەبىئىي ھادىسە. ئىجتىمائىي ھادىسە. ② تەبىئەتتە، ئىجتىمائىي ھاياتتا، تۇرمۇشتا يۈز بېرىدىغان زىيانلىق ھەم تاسادىپىي ۋەقە، كېلىشمەسلىك: ھادىسىگە ئۇچراش. قاتناش ھادىسىسى. ماشىنا ھادىسىسى.

ھالدا رەۋ. ھالەتتە، تەرىقىدە، رەۋىشتە: ئۈچ بۆتۈلگەن ئايرىم-ئايرىم ھالدا ئوخشاش مىقداردا قۇم، قۇمىسالتۇپراق، ۋە سېغىز تۇپراق سالىمىز ھەمدە ئوخشاش مىقداردا سۇ قۇيىمىز. مەنىداش سۆزى: ھالەتتە، تەرىقىدە، رەۋىشتە.

ھالۋا ئى. قوي مېيىدا قورۇلغان ئون بىلەن شېكەر سۈيىنى ئارىلاشتۇرۇپ پىشۇرۇش ئارقىلىق تەييارلىنىدىغان بىر خىل شېرىن يېمەكلىك.

ھامان رەۋ ① داۋاملىق، ھەر ۋاقىت، ھەر دائىم، توختىماي، دائىم؛ ھازىرغىچە، ھېلىھەم: لېكىن ئۇ ماڭا پۇرسەت بەرمەي، ھامان قىستاپ كېلىۋەردى. ★ تېيىنىڭ يۇمشاق تۈكلۈك يوغان قۇيرۇقى ھامان ئۈستىگە دىڭگىيىپ، ئۇنى بەكمۇ چىرايلىق كۆرسىتىدۇ. ② بىرەر ۋەقە ياكى ھادىسە يۈز بەرگەن پەيتنىڭ ئۆزىدە، ئاشۇ زامان، شۇ ئاندا: ئىسكىرىپكا چاي ئۈستىگىلا قويۇلۇشى ھامان قەدىردىن ئۇنى ئېلىپلا باغرىغا باستى. ③ ھەرقانچە قىلغان بىلەن، قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئاخىرقى ھېسابتا، چوقۇم، بەربىر: ھايات ھامان مۇھەببەتكە موھتاج، مۇھەببەت مېھرى-شەپقەتكە.

ھاھ تەق. قاتتىق كۈلگەندە چىقىدىغان ئاۋاز.
ھاۋ تەق. ئىت قاۋىغان چاغدا چىقىدىغان ئۈزۈك ئاۋاز.

ھاۋشش پ. ھاۋ-ھاۋ قىلىش، ھاۋ-ھاۋ قىلغان ئاۋازنى چىقىرىش، ھاۋ-ھاۋ قىلىپ قاۋاش: ئوت كۆرۈنگەن يەرگە بارما، ئوت ھاۋشىغان يەرگە بار(ماقال). ★ قىز ئۇزاق بىر يەردە پىلىداپ تۇرغان چىراغ يورۇقىنى كۆرۈپتۇ ۋە ئىتلارنىڭ ھاۋشىغىنىنى ئاڭلاپتۇ.
مەنىداش سۆزى: قاۋاش.

ھاياجانلىنىش پ. ھاياجانغا چۆمۈش، ھاياجانغا كېلىش، تەسىرلىنىش، ھېسسىيات ئۇرغۇش: لەيلىگۈل ئابلەتنى كۆرۈش بىلەنلا قەلبى ھاياجانلاندى.

مەنىداش سۆزى: ھاياجانغا كېلىش، تەسىرلىنىش، ھېسسىياتى ئۇرغۇش.

ھايۋان ئى ① ھەرىكەت قىلىش ۋە سېزىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولغان، ئىنساندىن باشقا ھەر بىر مەۋجۇدات؛ جانىۋار: تۇپراقتا بىر قىسىم كۆپىيىدىغان نەرسىلەر بولۇپ، ئۇلار ئاساسەن تۇپراقتىكى ھايۋان ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ سېسىپ چىرىگەن قالدۇق تېنىدىن ئىبارەت. ② كۆچمە. قوپال، مەدەنىيەتسىز، شەپقەتسىز، قەبىھلەرگە قارىتا ئېيتىلغان ھاقارەت سۆزى: غەزەپلەنگەن ئوقۇغۇچىلار ئىنسان قىياپىتىگە كىرىۋالغان بۇ ھايۋانلارغا نەپەت ياغدۇرۇشقا باشلىدى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئىنسان.

ھايۋانات ئى. ھايۋانلار: ھايۋانات دۇنياسى. ھايۋانات باغچىسى.

ھەپسە ئى. قاماق، تۈرمە، سولاق: شۇ ئىش تۈپەيلى، مەن ھېچنېمىسىنى بىلمەيلا بىرقانچە قېتىملاپ ھەپسەگە چۈشۈپمۇ قالدىم.
مەنىداش سۆزى: قاماق، تۈرمە، سولاق.

ھەجىم (ھەجىمى) ئى. بىرەر جىسىمنىڭ بويى، ئەن ۋە ئېگىزلىك جەھەتتىكى چوڭ-كىچىكلىكى، بوشلۇقتا ئىگىلەپ تۇرغان ئورنى ياكى جىسىم ئىگىلىگەن بوشلۇقنىڭ چوڭلۇقى ھەجىم دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇ ئادەتتە كۆپ ئارقىلىق ئۆلچىنىدۇ.
ھەدە ئى ① ياشقا ئۆزىدىن چوڭ بولغان قىز قېرىندىشى؛ ئاچا،

ئايلا. ② ياشقا ئۆزىدىن چوڭ بولغان ئاياللارنى ھۆرمەتلەپ چاقىرىشتا قوللىنىلىدۇ: ئايىشەم ھەدىمۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالماي يىغلاپ كەتتى. مەنىداش سۆزى: ئاچا، ئايلا.

ھەرە I ئى. ھاشاراتلارنىڭ بىر خىلى. تۈرلىرى كۆپ بولىدۇ. ئۇنىڭ زەھەرلىك نەشتىرى بولۇپ، ئادەملەرنى چاقىدۇ. ئادەتتە توپلىشىپ ياشايدۇ: ھەسەل ھەرسى.

ھەرە II ئى. ياغاچ ياكى تۆمۈر كېسىش ئۈچۈن پولاتتىن ياسالغان چىشلىق سايمان، ئۇ ھەرە تىغى ۋە قوندىقىدىن تەركىب تاپىدۇ. ھەربىرلىرى ئال. كىشىلىك ئالماش ئىككىنچى شەخس ھۆرمەت تۈرىنىڭ كۆپلۈكى بولۇپ، ئىككى ياكى ئىككىدىن ئارتۇق ياكى بىر تۈركۈم ئادەمنى ھۆرمەت بىلەن ئاتاشتا قوللىنىلىدۇ: ھەربىرلىرىنىڭ تەنلىرى سالامەتمىكىن؟

ھەرقايسىلىرى ئال. كىشىلىك ئالماش ئىككىنچى شەخس ھۆرمەت تۈرىنىڭ كۆپلۈكى بولۇپ، ئىككىدىن ئارتۇق ياكى بىر تۈركۈم ئاڭلىغۇچى (ئادەم) نى ھۆرمەتلەپ ئاتاشتا قوللىنىلىدۇ: ھەرقايسىلىرى سالامەت تۇرۇۋاتامدىلا؟

ھەسرەت ئى. روھىي ئازاب، غەم-قايغۇ، دەرد-ئەلەم: ھەسرەت چېكىش. ★ خەت يۈرىكىمگە نەشتەر سانجىلغاندەك تۈيۈلدى-دە، ھەسرەت ئىچىدە لېۋىمنى چىشلىدىم.

مەنىداش سۆزى: غەم-قايغۇ، دەرد-ئەلەم، خاپىلىق. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: خۇشاللىق، شادلىق.

ھەسرەت چېكىش روھىي جەھەتتىن ئازابلىنىش، دەرد-ئەلەم تارتىش: پولاتتۇ پۈتتىڭ ئاغرىۋاتقانلىقىغا قارىماي، مەكتەپكە بارالماي ساۋاقداشلىرىدىن كېيىن قالىدىغانلىقىنى ئويلاپ، ھەسرەت چەكمەكتە ئىدى.

مەنىداش سۆزى: دەرد-تارتىش، ھەسرەتلىنىش، قايغۇرۇش. ھەق (ھەققى) ① سۇپ. توغرا، چىن، راست، ھەققانىي: ھەق گەپ. ھەق يول. ★ دېھقانلارنىڭ ئېتىقىنى ھەق ئىدى. ② ئى. ھەققەت؛

ئادالەت: ھەقىقىي كۆزلە، ھەقىقىي سۆزلە. ③ ئى. قانۇن ۋە جەمئىيەت تەرتىپىگە توغرا كېلىدىغان ئەر كىنلىك ياكى ئىمكانىيەت؛ ھوقۇق؛ ھەددى: تۇنىڭ ئەيىبلەشكە ھېچقانداق ھەققى يوق. ④ ئى. بىرەر كىم ياكى نەرسىگە تېگىشلىك ھەسسە؛ رىزق: مۇسا ئەيسادىن: — ئاداش، كىشىنىڭ ھەققى زادى كىشىدە قالمىدۇ-قالمامدۇ؟ — دەپ سوزاپتۇ. ⑤ ئى. كىشىنىڭ قىلغان ئىشى، مېھنىتى بەدىلىگە ئېلىنىدىغان پۇل، تۆلەم: ئىش ھەققى. قەلەم ھەققى. ⑥ ئى. بىرەر نەرسىدىن پايدىلانغانلىقى ئۈچۈن تۆلىنىدىغان پۇل، تۆلەم، كىرا: سۇ ھەققى. تۈگەن ھەققى. ماشىنا ھەققى. ⑦ تەۋەلىك III شەخس ۋە يۆنىلىش كېلىش قوشۇمچىلىرى بىلەن تۈرلىنىپ كېلىپ، سۆز، ماختاش، ئالغىش ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ بىرەر كىمىنىڭ شەنىگە قارىتىلغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: — خۇدا ھەققى قۇدام، — دېدى موملى، — بۇ قېتىم گېپىمنى ئاڭلاپ قويسىلا، قالغان گەپنى كېيىن دېيىشەيلى، خوش مەن كېتەي.

ھەقىقەت سۆزى ① بىرەر ئىش-ھەرىكەت قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە، ھوقۇقلۇق؛ ھەققى بار: ئۇلار زۆرۈر تاپقاندا بۇ چارنى قوللىنىشقا ھەقىقەت. ② يوللۇق، ئورۇنلۇق، توغرا، مۇۋاپىق: مەن ئىشىنىمەن، بۇ خەت سىزنى ئادىل پىكىر قىلىشقا مەجبۇر قىلىدۇ. سىز دوستلىرىڭىزنى ھەقىقەت يوسۇندا ئەيىبلىيەلەيسىز! — مەنداش سۆزى: ھوقۇقلۇق؛ يوللۇق، ئورۇنلۇق، توغرا، مۇۋاپىق.

ھەقىقەتەن رەۋ. ھەقىقىي رەۋىشتە، راست، راستتىنلا: ئارىدىن بىر ھەپتە ئۆتۈپ، بوۋاينىڭ ئارزۇسى ھەقىقەتەن ئەمەلگە ئاشتى. ★ ئۇلار ھويلىغا كىرىپ كۆردى. ئۇ، ھەقىقەتەن ئورمان ئىشچىسى ئېلىپ كەتكەن ئېقىندىنىڭ ئۆزى ئىدى.

مەنداش سۆزى: راست، راستتىنلا، ھەقىقىي. ھەمدە باغل. جۈملىدە تەڭداش بۆلەكنى ياكى ئىككى ئاددىي

جۈملىنى بىر-بىرىگە باغلايدۇ، رولى «ھەم»، «ۋە» سۆزلىرى بىلەن ئوخشاش: سىزمۇ رەسمىدىكى كىچىك دوستلارغا ئوخشاش، كۈللىكتىن ئۈچۈن كۆپرەك ياخشى ئىش قىلىپ بېرىڭ ھەمدە بۇنىڭدىن كېيىنكى پىلاننىڭنى كۆپچىلىككە سۆزلەپ بېرىڭ.

مەنىداش سۆزى: ھەم، ۋە.

ھەمىشە رەۋ. ھەرقانداق ۋاقىت، ھەرۋاقىت، ھەممە ۋاقىت، ھەرچاغ، دائىم: ئۇ ئادەملەر بىلەن مۇئامىلە قىلغاندا ھەمىشە سەمىمىي ۋە قىزغىن ئىدى. ★ ئۇ ئوقۇغۇچى ھەمىشە دەرسكە كىچىك قالدۇ.

مەنىداش سۆزى: دائىم، ھەرۋاقىت، دائىم.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئاندا-ساندا، گاھى-گاھىدا، بەزىدە، ئارىلاپ-ئارىلاپ.

ھەۋەس ئى. زوق، قىزغىنلىق، قىزىقىش، ئىشتىياق: ئىش باشقا، ھەۋەس باشقا. ★ مەن ھەۋەس بىلەن ئۇنىڭغا تىكىلدىم.

مەنىداش سۆزى: زور قىزغىنلىق، ئىشتىياق.

ھەۋەس قىلىش بىرەر نەرسىگە قىزىقىش، ئىنتىلىش پەيدا بولۇش، ھەۋەسلىنىش: مەن مۇزىكىغا ھەۋەس قىلىمەن.

مەنىداش سۆزى: قىزىقىش.

ھەيۋە ئى. تەھدىت، قورقۇتۇش، پوپوزا: ھەيۋە قىلىش. ھەيۋە كۆرسىتىش.

مەنىداش سۆزى: تەھدىت، قورقۇتۇش، پوپوزا.

ھەيۋە قىلىش تەھدىت قىلىش، تەھدىت سېلىش، پوپوزا قىلىش، قورقۇتۇش: ئەيسانىڭ تاپانچا تەڭلەپ ھەيۋە قىلىشى بىلەن ئۇلار يەنە مىلتقىرىنى تەڭلەپ كېلىشتى.

مەنىداش سۆزى: تەھدىت سېلىش، پوپوزا قىلىش، قورقۇتۇش.

ھەيۋەتلىك سۇپ ① كاتتا، زور، كۆركەم: ھەيۋەتلىك بىنا. ھەيۋەتلىك شەھەر. ② ھەيۋەتسى قالىتس، بەھەيۋەت، ۋەھىملىك؛

داغدۇغىلىق: ھەيۋەتلىك دولدۇن. ھەيۋەتلىك بوران. ھەيۋەتلىك ئاۋاز.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ھەيۋەتسىز.

ھومىيىش پ. چەكچىيىش، ئالپىش، گۆلىيىش: ئۇنىڭ كۆرمىگىنى ياخشى بولدى، ئەگەر كۆرۈپ قالغان بولسا، يامان كۆزى بىلەن ئاچچىق ھومايغان بولاتتى.

مەنداش سۆزى: چەكچىيىش، ئالپىش، گۆلىيىش.

ھويلا ئى. ئۆينىڭ ئالدىدىكى ئۆي تېمىغا تۇتاشتۇرۇپ تام چۆرۈپ، دەرۋازا بېكىتىلگەن بوش جاي؛ سەينا، كۈرە، قورۇ: تاشقىرىقى ھويلا. ھويلا تېمى.

مەنداش سۆزى: كۈرە، قورۇ، سەينا.

ھويلا-ئارام ئى. ھويلا ۋە ھويلا ئەتراپىدىكى بەلگىلىك دائىرە: ھويلا-ئارامنى سۈيۈرمەك. ★ شۇنىڭ بىلەن بىللە ھويلىمىزنىڭ ئالدىدىكى مەھەللە يولى ۋە قوشنىلارنىڭ ھويلا-ئاراملىرىمۇ تازىلىنىپ چىرايلىق تۈسكە كىردى.

ھويلىلىق سۆپ. ھويلىسى بار، ھويلا قىلىنغان: ھويلىلىق ئىمارەت. قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ھويلىسىز.

ھۇ ئىم. قارغاش، سۆكۈش، غەزەپلىنىش ئىپادىلىرىنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەر بىلەن بىللە كېلىپ شۇ سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى ئاشۇرۇش رولىنى ئوينايدۇ: — ھۇ ئىتنىڭ كۈچۈكى! — دېگىنىچە ئېتىلدى ئۇ.

ھۇجرا ئى. يېتىپ-قوپۇش ئۈچۈن ئاجرىتىلغان كىچىكرەك ئۆي، ياتاق ئۆي، كىچىك ئۆي: ھېكمەتنىڭ سۆزىدىن كېيىن شائىر ئورنىدىن تۇردى-دە، ئۆزىنىڭ ھۇجرىسىغا كېتىپ قالدى.

ھۇجرىداش ئى. ئۆزى بىلەن بىر ھۇجرىدا تۇرىدىغان كىشى. ھۇجرىلىق سۆپ. ھۇجرىسى بار، ھۇجرىسى بولغان: كۆپ ھۇجرىلىق ساراي.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ھۇجرىسىز.

ھۇررا ئى. ھۇجۇم قىلىۋاتقان جەڭچىلەرنىڭ جەڭگىۋار ىنداسى: ھۇررا تەۋلىق.

ھۇرۇن سۈپ. ئەمگەك قىلىشنى، ئىشلەشنى خالىمايدىغان، ئىش خۇش ياقمايدىغان، يالقاۋ، ئېرىنچەك: ھۇرۇن بالا. ھۇرۇن ئايال. ★ ھۇرۇن ئىشەكنىڭ يۈكى ئېغىر (ماقال). ★ باتۇر جەڭدە، ھۇرۇن كاڭدا (ماقال). مەنىداش سۆزى: يالقاۋ، ئېرىنچەك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تېتىك، جانلىق.

ھۇرۇنلىشىش پ. ھۇرۇن، ئېرىنچەك بولۇپ قېلىش؛ قىزغىنلىق قىنى يوقىتىش: بالىنىڭ روھى چۈشسە ھۇرۇنلىشىپ كېتىدۇ. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تېتىكلىشىش.

ھۇزۇر I ئى. راھەت، پاراغەت، ئارام، لەززەت، تىنچلىق، خاتىرجەملىك: ھۇزۇر ئالماق. ھۇزۇر قىلماق.

مەنىداش سۆزى: راھەت، پاراغەت، لەززەت.

ھۇزۇر II ئى. بىرەر كىشىنىڭ قېشىدا، يېنىدا، كۆز ئالدىدا بولۇش؛ قاتتىشىش، تەشرىپ: ھۇزۇرىدا بولۇش. ھۇزۇرىغا بېرىش.

ھۇزۇرلىنارلىق سۈپ. راھەتلىنىشكە، لەززەتلىنىشكە ئەرزىيدىغان، ھۇزۇرلانغۇدەك: ھۇزۇرلىنارلىق ئىش.

ھۇزۇرلىنىش پ. بەھرە ئېلىش، راھەتلىنىش، ھۇزۇر ئېلىش، مەززە ئېلىش، ھۇزۇرلۇق ھېس قىلىش: مۇنچا ئادەم ھۇزۇرلىنىدىغان ياخشى ئورۇن. ★ ئۇلار گۈلزارلىقنى ئايلىنىپ ھۇزۇرلىنىپتۇ.

مەنىداش سۆزى: راھەتلىنىش، بەھرە ئېلىش، ھۇزۇر ئېلىش.

ھۇۋ تەق. ① بەزى قۇشلار سايرىغاندا چىقىدىغان ئاۋاز. ② سوپىلارنىڭ ساما سالغاندىكى ئاۋازى.

ھۇۋلاش پ. ھۇۋ-ھۇۋ قىلغان ئاۋاز چىقىرىش، توۋلاش (گىت، بۆرە ھەققىدە): سەمەر ھۇۋلىغان ئىتتىن قورق (ماقال).

ھۆ تەق. كۆڭۈل ئاينىپ قۇسۇش ئالدىدا ياكى قۇسقان ۋاقتىدا چىقىدىغان ئاۋاز: ھۆ بولۇش. ھۆ قىلىش.

ھۆتۈت-پۆتۈت: يوقلاڭ سۆز، قاملاشمىغان گەپ:

ھۆتۈت-پۆتۈت قىلىش. ھۆتۈت-پۆتۈت دېمەك.

ھۆتۈت-پۆتۈت دېيىش يوقلاڭ گەپلەرنى قىلىپ، ئۇنى-بۇنى دەپ تۇرۇپ نارازىلىق بىلدۈرۈش، قارشى گەپ قىلىش: بۇ مەكتەپنىڭ قارارى! بۇنىڭغا ھېچكىمنىڭ ھۆتۈت-پۆتۈت دېيىشگە ھەققى يوق.

ھۆتۈتلەش پ. ھۆتۈت-پۆتۈت دەپ يوقلاڭ گەپلەرنى قىلىش، چالۋاقاش.

مەنىداش سۆزى: ھۆتۈت-پۆتۈت دېيىش.

ھۆر ۋەتەن ئى. باشقىلارنىڭ باشقۇرۇشىدا بولمىغان، ئەركىن ۋەتەن، ئازاد ۋەتەن، ئازاد يۇرت: بىزنىڭ ۋەتىنىمىز بىر ھۆر ۋەتەن. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: مۇستەملىكە ئەل.

ھۆرمەت بىلدۈرۈش بىراۋغا بولغان ھۆرمىتىنى، ئېھتىرامىنى، ئەقىدىسىنى، ئىخلاسىنى ھەرىكىتى بىلەن ئىپادىلەش، ئەكس ئەتتۈرۈش: ئۇ ئىككى قولىنى ئۈزۈپ ئۇنىڭ قوللىرىنى چىڭ قىسىپ، ئالاھىدە ھۆرمەت بىلدۈردى. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: نەپرەت بىلدۈرۈش، نەپرەت ياغدۇرۇش، غەزەپلىنىش.

ھۆسن ① ئى. چىراي، جامال، چىراي گۈزەللىكى، سۆلەت: ئۇنىڭ ھۆسنى ھېچقانداق گىرىمىز سەھنىگە چىقسۇمۇ پۈتۈن زالىنى نۇرلاندۇرۇۋەتكۈدەك ئىدى. ② سۇپ. چىرايلىق قىلىپ يېزىلغان، نەپىس، كۆركەم، گۈزەل: ھۆسن خەت.

ھۆكۈم ئى ① بىرەر مەسىلە ھەققىدىكى ئېنىق پىكىر، خۇلاسە: ھۆكۈم قىلماق. ② كۆچمە. بۇيرۇق، ئەمر، پەرمان: ھۆكۈمنىڭ قاتتىقلىقىدىن يېكەن قوزۇق يەرگە كىرىپتۇ(مقال). ③ سوتنىڭ قاراپ چىقىشىنى ئاخىرلاشتۇرىدىغان دېلۇلار گۈستىدە چىقارغان قارارى: ھۆكۈم خېتى. ھۆكۈم ئېلان قىلماق.

ھۆكۈم قىلىش ① بىرەر ئىش، نەرسىگە باھا بېرىش، جەزملەشتۈرۈش: ئېتىلغان تاش سۇلتاننىڭ كۆزىگە تەگكەن بولۇپ، ئەھۋالى تولىمۇ ئېغىر ئىكەن، ساقىيىش-ساقايماستىقى تېخى دوختۇرلار ھۆكۈم قىلالماپتۇ. ② قانۇنىي جەھەتتە جىنايەتچىلەرگە جازا بۇيرۇش، كېسىم قىلىش: ئوتتۇرا سوت ئادەم ئۆلتۈرگەن جىنايەتچى شاۋلغا ئۈچ يىللىق كېسىم ھۆكۈم قىلدى.

ھۆلدەش پ. ھۆل قىلىش، ھۆللەش، نەم قىلىش، نەملەش: چاچ يۇغاندا، ئاۋۋال ئىككى قولمىزغا ئىلمان سۇ ئېلىپ چېچىمىزنى ھۆلدەيمىز. مەنىداش سۆزى: ھۆللەش، نەملەش.

ھۆللەش پ. ھۆل قىلىش، ھۆلدەش، نەمدەش: لۈڭگىنى ھۆللەش. مەنىداش سۆزى: ھۆلدەش، نەمدەش.

ھۈرپىيىش پ. بىرەر ئىش، بىرەر نەرسە تۈپەيلى كەيپىياتنى بۇزۇش، نەرنى تۈرۈش: ئانا ئوغلىنىڭ ھۈرپەيگەن ئەلپازغا قاراپ ئېغىر ئۆھ تارتتى.

مەنىداش سۆزى: تەرنى تۈرۈش.

ھېرىپ-ئېچىپ رەۋ. ھېرىپ ۋە ئېچىپ، ھەم ھېرىپ-چار-چاپ، ھەم قورسقى ئېچىپ ھېرىپ مىڭ تەسلىكتە، ئاران-ئاران، سولۇشۇپ: كىشىلەر سېرىقتال ۋاقىتتا ئەڭ دەسلەپ ئۈچىگە ئېغىز تېگىدۇ. ئىش-ئەمگەكتىن ھېرىپ-ئېچىپ ياتقانلار ئۇنىڭ تېگىگە كېلىپ سايىداپ، ھاردۇقلىرىنى چىقىرىدۇ.

مەنىداش سۆزى: ھېرىپ-چارچاپ.

ھېرىس سۇپ. بىرنەرسىگە ئىشتىياق باغلىغان، كۆڭۈل قويغان، ئىشقۇز، ھېرىسمەن، ئامراق: مۆمىن ئاكتىنىڭ ھويلىسىغا كىرگەن كىشىنىڭ قايىپ چىققۇسى كەلمەيتتى، ئۇ باغۋەنچىلىككە ھېرىس ۋە گۈل خۇمار ئادەم ئىدى.

مەنداش سۆزى: مەستانە، ئىشقۇاز، ھېرىسمەن، ئامراق.
ھېرىسمەن سۇپ. بىرەر ئىشقا ياكى بىرەر نەرسىگە ئادەتتىن تاشقىرى بېرىلىدىغان، قىزىقىدىغان، ئىنتىلىدىغان، ھېرىس، مەستانە، ئامراق: ناخشىغا ھېرىسمەن. كىتابقا ھېرىسمەن. ★ تۇ ئەزەلدىن كىتاب ئوقۇشقا ھېرىسمەن ئىدى.

مەنداش سۆزى: مەستانە، ئامراق.

ھېسىسىيات ئى. ئىچكى ھېس-تۇيغۇ ياكى ئادەمنىڭ روھىي دۇنياسىدا پەيدا بولىدىغان سېزىم، تۇيغۇ: بالىلار ئوقۇغۇچىلىق مەزگىلىدە ھەرگىزمۇ ھېسىسىياتقا بېرىلىپ كەتمەسلىكى لازىم.

ھېسىسىياتلىق رەۋ. ھېسىسىياتنى چىقىرىپ، ھېسىسىيات بىلەن: تېكىستنى توغرا، راۋان ۋە ھېسىسىياتلىق ئوقۇشنى مەشىق قىلىڭلار.

ھېكمەت ئى ① ھەددىدىن زىيادە دانالىق، دانىشمەنلىك، ئەقىل-ئىدراك: ۋەتەن ئىشقى بولۇپ دەرمان ئىلىم-پەندىدىن گۆھەر تاپتىم، دىلىغا سالدى ئۇستازىم ئۆمۈر مەنىسى ھېكمەتنى. ② بىلىش، چۈشىنىش قىيىن بولغان يوشۇرۇن سىر؛ مۆجىزە: ئۇرۇش سەنئىتى توغرىسىدىكى كىتابلاردا بىرى جەڭ، توققۇزى رەڭ دېگەن ھېكمەت بار. شۇ ھېكمەت بويىچە ئىش قىلىمىز. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ھېلىقى ئال. بايقى، ئابايىقى: ھەرقېتىم قولىنى يانچۇقىغا سالغاندا ئۇرۇنۇپ تۇرغان ھېلىقى كۈنۈپت ئۇنى ئېغىر خىياللارغا باشلايتتى. ★ — دۇنيادا ئۆلمەيدىغان ئىككى ئېسىل نەرسە بار: بىرى بىلىم، يەنە بىرى ياخشى نام. مانا مۇشۇ ئىككى نەرسىلا ئەۋلادتىن-ئەۋلادقا قېلىپ، مەڭگۈ ئۆلمەيدۇ، — دەپتۇ ھېلىقى كىشى.
 مەنداش سۆزى: بايقى، ئابايىقى.

ھىجر ئى. ساپال چىنە.

ھىم I ئىم. تەئەججۇپ، شۈبھە، گۇمانسىراش، ئىشەنمەسلىك قاتارلىق مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: — ھىم، سەن خەت ئۆگىنىمەن دېگۈچە لاتا قورچىڭنى ئوينىغىنا! — غەيرەتنىڭ قوپال ئاۋازى ئاڭلاندى.

ھىم II سۇپ ① مەھكەم، چىڭ: ھىم ياپىلاق. ھىم ئەتمەك. ② كۆچمە.

دەل، ماس، خوپ: ئۇ قىش كۈنلىرى كۆپىنچە ئۈستىخنىغا ھىم كەلگەن قارا دۇخاۋا پەلتوسىنى كىيىپ يۈرەتتى.

مەنىداش سۆزى: مەھكەم، چىڭ؛ دەل، ماس، خوپ.

ھىمەت ئى ① باشقىلارغا قىلىنىدىغان ياخشىلىق، ياردەم، مەرھەمەت، غەمخورلۇق، ساخاۋەت: ھىمەت كۆرسىتىش. ھىمەت قىلىش. ★ كەردان شاھ بۇ ئوغۇلنىڭ مەرد، دانىشمەنلىكىگە تەقىس-ئاپىرىنلار ئېيتىپ، ھىمىتىگە كۆپ مىننەتدارلىق بىلدۈردى. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى. مەنىداش سۆزى: ياخشىلىق، ياردەم، مەرھەمەت، غەمخورلۇق، ساخاۋەت.

ھىيلە ئى. يامان غەرەز، شۈملۈك، مىكىر، ساختىلىق، نەپىرەڭ: ھىيلە قىلىش. ھىيلە ئىشلىتىش. ★ خوتۇن كىشىنىڭ ھىيلىسى قىرىق ئېشەككە يۈك(ماقال). ★ بۇ ھىيلە ئۇزۇنغا بارمايلا ئاشكارا بولۇپ قاپتۇ. مەنىداش سۆزى: مىكىر، ساختىلىق، نەپىرەڭ.

ئو

ئوپىراتسىيە ئى. بەزى كېسەللەرنى داۋالاش مەقسىتىدە كېسەللەنگەن جاينى خىرۇرگىيە يولى بىلەن يېرىش، كېسىش، تىكىش: ئوپىراتسىيە قىلىش. ئوپىراتسىيە پىچقى. ئوپىراتسىيە ئۆيى.

ئوچۇق سۇپ ① تەرەپلىرى ھېچنەرسە بىلەن توسۇلمىغان، ئۈستى يېپىلمىغان؛ تاقالمىغان، ئورالمىغان، قۇلۇپلانمىغان: ئايروپىلا-نىڭ ئىشىكى تېخىچە ئوچۇق تۇراتتى. ② سۈزۈك، ساپ، بۇلۇتسىز: بۈگۈن ھاۋا ناھايىتى ئوچۇق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يېپىق، تاقاق، يۇمۇق؛ تۇتۇق، مەخپىي.

ئوردان ئى. خان، شاھ، پادىشاھلارنىڭ تۇرىدىغان جايى،

تۇرالغۇسى: بالاڭنى چوڭ قىلىپ موللغا بەر، مولدىن ئېلىپ ئوردىغا بەر (ماقال). ★ شاھ باشقىلارنى ئوردىدىن چىقىپ تۇرۇشقا بۇيرۇپتۇ.

ئورگان ئى ① ئادەم، ھايۋان، ئۆسۈملۈك قاتارلىق جانلىق ئورگانىزىملارنىڭ مەلۇم بىر فۇنكسىيەسىنى بېجىرىدىغان قىسمى، ئەزاسى: ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ ئاڭلاش ئورگىنى قۇلاق دېيىلىدۇ. ② بىرەر ئىش، كەسپنى ئىشلەيدىغان تارماق، مۇئەسسەسە، تەشكىلات، ئىدارە: مەمۇرىي ئورگان. ھەربىي ئىشلار ئورگىنى. ئورگان گېزىتى. ئورگان خادىمى.

ئورۇنداش پ. ئىش-ھەرىكەت، خىزمەت قاتارلىقلارنى بېجىرىش، ئادا قىلىش، ئەمەلدە كۆرسىتىش، ئىشلەش: ۋەزىپىنى ئورۇنداش. خىزمەتنى ئورۇنداش.

مەنداش سۆزى: ئورۇنلاش.

ئوزا سۇپ. ئۆتۈپ كەتكەن كۈن ياكى يىلنىڭ ئالدىدىكى يىل: ئوزا كۈن. ئوزا يىل.

ئوزاقى سۇپ. ئۆتۈپ كەتكەن كۈندىكى ياكى يىلنىڭ ئالدىدىكى: ئوزاقى ئىش.

ئوسال سۇپ. يامان، ئەسكى، ناچار؛ بۇزۇق: ئۆيىمىزدىكى ھېلىقى شەققە بەك ئوسال بىرنەرسە چىقىپ قالدى.

مەنداش سۆزى: يامان، ئەسكى، ناچار؛ بۇزۇق.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ياخشى، ئوبدان، تۈزۈك.

ئوسال بولۇش قىيىن، مۈشكۈل ئەھۋالدا قېلىش، كۈلكىگە، ئۇياتقا قېلىش، شەرمەندە بولۇش: بۇ ئىشتا ئوسال بولغان بەگ بېشىنى سالغىنىچە ھويلىدىن ئاستا چىقىپ كەتتى.

مەنداش سۆزى: كۈلكىگە قېلىش، ئۇياتقا قېلىش، شەرمەندە بولۇش.

ئوقۇتقۇچى ئى. بالىلارغا دەرس بېرىدىغان ئادەم، مۇئەللىم: جۇرئەت مەكتەپ دەرىۋازىسىدىن كىرىپلا ئوقۇتقۇچىسى مېھرىگۈلىنى كۆردى-دە،

- ئۇنىڭغا سالام بەردى.
- مەنىداش سۆزى: مۇئەللىم.
- قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئوقۇغۇچى.
- ئوقۇغۇچى ئى ① مەكتەپتە ئىلىم ئالغۇچى ئادەم، ئۆگەنگۈچى: ئوقۇغۇچىلار مەيدانغا يىغىلدى. ② كىتابلارنى دائىم كۆرۈپ تۇرىدىغان كىشى، ئوقۇرمەن، كىتابخان: باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى بالىلار گېزىتىنىڭ ئوقۇغۇچىسىدۇر.
- مەنىداش سۆزى: تالىپ.
- قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: مۇئەللىم.
- ئوڭايسىزلىنىش پ. بىرەر ئىش ياكى ئەھۋالغا قارىتا ئوڭايسىزلىق، مۈشكۈللۈك، بىئەپلىك ھېس قىلىش، تەسچىلىكتە قېلىش، قىيىن ھېس قىلىش: ئۇ لېنىن ئىكەنلىكىنى ئوقۇپ قېلىپ، ئىنتايىن ئوڭايسىزلىنىدى. ★ ئۇ مېنىڭ گېيىمگە شۇنداق كۈلدىكى، مەن ئوڭايسىزلىنىپ تۇرۇپ قالدىم.
- مەنىداش سۆزى: خىجالەتتە قېلىش.
- ئولاش-چولاش ھەممەيلەن بىرلىكتە، كولىپكىتىپ ھالدا، توپلاشقان پېتى: ئۇلار ئولاش-چولاش بولۇپ، پولاتنى دەممۇدەم كۆتۈرۈشۈپ مەكتەپكە ئېلىپ باردى.
- ئوۋ ئى ① ياۋايى ھايۋانلار، بېلىق، تۈرلۈك قۇش قاتارلىقلارنى تۇتۇش ئىشى، قولغا چۈشۈرۈش، ئولجا ئېلىش پائالىيىتى: باي ئوۋدىن قايتىپ كېلىپ قارسا، مال-مۈلكى يوق، چاكىرىمۇ يوق تۇرغۇدەك. ② تۈرلۈك يوللار بىلەن تۇتۇلغان، قولغا چۈشۈرۈلگەن ياكى تۇتۇش، قولغا چۈشۈرۈش ئوبيېكتى قىلىنغان تۈرلۈك ياۋايى ھايۋانلار، بېلىق ياكى قۇش قاتارلىقلار: ساتتار ئاكا ئوۋ ئىزدەپ ئېگىز تاغلارغا نەزەر سېلىپ كەلمەكتە ئىدى.
- ئوۋچى ئى. ئوۋ ئوۋلاشنى ياخشى كۆرىدىغان، ئۇنىڭغا ماھىر، دائىم ئوۋ ئوۋلاپ تۇرىدىغان كىشى: ئۇستا ئوۋچى شىر ئاتار، قاۋۇل

دېھقان بوز ئاچار (ماقال).

ئوۋچىلىق ئى. ئوۋ ئوۋلاش ئىشى، ئوۋ ئوۋلاش پائالىيىتى: مەن ئوۋچىلىقنى ياخشى كۆرىمەن.

ئويدۇرما ئى. قەستەن ئويدۇرۇپ چىقىرىلغان يالغان گەپ-سۆز، بەتنام، بوھتان، ئاساسى يوق يالغان سۆز: مۇشۇ نەچچە يىلدىن بېرىقى سان-ساناقسىز ئويدۇرمىلار مېنى تولىمۇ ئازابلىدى. مەنداش سۆزى: بەتنام، بوھتان، تۆھمەت.

ئويدۇرمىچى ئى. تۆھمەتچى، بوھتانچى: رەزىل ئويدۇرمىچىلار ئويدۇرۇپ چىقارغان ئىغۋا دەستىدىن توپتوغرا 10 يىل ئازاب چەكسىم. مەنداش سۆزى: تۆھمەتچى، بوھتانچى.

ئويدۇرمىچىلىق ئى. يالغان پاكىتلارنى ئويدۇرۇپ چىقىپ باشقىلارغا زىيانكەشلىك قىلىش قىلمىشى: ئۇ چاياننىڭ ئويدۇرمىچىلىقى دەستىدىن بىرقانچە ئادەم خانئۆمىران بولۇپ كەتتى.

ئويلىنىش پ. ئويلاش، پىكىر قىلىش، مۇلاھىزە يۈرگۈزۈش: ئۇلار كۆلگە تىكىلگىنىچە ئويلىنىپتۇ، ئەمما بىرەر ئامال تاپالماپتۇ. ★ غەيرەتنىڭ يۈزى قىزىرىپ كەتتى ۋە ئويلىنىپ قالدى.

مەنداش سۆزى: ئويلاش، پىكىر قىلىش، مۇلاھىزە يۈرگۈزۈش.

ئويماق ئى. خۇرۇم ياكى مېتالدىن ياسالغان، بارماققا كىيىپ يىگىننىڭ ئارقا تەرىپىدىن ئىتتىرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بۇيۇم: ئورغاق تۇتۇپ ئاتاڭ قالغۇچە، ئويماق تۇتۇپ ئاناڭ قالسۇن (ماقال).

ئويمان سۇپ. ئەتراپتىكى تەكشىلىككە نىسبەتەن پەس، چوڭقۇر، ئوي: قاراقتىلار ئالدىغا سېلىپ كەتكەن ئادەملەرنى ئويمان يولغا ھەيدەپ چۈشتى. مەنداش سۆزى: چوڭقۇر، ئوي.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: دۆڭ، تۈز.

ئويمان-چوڭقۇر ئويمان ھەم چوڭقۇر، ئوي: كېچىدە يولنىڭ ئويمان-چوڭقۇرنى پەرق ئېتىشىمۇ تەس ئىدى.

- مەنىداش سۆزى: ئوي، ئويىمان، چوڭقۇر، ئېگىز-پەس.
 قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: دۆڭ.
- ئويىمان-دۆڭ ① ئويىمان ۋە دۆڭ. ② ئەھۋال، شارائىتى: ئۇ بۇ يەرنىڭ ئويىمان-دۆڭنى ئوبدان بىلىدۇ، بۇرۇن بۇ يەردە خېلى ئۇزۇن تۇرغان.
 مەنىداش سۆزى: ئېگىز-پەس، ئوي-چوڭقۇر.
- ئويىمانلىق ئى. تاغ ياكى ئېگىزلىكلەر بىلەن قورشالغان ئۆز يەر، تۈزلەڭلىك: تارىم ئويىمانلىقى. تۇرپان ئويىمانلىقى. جۇڭغار ئويىمانلىقى.
 مەنىداش سۆزى: چوڭقۇرلۇق.
 قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: دۆڭلۈك.
- ئويىمىچى ئى. تاش، ياغاچ ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەرگە تۈرلۈك گۈل، نەقىش ياكى تېكىستلارنى ئويدىغان ئۇستا.
 مەنىداش سۆزى: ئويمىكەش.
- ئويىمىچىلىق ئى. ئويمىچىلار قىلىدىغان كەسىپ، ھۈنەر، ئىش: ئويمىچىلىق بىلەن شۇغۇللانماق.
 مەنىداش سۆزى: ئويمىكەشلىك.
- ئويمىكەش ئى. ئويمىچى: ئۇ ئاشۇ زاماننىڭ بىر ئويمىكىشى ئىدى.
 مەنىداش سۆزى: ئويمىچى.
- ئويمىكەشلىك ئى. ئويمىچىلىق: ئويمىكەشلىك بىلەن شۇغۇللانماق.
 مەنىداش سۆزى: ئويمىچىلىق.
- ئويۇش پ ① كولاپ چوڭقۇرلۇق ھاسىل قىلىش، ئويىمان ھالەتكە كەلتۈرۈش: ئۇنىڭ ئۆيى ئالتۇنلۇقتىكى يارلىقتا ئويۇپ ياسالغان گەملىرىنىڭ بىرىدە ئىدى. ② كۆچمە. كولاش، يونۇش ياكى كېسىش يولى بىلەن بىرەر نەرسىنىڭ يۈزىگە بىرەر ئىز ياكى شەكىل چىقىرىش: تامغا ئويۇش. نەقىش ئويۇش.

ئۇ

ئۇ ئال ① ئۈچىنچى شەخس ئالمىشىنىڭ بىرلىكى بولۇپ، ئۈستىدە سۆز بولۇۋاتقۇچىنىڭ ئادەم ياكى نەرسە ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: بارات تاشۋاينىڭ قولىدىكى راۋاپنى قولغا ئالدى، مۆمىن ئاكا ئۇنى ھاپاش قىلىدۇ. ② سۆزلىگۈچىگە بىرئاز يىراق بولغان ياكى سۆزلىگۈچى يىراق ھېسابلىغان ئادەم، نەرسە، ۋەقە، ھادىسە قاتارلىقلارنى كۆرسىتىش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: — بۇ بۈگۈنكى گېزىتمۇ؟ — ياق، ئۇ كونا گېزىت. ③ ۋاقىت مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەرنىڭ ئالدىدا كېلىپ، نىسبەتەن بىرئاز ئىلگىرىكى كونكرېت ۋەقەلىكىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: ئۇ كۈنى مەن ئۇنىڭ يېرىم كېچىدە مۇشۇ باقتا كىرگەنلىكىنى سېزىپ قالدىم.

ئۇچقۇن ئى ① كۆيۈۋاتقان ئۆتنىڭ چاچرىشىدىن ياكى نەرسىلەرنى سۈركەشتىن چىققان ئوت پارچىسى: تاماكا ئورنىدىم، ئەمما ئىچىگە قۇم-توپا توشۇپ كەتكەن چاقمىقىدىن بىرەر تال ئۇچقۇنمۇ چىقمىدى. ② نەرسىلەرنىڭ چاچرىغان، توزۇغان ئۇششاق پارچىسى، زەررىچىلىرى: قىش قارايعان چاغ ھاۋا سوغۇق، ئۇششاق قار ئۇچقۇنلىرى ئۇچقۇنداپ تۇراتتى. ③ كۆچمە. سەزگۈ، ھېسسىيات، روھىي ھالەت قاتارلىقلار ئىپادىلەنگەن كىشى سىياقىدىكى مەلۇم ئالامەت، بەلگە: خانىزىنىڭ كۆزلىرىدە كۈلۈمسىرىش ئۇچقۇنلىرى چاقناپ كەتتى. ★ غەيرەتنىڭ كۆزلىرىدە پەيدا بولغان قەيسەرلىك ئۇچقۇنىنى كۆرۈپ سۆيۈنۈپ كەتتىم.

ئۇلار ئال. كىشىلىك ئالماش ئۈچىنچى شەخسنىڭ كۆپلۈكى بولۇپ، ئىككىدىن ئارتۇق ساندىكى سۆزلىگۈچىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇلار نەگە بارىدۇ؟

ئۇرۇپ-سوقۇپ قول ئۇچىدىلا، بولۇشىغا، ئەپلەپ-سەپلەپ: ئىشنى ئۇرۇپ-سوقۇپ پۈتكۈزمەك.

ئۇر-ئۇر ھەممىلا ئادەم ئۇرۇش ياكى ھەممىلا ئادەم تەرىپىدىن ئۇرۇلۇش: ئۇر-ئۇر قىلىش. ئۇر-ئۇرغا قېلىش.

ئۇرۇشقا قالىدىغان، سوقۇشقا قالىدىغان، جېدەلخور: ئۇرۇشقا بالا.

مەنىداش سۆزى: سوقۇشقا، جېدەلخور.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئىناق، چىقىشقا.

ئۇرۇشقا قالىق ئى. تولا ئۇرۇشىدىغان، ئۇرۇشۇشتىن يانمايدىغان مېجەز، قىلىق، ئادەت: ئۇنىڭ ئۇرۇشقا قالىق ھەممە يەردە ئۆزىگە رەقب تاپتى.

مەنىداش سۆزى: سوقۇشقا قالىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئىناقلىق، چىقىشقا قالىق.

ئۇزاق سۇپ ① ئارىلىقى ئۇزۇن، يىراق: ئالمىس ئاتلارنىڭ ئۇزاق يەردىن توختىماي چېپىپ كەلگەنلىكىنى بىر قاراپلا بايقىدى. ② ئۇزۇن داۋام قىلىدىغان، كۆپ ۋاقىت ئالىدىغان، ۋاقتى ئۇزۇن: — مۇشۇ كەنتنىڭ ئۆزىدە كۆردۈم، — دېدى مۇئەللىم، — ئانچە ئۇزاق بولمىدى. ★ بىز زاھىدە توغرىسىدا ئۇزاق پاراڭلاشتۇق.

مەنىداش سۆزى: يىراق، ئۇزۇن.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يېقىن.

ئۇزۇن سۇپ ① بويغا، ئالدىغا قاراپ سوزۇلغان: ئارىلىقى، مۇساپىسى يىراق: ئۇزۇن يول. ئۇزۇن چاچ. ئۇزۇن ياغاچ. ئۇزۇن كۆڭلەك. ★ ياش ئىدۇق ئۇزۇن سەپەرگە ئاتلىنىپ ماڭغاندا بىز، ئەمدى ئانقا مىنگۈدەك بوپ قالدى ئەنە ئەۋرىسىز. ② ئۇزاق داۋام قىلىنىدىغان، كۆپ ۋاقىت كېتىدىغان، ئۇزاق؛ مەزمۇنى، دائىرىسى كەڭ: ئۇزۇن گېپ. ئۇزۇن ماقالە. ★ ئانچە ئۇزۇن ۋاقىت ئۆتمەي، ئۇ ئايال يەنە كەلدى.

مەنىداش سۆزى: يىراق، ئۇزاق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قىسقا، كالتە، كوتا.

ئۇسۇل ئى ① بىرەر ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش، مەسىلىنى ھەل

قىلىشنىڭ يولى، تەرتىپى، تەربىزى؛ چارە، ئامال: پىكىر قىلىش ئۈسۈلى. ئۈسۈل تاپماق. ② پائالىيەت ۋە ئىش جەريانىدا شەكىللەنگەن ئۆزىگە خاس ئادەت: ئاددىيات قىلىپ ئېيتقاندا، كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش ئۈسۈلى قانداق بولسا، ئۇلارنىڭ پىكىر قىلىش ئۈسۈلمۇ شۇنداق بولىدۇ.

ئۈشتۈمۈتۈت رەۋ. كۈتۈلمىگەندە، ئوساتتىن، تاسادىپىي، بىردىنلا: نەق شۇ چاغدا، ئۈشتۈمۈت تاڭ-تۈڭ قىلىپ مەلىق ئېتىلىدى، ھەممە ئادەم ساراسىمىگە چۈشتى.

ئۇنداقتا ① باغل. ئۇنداق بولسا، ئۇنداق بولغاندا: غولىڭ ھەر خىل بولىدىغانلىقىنى بىلىسىز، ئۇنداقتا ئۇلار قانداق ئورتاق ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە؟ ② ئىم. خوش گەمسە، گەمسە: — سىز بۇ كىشىنى دەرھال ئۈرۈمچىدىكى دوختۇرخانىغا ئېلىپ بېرىڭ، تېز قۇتقۇزۇۋالماق بولمايدۇ! — ئۇنداقتا سىزچۇ؟ مەنداش سۆزى: ئۇنداق بولغاندا، گەمسە.

ئۇنىش پ. بىرەر ئىش، تەلەپ، ئىلتىماس قاتارلىقلارغا رازى بولۇش، ماقۇل بولۇش، قوشۇلۇش: — ماقۇل، لېكىن سەنۇمىنىڭ بىر شەرتىگە ئۇنىش كېرەك، — دېدى رۇقىيە. مەنداش سۆزى: ماقۇل بولۇش، قوشۇلۇش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: رەت قىلىش، ئىنكار قىلىش. **ئۇنىۋېرسىتېت** ئى. ئالىي مەكتەپ. ئالىي تەربىيە بېرىلىدىغان مەكتەپلەرنىڭ بىر خىلى، ئېلىمىزدە ئادەتتە ئۇنىۋېرسال ئالىي مەكتەپلەرنى كۆرسىتىدۇ: مەن شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇيمەن. مەنداش سۆزى: ئالىي مەكتەپ.

ئۇۋىتىش پ. يانچىپ، بېسىپ ئۇۋاق ھالەتكە كەلتۈرۈش، ئۇۋاقلاش؛ دانە ياكى يۇمشاق ھالەتكە كەلتۈرۈش: ناننى ئۇۋىتىش. قوناقنى ئۇۋىتىش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: پۈتۈنلەش.

ئۇۋىندى ئى. نەرسىلەرنىڭ ئۇۋىلىپ، ئۇششاقلىنىپ قالغان قالدۇقلىرى: ئۇلار قىرلىق قورام تاشنى تەشكىل قىلغۇچى ئۇۋىندىلاردىن

ئىبارەت.

ئۇيات ئى ① خىجىل بولۇش، ئىزا تارتىش، نومۇس، خىجىللىق: ئۇيقۇدا ئۇيات يوق (ماقال). ★ بىزدەك ئاددىي ئادەملەر ئۆزىمىزنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى خاتىرلەپ يۈرسەك، ئۇيات ئەمەسمۇ؟ ② كىشىنى خىجالەتتە، قىيىن ئەھۋالدا قالدۇرىدىغان ھالەت: ئۇنىڭ قولىدا قورچاق بولۇپ قېلىش بەكمۇ ئۇيات. مەنىداش سۆزى: نومۇس، خىجىللىق.

ئۇيات بولۇش سەت بولۇش: — نىياز بەگمۇ سىز يە؟ بۇنداق قىلماڭ، ئۇيات بولىدۇ، — دېدى ئايال دەرۋازا يوچۇقىغا يۈزىنى يېقىپ.

ئۇياتقا قېلىش باشقىلارنىڭ ئالدىدا خىجالەتچىلىكتە قېلىش، مەسخىرىگە قېلىش، شەرەندە بولۇش: سۇ بېشىدا ئولتۇرۇپ، سۇنى لېيتقان قازى بەگ. بولماس ئىشنى قىلىپ قويۇپ، ئۇياتقا قالغان قازى بەگ. مەنىداش سۆزى: مەسخىرىگە قېلىش، شەرەندە بولۇش.

ئۇياتچان سۇپ ئۇيىلىش، ئار-نومۇس قىلىشنى بىلىدىغان، يۈزى نېپىز، تارتىنچاق: ئۇياتچان بالا. ئۇياتچاق قىز ئوقۇغۇچى. مەنىداش سۆزى: تارتىنچاق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: داپشاق، يۈزى قېلىن، بىزەڭ، نومۇسىسىز، قېلىن.

ئۇياتچانلىق ئى: تارتىنچاقلىق، نېپىزلىك، نومۇسلۇق: رەنا ئۇياتچانلىق بىلەن يەرگە قارىۋالدى.

مەنىداش سۆزى: تارتىنچاقلىق، نېپىزلىك، نومۇسلۇق. **قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى**: ئۇياتسىزلىق، نومۇسىسىزلىق، قېلىنلىق.

ئۇياتسىز سۇپ. ئۇيىلىشنى، ئار-نومۇس قىلىشنى بىلمەيدىغان، تارتىنمايدىغان، نومۇسىسىز: ئۇياتسىز بالا. ★ ئۇياتسىز مۇشۇككە قازاننىڭ ئىشىكى ئوچۇق (ماقال).

مەنىداش سۆزى: تارتىنمايدىغان، نومۇسىسىز.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئۇياتلىق، نومۇسچان.
ئۇياتلىق سۇپ ① كىشىنى ئۇيالدۇرىدىغان، خىجالەتتە
 قالدۇرىدىغان، ھاياسز، شەرمەندە؛ خىجالەتلىك: ئۇياتلىق گەپ.
 ئۇياتلىق قىلىق. ② ئەدەپ، ئىززەت-ئىكرام بىلەن مۇئامىلە قىلىشقا
 تېگىشلىك، ناھايىتى ھۆرمەتلىك: ئۇياتلىق مېھمان كەلگەندە نان
 تۈگەپتۇ(ماقال).

مەنىداش سۆزى: خىجالەتلىك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئۇياتسىز، نومۇسسز.
ئۇياقتىن-بۇياقتىن رەۋ. بىر ئۇياقتىن-بىر بۇياقتىن،
 تەرتىپسىز، چېچىلاڭغۇ ھالەتتە: ئۆيدىكى مېھمان ئۇياقتىن-بۇياقتىن
 سۆزلىگىلى تۇردى.

ئۆ

ئۆچمەنلىك ئى. باشقىلارنىڭ قىلغان يامانلىقى، يەتكۈزگەن
 زىيىنى، زەرەرى قاتارلىقلار تۈپەيلى كۆڭلىدە پەيدا بولغان
 ئۆچمەنلىك ھېس-تويغۇسى؛ ئۆچلۈك، ئاداۋەت، غۇم: ئۆچمەنلىك
 ساقلاش ياخشى ئەمەس.

مەنىداش سۆزى: ئۆچلۈك، ئاداۋەت، غۇم.

ئۆرلەش پ. ئېگىزلىككە كۆتۈرۈلۈش، ئېگىزلىككە چىقىش:
 توپ ئۆرلدى. ★ كەپتەر ئاسمانغا ئۆرلدى. ★ شوتا پۈتۈش بىلەن سېپىلغا
 ئۆرلەش مەشىقى باشلىنىپ كەتتى.

مەنىداش سۆزى: ئېگىزلەش، يۇقىرىلاش، كۆتۈرۈلۈش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: پەسلەش، تۆۋەنلەش.

ئۆرنەك ئى ① باشقىلارنىڭ تەقلىد قىلىپ ياساشىغا، قىلىشىغا،
 ئىشلىشىگە ئەرزيدىغان نەرسىلەرنىڭ ئۈلگىسى ۋە شۇنداق ئۈلگە

بولدىغان نەرسە. ② باشقىلار ئەگەشسە، ئۆگەنسە ئەرزىيدىغان ئىش ياكى ھەرىكەت نەمۇنىسى؛ ئۆلگە: ئۆرنەك ئېلىش. ★ ئۇ ئۆزى ئىجاد قىلغان مۇزىكا ئاھاڭلىرىنى چېلىپ ئۆرنەك كۆرسەتتى. مەنىداش سۆزى: ئۆلگە.

ئۆز ئال ① تەۋەلىك قوشۇمچىسى بىلەن تۈرلىنىپ كېلىپ، ئىش-ھەرىكەت شۇ قوشۇمچە بىلدۈرگەن شەخس تەرىپىدىن باشقىلارنىڭ ئارىلىشىشى بولمىغان ئەھۋالدا بېجىرىلگەنلىكىنى ياكى بېجىرىلىشىنى تەكىتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ؛ ئەرنىڭ سۆزى ئۆلگۈچە، ئۆزى ئۆلسۇن(ماقال). ★ بۇ ماقالىنى ئۆزۈم يازدىم. ② يېقىن، بىلىدىغان، تونۇشلۇق: بۇ يەردە يات ئادەم يوق، ھەممىمىز ئۆز. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئۆزگە، يات.

ئۆزرە ئى. كەچۈرۈم، ئەپۇ، ئۆزىخاھلىق: ئۆزرە ئېيتماق. ★ مەن ئۇنى ئاۋرە قىلغىنىم ئۈچۈن ئۆزرە سوراپ خوشلىشىپ قايتتىم. مەنىداش سۆزى: كەچۈرۈم، ئەپۇ، ئۆزىخاھلىق. ئۆزلە ئال. سىلى، ئۆزلىرى: ئۆزلە نەگە باردىلا؟ مەنىداش سۆزى: سىلى، ئۆزلىرى.

ئۆزلۈكىدىن رەۋ ① ئۆزىچىلا، ئۆزى بېرىپ، بىرنەرسە تەسىر قىلمىسىمۇ: پىشقان مېۋىلەر ئۆزلۈكىدىن يەرگە چۈشۈپ كېتىدۇ. ② ئۆز ئىختىيارى بىلەن، ئۆزى ئۆزى بىلەن: ئۇ ئۇيغۇرچىنى ئۆزلۈكىدىن ئۆگەنگەن.

ئۆزلىرى ئال. ئىككىنچى شەخس(بىرلىك) ئالمىشىنىڭ ھۆرمەت تۈرى بولۇپ، ئاڭلىغۇچىنى ھۆرمەت بىلەن ئاتاشتا قوللىنىلىدۇ: — ئۆزلىرى كىم بولىدىلا؟ — دىدى ئۇ مەندىن گەپ سوراپ. ★ موماينىڭ زېھنى ئۆتكۈر، تىلى تاتلىق بولۇپ، ھەممەيلەننى «ئۆزلىرى» دەپ سۆزلەيتتى.

ئۆزۈمچى سۈپ. ئۆزىنىڭكىنىلا راست، توغرا دەيدىغان، ئۆزۈمچىل: ئۇ تولىمۇ ئۆزۈمچى ئادەم ئىكەن.

مەنىداش سۆزى: ئۆزۈمچىل.

ئۆزۈمچىلىك ئى. مېنىڭلا راست دەيدىغان ئادەت، قىلىق: ئۆزۈمچىلىك قىلماق.

ئۆسۈملۈك ئى. جانلىقلارنىڭ چوڭ بىر تۈركۈمى. بۇ خىل جانلىقلارنىڭ ھۈجەيرىلىرىنىڭ كۆپىنچىسىدە ھۈجەيرە پوستى بولىدۇ. كۆپچىلىكى ئورگانىك ماددىلارنى ئوزۇقلۇق قىلىدۇ، نېرۋىسى بولمايدۇ.

ئۆكتەبىر ئى. مىلادىيە كالىندارى بويىچە 10-ئاينىڭ ئاتىلىشى، ئونىنچى ئاي: ئۇلار بۇ يەرگە ئۆكتەبىرنىڭ باشلىرىدا كېلىشكەندى.

مەنىداش سۆزى: ئونىنچى ئاي.

ئۆسۈك سۈپ. ئۆسۈپ كەتكەن، ئۇزۇن ئۆسكەن، ئۆسۈملۈك: ئۆسۈك چاچ. ئۆسۈك ساقال.

مەنىداش سۆزى: ئۆسۈكلۈك.

ئۆكچە ئى ① پۈتنىڭ تاپان قىسمى. ② ئاياغ كىيىمنىڭ ياشىنىسى.

ئۆكسۈش پ. ئۆپكىدەش، ئىچ-ئىچىدىن كۆڭلى يېرىم بولۇش، كۆڭلى بۇزۇلۇش: ئۇ كۆزلىرىنى ئېتىۋېلىپ، ئۆكسۈپ يىغلاپ كەتتى.

مەنىداش سۆزى: ئۆپكىدەش، ئۆپكىلەش.

ئۆكۈنۈش پ. بىرەر نەرسىدىن ياكى ئىشتىن پۇشايمان قىلىش، ئېچىنىش، ئەپسۇسلىنىش، نادامەت چېكىش: غەنى بۈگۈنكى توپ مۇسابىقىسىگە قاتنىشالمىغانلىقىدىن بەكمۇ ئۆكۈندى.

مەنىداش سۆزى: ئەپسۇسلىنىش، پۇشايمان قىلىش.

ئۆگۈن رەۋ. سۆزلەۋاتقان پەيتتە ئۆتۈۋاتقان كۈننىڭ ئەتىسىدىن كېيىنكى كۈن، يەنى ئەتىدىن كېيىنكى بىر كۈن: بۈگۈن ئۇنىمسا ئەتە ئۇنار، ئەتە ئۇنىمسا ئۆگۈنغۇ ئۇنار.

ئۆگۈنكى سۈپ. ئۆگۈن بولىدىغان، ئۆگۈن يۈز بېرىدىغان،

ئۆگۈنلۈك: ئۆگۈنكى ئىش. ئۆگۈنكى ئەمگەك.

ئۆگۈنلۈك سۈپ. ئۆگۈن بولىدىغان، ئۆگۈن قىلىنىدىغان، ئۆگۈن يۈز بېرىدىغان، ئۆگۈنگە ئاتاپ قويۇلغان: ئۆگۈنلۈك ئىش. ئۆگۈنلۈك تاماق. ئۆگۈنلۈك تاپشۇرۇق.

ئۆگۈنلۈككە رەۋ. ئۆگۈنكى كۈندە، ئەتىدىن كېيىنكى كۈندە، ئۆگۈن: مەن ئۆگۈنلۈككە مەكتەپكە بارىمەن. مەنىداش سۆزى: ئۆگۈن.

ئوڭ ئى ① ئادەمنىڭ چىرايى. ② تېرىنىڭ تۈكسىز تەرىپى.

ئوڭى ئوچۇش بىرەر ئىش ياكى قورقۇنچ تۈپەيلىدىن چىرايى، رەڭگى بىردىنلا بۇزۇلۇش، ئۆزگىرىش، تاتىرىش: ساۋۇت ھويلىغا كىرىشكە بىر قارا ئىت يۈگۈرۈپ كېلىۋېدى، قورققىنىدىن ئوڭى ئوچۇپلا كەتتى.

ئولۇش پ. جېنى تۈگەش، جېنىدىن ئايرىلىش، جېنى چىقىش: شۇ قېتىمقى جەڭدە دۈشمەننىڭ 500 ئەسكىرى ئۆلدى.

مەنىداش سۆزى: ۋاپات بولۇش، قازا قىلىش، جېنىدىن جۇدا بولۇش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تىرىلىش: ياشاش، ھايات كەچۈرۈش.

ئۆملىشىش پ. بىرلىشىش، ئىتتىپاقلىشىش، ئىتتىپاق بولۇش، ئىناق بولۇش: شۇندىن تارتىپ ئۇلار تېخىمۇ ئۆملىشىپ، تىنچ-ئامان، خاتىرجەم ياشاشقا باشلاپتۇ.

ئۆمۈر ئى. تۇغۇلغاندىن تا ئۆلگۈچە بولغان ۋاقىت، دەۋر، ھايات: ئۆمۈر بويى. ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرمەك.

ئۆمۈر بويى تۇغۇلغاندىن تارتىپ تا ئۆلگۈچە، پۈتۈن ھايات داۋامىدا، بىر ئۆمۈر، پۈتۈن ئۆمۈر: ئۆمۈر بويى ئىشلىمەك.

مەنىداش سۆزى: بىر ئۆمۈر، پۈتۈن ئۆمۈر.

ئۆمۈر سۈرۈش ياشاش، ھايات كەچۈرۈش، ئۆمۈر كۆرۈش:

شۇنىڭدىن كېيىن ئاق كۆڭۈل زۇمرەت بىلەن دادىسى خاتىرجەم تىنچ ئۆمۈر سۈرۈپ ئۆتۈپتۇ.

مەنىداش سۆزى: ياشاش، ھايات كەچۈرۈش، ئۆمۈر كۆرۈش. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئۆلۈش، ھالاک بولۇش. **ئۆمۈر كۆرۈش** ياشاش، ھايات كەچۈرۈش، ئۆمۈر سۈرۈش: ئۇ مەنىدىن «بىر قوي قانچىلىك ئۆمۈر كۆرىدۇ؟» دەپ سورىدى. ★ ئاپام سەكسەن ياش ئۆمۈر كۆرۈپ ئالەمدىن ئۆتتى. مەنىداش سۆزى: ياشاش، ھايات كەچۈرۈش، ئۆمۈر سۈرۈش. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئۆلۈش، ۋاپات بولۇش.

ئۇ

ئۈرەن ئى ① كېلەر يىلى تېرىش ئۈچۈن ئېلىپ قويۇلغان دان؛ ئۇرۇق. ② دانلارنىڭ بىخلىنىدىغان ئورنى. مەنىداش سۆزى: ئۇرۇق. **ئۈرەنلىك** سۈپ. ئۇرۇقلۇق، ئۇرۇق قىلىش ئۈچۈن تەييارلانغان.

ئۈزلۈكسىز رەۋ. ئۈزۈلۈپ قالماي، توختىماي، داۋاملىق، ئارقا-ئارقىدىن، كەينى-كەينىدىن، ئۇدا: ئۈزلۈكسىز ئالغا باسماق. ئۈزلۈكسىز تۈردە. ★ ھەر ئىككىمىزنىڭ يۈزىنى كۈل ۋە قۇرۇم باسقان بولۇپ، تەر تامچىلىرى ئۈزلۈكسىز ئېقىپ تۇراتتى. مەنىداش سۆزى: توختىماي، داۋاملىق، ئارقا-ئارقىدىن، كەينى-كەينىدىن، ئۇدا.

ئۈشكە ئى. تۆشۈك ئېچىشتا ئىشلىتىلىدىغان بىرخىل ئەسۋاب. تۈرلىرى كۆپ بولۇپ، بەزىلىرى توك ياكى شامال كۈچى بىلەن ھەرىكەتلەندۈرۈلىدۇ: تامنى ئۈشكە بىلەن تېشىش. ياغاچنى ئۈشكە بىلەن

تېشىش.

ئۈلگە ئى ① كىشىلەر تەقلىد قىلىدىغان، دورايدىغان، ئۆگىنىشكە، نەمۇنە قىلىشقا ئەرزىيدىغان ئادەم، ئىش، نەرسە ياكى ئۇسۇل؛ نەمۇنە، تىپ: ئۈلگە بولماق. ئۈلگە ياراتماق. ئۈلگە ئالماق. ئۈلگە قىلماق. ② بىر تۈردىكى نەرسىلەردىن ئېلىنغان نۇسخا، ئەۋرىشكە: بۇ ئوردىنى ئەخمەت بەگ بېيجىڭ خانلىقىنىڭ ئوردىسىنىڭ ئۈلگىسى بويىچە سالدۇرغانىدى.

ئۈلگۈرەلمەسلىك پ. بىرەر ئىش-ھەرىكەتنى قىلىشقا، بېجىرىشكە يېتىشمەسلىك، ۋاقىت چىقىرماسلىق، كېچىكىش: ئۇ شۇنچە ئىتتىك يۈگۈرگەن بولسىمۇ، يەنىلا پويىزغا ئۈلگۈرەلمەي قالدى. مەنىداش سۆزى: يېتەلمەسلىك.

ئۈلۈشكۈن ئى. ئۆتۈپ كەتكەن كۈننىڭ ئالدىنقى كۈنى، تۈنۈگۈننىڭ ئالدىدىكى كۈن، بۇرناكۈن، ئوزاكۈن: ئۇ ئۈلۈشكۈن «غۈنچە» مۇكاپاتى مۇسابىقىسىغا قاتناشتى.

مەنىداش سۆزى: بۇرناكۈن، ئوزاكۈن.

ئۈلۈشكۈنكى سۈپ. ئۈلۈشكۈنى بولغان، ئۈلۈشكۈندىكى، بۇرناكۈنكى، ئوزاكۈنكى: ئۈلۈشكۈنكى ئىش. مەنىداش سۆزى: بۇرناكۈنكى، ئوزاكۈنكى.

ئۈلۈشىل ئى. ئۆتۈپ كەتكەن يىلنىڭ ئالدىنقى يىلى، ئۆتكەن يىلنىڭ ئالدىدىكى يىل، ئالدىنقى يىل، ئوزاقى يىل، ئوزا: بولۇپمۇ، ئۈلۈشىل بولغان بىر ۋەقە بوۋاينى قاتتىق رەنجىتتى.

مەنىداش سۆزى: ئالدىنقى يىل، ئوزاقى يىل، ئوزا.

ئۈمچەيتىش پ. رەنجىش، خاپىلىق، كۆڭلى يېرىم بولۇش ياكى نارازىلىق تۈپەيلىدىن كالىپۈكىنى سەت قىلىپ پۈرۈشتۈرۈش، كالىپۈكىنى بىرقىسىملا قىلىش: مەن ئۇنى قولنى يۇيۇشقا بۇيرۇدۇم. ئۇ قول يۇيۇشنى ئاڭلاپ، ئاغزىنى ئۈمچەيتىپ يوغان كۆزلىرىنى بىزگە تىكتى.

ئۈمىدى ① بىرەر ئىستەكنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىغا بولغان ئىشەنچ، ئىشەنچ بىلەن كۈتۈش، ئارزۇ، ئىستەك، نىيەت، مەقسەت: ئۆلمىگەن جاندا ئۈمىد بار(ماقال). ★ ئۇ ئوقۇغۇچىنىڭ ئۈمىدى ئاخىرى ئەمەلگە ئاشتى(ماقال). ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئۈمىدۋار سۇپ. ئۈمىد، ئارزۇ ئىپادىلەيدىغان، ئۈمىدلىك: ئۈمىدۋار ئادەم. ئۈمىدۋار بولماق. مەنىداش سۆزى: ئۈمىدلىك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئۈمىدسىز، روھى چۈشكۈن. ئۈندەش ئى. سۆزلىگۈچىنىڭ تۈرلۈك ھېسسىياتى، پوزىتسىيىسى ياكى چاقىرىش، ئۈندەش مەنىلىرىنى ئىپادىلەيدىغان سۆز: ئۈندەش جۈملە. ئۈندەش بەلگىسى. ئۈندەش سۆز. ئۈندەش بەلگىسى تىنىش بەلگىلىرىدىن بىرى (!). ئوي-پىكىرنىڭ ئۈندەش ۋە بۇيرۇق تەرىزدە ئاياغلاشقانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

ئۈندەش جۈملە قويۇق ھېس-كەيپىياتنى بىلدۈرىدىغان جۈملە. مەسىلەن، «ۋايجان»، «نېمىدېگەن ياخشى!» دېگەنلەرگە ئوخشاش. ئۈندەش جۈملىنىڭ ئاخىرىغا ئۈندەش بەلگىسى (!) قويۇلىدۇ.

ئۈنلەش پ. ئۈن چىقىرىش، ئاۋاز چىقىرىش، توۋلاش، سايراش: ئۇ يەرگە كەپتەرلەر كېلىپ ئۈنلەپتۇ. مەنىداش سۆزى: توۋلاش.

ئۈنۈم ئى ① مەلۇم بىرخىل كۈچ، ئۇسۇل، چارە ياكى ئامىل، سەۋەب پەيدا قىلغان ئىجابىي نەتىجە. ② مەلۇم نەرسىنىڭ پايدىلىق رولى، نەسىرى. ③ بىرەر نەرسىنى ئىشلەپچىقىرىش، تەييارلاش قابىلىيىتى؛ ئۈنۈمدارلىق، ھوسۇلدارلىق: ئەمگەك ئۈنۈمى. ئۈنۈم نىسبىتى. ئىقتىسادىي ئۈنۈم. ماشىنىنىڭ ئىش ئۈنۈمى. مەنىداش سۆزى: نەتىجە؛ تەسىر، ئۈنۈمدارلىق.

ۋ

ۋاپا ئى. دوستىغا، يارىغا ۋە يېقىن كىشىلىرىگە بولغان ساداقەت، كۆيۈم؛ ئۆز سۆزىدە قەتئىي تۇرۇش، ۋەدىسىگە ئەمەل قىلىش: ۋاپاغا جاپا قىلىش. ★ — ھۇي ۋاپاسىز مۇناپىق! — دېدى رەبھان ئۇنىڭ ئارقىسىدىن نەپرەتلەنگەن ھالدا.

مەنداش سۆزى: رەھىم، رەھىم-شەپقەت، كۆيۈم. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: جاپا.

ۋاپات (ۋاپاتى) ئى. ئۆلۈش: ۋاپات بولۇش. ★ ئىنىمنىڭ ۋاپاتى ماڭا قاتتىق تەسىر قىلىش بىلەن بىرگە، ئاپامنىڭ سالامەتلىكىنىمۇ ناچارلاشتۇرۇۋەتتى. ★ ئاپامنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن قولۇمغا زادىلا ئىش بارمىدى، شۇنداق بولسىمۇ ئۆز ئۆزۈمنى ئىشلەشكە زورلىدىم.

مەنداش سۆزى: ئۆلۈش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ھايات، ياشاش.

ۋاپات بولۇش ئۆلۈش، كۆز يۇمۇش، جېنىدىن ئايرىلىش، جېنى چىقىش: بوۋاي 69 يېشىدا ۋاپات بولدى. ★ ھېلىقى ئۆيىدىكى قىز نۇرچۇننىڭ ۋاپات بولغان ئۈستىسىنىڭ قىزى ئىكەن.

مەنداش سۆزى: ئۆلۈش، قازا قىلىش، قازا يېتىش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ياشاش، ھايات.

ۋارونكا ئى. سۇيۇقلۇق ياكى پاراشوك، دانچە ھالىتىدىكى ئاغزى كىچىك قاچا، بوتۇلكا قاتارلىقلارغا قۇيۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب.

ۋاشاك ئى. قوغۇن-تاۋۇزلار ئۈزۈلۈپ ئاخىرلاشقاندا قوغۇنلۇقتىكى قالدى-قاتتى سويىملارنى خالىغانچە ئۈزۈپ يىغىشتۇرۇش ئىشى؛ پاساك: ۋاشاك بولماق. ۋاشاك قىلماق.

مەنداش سۆزى: پاساڭ.

ۋاقتى ئۆتكەن ئىشتىن چىققان، كارغا كەلمەس بولۇپ قالغان، ئىشلىتىش ۋاقتىدىن قالغان، مودىدىن قالغان، كونا: بۇ ۋاقتى ئۆتكەن كالېندار قەغىزى ئىكەن.

ۋاقتىدا رەۋ. شۇ ۋاقت، شۇ پەيتنىڭ ئۆزىدە، ۋاقتىنى ئۆتكەزمەي: كىيىپ كىر بولغان ئىچ كىيىملىرىنى ۋاقتىدا يۇيۇۋېتىشىمىز كېرەك. ★ بىز ھەممىمىز خىزمەتكە ۋاقتىدا كېلىشىمىز لازىم.

ۋاگۇن ئى ① پويىزنىڭ ئادەم ئولتۇرۇش ۋە يۈك توشۇش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ھەربىر بۆلىكى. ② ئىش ئورنى، كان رايونى قاتارلىقلاردا ئىشلىتىلىدىغان بىرخىل توشۇش ئۈسكۈنىسى، شەكلى ۋارونكىغا ئوخشايدۇ، ئاستىدا چاقىلىرى بولىدۇ. ئادەتتە رېلىس ئۈستىدە ماڭىدۇ.

ۋايىغا يېتىش ئۆسۈپ يېتىلىش، قۇرامىغا يېتىش، پىشىش: چۈنەكتىكى قوغۇنلار پىشىپ تازا ۋايىغا يېتىپ، يېرىلىپ كېتەيلا دەپ قايتۇ.

ۋەج ئى ① سەۋەب، مۇددىئا، مەقسەت؛ باھانە: — ئەگەر شەك كەلتۈرىدىغان بولسا، بۇنىڭ ۋەجىنى جامائەت ئالدىدا ئېيتسۇن، — دېدى ئۇ كىشى. ② مال-مۈلۈك، دەپنە-دۇنيا: ۋەجىڭگە يېقىپ خەنجىڭ بولسۇن (ماقال). ★ — نەچچىلىك ۋەجى بار ئىكەن؟ — سورىدى سېكىرتار.

ۋەدە ئى. بىرەر ئىشنى قىلىش ئۈچۈن دېيىلگەن قەتئىي سۆز؛ لەۋز: ۋەدەسىدە تۇرماسلىقىنىڭ ئۆزۈمۇ ئەخلاقسىزلىق ھېسابلىنىدۇ. مەنداش سۆزى: لەۋز.

ۋەدىسىز سۇپ. ۋەدەسىدە تۇرمايدىغان: ۋەدىسىز ئادەم.

ۋەسىيەت ئى. ئۆلگۈچىنىڭ بالا-چاقا ياكى يېقىنلىرىغا ئېيتىپ ياكى يېزىپ قالدۇرغان تاپشۇرۇقى، نەسىھەتى: بوۋاي بالىلىرىغا: — بۇندىن كېيىن ھەر قېتىم چاي ئىچكەندە قەنت سالماي ئىچمەڭلەر، بۇ مېنىڭ ۋەسىيەتىم، — دەپتۇ.

ۋەسىيەت قىلىش مەرھۇم بالا-چاقا ياكى يېقىنلىرىغا مەلۇم

بىر ئىشنى يېزىپ ياكى ئېيتىپ قالدۇرۇش، تاپشۇرۇش، نەسىھەت قىلىش: ئۇ جان ئۇزۇش ئالدىدا قورۇجاغا كىچىك ئوغلىنىڭ ۋارىسلىق قىلىشىنى ۋەسىيەت قىلغان.

ۋەھاكازا تر. شۇ قاتارلىق، شۇ قاتارلىقلار، قاتارلىقلار: يەنە شۇ نامۇۋاپىق خىزمەت ئۈسۈلى، بۇلارنى يېپىپ تۇرغىنى زىياپەت، سوۋغات، ۋەھاكازالار.

ۋەھالەنكى باغل. تەڭداش، لېكىن قارىمۇقارشى مەنىلىك جۈملىلەرنى باغلاپ، ئالدىنقى جۈملىدىكى ئۇقۇمغا نىسبەتەن كېيىنكى جۈملىدىكى ئۇقۇمدا بولىدىغان بۇرۇلۇشنى بىلدۈرىدۇ.

ۋەھىشى سۈپ ① ئىنسانلىق قىياپىتىنى يوقاتقان، ئۆتۈپ كەتكەن زالىم، قانخور: ۋەھىشى ئادەم. ★ — قارا، ئۇ نېمىدېگەن ۋەھىشى-ھە؟ — لېكىن مەن ئۇنى دەسلەپتە كۆرۈپ، كۆزلىرىمگە ئىشەنمەي قالدىم. ② يىرتقۇچ، رەھىمسىز: ئەتراپىدا كېيىكلەر ۋە ھەر خىل ۋەھىشى ھايۋانلار ئوتلاپ يۈرگەنكەن.

مەنىداش سۆزى: ياۋۇز، قەبىھ، رەھىمسىز.

ۋەھىشىانە رەۋ. ۋەھىشىلەرگە خاس، ۋەھىشىلەردەك، ۋەھىشىلەرچە: گومىنداڭچىلار ئەسىرگە چۈشۈپ قالغان كىشىلەرنى قولدىن دەرەخكە مىخلاپ ۋەھىشىانە ھالدا ئۆلتۈرۈۋېتىپ قاچقانكەن.

مەنىداش سۆزى: ۋەھىشىلەرچە، ياۋۇزلارچە، قەبىھلەرچە.

ۋەھىشىلەرچە رەۋ. ۋەھىشىلەرگە خاس، ۋەھىشىلەردەك، ۋەھىشىانە: ناتونۇش كىشى ئۇنىڭغا ۋەھىشىلەرچە تىكىلىپ قارىدى.

مەنىداش سۆزى: ۋەھىشىانە، ياۋۇزلارچە، قەبىھلەرچە.

ۋەھىشىلىشىش پ. ۋەھىشى ھالەتكە كېلىش، ۋەھىشى بولۇش: دۈشمەن شۇنچىلىك ۋەھىشىلەشتىكى، ئۇچراتقاننىڭ ھەممىسىنى ئۆلتۈردى.

مەنىداش سۆزى: ياۋۇزلىشىش، قەبىھلىشىش.

ۋەھىشىلىك ئى. ۋەھىشىانە ھەرىكەت، ۋەھىشىانە قىلىق،

ئىش: ۋەھشىيلىك كۈچەيگەنسېرى، خەلقنىڭ قولغا قورال ئالدىغان كۈنى شۇنچە يېقىنلىشىدۇ.

مەنداش سۆزى: ياۋۇزلۇق.

ۋىجدان ئى. كىشىنىڭ ئۆز ھەرىكىتى، قىلمىشى، يۈرۈش-تۇرۇشى ھەققىدە جەمئىيەت ۋە خەلق ئالدىدىكى مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى؛ ئىنساپ، دىيانەت: ۋىجدان بىلەن ئىش قىلىش. ۋىجدان بىلەن ياشاش.

ۋىجدانسىز سۈپ. ۋىجدانى يوق، ۋىجدانى بىلەن ئىش قىلمايدىغان: ۋىجدانسىز ئادەم.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ۋىجدانلىق.

ۋىجدانسىزلىق ئى. ۋىجدانى يوقلۇق، ئىش-پائالىيەتتە ھەققانىيەتنى ياقلىماسلىق، نامەردلىك: لېكىن مەن بۇنداق ۋىجدانسىزلىق ئۈچۈن تۆرەلمىگەن ئوخشايمەن.

ۋىجدانلىق سۈپ. ۋىجدانى بار، ۋىجدانى بىلەن ئىش قىلىدىغان: ۋىجدانلىق ئادەم.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ۋىجدانلىق.

ۋىجدانى سۈپ. ۋىجدانغا باغلىق بولغان؛ ۋىجدانغا، ئىنساپقا ئائىت: بۇ ئۆزىنى ھەقىقىي ئىنسان دەپ ئاتىغان ھەربىر كىشىنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك ۋىجدانى بۇرچى.

ۋىجىك سۈپ. جۇغى كىچىك، بويى دېگەندەك ئۆسۈمگەن ھەم ئورۇق: ۋىجىك ئادەم.

مەنداش سۆزى: چىۋەك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: بەستلىك.

ۋىللىدە رەۋ. يۈزى بىردىنلا ئۆزگىرىپ، ۋىل قىلىپ، بىردىنلا: گۈلبوستان سادىق دېگەن ئىسمنى ئاڭلاپ قورققاندا ۋىللىدە قىزاردى. ★ بالا ئەتراپتىكىلەرگە ۋىللىدە بىر كۈلۈپ قويدى-دە، ھويلىغا كىرىپ كەتتى.

ئې

ئېتىبار بېرىش دىققەت قىلىش، كۆڭۈل بۆلۈش، غەمخورلۇق قىلىش، ئەھمىيەت بېرىش: غالىپنىڭ ئۆيىدە قىيىنچىلىق بولغاچقا، مەكتەپ رەھبەرلىكى ئۇنىڭغا ئېتىبار بېرىپ كىتاب، دەپتەرلەر بىلەن ھەقسىز تەمىنلىدى.

ئېچىنىش پ. ئىچ ئاغرىتىش، ئىچى سىيرىلىش: ساۋاقداشم ماھىنۇرنىڭ ئاپسىنىڭ ۋاپات بولغانلىقىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ ھالىغا بەكمۇ ئېچىنىدىم.

ئېرىش پ ① ئىسسىش، قىزىش نەتىجىسىدە قاتتىق ھالەتتىن

سۇيۇق ھالەتكە ئايلىنىش: يەر-جاھان ئىسسىپ قار-مۇزلار ئېرىدى. ② سۇدا كىچىك كۆرۈنمەيدىغان زەررىچىلەرگە ئايلىنىپ، سۇغا تەكشى تارقىلىش: قەنت سۇدا ئېرىدۇ. ★ تۇز سۇدا ئېرىدۇ. ③ كۆچمە. كۆڭلى يۇمشاق، خاپىلىقى كۆتۈرۈلۈپ كېتىش، رەھىمدىل بولۇش: ئۇ بىردىنلا ئېرىپ خۇشخۇي بولۇپ قالدى.

ئېرىنچەك ① سۇپ. ئىش خۇشياقماس، ئىشقا خۇشى يوق؛

ھۇرۇن، يالقاۋ: ئېرىنچەك ئادەم. ② ئى. ئىش خۇشياقمايدىغان، ھۇرۇن، يالقاۋ ئادەم: ئېرىنچەكنىڭ ئەتىسى تۈگىمىس (ماقال).

مەنىداش سۆزى: ھۇرۇن، يالقاۋ.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تېنىك، جۇشقۇن.

ئېرىنچەكلىك ئى. ئىش خۇش ياقماسلىق، ھۇرۇنلۇق: ئۇ

ئاخىرى ئېرىنچەكلىك بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشكىنى ئاچتى-دە، داڭقېتىپ تۇرۇپلا قالدى.

مەنىداش سۆزى: ھۇرۇنلۇق، يالقاۋلىق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تېنىكلىك، جۇشقۇنلۇق.

ئېغىر سۇپ ① ماسسىسى، ۋەزنى چوڭ: ئېغىر يۈك ئارتىلغان ئات-ئۇلاغلار

چىغىر يولدا ئاران كېتىۋاتتى. ② كۆپ كۈچ، مېھنەت، بىلىم تەلەپ قىلىدىغان، قىيىن، تەس: ۋەزىپىسى ئېغىر. خىزمىتى ئېغىر. ③ كۆچمە. ئۆزىنى تۇتۇشنى بىلىدىغان، سالماق: ئوغلۇم ئۆزۈڭنى تۇتۇۋال، ئېغىر بول. ④ كۆچمە. يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىشى مۇمكىن بولغان، خەۋپلىك، خەتەرلىك: جاراھىتى ئېغىر. ★ ئۇنىڭ كېسىلى بەك ئېغىر ئىكەن. ⑤ كۆچمە. كەچۈرگۈسىز، ئادەتتىن تاشقىرى: سەن ئۆزۈڭنىڭ گۇناھىڭنىڭ قانچىلىك ئېغىر ئىكەنلىكىنى بىلمەسەن؟ قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يېنىك.

ئېغىر-بېسىق سۇپ. ئۆزىنى توختاتقان، سالماق، ئاسان چېچىلىپ كەتمەيدىغان، ئۆزىنى تۇتۇۋالغان، تەمكىن: دوختۇر ئېغىر-بېسىق ئادەم ئىدى، ئۇ سالماقلىق بىلەن ئوپىراتسىيىنى داۋاملاشتۇرۇۋەردى. مەنىداش سۆزى: سالماق، تەمكىن.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئالدىراغۇ، ئالدىراقسان.

ئېغىز ① ئى. ئاغىز: ئېغىز ئاچماق. ئېغىزغا بىرىنبە سالماقلىق. ② مق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ، ئۆي-ئىمارەتلەرنىڭ ھەرىبىر خانىسىنى بىلدۈرىدۇ: ئۈچ ئېغىز ئۆي. مەنىداش سۆزى: ئاغىز.

ئېغىز تېگىش ئازراق يەپ ياكى ئىچىپ بېقىش، ئازراق يەپ ياكى ئىچىپ كۆرۈش، ئازراق يەپ بېقىش، ئازراق ئىچىپ بېقىش: مەن باقتا كرىپ، قېقىزىل پىشقان ئالمىلارغا ئېغىز تەگدىم. ★ گۈللۈك چاينەكتىن ئىسسىق چاي قويدى، بىز ئېچىلىپ-يېيىلىپ ئولتۇرۇپ مەزگە ئېغىز تەگدۈق.

مەنىداش سۆزى: تېتىپ بېقىش، تېتىپ كۆرۈش.

ئېكەك ئى. مېتاللارنى ئېكەكلەپ ئۇپرىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىرخىل قول سايىمىنى. يۈزىگە ئۇششاق بىس چىقىرىلغان بولۇپ، ياپىلاق، ئۈچ بۇلۇڭ، يۇمىلاق، چاسا قاتارلىق ھەر خىل شەكىللەردە بولىدۇ. چوڭ-كىچىكلىكىمۇ

ئوخشىمايدۇ .

ئېكەك دەش پ. ئېكەك سېلىش، ئېكەك سېلىپ ئۈزۈش، ئېكەكلەش: تۆمۈرنى ئېكەك دەش.

مەنىداش سۆزى: ئېكەكلەش، ئېكەك سېلىش .

ئېكەكلەش پ. ئېكەك بىلەن ئۇپرىتىش، ئېكەك سېلىش: ئېكەك مېتاللارنىڭ يۈزىدىكى ئارتۇق يەرلەرنى ئېكەكلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. مەنىداش سۆزى: ئېكەك دەش، ئېكەك سېلىش .

ئېكسپورت ئى. چەت ئەللەرگە مال ياكى كاپىتال چىقىرىش ئىشى: ئېكسپورت قىلىش .

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئىمپورت .

ئېكسپورت قىلىش چەت ئەللەرگە مال ياكى كاپىتال چىقىرىش: بۇ ئېكسپورت قىلىنىدىغان ماللاردۇر .

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئىمپورت قىلىش .

ئېھتىرام ئى. باشقىلارغا قىلىنغان يۈكسەك ھۆرمەت؛ ئىززەت-ئىكرام: ئېھتىرام بىلدۈرۈش .

مەنىداش سۆزى: ھۆرمەت، ئىززەت-ئىكرام .

ئېھتىيات قىلىش دىققەت قىلىش، پەخەس بولۇش، ھوشيار بولۇش، ئاۋايلاپ ئىش كۆرۈش: ئايامنىڭ ئويغىنىپ كېتىشىدىن ئېھتىيات قىلىپ، پۈتۈمنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ ئورنۇمغا كىرىپلا يېتىۋالدىم .

ئېھتىياج ئى. بىرەر نەرسىگە بولغان تەلەپ، ھاجەت؛ زۆرۈرىيەت، موھتاج: بۇ، جەمئىيەتنىڭ ئېھتىياجى. ★ بىزنىڭ سۇغا بولغان ئېھتىياجىمىز كۈندىن-كۈنگە ئاشماقتا .

مەنىداش سۆزى: تەلەپ، زۆرۈرىيەت، موھتاج .

ئى

ئىپتىخار ئى ① شان-شەرەپ كەلتۈرىدىغان، پەخىرلەنسە

بولمىدىغان ئىش، بىركىم ياكى نەرسە: ئۇ ۋەتىنىمىزنىڭ ئىپتىخارى. ★ ئەگەر بۇ ئادەم ھايات بولغان بولسا زامانىمىزنىڭ ئىپتىخارى ۋە ئەڭ بىلىملىك كىشىلەردىن بىرى بولاتتى. ② شان-شەرەپ ھېسسى، شان-شەرەپلىك ھېس، پەخىر، پەخىرلىنىش: مېنىڭ شۇ تاپتا ئوسمان مۇئەللىمگە بولغان ھۆرمەت، ئىپتىخارم يالقۇنچايىتى.

مەنداش سۆزى: پەخىر، پەخىرلىنىش، ھۆرمەت.

ئىجاد ئى. ئىجادىيەت، كەشىپ، كەشىپات: ئىجاد قىلىش.

مەنداش سۆزى: كەشىپ، ئىجادىيەت، كەشىپات.

ئىجاد قىلىش يېڭى نەرسىنى بارلىققا كەلتۈرۈش، يېڭىدىن ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈش، كەشىپ قىلىش: ئۇ يېڭى ناخشا ئىجاد قىلدى. مەنداش سۆزى: بارلىققا كەلتۈرۈش، ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈش، كەشىپ قىلىش.

ئىجازەت ئى. بىرەر ئىش ئۈچۈن بېرىلگەن رۇخسەت: ئىجازەت بېرىش. ئىجازەت سوراش. ئىجازەت قىلىش. ★ — خوپ بولىدۇ، — ئۇ ھۆرمەت سالماي بەدىلىگە بېرىلگەن ئىجازەت بىلەن چىقىپ كەتتى.

ئىجازەت بېرىش رۇخسەت قىلىش، رۇخسەت بېرىش، ئىجازەت قىلىش، ئۇناش: — بولۇپتۇ، ئون ئىككى ياشلىق بالا ئىكەن، گېپىنى دەۋالسۇن، — دەپ ئىجازەت بېرىپتۇ پادشاھ. ★ — بۇ ئىشنى مۇۋەپپەقىيەتلىك بېجىرىڭ، قايتىپ كەتسىڭىز بولىدۇ، — دەپ ئىجازەت بەردى گېنېرال.

مەنداش سۆزى: رۇخسەت قىلىش، رۇخسەت بېرىش، ئىجازەت قىلىش، ئۇناش.

ئىجازەت قىلىش رۇخسەت قىلىش، بۇيرۇش: مەن ئۇنى ياخشى كۆرمىەن، مەيلى ئۇ مېنىڭ قىزىم بولسۇن، ئۇنى بېقىپ تەربىيەلەشكە ماڭا ئىجازەت قىلغىن، — دەپتۇ ھېلىقى كىشى. ★ — پادشاھم ئىجازەت قىلسلا، مېنىڭ ئۆزلىرىگە ئېيتىدىغان گېپىم بار ئىدى، — دەپتۇ ئۇ كىشى. مەنداش سۆزى: رۇخسەت قىلىش.

ئىجتىھات ئى. پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىش، ئىشتىياق، قىزىقىش؛ تىرىشچانلىق: قانچىلىك ئىجتىھاتنىڭ بولسا شۇنچىلىك ساپ، توغرا تۇرمۇش كەچۈرگەن، ھىيلە-مىكىر قىلىشتىن ئۆزۈڭنى ساقلا. ★ لېكىن تاشۋاي، سەندىكى ئاجايىپ بىر ئىجتىھاتنى كۆرمەپتىمەن.

مەنىداش سۆزى: بېرىلىش، ئىشتىياق، قىزىقىش؛ تىرىشچانلىق.

ئىختىيار ئى. ئۆزلۈكىدىن بولغان، زورلۇق تۈسىنى ئالمىغان، خاھىش، ئىستەك، ئەرك، مەيىل: ئاكام ئۆز ئىختىيارى بىلەن ھەربىي سەپكە قاتناشتى.

ئىخچام سۈپ. تۈزۈلۈشى، قۇرۇلۇشى يىغىنچاق ھەم جايىدا، تۈزۈلۈشى، قۇرۇلۇشى كېلەڭسىز ۋە چېچىلاڭغۇ ئەمەس، يىغىنچاق، قۇلاي: ئىخچام ئۆي. ئىخچام ماشىنا. ★ بۇ نەرسە ناھايىتى ئىخچام ياسالغانىكەن. ★ سىزنىڭ بۇ ماقالىڭىز ناھايىتى ئىخچام يېزىلپتۇ.

مەنىداش سۆزى: يىغىنچاق، قۇلاي.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: كېلەڭسىز، قوپال.

ئىدارە ئى ① بەلگىلىك نەرتىپتە باشقۇرۇش، يولغا سېلىش: دۆلەتنى ئىدارە قىلىش. گۇرۇپپىنى ئىدارە قىلىش. ② مەلۇم بىر ئىجتىمائىي دۆلەت، مەمۇرىيەت، سودا ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ تارماقلىرىنى باشقۇرۇش ئۈچۈن شتاتلىق خادىملىرى بولغان تەشكىلات، مۇئەسسەسە: مائارىپ ئىدارىسى. ئىدارىدە ئىشلىمەك.

ئىرادە ئى ① بىرەر مەقسەت، نىشان ۋە ئىش-ھەرىكەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن كىشىدە بولىدىغان غەيرەت، مەۋقە، قەتئىيلىك: ئىرادە باغلىماق. ئىرادە تىكلەمەك. ئىرادە تۇرغۇزماق. ② خاھىش، ئىختىيار؛ قەتئىي نىيەت: راست گەپنى قىلغاندا، بۇ ئىش مېنىڭ ئىرادەمگە قارشى.

مەنىداش سۆزى: غەيرەت، مەۋقە، قەتئىيلىك؛ خاھىش، ئىپتىخار.

ئىرادە باغلاش بىر قارارغا كېلىش، قەتئىي نىيەتكە كېلىش ۋە ئىرادىسىنى چىڭىتىش: كېيىن، ئۇ ئالىي مەكتەپكە كىرىشكە بەل باغلىدى.

ئىرادىسىز سۈپ. ئىرادىسى يوق ياكى سۇس، ئىرادىسى بوش، ئىرادىسى يوق ياكى كۈچلۈك بولمىغان: ئىرادىسىز ئادەم. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئىرادىلىك.

ئىرادىلىك سۈپ. ئىرادىسى بار، ئىرادىسى كۈچلۈك: بارلىق ئىرادىلىك كىشىلەرگە ئوخشاش، ئۇ ھەممىنى ئۆز ئىقتىدارىغا تايىنىپ قولغا كەلتۈرۈشكە بەل باغلىدى.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئىرادىسىز.

ئىرغىش پ. سىلكىنىش، سەكرەش، پىرقىرىتىپ تاشلاش، چۆرۈپ تاشلاش: قانداق بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ، ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ كەتتى. **ئىزنا** ئى. ئىز، بەلگە: بۇ تاشتا نەچچە مىليون يىل بۇرۇن ياشىغان جانلىقلارنىڭ ئىزى بار ئىكەن. مەنىداش سۆزى: ئىز، بەلگە.

ئىستون ئى. گېزىت-ژۇرنال قاتارلىقلار سەھىپىسىنىڭ ھەر بىر بۆلىكى: «باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» نىڭ ھەر بىر بېتى ئىككى ئىستون قىلىپ ياسالدى.

ئىسكىلىت ئى. ئادەم ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلار تېنىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى بەدەننى تىرەپ تۇرۇش رولىنى ئوينايدىغان سۆڭەكلەر جازىسى: ئادەم بەدىنىدىكى سۆڭەك جازىسى ئىسكىلىت دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىش ئى ① ئىنسانلار تۇرمۇشىدىكى ماددىي ۋە مەنىۋى بايلىقلارنى يارىتىش مۇددىئاسىدا ئېلىپ بېرىلغان بارلىق پائالىيەت، ئىجابىي ئەمگەك، مېھنەت ياكى مەشغۇلات، خىزمەت: ئەمەلىي ئىش. ئىلمىي ئىش، ئۆي ئىشى. ئىش كۈنى. ئىش ھەققى. ئىشتىن قېلىش. ★ ئىش ئادەمگە باغلىق (ماقال). ② تاپشۇرۇق، ۋەزىپە: ئىشقا بۇيرۇماق. ③

مېھنەت نەتىجىسىدە يارىتىلغان نەرسە، مەھسۇلات ۋە شۇ قاتارلىقلار: ئىش ئۇرۇشىكىسى. ④ پائالىيەت، مېھنەت، مەشغۇلات ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ بىرەر ساھەسى؛ كەسىپ، ھۈنەر: سۈجلىق ئىشلىرى. مىللىي ئىشلار.

ئىشنىڭ تېگى ئىشنىڭ جەريانى، ئىشنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالى: بۇ ئىشنىڭ تېگىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ.

ئىشتىياق ئى بىرەر ئىش ياكى بىرەر نەرسىگە بولغان زور قىزىقىش، زوق، ھەۋەس: ئىپارگۈل باغ ئارىسىدىكى بىر پۈك بوش يەرگە ئىشتىياق بىلەن گۈل ئۆستۈرۈپ، ھويلا ئىچىنى چوغدەك قىزارتى. ★ ئىلىم-پەنگە چىن دىلدىن باغلاپ ئوتلۇق ئىشتىياق. زىننەتلەيمەن قەلبىمنى، چېچىپ گۈلدەك خۇش پۇراق.

مەنداش سۆزى: قىزىقىش، زوق، ھەۋەس. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: بىزارلىق.

ئىقتىدار ئى قابىلىيەت، ماھارەت: ئۇ كۆپ مەشىق قىلىش ئارقىلىق بىلەك ۋە پۈت مۇسكۇللىرىنى چىنىقتۇرۇپ، چامباشچىلىق ئىقتىدارىنى يېتىلدۈردى. **ئىلمان سۈپ** ① ئىللىق ئۆتكەن، ئىسسىق ئۆتكەن، بىرگاز ئىسسىغان، ئىللىق: ئىلمان سۈ. ② كۆچمە. كىشىگە، بىرەر ئىشقا، مەسىلىگە تۇتقان مۇئامىلىسى، كۆز قارىشى، چۈشەنچىسى ئارىدا، ئوتتۇرىدا بولغان، بولىدىغان ياكى ئۇ تەرەپكىمۇ مايىل بولمايدىغان، ئوتتۇرا يول تۇتىدىغان: گۈلشاتنىڭ ئۆز سۆزى بويىچە ئېيتقاندا ئۇنىڭ مۇئامىلىسى ھامان «ئىلمان» بولۇپ كەلدى.

ئىلمە سۈپ. ئادەتتە قولدا ئىشلىتىدىغان، ئىلمەكلىك چوكا ياكى ھەر خىل ماشىنىلارنىڭ ۋاسىتىسى بىلەن ئىلىپ توقۇلىدىغان، ئىلىش يولى بىلەن ئىشلىنىدىغان: ئىلمە توقۇلما. **ئىلمە توقۇلما** ئىلىپ توقۇلىدىغان ياكى توقۇلغان رەخت ۋە كىيىملەرنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئىلھام (ئىلھامى) ئى ① كۆنۈرەڭگۈ ئىجادىي روھ، ئىجادىي

غەيرەت ۋە زوق جۇش ئۇرغان ھالەت: ئىلھام بېرىش. ئىلھام بىلەن ئىشلەش. ② مەدەت، رىغبەت؛ زوق: لۇتپۇللا ئۇنىڭدىن يېڭى پىكىر، يېڭى ئىلھام ئېلىپ قايتىپ كەلدى. ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

مەنىداش سۆزى: مەدەت، رىغبەت، زوق.

ئىلھام بېرىش رىغبەتلەندۈرۈش، ئىلھاملاندۇرۇش، مەدەت بېرىش: مەن ئىنتايىن خۇشال بولدۇم ۋە بالىلارغا ئىلھام بېرىش ئۈچۈن «قىزىل بايراق شەرەپ تاختىسى» تەييارلىدىم.

مەنىداش سۆزى: رىغبەتلەندۈرۈش، ئىلھاملاندۇرۇش، مەدەت بېرىش، زوقلاندۇرۇش.

ئىلىك ئېلىش توغرا تېپىش، قوبۇل قىلىش، ئېتىراپ قىلىش: ئاتا-بالا قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ، ئېگىلىگەن ھالدا بوۋايغا سالام بېرىپتۇ. بوۋاي ئۇلارنىڭ سالمىنى ئىلىك ئېلىپ ئۆتۈپ كېتىپتۇ. ★ سەلمە چوڭ-كىچىك ئىشلاردا قانداق بىلەن مەسلىھەت سېلىشىدۇ، ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئىلىك ئالىدۇ.

مەنىداش سۆزى: توغرا تېپىش، قوبۇل قىلىش، ئېتىراپ قىلىش.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئىنكار قىلىش، رەت قىلىش، توغرا تاپماسلىق، قوبۇل قىلماسلىق، ئېتىراپ قىلماسلىق.

ئىمان (ئىمانى) ئى ① ئىسلام دىنىدا ئاللاغا، ئاللاننىڭ بارلىقىغا، بىرلىكىگە بولغان ئىشەنچ، ئېتىقاد، سېغىنىش: ئىمان ئېيتىش. ئىمان كەلتۈرۈش. ② ۋىجدان: سەن بۇ ئىشقا ئىماننىڭ بىلەن كېيىل بول!

ئىنئام (ئىنئامى) ئى. بىرەر تەشكىلات، كوللېكتىپ ياكى شەخس تەرىپىدىن بېرىلگەن سوۋغا، ھەدىيە: جەڭچىلەرنىڭ بىر ئېغىزدىن تەستىقلىشى ئارقىلىق ئارىسلان ئالاھىدە ئىنئامغا ئېرىشتى.

مەنىداش سۆزى: سوۋغا، ھەدىيە، تارتۇق، مۇكاپات.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: جەرىمانە، تۆلەم.

ئىندىن ئى. ئۆگۈندىن كېيىنكى، چىندىندىن بۇرۇنقى كۈن.

ئىندىلىق سۇپ. ئىندىن كۈن: ئۇ ئىندىلىققا كېلىدۇ. ★ بىز ئىندىلىققا يولغا چىقىمىز.

ئىنسان (ئىنسانى) ئى. ئادەم، كىشى: ئىنسان بالىسى. ★ دۇنيادا ناخشا ئېيتىمىغان ۋە ئۇنى چىن يۈرىكىدىن سۆيۈپ ئاڭلىمىغان بىرەر ئىنسان بارمىكىن؟ ★ گۈزەل ئەدەپ-ئەخلاق ئىنساننىڭ جىسمانىي ئەيىبلەرنىمۇ ياپىدۇ. مەنىداش سۆزى: ئادەم، كىشى. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ھايۋان.

ئىنسانپەرۋەر سۇپ. ئىنسان مەنپەئەتىنى قوغدايدىغان، ئىنسانلار مەنپەئەتىنى كۆزلەيدىغان، ئىنسانلارنى سۆيىدىغان: ئىنسانپەرۋەر ئادەم. ★ كانادالىق بېتيون ئۇلۇغ ئىنسانپەرۋەر دوختۇر ئىدى.

ي

ياداڭغۇ سۇپ. ياداپ كەتكەن، ئورۇقلاپ كەتكەن، ئورۇق، جۈدەڭ: ئۇنىڭ ياداڭغۇ، قانسىز چىرايىدىن ئۇزۇن يىل دەرد تارتقانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى.

مەنىداش سۆزى: جۈدەڭ، ئاۋاق، ئورۇق، قوتۇر. قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: سېمىز.

يار (يارى) ئى. تەبىئەت ھادىسىلىرىدىن شەكىللەنگەن ئىنتايىن تىك چوڭقۇرلۇق، يارداڭ، قىيا: يار ئېلىپ كېتىش. ★ بىتەلەيگە سۇ كەلسە، ئاللا كۈدىن يار ئايتۇ(ماقال). مەنىداش سۆزى: يارداڭ، قىيا.

ياراملىق سۇپ. مۇئەييەن تەلەپكە جاۋاب بېرەلەيدىغان، بىرەر نەرسىگە ياكى بىرەر مەقسەتكە ئىشلەتسە بولىدىغان، يارايدىغان: ياراملىق ئادەم. ياراملىق ماتېرىيال. ★ — بۇ خېلى ياراملىق ئات ئىكەن، ئېلىپ قالايلى، — دېدى دادام.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يارامسىز، كارغا كەلمەيدىغان
براك.

يار-بۇرادەر يار ۋە بۇرادەر، دوست: ئۇنىڭ يار-بۇرادەرلىرى ناھايىتى
كۆپ ئىكەن.

مەنىداش سۆزى: دوست.

يارلىق ئى. پادشاھنىڭ بىركىمگە ئەمەل، ئۇتۇن ۋە شۇ
قاتارلىقلارنى بەرگەنلىكى ياكى بىرەر ئىشنى ئورۇنداش
توغرىسىدىكى رەسمىي ئۇقتۇرۇش؛ پەرمان: پادشاھ ئادىتى بويىچە
ئىئام بەرسە يارلىقنى ئۆزى يېزىپ، بېچەتلەپ، ئۇنى ئېلىپ بارىدىغان جايىنى ئېيتىپ
بېرىدىكەن.

يار-يۆلەك يۆلەنچۈك، تايانچ، ئىگە، تىرەك: يار-يۆلەك بولۇش.
★ بىز نامراتلارغا يار-يۆلەك بولىمىز.

مەنىداش سۆزى: يۆلەنچۈك، تايانچ، ئىگە، تىرەك.

ياز ئى. تۆت پەسىلنىڭ ئىككىنچىسى، ئەتىيازدىن كېيىنكى،
كۈزنىڭ ئالدىدىكى پەسىل. مىلادىيە بويىچە تەخمىنەن 5-مايدىن
6-ئاۋغۇستقىچە بولغان ۋاقىتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.
مەنىداش سۆزى: قىش.

يازغۇچى ئى ① يېزىش ئىشىنى ئورۇنلىغۇچى كىشى: بۇنى
يازغۇچى سىزمۇ؟ ★ بۇ خەتنى يازغۇچى كىم؟ ② بەدىئىي ئەسەر يېزىش
ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى؛ ئەدەب: مەن يازغۇچى بولۇش
مەقسىتىدە رومان يازغان ئەمەس، بەلكى ئۆتمۈشتىكى ھايات مېنى قولۇمغا قەلەم
ئېلىشقا مەجبۇر قىلغان.

مەنىداش سۆزى: ئاپتور، ئەدەب.

يازغى ① سۇپ. يازدا بولىدىغان، يازلىق: يازغى بۇغداي. يازغى يۇڭ.
② ئى. بۇغداينىڭ ئەتىيازدا تېرىلىپ، يازدا پىشىدىغان بىر
خىلى: جىمساردا بۇ يىل يازغىدىن مول ھوسۇل ئېلىندى.

مەنىداش سۆزى: كۈزگى.

يازلاش پ. بىرەر جايدا يازنى ئۆتكۈزۈش، يازدا بىرەر جايدا تۇرۇپ قېلىش: مەن بۇ يىل تۇرپاندا يازلاشنى نىيەت قىلدىم.
قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قىشلاش.

يازلىق سۈپ ① يازغا خاس، ياز ئۈچۈن بەلگىلەنگەن، يازغا مۇۋاپىقلاشتۇرۇلغان، يازغى: يازلىق تەتىل. يازلىق ساراي. يازلىق كىيىم. يازلىق بەسەي. ② يازدا تېرىلىدىغان، يازدا پىشىدىغان ھەم يازدا يىغىۋېلىنىدىغان: يازلىق ئاشلىق. يازلىق مەھسۇلات. يازلىق مېۋە.
مەنىداش سۆزى: يازغى.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قىشلىق.

يازما ① سۈپ. يېزىق، خەت ۋاسىتىسى ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن ياكى ئىپادىلىنىدىغان، يېزىلغان: يازما پىكىر. يازما ئىمتىھان. ② ئى. يېزىق، خەت ۋاسىتىسى بىلەن ئىپادىلەنگەن نەرسە: مۇبارەك ئۇشبۇ يازماڭنى زەپەر يادنامىسى دەيمۇ؟

يازىچە رەۋ. ياز مەزگىلىدە، ياز داۋامىدا، ياز بويى: يازىچە باغلاردا چۈرۈۋالاشقان چۈجە خورازلار ئەمدى شوخلۇق بىلەن مېكىيان چاقىرىدىغان بولدى.
مەنىداش سۆزى: ياز بويى.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قىشچە.

ياسالما سۈپ ① قولدا ياسالغان، تەبىئىي، ئۆز ئەينى ئەمەس، سۈنئىي، ياسىما: ياسالما چاچ. ياسالما پۈت. ★ ئۇ ئەتراپتىكىلەرگە بىرخىل ياسالما مۇلايىملىق بىلەن قاراپ چىقتى. ② ياسىغۇچى قوشۇمچىلارنىڭ ۋاسىتىسى بىلەن ياسالغان: ياسالما سۆز.

مەنىداش سۆزى: سۈنئىي، ياسىما.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: تەبىئىي.

ياسانچۇق ئى. دائىم ياسىنىدىغان، ياسىنىشنى ياخشى كۆرىدىغان ئادەم: كېيىنەك پەرۋانە بولماس، ياسانچۇق مەردانە بولماس (ماقال).

ياسانچۇقلۇق ئى. دائىم ياسىنىش، ياسىنىشنى ياخشى كۆرۈش، ياسىنىپ يۈرۈش ئادىتى: ياسانچۇقلۇق قىلىش.

ياستۇق ئى. ئىچىگە مامۇق، توزغاق قاتارلىق يۇمشاق نەرسە سېلىنىپ تەييارلانغان، ياتقاندا باش ئاستىغا قويۇلىدىغان تۆت بۇرجەكلىك بۇيۇم: باشقا ياستۇق قويۇش.

مەنىداش سۆزى: تەكپە.

ياسىنىش پ. ئۆزىنى ئۆزى تۈزەشتۈرۈش، ياساش، چىرايلىق كىيىنىش: مەلىكە ھەر كۈنى كېچىسى ئەل ئۇخلىغاندىن كېيىن، راسا ياسىنىپ ھېلىقى يول بىلەن ساراي تەرەپكە كېتىپ قاپتۇ.

ياشاش پ. ھايات كەچۈرۈش، ھايات تۇرۇش، جان تېپىش، تىرىكچىلىك قىلىش: موماي مۇشۇ جاڭگالدا ياشايدىغان سېھىرگەر موماي بولۇپ، قىزنىڭ ھالىغا ئېچىنىپتۇ.

مەنىداش سۆزى: ھايات كەچۈرۈش، ھايات تۇرۇش.

ياش-قۇرام ياش ۋە قۇرام، يەنى ئۆمۈرنىڭ مەلۇم چەككە يەتكەن مەزگىلى، پەيتى: ئابدۇللا ئىسىملىك بۇ ئادەمنىڭ ياش-قۇرامى مەندىن سەللا چوڭ ئىدى. ★ — ئادەمنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى يالغۇز ياش-قۇرامى بىلەنلا ئەمەس، بىلىم بىلەنمۇ ئۆلچىنىدۇ، — دېدى ئۇ.

مەنىداش سۆزى: ياش، قۇرام.

ياقاش پ. يۇيۇلغان نەرسىنى پاكىز سۇ بىلەن، ياكى پاكىز سۇغا چىلاپ، ياكى ئۈستىدىن پاكىز سۇ قۇيۇپ تازىلاش: كىر ياقاش.

مەنىداش سۆزى: چايقاش، يۇيۇش.

ياقتۇرۇش پ. ماس، مۇناسىپ، باب دەپ ئويلاش، ماقۇل كۆرۈش، يارىتىش، ياخشى كۆرۈش: موماي قىزنىڭ ھالىغا ئېچىنىپتۇ، قىزنى ياقۇرۇپ قاپتۇ ۋە ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىپ: — قىزىم، مەن ساڭا ياردەم بېرىمەن، — دەپتۇ.

مەنىداش سۆزى: يارىتىش، ياخشى كۆرۈش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئۆچ كۆرۈش، يامان كۆرۈش.

ياقۇتلۇق پ. ياقۇتى بار، ياقۇت ئورنىتىلغان: ئانام تىترەپ تۇرغان قولى بىلەن ئۈزۈكنى ئېلىپ بارمىقىغا سالىدى-دە، كېيىن ئۆزىنىڭ ئاق ياقۇتلۇق ئۈزۈكىنى چىقاردى.

ياكى باغل. سۆز، سۆز بىرىكمىلىرىنى ۋە جۈملىلەرنى بىر-بىرى بىلەن باغلايدىغان تاللاش باغلىغۇچىسى: سىز ئۇ يەرگە پويىز بىلەن بارامسىز ياكى ئايروپىلان بىلەن بارامسىز؟ ★ غەيرەت گەپ تاپالمىدىمۇ ياكى قايىل بولدىمۇ بىلىمدىم، جىم بولۇپ قالدى.

ياڭراش پ. ئۈنلۈك، جاراڭلىق چىقىش، جاراڭلىق ئاڭلىنىش، جاراڭلاش: زال ئىچىدە بالىلارنىڭ ناخشا ئاۋازى ياڭرىدى. مەنىداش سۆزى: جاراڭلاش.

ياڭراق مۇپ. ياڭراپ تۇرىدىغان، جاراڭلاپ تۇرىدىغان؛ جاراڭلىق، ئۈنلۈك: ياڭراق ئاۋاز. ياڭراق سادا. مەنىداش سۆزى: جاراڭلىق، ئۈنلۈك.

ياغاچ ئى. دەرەخنىڭ، شۇنىڭدەك قۇرۇغان ۋە كېسىلگەن دەرەخنىڭ پوست ۋە يوپۇرمىقىدىن باشقا قىسمى: تېرەك ياغىچى. ياڭاق ياغىچى.

ياغاچچى ئى. ياغاچتىن ھەر خىل نەرسىلەرنى ياسايدىغان ئوستا: ئۇ ئوغلنى مەھەللىدىكى ياغاچچىغا شاگىرتلىققا بەردى.

ياغاچچىلىق ئى. ياغاچتىن ھەر خىل سايمان ۋە جابدۇقلارنى ياساش ۋە ئۇلارنى رېمونت قىلىش ئىشى، كەسپى: ئۇ ئاز ۋاقىت ئىچىدىلا ياغاچچىلىق قىلىپ داڭ چىقاردى.

ياغسىراش پ. ئۆزىدىكى ياغ ياكى ياغ تەركىبى كېمىيىپ كېتىش، ياغسىزلىقتىن ياغقا ئېھتىياجى چۈشۈش، ياغ تەلەپ قىلىش: ھارۋىنىڭ چاقى ياغسىراپتۇ.

ياغلاش پ. ياغ سۈركەش، ياغ بېرىش، ياغ قۇيۇش: ھارۋىنىڭ چاقىنى ياغلاش. ۋېلىسىپىتنىڭ زەنجىرىنى ياغلاش. ★ بۇ كىتابقا كېسەل ئادەمنى ياغلاش، دورا سۈركەش، مەلھەم چاپلاش، ھەمەلچە ئۇسۇللىرىمۇ يېزىلغان.

مەنداش سۆزى: ياغ بېرىش.
ياغلامچى ئى. چىرايلىق، سىلىق سۆزلەر بىلەن باشقىلارنى
 ئالدىغۇچى؛ خوشامەتچى.

مەنداش سۆزى: خوشامەتچى.
ياغلامچىلىق ئى. چىرايلىق، سىلىق سۆزلەر بىلەن باشقىلارنى
 ئالدىغان قىلىق، ئىش؛ خوشامەتچىلىك، ئالدامچىلىق:
 ياغلامچىلىق قىلىش.

مەنداش سۆزى: خوشامەتچىلىك، ئالدامچىلىق.
ياغلىشاڭغۇ سۈپ. ياغ يۇققان، ياغلاشقان، ياغلىشىپ كەتكەن:
 ئۇ كونا راپ كەتكەن ياغلىشاڭغۇ شاپاق دويپىسى بىلەن ئۆزىنى يەلپۈشكە باشلىدى.
 مەنداش سۆزى: ياغلاشقان.

ياغلىما سۈپ. چىرايلىق، سىلىق ئېيتىلغان، ئەمما چىن،
 سەمىمىي ئەمەس: ياغلىما گەپ. ياغلىما تىل.

ياقلاش پ. تام، يول، دەريا، ئۆستەڭ قاتارلىقلارنى بويلاپ
 مېڭىش، يۈرۈش: سۇ ياقلاش. دەريا ياقلاش. ★ تام ياقلىساڭ تام باسار
 (ماقال).

مەنداش سۆزى: بويلاش.

يالتىراش پ. پارقىراش، چاقناش، ۋالىلداش؛ نۇر چېچىش،
 نۇرلىنىش: ياسىنىڭ سۆزى ئاياغلىشىشى بىلەن تەڭ، ئەڭگۈشتەردىن ۋال-ۋال
 قىلىپ بىر نۇر يورۇغاندەك يالتىراپ كېتىپتۇ.

مەنداش سۆزى: ۋالىلداش، چاقناش، پارقىراش.

يالغۇز ① سۈپ. شېرىكى يوق، بىر ئۆزى، يەككە، تەنھا، يېگانە:
 يالغۇز ئادەم. يالغۇز ئوغۇل. ★ ئۇ، ئۆيىنىڭ دېرىزىسىدىن ئۆيىنىڭ ئىچىگە قارىسا،

بىر موماي يالغۇز ئولتۇرغانىكەن. ② يۈك. «پەقەت، پەقەتلا، بىرغىنا،
 بىرلا» دېگەن مەنىلەردە چەكلىنىشنى بىلدۈرىدۇ: ئىشقا بارىدىغانلار
 ئىشقا كەتتى، مەكتەپكە بارىدىغىنى مەكتەپكە ماڭدى، ئۆيدە يالغۇز ئاسىگوللا قالدى.

مەنداش سۆزى: تەنھا، يېگانە؛ پەقەت، پەقەتلا؛ بىرغىنا.

يالماۋۇز ئى. رىۋايەت، چۆچەكلەردىكى ئۇچرىغانلىكى نەرسىنى يەۋېتىدىغان ئەپسانىۋى مەخلۇق: يەتتە باشلىق يالماۋۇز.
يامغۇر-يېشىن ئى. يامغۇر قاتارلىق ئاسماندىن چۈشۈپ سۇ ھاسىل قىلىدىغان تەبىئىي نەملىك: ئۇ شامال ۋە يامغۇر-يېشىنلاردىن قورقمايدۇ. ★ بۇ يىل يامغۇر-يېشىن كۆپ بولدى..
 مەنىداش سۆزى: يېشىن.

يايراش پ. شادلىنىش، قىن-قىنىغا سىغماسلىق، خۇشال بولۇش: كۆڭلى يايراش. ★ مومايىنىڭ جېنى يايراپ كېتىشنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇ.

مەنىداش سۆزى: شادلىنىش، خۇشال بولۇش.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: مەيۈسلىنىش.

يەم-خەشەك ئى. مال-ۋارانلار ئۈچۈن بوغۇز، ئوت-چۆپ، ئالاھىدە تەييارلانغان ئوزۇقلۇق: فېرمىدىكى ماللار ۋە ئۆي قۇشلىرىنىڭ قىشلىق يەم-خەشەكلىرىنى يېتەرلىك دەرىجىدە تەييارلىۋالدى.

يەر ئى ① قۇياش سىستېمىسىدا 3-ئورۇندا تۇرىدىغان پلانىتا: يەر شارى. يەر يۈزى. ② شۇ پلانىتا تەركىبىدىكى قۇرۇقلۇق قىسمى: يەر پلانىتانىڭ ئالتىدىن بىر قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. ③ پلانىتانىڭ سىرتقى قاتلىمى؛ پوستى: يەر قاتلىمى. يەر بايلىقى. ★ يەر كىشىنى يەيدۇ، كىشى يەرنى يەيدۇ(ماقال). ★ ئەرنىڭ ئېرى بار، يەرنىڭ يېرى بار(ماقال). ④ نەرسىلەر تۇرغان، جانلىقلار ياشاۋاتقان جاي؛ ئورۇن، ماكان: يەرگە پالاس سالماق.

يەر شارىنىڭ تارتىش كۈچى يەر شارى ۋە يەر شارى ئەتراپىدىكى جىسىملارنىڭ ھەممىسى ئۆزىنى يەرگە قارىتا تارتىدىغان بىرخىل كۈچنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ. بۇ كۈچ يەر شارىنىڭ تارتىش كۈچى دەپ ئاتىلىدۇ.

يوق سۇپ ① مەۋجۇت ئەمەس، بارنىڭ ئەكسى: ئۇمۇ يوق، بۇمۇ يوق، ئېرىقتىكى سۇمۇ يوق(ماقال). ② بەزى جۈملىدە ئىنكار(ياق، ئەمەس)

مەنىسىنى ئىپادىلەيدۇ: بۇ سۆز گۈلشەننىڭ ئاغزىدىن بىرىنچى قېتىم چىقىۋاتقىنى يوق.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: بار، مەۋجۇت.

يوقسۇ باغل. ياق، ئۇنداق ئەمەس: — يوقسۇ، ئۇلار بىرنەچچە كۈن بولدى كېچىسى ئۇخلىمايدۇ، — دېدى ئۇ.

يول خەت ئى ① سەپەر، سەيلە-ساياھەت، تۇغقان يوقلاش قاتارلىق مەقسەتلەر بىلەن بىر جايدىن يەنە بىر جاىغا بېرىشتا، يول ئۈستىدىكى ئىشلارنىڭ قۇلايلىق بولۇشى ئۈچۈن، ئۆزى تۇرۇشلۇق ئورگاندىن يېزىپ بەرگەن ئىسپات خېتى. ② پويىز ئىستانسىسىنىڭ پويىزنىڭ يۈرۈشى توغرىسىدا يېزىپ بەرگەن ئىجازەتنامىسى: پويىز ۋوگزالغا كىرگەندىن كېيىن، يول خېتى بولمىسا، قاتنىيالمايدۇ.

يولۇقۇش پ. دۇچ كېلىش، ئۇچراش؛ مۇپتىلا بولۇش، گىرىپتار بولۇش: يامانغا يولۇقساڭ يارسى يۇقار، قازانغا يولۇقساڭ قارسى يۇقار(ماقال).

يۇقۇندى ئى. نەرسىلەرنىڭ ئاستىغا يېپىشىپ قالغان قالدۇق؛ سارقىندى: ئۆيىمىزنىڭ تاماق جۈزلىرىغا دائىم ماي يۇقۇندىلىرى چاپلىشىپ قالدۇ.

يۇقىرى ① ئى. مەلۇم بىرنەرسىنىڭ باش تەرىپى، بېشى: ئۆستەڭنىڭ يۇقىرىسى. ② سۇپ. مەلۇم بىرنەرسىنىڭ باش تەرىپى بولغان: ئۆستەڭنىڭ يۇقىرى تەرىپىدە بىر ئېگىز تاغ بولۇپ، ئالۋاستى تېغى دەپ ئاتىلىدىكەن. ③ سۇپ. باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇرىدىغان، ئارتۇق، ئەلا: يۇقىرى نەتىجە، يۇقىرى باھا. يۇقىرى مەكتەپ. يۇقىرى سىنىپ. يۇقىرى بېسىم. ④ ئى. ئۆيىنىڭ ئىشىكىگە، پەگاھقا نىسبەتەن قارىمۇقارشى تەرەپتىكى جاي، تۆر: بەگ بالىرى ئورنىدىن تۇرۇپ، موللا زەيدىنى ھۆرمەت بىلەن يۇقىرى ئۆتكۈزدى. ⑤ ئى. يېتەكچى تەشكىلات، رەھبىرىي ئورگان: — سىز ئۇنداق بىمەنە گەپلەرنى قىلىپ يۈرمەي، خەلقنىڭ

تەلەپ-ئارزۇلىرىنى يۇقىرىغا يەتكۈزۈشىڭىز كېرەك ئىدى، — دېدىم مەن ئۇنىڭغا.
 ⑥ ئى. ئالدىنقى، ئۆتكەنكى، بۇرۇنقى: ئۇ خەتنى چىقىرىپ، يۇقىرىقى
 ۋەقەلەرنى ئۇنىڭغا بىر-بىرلەپ بايان قىلىپ بەردى.
 مەنىداش سۆزى: ئۆرە، ئېگىز، يۈكسەك.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: پەس، تۆۋەن.

يۇمران سۇپ. ئۆسۈۋاتقان، بىخ ھالەتتىكى؛ قاتمىغان، يۇمشاق،
 نازۇك: يۇمران كۆچەت. يۇمران مايسا.

مەنىداش سۆزى: يۇمشاق، ياش، نازۇك، قاتمىغان،
 قېتىشىمىغان.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: قاتتىق، قاتقان، قېرى،
 قېرىغان.

يۆنىلىش پ. بىرەر ياققا قاراپ يۈرۈش قىلىش، مېڭىش ياكى
 بىر ياققا يۈزلىنىش: سۇدا لەيلەيدىغان جىسىملار يۇقىرىغا يۆنەلگەن كۈچنىڭ
 تەسىرىگە ئۇچرايدۇ، بۇ كۈچ سۇنىڭ لەيلىتىش كۈچى بولىدۇ.

يۈرەك ئى ① ئادەم ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلار تېنىدىكى قان
 سۇيۇقلۇقىنىڭ ئايلىنىشىنى يۈرۈشتۈرىدىغان ئورگان. ئادەم-
 لەرنىڭ يۈرىكى كۆكرەك بوشلۇقىنىڭ مەركىزىدىن سەل
 سولغىراق جايلاشقان بولۇپ، چوڭ-كىچىكلىكى شۇ كىشىنىڭ
 مۇشتىچىلىك كېلىدۇ. شەكلى شاپتۇلغا ئوخشايدۇ. ② كۆچمە.
 نەرسىلەرنىڭ مەركىزىي قىسمى، مەركىزى: يېپىڭ — ۋەتىنى
 مىزنىڭ يۈرىكى. ③ كۆچمە. كۆڭۈل، قەلب: يۈرەك ئازابى. يۈرىكىنى
 ئاغرىتماق. يۈرىكىگە ئازار بەرمەك. ④ كۆچمە. جۈرئەت، غەيرەت،
 جاسارەت: تاغ يۈرەك. يۈرىكى پۈتۈن. يۈرىكى چوڭ. يۈرىكى قاپتەك.
 مەنىداش سۆزى: دىل، كۆڭۈل، قەلب.

يۈرىكى ئويىناپ كېتىش كۆڭلىدە ئىنتايىن خۇشال بولۇش،
 ھاياجانلىنىش: مەن دوستۇم رەھمجاننى كۆرۈپ يۈرىكىم ئويىناپ كەتتى.

يۈز I سان. ئوننىڭ ئون قېتىم قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان سان

ياكى 99غا 1 قوشۇلغان سان، يەنى «100» رەقىمى ۋە مۇشۇ رەقەم بىلەن ئىپادىلىگەن سان، مىقدار: يۈز ئوقۇغۇچى. يۈز ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا(ماقال). ★ ئۇلارنىڭ سېپىدا جەڭ كۈنلىرى ھەربىرى يۈز دۈشمەنگە تېتىغۈدەك ئەزىمەتلەردىن خېلىلا بار.

يۈز II ئى ① ئادەم بېشىنىڭ كۆز، بۇرۇن، ئېغىز قاتارلىق ئەزالىرى ئورۇنلاشقان تەرىپى، ئالدى تەرىپى، باشنىڭ ئالدى تەرەپتىن كۆرۈنگەن قىسمى: ئۇ ھەر كۈنى ئاشۇ بۇلاق سۈيىدە يۈزنى يۈيىدىكەن. ② كۆچمە. ئابروۋى، ئىناۋەت، ھۆرمەت؛ ئىززەت: — ساڭا يۈز كېرەك ئەمەسمۇ؟ نېمىشقا مەلۇم قىلمايسەن، — دېدى ئۇ ۋارقىراپ. ③ قىياپەت، كۆرۈنۈش، ئومۇمەن كۆرگىلى بولىدىغان چىراي تۇرق، گەۋدە، جىسىم: ئادەمنىڭ يۈزىگە قارىما، سۆزىگە قارا(ماقال). ④ كۆرسىتىلگەن شەخسنىڭ دەل ئۆزى ياكى دەل ئۆزى بار بولغان نەق مەيدان: گەپ يۈزدە ياخشى، ئۇسسۇل تۈزدە ياخشى(ماقال). ⑤ بىرەر نەرسىنىڭ ئۈستۈنكى تەرىپى، ئۈستى: يەر يۈزى. ★ ئابنىڭ يۈزىدىمۇ داغ بار(ماقال). ⑥ تەكشىلىك ياكى مەلۇم ماددىلارنىڭ سىرتىنىڭ كۆلىمى، دائىرىسى، چوڭ-كىچىكلىكى: چەمبەرنىڭ يۈزى.

يۈز بېرىش سادىر بولۇش، پەيدا بولۇش، كۆرۈلۈش: نيۇتون كىچىكىدىن تارتىپلا مېڭە ئىشلىتىشكە ئامراق بولۇپ، ئەتراپتا يۈز بەرگەن ئىشلارنى كۆزىتىشكە ماھىر ئىدى.

مەنىداش سۆزى: سادىر بولۇش، پەيدا بولۇش، كۆرۈلۈش.
يۈزە سۈپ. چوڭقۇر ئەمەس، تېپىز؛ ئاددىي، ئادەتتىكى: سەن ئاشۇنداق يۈزە قاراش بىلەن كىشىلەرنى ناھەق قارىلىما. ★ سىزنىڭ ياخشى ئىشلىگەن تەرىپىڭىزمۇ، يۈزە ئىشلەپ قويغان تەرىپىڭىزمۇ بار.
مەنىداش سۆزى: ئاددىي، ئادەتتىكى، چولتا.

قارىمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: چوڭقۇر، ئىنچىكە، پۇختا.
يۈزەكى سۈپ. چوڭقۇر، ئەتراپلىق بولمىغان، ئادەتتىكى، ئاددىي: مەن ئۇنى ئاشۇنداق يۈزەكى قاراش بىلەن خېلى ئۇزۇنغىچە كەمسىتىپ

يۈرۈم.

مەنداش سۆزى: ئادەتتىكى، ئاددىي.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: چوڭقۇر، ئەتراپلىق.

يۈكسىلىش پ. يۇقىرىلاش، يۇقىرى دەرىجىگە يېتىش، يۇقىرى ئۆرلەش، ئالغا ئىلگىرىلەش، راۋاجلىنىش: بىزنىڭ دېھقانچىلىق ئىشلىرىمىز كۈندىن-كۈنگە يۈكسىلۈۋاتىدۇ.

يېپىش پ ① بىرەر نەرسىنىڭ يۈز قىسمىنى، تاشقى كۆرۈنۈشىنى، قىياپىتىنى توسۇش، بىرەر نەرسە بىلەن قاپلاش، ئېتىش: قىز قوللىرى بىلەن يۈز-كۆزلىرىنى ياپقىنچە ياتاققا كىرىپ كەتتى. ② ئوچۇق تۇرغان نەرسىنىڭ ئۈستىنى ئېتىش، قاپلاش، ئوراش، چۆمكەش: ئۇ كۆكتات شۆپۈكلىرىنى پالاس بىلەن ياپتى. ③ يوشۇرۇش: گۈزەل ئەدەپ-ئەخلاق ئىنساننىڭ جىسمانى ئەيىبلىرىنىمۇ ياپدۇ.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: ئېچىش.

يېتىلەش پ ① ئەگەشتۈرۈپ مېڭىش، چۆلۈۋىدىن تۇتۇپ ئېلىپ مېڭىش: مۇمىي جاڭگاللىقتىن سېرىق ئات قوشۇلغان بىر ھارۋىنى يېتىلەپ چىقىپتۇ. دە، قىزنى ئۇنىڭغا ئولتۇرغۇزۇپتۇ. ② يېنىدا بىللە ئېلىپ يېقىن ئەگەشتۈرۈپ يۈرۈش: گۈلمەخان نەۋرىسىنى يېتىلەپ يېتىپ كەلدى. ③ كۆچمە. باشلاش، يېتەكلەش: — بىزنى يېتىلەپ كېتىپ بارغان ئەنە شۇ غايە، — دېدىم مەن ئۇنىڭغا.

يېزىش پ. قەغەز ياكى باشقا نەرسە يۈزىگە ھەرپ، رەقەم قاتارلىق بەلگىلەرنى چۈشۈرۈش، يېزىق ئارقىلىق ئىپادىلەش: خەت يېزىش. ھېكايە يېزىش.

يېقىش I پ ① تۇتاشتۇرۇش (ئوت تۇتاشتۇرۇش): تونۇرغا ئوت يېقىش. كۈجە يېقىش. ★ مانى تاپقان باقسۇن، ئوتۇنىنى چاپقان باقسۇن (مافال). ② نۇر، يالقۇن، يورۇقلۇق ھاسىل قىلىش، يورۇتۇش، ياندۇرۇش: گۈلخان يېقىش. چىراغ يېقىش. شام يېقىش.

يېقىش II پ ① دىلغا، خاھىشىغا ماس، مۇناسىپ، باب، خوپ

كېلىش، ماقۇل كۆرۈش، ياراش؛ مەجەزگە خىل كېلىش، توغرا كېلىش: ئەلگە ياققان خار بولماس (ماقال). ② پايدا قىلىش، خىل كېلىش: بۇ دورا ماڭا ياقتى.

مەنىداش سۆزى: ياراش، ماقۇل كۆرۈش.

يېقىش III پ ① بىرەر نەرسىنى ئىككىنچى بىرنەرسىگە يېقىن ئەكىلىپ تەگكۈزۈش، چاپلاش: كۈندۈزى گەپ قىلساڭ، ئەتراپىڭغا باق، كېچىسى گەپ قىلساڭ، قۇلاقنى قۇلاققا باق (ماقال). ② بىرەر نەرسىنى ئىككىنچى بىرنەرسىنىڭ يۈزىگە چاپلاپ تۇرغۇزۇش: نان يېقىش. ★ ناننى تونۇرغا باق، ئاتنى ئوقۇردا باق (ماقال). ③ سۈركەپ، چېپىپ مەلۇم بىر ئىز قالدۇرۇش، پەيدا قىلىش: — قوللىرىڭىزغا خېنە يېقىپسىز-دە، — دېدىم مەن رەبھانغا.

يېقىنلىشىش پ. بىرەر كىشى ياكى نەرسىنىڭ يېنىغا يېقىن بېرىش، يېقىن كېلىش، ئالدىغا ياكى يېنىغا يېقىنلاپ كېلىش: ئۇ خالتىسىنى سۆرىپ غۇلاغا يېقىنلاشتى.

قارمۇقارشى مەنىلىك سۆزى: يىراقلىشىش.

يېمىش ئى. مېۋىلەرنىڭ ئومۇملاشتۇرۇپ ئاتىلىشى، ھۆل-قۇرۇق مېۋە-چېۋە: بوۋاي نەۋرىسىنىڭ يانچۇقلىرىنى قۇرۇق يېمىشلەر بىلەن تولدۇرۇۋەتتى.

يېيىش پ. ئېغىزدىن قورساق ئىچىگە بىرنەرسىنى ماڭغۇزۇش؛ ئىستېمال قىلىش، قورساق توقلاش، غىزالىنىش، تاماقلنىش: مەن باغقا كىرىپ، قىيىقىزىل پىشقان ئالمىلارنى يېدىم. ★ بالا كەچلىك تاماقنى ئەمدىلا يېدى.

مەنىداش سۆزى: ئىستېمال قىلىش؛ غىزالىنىش، تاماقلنىش.

يىللاپ رەۋ. يىل بويى، يىل ۋە يىللار داۋامىدا؛ بىرنەچچە يىل: يەرلەر ھۆددىگە بېرىلگەندىن كېيىن، يىللاپ بىر تىيىن پۇل كۆرمىگەن دېھقانلارنىڭ قولغا پۇل كىرىپ، قورسقى تويۇپ، كىيىم-كېچىكى يېڭىلاندى.

مەنىداش سۆزى: يىل بويى، پۈتۈن يىل.
يىلمۇيىل ئى. ھەر يىلى، يىلدىن-يىلغا: لېنىن ئوتتۇرا مەكتەپتە
 ئوقۇۋاتقاندا، دەرس تە ئىنتايىن ياخشى ئىدى. ھەر خىل پەنلەردىكى نەتىجىسى ئەلا
 بولۇپ، يىلمۇيىل 1-دەرىجىلىك مۇكاپات ئالدى.
 مەنىداش سۆزى: ھەر يىلى، يىلدىن-يىلغا.

قوشۇمچە: ئۇيغۇرچە-خەنزۇچە-ئىنگلىزچە سېلىشتۇرما سۆزلۈك

ئا

the first letter of the	维文字母之第一个字母	I ئا
uighur alphabet		
uighur alphabet	啊	II ئا
ah	那, 那个	III ئا
it, that	刚才	ئاپايا
just now, a moment ago	刚才的	ئاپايماق
just now, a moment ago	好, 好样的, 真行	ئاپىرىن
great fellow	明信片, 贺年卡	ئانكىرىتكا
postcard	大气	ئاتموسفېرا
atmosphere, aiy	大气压强, 大气压	ئاتموسفېرا بېسىمى
atmospheric pressure	开, 开拓, 开发, 打开, 揭露	ئاچما
open	拿出来	ئاچقىش
take	分权的, 杈子	ئاچماق
forked, divided	饥寒, 饥寒交迫	ئاچ-يالغاج
hunger	搜, 搜寻, 查, 翻腾	ئاختۇرۇش
evening	傍晚, 晚上, 昨晚	ئاخشام
evening	傍晚的, 晚上的, 今晚	ئاخشاملىق
this evening	今晚	ئاخشاملىققا
at last, in the end	末, 最后, 终于, 总会, 终归	ئاخىر
next world	后世, 来世, 阴间	ئاخىرەت
last, final	最后的, 末了的	ئاخىرقى
finish	使结束, 使完结	ئاخىرلاشتۇرۇش
finish	结束, 完结	ئاخىرلىشىش
end	最后	ئاداق
last, final	最后的, 最终的	ئاداققى
to the bitter end	直圣最后, 到底	ئاداققىچە
clean, prepare	打扫, 收拾, 弄干净	ئادالاش

justice, righteousness	正义,公正	ئادالەت
unjust, unrighteous	非正义的,不公正的	ئادالەتسىز
unjustice, unrighteousness	非正义,不公正	ئادالەتسىزلىك
just, righteous	正义的,公正的	ئادالەتلىك
prejudice, hatred	怨仇,成见	ئاداۋەت
hate	结怨,记仇,抱成见	ئاداۋەت ساقلاش
prejudiced, hateful person	爱记仇的人,爱抱成见的人	ئاداۋەتچى
prejudiced, hateful person	爱记仇的人,爱抱成见的人	ئاداۋەتخور
hate, bear a grudge	结怨,结仇	ئاداۋەتلىشىش
bear grudge	结怨的,记仇的,带成见的	ئاداۋەتلىك
usually, ordinarily	平常,平时,通常	ئادەتتە
common, simple	一般,平平常常	ئادەتتىكىچە
common, simple	一般的	ئادەتتىكىدەك
accustomed to	养成习惯,习惯于	ئادەتلىنىش
human, person	世人,凡人	ئادەمزات
simple, easy	普通的,简单的,一般的	ئاددىي
simple vulgar fraction	简分数	ئاددىي كەسىر
lose	迷,迷失,弄错,错乱	ئادىشىش
hope, wish	愿望,心愿	ئارزۇ
hope, wish	盼望,期望	ئارزۇ قىلىش
through	通过,经过	ئارقىلىق
some times	不时,间或,时而	ئارىلاپ-ئارىلاپ
mixed	混合的,混杂的,混合物	ئارىلاشما
borrow, lend	借入	ئارىيەت ئېلىش
embarrass	难为,委屈,伤害	ئازار بەرىش
pit, ditch	坑	ئازگال
nearly, basically	根据,按照,基本,大体	ئاساسەن
white phosphorus	白磷	ئاق فوسفور
kind, sympathetic	善良的	ئاق كۆڭۈل
to become white	花白	ئاق كىرىش
distinguish right and wrong	分清黑白,分清是非	ئاق-قارنى بىلىش

wiseman, sage	哲人, 贤者	ئاقىل
sensible, intelligent	明智地, 理智地	ئاقىلانى
broadcast	播送, 转告	ئاڭلىنىش
messenger, liason person	交通员, 联络员	ئاڭلىغىچى
characteristic	特殊性, 特点	ئالاھىدىلىك
world, universe	宇宙, 世界	ئالەم
die, pass away	去世	ئالەمدىن ئۆتۈش
gold	金, 金子	ئالتۇن
swagger	摇摇晃晃, 大摇大摆	ئاچاڭلاش
swagger	摇摇晃晃的, 大摇大摆的	ئاچاڭلىق
swagger	摇摇晃晃, 大摇大摆	ئاچىشىش
cheat, deceive	哄, 欺骗	ئالداپ-سالداپ
later, after	然后, 之后, 接着, 才, 就	ئاندىن
humiliated, disgraced	受欺侮的	ئانىي
humiliate	欺负	ئانىي تېپىش
take care of	小心, 当心, 轻轻地	ئاۋايلاش
that	那, 那个	ئاۋۇ
first	前, 先, 首先, 早	ئاۋۋال

ئە

dextrous, clever	伶俐的, 机灵的	ئەپچىل
dexterity.ingenuity	伶俐, 机灵	ئەپچىللىك
to apologize, ask for	道歉, 赔礼	ئەپۈ سوراش
meat, flesh, fat	肉, 腰	ئەت
tomorrow	明天	ئەتە
morning and evening	一早一晚	ئەتە-ئاخشام
tomorrow and day after	明后天	ئەتە-ئۆگۈن
tomorrow		
intentionally, willfully	有意, 故意	ئەتەي
thorn in one's flesh	肉刺	ئەتتىكەن
vicinity; surrounding, all around	周围, 附近	ئەتراپ

attentive, considerate,	全面,周到	ئەتراپلىق
thorough		
Atlas silk	艾特莱斯绸	ئەتلەس
Atlas! silk industry	织绸业	ئەتلەسچىلىك
screwdriver	螺丝刀,改锥	ئەتۈركە
perfume, scent	香水	ئەتىر
face soap	香皂	ئەتىر سوپىن
having aromatic water	香水的,有香水的	ئەتىرلىك
tomorrow's	明天的	ئەتىكى
morning, before noon	早晨,清晨,清早	ئەتىگىن
morning	早晨的,早上的	ئەتىگەنكى
early, in the morning	一早,一大早	ئەتىگەنلەپ
morning's	早晨的,早上的	ئەتىگەنلىك
tomorrow or day after tomorrow	明后天	ئەتىلەتنى
effort, kindness, favor	劳动,心血,功劳	ئەجىر
put in time and energy	下功夫	ئەجىر قىلىش
morals, virtue	道德,品德	ئەخلاق
rubbish, garbage	垃圾	ئەخلەت
manners, courtesy	礼貌	ئەدەپ
manners—morals	礼貌道德	ئەدەپ-ئەخلاق
polite—moral	有礼貌讲道德的	ئەدەپ-ئەخلاقلىق
chide, lecture somebody	教训,整	ئەدەبىنى بەرىش
hero, brave	好汉,壮士	ئەزىمەت
tool, instrument	仪器,器材	ئەسۋاب
belief	信条,信念	ئەقىدە
snow water	雪水	ئەگىز
to go round and round	绕	ئەگىش
superlative marker	最	ئەڭ
diamond ring	珠宝首饰	ئەڭگۈشتەر
symptoms, indication	寒症	ئەڭگىز
rouge, make-up	胭脂	ئەڭلىك
clothes, dress	衣服,衣着	ئەقىل

country, people	民众, 众人	ئەل
excellent, very good	优良, 优秀	ئەلا
first—class, first—rate	优秀生	ئەلاچى
friend	朋友	ئەل-ئاغىنە
friendship	友情, 朋友关系	ئەل-ئاغىنچىلىق
friendship	友情, 友谊	ئەل-ئاغىندارچىلىق
rock, sway, shake	摇晃, 晃动	ئەلەك
rock, sway, shake	摇摇晃晃	ئەلەك-سەلەك
pain, suffering	痛苦	ئەلەم I
flag	旗	ئەلەم II
standard—bearer,	旗手	ئەلەمدار
flagman		
looks, appearance	相貌, 气势	ئەلپاز
suddenly turn hostile	变脸, 生色俱厉	ئەلپازىنى بۇزۇش
the general public	公众, 乡亲	ئەل-جامائەت
same mandarin	官吏似地, 官员似地	ئەمەلدارلارچە
real	实践, 实际	ئەمەلىيەت
vealty	实践性强	ئەمەلىيەتچان
just, only, exactly, a	刚刚, 现在	ئەمدى
moment ago, just now		
trowel	抹子	ئەندۇۋا
to shiver, shake	打寒噤	ئەندىكىش
fear, worry	担心	ئەنسىرەش
narrow(of cloth etc)	窄面的, 窄幅的	ئەنسىز I
troubled, disturbed	不平静的, 不安宁的	ئەنسىز II
no stamp	无烙印的	ئەنسىز III
wide, broad	宽幅的	ئەنلىك
a promise, pact	信条, 诺言	ئەھدە
public	公众	ئەھلى جامائەت
a specimen, sample	标本, 样品	ئەۋرىشكە
a fault, mistake	过错, 缺陷	ئەيب

ب

gradually, bit by bit	渐渐地, 逐渐地	بارا-بارا
luxuriant, flourishing	茂密的, 繁茂的, 浓密的	باراقسان
my goodness	好, 好样的, 妙	بارىكاللا
be faced with imminent disaster	大难临头	باشقا كۈن چۈشۈش
go without purpose	没有目的走	بېشى قاياغان تەرەپكە مېڭىش
to destroy	伤害毁灭	بېشىغا چىقىش
gardener	园丁	باغۋەن
honey	蜜, 蜂蜜	بال
child	孩子, 小孩, 少年	بالا
brave	英雄	باھادىر
just now	刚刚, 刚才	بايا
desert	荒漠	باياۋان
festival, holiday	节日的	بايراملىق
carry out, execute	执行, 承办, 履行	بەجا كەلتۈرۈش
luck	幸福	بەخت
at rest, at peace	无忧无虑地, 心安理得地, 安心地	بەخىرامان
base, contemptible	丑恶的, 卑鄙的, 坏蛋	بەدبەخ
roars, console	哄, 安慰	بەزلەش
compete	比, 比赛	بەسلىشىش
very, lot	很, 太, 非常, 十分	بەك I
strong	结实, 巩固	بەك II
sir	伯克, 老爷	بەگ
decide, make a decision	下决心	بەل باغلاش
attract, draw	拴, 固定, 吸引	بەند قىلىش
enjoy	享受, 受益	بەھرىلىنىش
horse race	赛马会, 比赛, 竞赛	بەيگە
gale, storm	大风, 暴	بوران
relax, persevere	不懈	بوشاشماستىن
space	空间, 空处	بوشلۇق

especially	特别, 尤其	بولۇپمۇ
bombardment	轰炸	بومباردىمان
grandfather	祖父, 爷爷	بوۋا
old man	老汉, 老大爷, 老头子	بوۋاي
according to	依照, 按照, 遵照	بويىچە
roll	卷	بۇرام
duty	义务, 使命, 职责	بۇرچ
piece	块	بۇردا
piece	一块一块的	بۇردا-بۇردا
the bit of drill	钻子, 钻头	I بۇرغا
conch, shel trumpet	牛角号, 螺号	II بۇرغا
trousers—pants	裤子	بۇرۇلكا
nose	鼻子	I بۇرۇن
before, ago	以前, 从前, 过去, 早	II بۇرۇن
formerly, previously	原来, 从来	بۇرۇندىن
wheat	麦子	بۇغداي
Adam's apple	喉结	بۇغدىيەك
today	今天	بۇگۈن
today or tomorrow	一两天, 日内, 近日	بۇگۈن-ئەتە
today or tomorrow	一两天的, 近日的, 近期的	بۇگۈن-ئەتىلىك
today	今天一天	بۇگۈنچە
today's	今天的, 如今的	بۇگۈنكى
today's for today	今天的, 这一天的	بۇگۈنلۈك
decorate	装饰, 修饰, 美化	بېزەش
finery	饰物, 装饰品, 浮雕, 雕花	بېزەك
dedicatoon	献词, 题词, 题字	بېغىشلما
vast, limitless	辽阔, 广阔无垠, 一望无	بىپايان
short time	际会儿, 片刻	بىرپەس
a moment, somm	一会儿	بىردەم
quite, comparatively	比较, 较为	بىرقەدەر
at a certain time	一度	بىرمەھەل
for some time	好半天, 半天	بىرھازا
mixture	化合物, 混合物, 合成, 化合	بىرىكمە

join, unite	连结, 联合	بىرىكىش
we	我们	بىز
blad of aknife	刃	بىس
carefree	无忧无虑的, 满不在乎的	بىغمەم
educated, scholarly	有学问的, 学识渊博的	بىلىملىك
unconsciously, unaware	不知不觉, 隐隐约约	بىلىنەر-بىلىنمەس
safely	安然地, 轻松地, 充分	بىمالال
countless	无数的, 不轻计其数的	بىھېساب
unreliable	忘恩负义的, 不守信义的, 不忠实的	بىۋاپا

پ

chaos, disorder	慌乱, 混乱	پاتىپاراق
in a rush, in a flurry	慌乱, 手忙脚乱	پاتىپاراق بولۇش
a parachute	降落伞	پاراشوت
powder, flakes	粉, 粉末, 粉剂	پاراشوك
boisterous, uproarious, roar	哄然, 扑嗤扑	پاراققىدە
rich plentiful	富裕的, 充足的	پاراۋان
passive, inactive	消极的, 被动的	پاسسىپ
passivity, inaction	消极, 被动	پاسسىپلىق
short, squat	矮	پاكار
become squat	变矮	پاكارلاش
shares, stocks	股份	I پاي
a pair, a measure word	足, 只, 发, 个	II پاي
bundle of crops	庄稼捆	III پاي
courage, nerve	勇气, 耐力	IV پاي
unlimited, un bounded	无边无际的, 一望无际的, 广阔	پايانسىز
to be careful, watchful	小心, 留心	پەخەس بولۇش
to boast about, be proud of	以...自豪, 感到荣幸	پەخىرلىنىش

an estimate, in ference, hypothesis	假变, 假定, 推测	پەرەز
to estimate, hypothesize, guess	估计, 假设, 推测	پەرەز قىلىش
understanding, care	理会, 理睬	پەرۋا
not mind, look over	不在乎, 不理睬, 不理睬	پەرۋا قىلماسلىق
to fly, hover	飞翔, 翱翔	پەرۋاز
to fly, hover	飞翔, 翱翔	پەرۋاز قىلىش
a moth	灯蛾	پەرۋانە
the sky, heaven	天际, 云霄, 苍空	پەلەك
a step, grade, pinnacle	级, 梯级, 台阶	پەللە
experience, know ledge	智谋, 见识	پەم
talk big, boast, brag	说大话, 吹牛	پو ڭېتىش
blossom and bear fruit	结花蕾, 结花骨朵	پورەكلەش
crop	嗓子	پوكان
cork stopper	栓皮, 软木, 软木塞	پۇرۇپكا
regret, repent	后悔	پۇشايمان
regret, repent	后悔, 懊悔	پۇشايمان قىلىش
cherish the common people	爱护百姓的, 爱民如子的	پۇقراپەرۋەر
sacrificially, offering	献身, 牺牲	پىدا
spinning sound	呼呼, 嗡嗡	پىر
biscuit, cookie	甜饼干	پىرەنىك
titter, snigger, puff	扑哧	پىرت
twinkle, flash	忽悠, 忽闪, 荧荧	پىلىلداش

ت

enjoin; tell; exhort	嘱咐, 叮咛	تاپىلاش
a scale, weighing device	天平, 台秤	تارازا
to comb, brush,	梳	تاراش
disperse		
really	真实的	تازىمۇ

midway up mountain;	山腰	تاغ قاپىلى
half way up the		
mountain		
patience, tolerance	耐性, 耐心	ئاقەت
patient; forbearing;	忍耐, 忍受	ئاقەت قىلىش
exercise patience;		
restrain oneself		
to become impatient	焦躁, 焦急	ئاقەتسىزلىنىش
dawn, sun rise to dawn	天亮黎明	تالڭ I, تالڭ ئېتىش
I don't know	不知道, 不晓得	تالڭ II
be stupefied; be struck	惊呆, 发楞	تالڭ III
dumb		
bang, crash	砰, 啪	تالڭ IV
a bang, crash	丁当	تالڭ توك
a lot, many	很多的, 许多的	تالاي
to argue, discuss	争论, 争执, 争吵	تاللىش
string	细线, 细绳	تانا
same stick	棒状的, 棍状的	تاياقسىمان
smile	笑容, 微笑	تەبەسسۇم
nature	自然, 自然界	تەبىئەت
research, study	研究	تەتقىق
to research	研究	تەتقىق قىلىش
research	研究	تەتقىقات
a holiday, vacation	假期	تەتىل
experience, experiment	经验, 实验, 试验	تەجرىبە
attempt; experiment;	试验	تەجرىبە قىلىش
test		
wait, delay	稍停, 稍等	تەخىر
to be late, delay, to	稍停, 稍等	تەخىر قىلىش
wait hang on		
ingredient, class status	成分	تەركىب
sweat all over	满头大汗, 汗流浹背	تەرلەپ-پىشىپ

impression; reflections; know from experience	感想,感受,心得,体会, 印象	تەسرات
move; touch	受感动	تەسەرلىنىش
thirsty, longfor, yearn for	渴,渴望	تەشئالئق
feel anxious; worry about	焦虑,忧虑,担忧	تەشئۇش
long for, look forward to, thirsty	渴望,急切地盼望	تەقەززا بولۇش
eager; impatient; in a hurry; in haste	眼巴巴地,急切	تەقەززالئق
destiny; fate; lot	命运	تەقەدر
present; donate, show present as gift	献,赠,呈献 献给,赠送	تەقەدم تەقەدم قىلمش
level; even; smooth; flat	平的,平坦的,平整的	تەكشى
lose self — possession; panic	慌张,慌,徘徊	تەمتەرش
cost	成本	تەنەرخ
appoint; delegate	任命,委任,委派	تەيىنلەش
soil; earth; clay	土,泥土	توپا
correct; right; proper	对,正确	توپتوغرا
contract, deed, charter, agreement	合同,契约	توختام
correctness; validity	订合同	توختام تۇزۇش
frozen, congealed	政确性,准确性,关于	توغۇرلۇق
raw, unripe	冻的,冻结的	توڭ I
rough; borish;	咚,梆	توڭ II
uncouth; rude		
rudeness, crudity	粗野,不礼貌,粗鲁	توڭلۇق
many, a lot, very much	多,大多数	تولا
very, extraordinary	非常	تولمۇ
ton	吨	توننا

soil	土,土壤,土地	تۇپراق
begin, start, startaction	着手,动手,开始	تۇتۇش قىلىش
bronze	青铜	تۇچ
lay eggs, spawn, ovulate	产卵,下蛋	تۇخۇملاش
lay eggs, spawn	使产卵,使下蛋	تۇخۇملىتىش
first, initial	初次的,第一次的,首次的	تۇنجى
pair	只,头,蹄	تۇپاق
little hole	小洞,小窟窿	تۇشۇكچە
iron	铁	تۆمۈر
scrap iron	废铁	تۆمۈر-تەرسەك
scrap iron collector	收集废铁的人	تۆمۈر-تەرسەكچى
because, on account	因为	تۈپەيلى
because, on account	因为,由于	تۈپەيلىدىن
cluk; coo; rumble	咕咕	تۇتۇ
colour, air, countenance	色,色彩,面貌,脸色	تۈس
skylight	天窗	تۇڭلۇك
having skylight	有天窗的	تۇڭلۇكلۇك
fox	狐狸	تۈلكە
sly, cunning	狡猾	تۈلكىلىك
ten thousand	万	تۈمەن
much	成百万地	تۈمەنلەپ
to stay up all night, sleep	过夜,熬夜	تۇنەش
whole night; all night	整夜,彻夜	تۈنلەپ
long		
iron sheet	铁皮	تۈنەك
vigorous, energetic	精神饱满的,健旺的,硬朗的	تېتىك
to save, economize	节约,节省	تېجەش
outline, grasp the key link, synopsis	提纲,大纲,纲要	تېزىس
necessary, appropriate	应该的,应当的,值得的	تېگىشلىك

telephone, phope	电话	تېلېفون
make to telephone call, call, call up	打电话	تېلېفون بېرىش
make to telephone call, call, call up	打电话	تېلېفون قىلىش
make to telephone call; call; call up	打电话	تېلېفون ئۇرۇش
telecom munications	电信	تېلېگرافى
telegram	电报	تېلېگرامما
selected topic	选题	تېماتىكا
selected topic	选题的	تېماتىكىلىق
temperature	温度	تېمپېراتۇرا
traditional Uighur doctor	民间医生	تېۋىپ
traditional Uighur medicine	医生工作	تېۋىپلىق
worry; feel anxious	着急, 焦急	تېت-تېت
worry; feel anxious	着急, 焦急	تېت-تېت بولۇش
struggle, be deadlocked	僵持, 对峙, 挣扎	تىرىكىشىش
rectangular	长方	تىك تۆتبۇلۇك
language, tongue	语言, 舌, 舌头	تىل
have the gift of the gab; be glib; have a glib tongue	能说会道	تىلى پىششىق
smooth-tongued	嘴甜, 嘴乖	تىلى تاتلىق
language and literature	语文	تىل-ئەدەبىيات
lend	借	تىلەم
beggar	气丐, 叫花子, 要饭的	تىلەمچى
at and scold; maltreat	打骂	تىل-تاياق
linguist; philologist	语言学家	تىلچى
written pledge	字据	تىلخەت
one-tenth; speaker of the common language	有共同语言者, 操同一语言者	تىلداش

coin	分	I تىين
squirrel	松鼠	II تىين

ج

magician, with	巫师, 魔法家	جادۇگەر
usurer, loan shark	高利贷者	جازانسخور
uninhabited country	灌木林, 薪炭林	جاڭگال
uninhabited country	灌木丛	جاڭگاللىق
heart and soul	竭尽全力地, 死心塌地地	جان-جەھل
heart and soul	一心一意, 全心全意	جان-دەل
come alive	活跃, 振奋	جانلىنىش
equipment, facilities	设备, 器具	جاھاز
ignorant, stupid	无知, 黑暗	جاھالەت
list, from; time table, schedule	表, 表格, 报表, 一览表	جەدۋەل
pearl, precious stone, the essence, quintessence	结晶, 贵重石头的统称	جەۋھەر
pot spout	壶嘴	جوغا
table	桌子	جوزا
snow-storm	暴风雪, 风风雨雨	جۈدۈن
tattered, ragged	破旧的, 破烂的	جۈلۈق
break	破烂不堪, 过劳	جۈلۈقى چىقىش
tap, faucet	水龙头	جۈمەك
stretcher	驮轿	جىرغا
big envelope, roll up	卷, 封套	جىلد
flicker, sparkle	闪耀, 闪烁	جىلۋە قىلىش
physical	体力的, 身体的	جىسمانى
matter, substance, body	物体, 身体	جىسىم
quiet, still	平静的, 沉寂的	جىمجىت
akerosene lamp; lantern	小油灯, 灯盏	جىنچىراغ

ج

then, at a certain time	时候, 时辰	چاغ
to shine, gleam	闪光, 闪亮	چاقناش
sparkle	闪光的, 闪烁的	چاقناق
a lump of earth, mud	土块儿, 土坷垃	چالما
no fall through and stand exposed	不败露	چاندۇرماسلىق
rinse in water, to shake	涮, 摇, 摇晃	چايقاش
nimble, agile	敏捷, 灵活, 灵巧	چەيدەس
certain to, bound to	一定, 必定, 肯定	چوقۇم
young married woman	少妇, 女敕枝	چوكان
tassel	穗子	چۇچا
grass, meadow	草	چۆپ I
noodle dish	面条, 面片	چۆپ II
encircle	围成一圈	چۆرىدەش
because, on account of	因为	چۈنكى
clever, bright, agile	精明的, 机灵的, 机智的	چېچەن
brightness, cleverness	变机灵, 变得精明	چېچەنلىك
clever, bright, agile	灵巧的, 巧妙的	چېۋەر
beautiful, pretty	漂亮的, 美丽的, 美的	چىرايلىق
rot, putrefy	朽, 腐朽, 腐熟, 沤	چىرش
decomposed	腐烂的, 腐蚀物	چىرىندى
type of grass	芨芨草	چىغ
straw sandals	草鞋	چىغ چورۇق
path, trail	狭窄的, 小路	چىغىر
footpath	羊肠小道	چىغىر يول
dip into, soaking	浸, 泡, 腌, 蘸, 沾	چىلاش
sincere, cordial, hearty	真正的, 真挚的, 坚定的	چىن
a species of flower	梧桐	چىنار
three days hence	大后天	چىندىن
three days hence	大后天的	چىندىنلىق
three days hence	大后天	چىندىنلىقتا

dexterous; nimble; 灵巧 چىۋەرلىك
skillful; ingenious

خ

angri, upset 生气, 恼怒 خاپا
pole, bandits 杆子 خادا
a worker, personnel, 人员 خادىم
staff
historical remains 遗址的, 遗迹的 خارابى
fallen leaves, deciduous 败叶, 落叶 خازان
leaf
special feature, 特色, 特性 خاسىيەت
characteristic
exceptional, unusual 特色的, 特性的 خاسىيەتلىك
madam, a polite form of 女士, 夫人, 老师 خانىم
address
letter, news 音讯 خەت-خەۋەر
book mark 书签 خەتكۈش
wilfully make trouble 无理取闹, 惹事生非 خەقىش
people, folk 人民, 国民 خەلق
nationalist 爱民的 خەلقپەرۋەر
news, message 消息, 通讯 خەۋەر
to be informed, to know 得到消息, 得悉 خەۋەر تېپىش
in form, tell 报道, 报告 خەۋەر قىلىش
happy, joyful 高兴, 愉快, 喜悦 خۇرسەن
characteristic, specially 特点, 特征 خۇسۇسىيەت
wonderful smell 香味 خۇش بۇي
miable, kindly 和蔼 خۇش خۇي
to be happy 使高兴, 使愉快 خۇش قىلىش
happy, cheerful, joyful 快活, 快乐, 欢乐 خۇش ۋاق
glad, happy 高兴, 愉快, 欢乐 خۇشال
to be pleased, rejoice 高兴, 愉快 خۇشال بولۇش
使高兴, 使愉快 خۇشال قىلىش

flatter, adulation	喜欢溜须拍马	خۇشامەتگۈي
flatter	喜欢溜须拍马	خۇشامەتگۈيلۈق
an addiction, habit	嗜好,癖性,瘾	خۇمار
eye covetously	怒目而对,虎视眈眈	خىرس
eye covetously	怒目而对,虎视眈眈	خىرس قىلىش
brick	砖	خىش

د

to complain, moan	放声大叫,大放悲声,叫苦不迭	داد-پىرياد قىلىش
a basin, large bowl for washing	盆子	داس
pelvis	骨盆	داس بوشلۇقى
epic poem	叙事诗,长诗,诗篇	داستان
a story, —teller	说唱长诗的人	داستانچى
epic poem	长诗般的,史诗性的	داستانلىق
a cloth on which toodislaid, table	餐布	داستىخان
big	大	I داش
big pot, big pan	大锅	داش قازان
broad, spacious	宽阔,通畅	داغدام
force, power, lustre	声势,势头	داغدۇغا
grand, ceremonious	轰轰烈烈,浩浩荡荡,盛	داغدۇغىلىق
no ceremonious	未盛大的	داغدۇغىسىز
stupefied	吃惊,惊奇	I داڭك
be struck dumb	瞠目结舌,愣住	داڭك قېتىش
a bell, gong	钟	II داڭك
undertake	当	III داڭك
reputation, name	名声,名气,声望	IV داڭك
reputation, name	名声,名气,声望	داڭق
famous, popular, well-known	著名,驰名,有名	داڭلىق

open country, countryside	野外,原野,旷野	دالا
a guide, leader	劝告,启示,标志	دالالت
a shelter, hide—out	隐蔽外,障碍物	دالدا
to take shelter, hide	障碍,隐蔽	دالدا بولۇش
to take shelter, hide	隐蔽,隐藏	دالدىغا ئېلىش
knowledgeable, wise	学识渊博的人,圣人	دانىشمەن
treatment, remedy	疗法,疗效,良药	داۋا
mountain, slope, hillside	大坂	داۋان
about, concerning	有关的,关于	دائىر
tree	树,树木	دەرەخ
treeless	没有疗树木的	دەرەخسىز
with trees	树林,树丛	دەرەخلىك
pain, suffering, hardship	疼痛,痛苦,苦楚	دەرد
classroom	教室,课堂	دەرسخانا
hand weave machine	手工织布机,手工织毯机	دەستىگام
at first, originally	开始,起初,最初	دەسلەپ
rag for wiping, rag	抹布	دەسمال
a little while and a little while	一会儿,又一会儿	دەممۇدەم
ferocious, savage	可怕的,凶残的,恐怖的	دەھشەتلىك
druggist	药学家	دورىشۇناس
menace	威胁,恐吓	دوق قىلىش
threaten	豆腐	دۇفۇ
bean curd	推推搡搡	دۆشكەلەش
push and shove	堆	دۆۋە
disinfectant	消毒药	دېزىنفيكسىيە دورىسى
disinfect	消毒	دېزىنفيكسىيە قىلىش
December	十二月	دېكابىر
recitation	朗诵	دېكلاماتسىيە

read aloud	朗诵, 诵读	دېكلاماتسىيە قىلىش
as expected	果然, 诚然	دېگەندەك
legal case	案子	دېلو
say, talk	被说, 被讲	دېيىلىش
diameter	直径	دىئامېتىر
diploma	毕业证书, 文凭	دېپلوم
diplomatic	外交的	دېپلوماتىك
diplomacy, foreign affairs	外交	دېپلوماتىيە
have a diploma	有毕业证书的, 有文凭的	دېپلوملۇق
cleaver	有智谋的, 有谋略的, 有心眼的	دەتلىق
looks, appearance	容貌, 面容	دەدار
meet, see, appear	见面, 会面	دەدارلىشىش
thump—thump, thud—thud	噤	دەك-دەك
heart, soul	心, 心灵	دەل
oppressive, dull	沉闷, 憋闷	دەسقىچىلىق
mother—land, home—country	国家, 祖国, 故乡, 故土	دەيار

ر

a rocket	火箭	راكىتا
fluently, smooth	流畅, 畅通, 流利, 顺利	راۋان
mercy; benevolence; humanity, pity	仁慈, 慈悲	رەھىم
forgive; pardon	饶恕	رەھىم قىلىش
pardon	产生怜悯心, 发善心	رەھىمى كېلىش
benevolent, kindhearted	仁慈的, 温情的	رەھىمدىل
warm — heartedness, sentimental	仁慈, 温情	رەھىمدىللىك
prescription	药方	رەتسەپ
record	纪录	رېكورت
record—breaking	破纪录	رېكورتنى بۇزۇش

pain; suffering; ache	痛苦, 困难	رييازەت
suffer hardship, suffer for it	受痛苦, 受苦, 吃苦	رييازەت چېكىش

ز

actually, exactly	究竟, 到底, 根本	زادى
special, very	特别, 非常, 格外	زەپ
very	非常, 格外	زەپمۇ
gold thread	金丝, 金线	زەر
harm, damage	亏, 害	زەرەر
harmless	无害	زەرەرسىز
anger, rage	有害	زەرەرلىك
angrily	胃灼热	زەردە
get angry, take offense	生气, 发火	زەردە قىلىش
particle	微粒子, 粒子	زەررىچە
alum	白矾, 明矾	زەمچە
poisonous, vicious	有毒的	زەھەرلىك
to be enthralled, excited	兴致勃勃, 感兴趣	زوقلىنىش
dark, obscure	黑暗	زۆلمەت
emerald	绿闪多, 绿宝石	زۇمرەت
waistband, belt, girdle	腰带, 项练	زۇنار
speech, talk	话, 声	زۇۋان
having no language, dump	不会说话的, 不吭气的	زۇۋانسىز
having language	会说话的, 吭气的	زۇۋانلىق
measure the right amount	剂子, 福子	زۇۋۇلا
having happy lot	福分大, 有福气	زۇۋۇلىسى چوڭ
venus, star	金星, 太白星	زۇھرە
a bruise, scar	伤口, 伤疤, 疤	زېدە
clever, intelligent	机灵的, 伶俐的	زېرەك
intelligence, cleverness	机灵, 伶俐	زېرەكلىك
intellect, intelligence	理性, 智力, 记性	زېھىن

clear, melodious	铃, 细声细气的, 尖细的	زىل
carpet, rug	地毯, 丝毯	زىلچا
careful, attentive	变细心, 变得小心眼儿	زىللىشىش
in a soft voice, soft-spoken	细声细气, 尖细	زىللىق
svelte, slender, willowy	苗条的, 身段优美的	زىلۋا
sevlte, slender, willowy	苗条, 身段优美	زىلۋالىق
shoulder	肩	زىممە
dimple	酒窝儿	زىناق
decoration, adornments	装饰, 点缀	زىننەت
no decorate	无装饰的	زىننەتسىز
to decorate, adorn	装饰, 修饰点缀, 打扮	زىننەتلەش
having decorate	经过装饰的	زىننەتلىك
to visit, tour	访问, 拜访	زىيارەت قىلىش
damage, harm	损失, 危害	زىيان-زەخمەت

س

happiness, fortune, luck	幸福, 福气	سائادەت
so mang hours	好几个小时地, 好几个钟头地	سائەتلەپ
watch bomb	带钟的地雷	سائەتلىك مىنا
predecessor	原先的, 首任的	سابىق
handle, end	把子	ساپ I
fresh, pure	纯的	ساپ II
ceramic	陶的	ساپال
sound, voice	声音, 响声	سادا
health, physique	健康	ساقلىق
remove, relieve	解除, 废除	ساقىت
storehouse, warehouse	仓	ساق
manager of storehouse	粮仓管理员	ساقچى
exchange of amenities	互相问候	سالاملىشىش

space, the sky	天空	I ساما
trance-like dance	撒玛舞	II ساما
box trunk	箱	ساندۇق
river valley, canyon	河滩, 山坳	ساي
same shadow	影子似的	سايىدەك
comrade-in-arms	战友	سەپداش
comrade-in-arms	战友	سەپداشلىق
size up, examine	仔细着, 端详	سەپسېلىش
choose carefully	精选的, 精良的	سەرخىل
lead of sheep	公黄羊, 带头羊	سەركە
become a lertness	使警觉起来	سەگەكلەشتۈرۈش
pleasantly cool	变凉爽, 凉快起来	سەگىش
little, fraction	稍微, 略微	سەل-پەل
you	你	شەن
you	你们	شەنلەر
tailor	裁缝	سەپپۇك
trade	商业, 贸易	سودا
grade, kind	品种	سورت
cold	冷的, 凉的, 寒冷的	سوغۇق
catch cold	受凉	سوغۇق تېگىش
cool drink	冷饮	سوغۇق ئىچىملىك
present	礼物, 礼品	سوۋغات
water plant	水生植物	سۇ ئۆسۈملۈكى
sulphuric acid	硫酸	سۇلفات كىسلاتا
watery	稀的, 液体的	سۇيۇق
liquid	液体	سۇيۇقلۇق
millet	小米	سۆك
oleander	夹竹桃	سۆگەنگۈل
dear	亲爱的	سۆيۈملۈك
joyful; cheerul; delight	欣喜, 愉悦, 快感	I سۆيۈنچ
happy, joyful	高兴, 愉快	II سۆيۈنچ
milk	乳汁, 奶	سۈت
mammals	哺乳动物	سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلار

wipe	擦, 擦拭	سۈرتۈش
fine comb	过滤的	سۈزگۈچ
filter	滤, 过滤, 捞	سۈزۈش
clear	清的, 清澈的	سۈزۈك
generous	大方的, 慷慨的	سېخىي
generosity	大方, 慷慨	سېخىيلىك
circus	杂技, 马戏	سېرك
miss	想念, 思想, 怀念, 想	سېغىنىش
a magician, sorcerer	魔法师, 巫师, 魔术师	سېھىرگەر
september	九月	سېنتەبر
mystery, secret	奥秘, 秘密	I سىر
paint	漆, 油漆	II سىر
guard secrets	保守秘密	سىر ساقلاش
outside, exterior	外, 外面, 外头, 之外	سىرت
mysterious, secret	秘密的, 神秘的	سىرلىق I
painted	漆过的	سىرلىق II
you (polite, sing)	您	سىز
to squeeze, press	挤着用的	سىقىش
signal, siren	信号, 警报, 警钟	سىگنال
to seep out, ooze, be digested	渗, 消化, 吸收	سىغىش
you (plural)	你们	سىلەر
you	您	سىلى
Smolny Palace	斯莫里尼宫	سىمولنىي سارىيى
look at corefully	端详, 打量, 细看	سىنچىلاش
look at carefully	细看	سىنچىلاپ قاراش

ش

glad, happy environment, surroundings	高兴, 愉快, 快乐, 喜悦 条件, 环境	شادلىنىش شاراكت
shell, housing	带壳的	شاكاللىق

little devil, imp; goblin	小鬼	شاكىچەك
a wind, breeze	风	شامال
windy, breezy	刮风的, 多风的	شاماللىق
expert of chess	棋圣	شاھماتچى
hint, suggest	暗示, 预示	شەپە بېرىش
pity, have compassion for	怜悯, 发慈悲	شەپقەت قىلىش
glorious, honourable	光荣的	شەرەپلىك
honor, fame	荣誉, 名誉, 声誉, 名声	شەن
shimmering; glistening	水灵灵的, 俊美的	شەھلا
saline—alkali cotton	盐碱棉	شور پاختا
but, however	但是, 不过, 可是, 可惜	شۇغىنىسى
branches and tendrils	枝蔓	شۇڭ
so, therefore	因此, 因而, 所以	شۇڭا
dive	游潜, 俯冲	شۇغۇش
soda, alkali	碱	شۇلتا
critical state, in a very dangerous state	凶险的, 不吉利	شۇملۇق
play tricks; sow discord beyond doubt;	捣鬼, 搞鬼 无疑的	شۇملۇق قىلىش شۇبھىسىز
undoubtedly		
thanks, thank you	感谢	شۇكۈر
content with one's lot	知足	شۇكۈر قىلىش
content with one's lot	知足	شۇكۈر قانائەت
gluttonous; voracious	馋嘴	شۇمبشۇك
to sit huddled up	缩, 蜷缩	شۇمىشىش
then; thereupon; hence	于是, 就这样	شۇنداق قىلىپ
sweet, delicious	甜密的, 甘甜的	شەرىن
sweet	甘甜的, 甜美的	شەرىن-شەرىت
martyr	殉道者, 殉教者	شەھىت
cure, treatment	痊愈, 康复, 医治	شەپا
medicinal, curative	有疗效的, 能治病的	شەپالىق
fierce; vigorous	猛烈, 激烈	شەددەت
fierce; vigorous	猛烈的, 激烈的	شەددەتلىك

juice	汁	شېرىنە
luscious, sweet	带汁的, 甘甜的	شېرىنلىك
shing shi cai	盛世才	شىنك شىسەي
a snowstorm, blizzard	暴风雪	شۋېرغان

غ

emperor	圣战者	غازىي
booty, golden, precious	俘获物, 战利品, 难得的	غەنىمەت
diver, frogman	潜水员	غەۋۋاس
strength, drive, vigour	劲头, 干劲, 毅力	غەيرەت
lacking, energy	无干劲的, 无毅力的	غەيرەتسىز
vigorous, energetic	有干劲的, 有毅力的, 精力充沛的	غەيرەتلىك
howling, shrieking	簌簌, 嗖	غۇر-غۇر

ف

illusion, fantasy	幼想, 畅想	فانتازىيە
imagination, faculty	幻想的, 想象的	فانتازىيىلىك
a camera	摄影机, 照相机	فوتو ئاپپارات
photocopy, printby,	影印	فوتو باسما
photo—offset		
shape, form	形式, 格式, 制服	فورما
book size, book format	开本	فورمات
fosfor	磷	فوسفور

ق

decision	决定, 决议, 耐心, 期, 届	قارار
sentry, guard	哨兵, 卫兵	قاراۋۇل
corse, wish someone harm	咒骂, 诅咒	قارغاش

disaster, tragedy	死亡, 死期	قازا
to die, pass away	去世, 身亡	قازا قىلىش
fence	篱笆, 栅栏	قاشا
withered, emaciated	枯了的, 干枯的	قاقشال
iron—sheeting, sheet— iron	铁皮	قاخالتىر
satisfied, content	知足的	قانائەتلىك
a wing(of a bird, plane etc)	翼, 翅膀	قانات
to spread one's wings	拍动, 翅膀, 展翅	قانات قېقىش
rule, regulation, custom	规则, 守则, 规矩	قائىدە
scissors	剪刀	قايقا
lose temper; get angry	发脾气	قايناپ كېتىش
to be persuaded	佩服	قايل بولۇش
often, usually	常, 短时间内	قەدەمدە
start (a task), take a step	起步, 迈步	قەدەملەپ
dear, beloved	敬爱的, 尊敬的	قەدىردان
to value, esteem, treasure	珍惜, 敬重	قەدىرلەش
dear	敬爱的, 尊敬的	قەدىرلىك
value, advantage	价值, 可贵之处, 威信	قەدىر
prestige, popular trust	从古代	قەدىمدىن
old, ancient	古代的	قەدىمكى
conspiracy, plot, intention	阴谋	قەست
to plot, plan a crime	谋害	قەست قىلىش
small sword, pocket knife	小刀	قەلەمتىراج
tin(the metal)	锡, 白铁皮	قەلەي
tin	洋铁匠, 铁皮匠	قەلەيچى

the heart, soul	心,心地	قەلب
staunch, resolute	顽强的	قەيسەر
firmness, resolution	顽强	قەيسەرلىك
tools, weapons, arms	工具	قورال
tools, utensils, instruments	有具,工具	قورال-سايمان
courtyard	院子,庭院	قورۇ
take; adopt; carry out	采用,采取	قوللىنىش
use	被采用,被采取	قوللىنىلىش
boat, little ship	小舟,小船,小划	قولۇاق
sandy, gritty	含沙的,沙质的	قۇمساڭ
sandy, gritty	含沙的,沙质的	قۇمسال
hard working, simple and frugal	刻苦,认真	قەتىر قەنىپ
bitter, afraid	涩的,苦涩的	قەرىق
belly, abdomen, stomach, gut	肚子	قەرىن
concentrated, dark (of colours)	浓的,深的	قەنىق
feel wronged and act irrationally	赌气,闹别扭	قەيداش
to cut (hair), trim	剪,剪除	قەرقىش
funny, interesting, exciting	有趣味的,很有意思的	قەزىقارلىق
hatred, revenge, vengeance	仇,仇恨	قەساس
to take revenge	报仇,复仇	قەساس ئېلىش
an avenger, one whotakes revenge	复仇者	قەساسچى
an avenger, one who takes revenge	复仇者	قەساسكار
crowded, over— crowded	狭窄的,拥挤的	قەستاق
crowded, pushed and squeezed together	拥挤,挤	قەستاقچىلىق

a case, a cover, a trap	捕鸟套儿	قىلتاق
to fall into a trap	套住	قىلتاققا چۈشۈش
burst with joy, be wild with joy	喜不自生, 心花怒放	قىن-قىنىغا پاتماسلىق
hubbub; uproar	喧哗, 吵嚷	قىيا-چىيا
to raise a commotion	喧哗, 吵嚷	قىيقاس سېلىش
ك		
a cage, pen	窝	كانەك
squares, checks; squared	方格, 格子, 栏	كانەكچە
card	卡片	كارتۇچكا
corridor	走廊, 过道	كارىدور
potassium	钾	كالىي پېرمانگانات
mine	矿	كان
tile, watt	瓦	كاهىش
it seems, as if, seemingly	似乎, 象	كەبى
go through, undergo, encounter	经历, 遭遇	كەچمىش
go through, meet with invention	经历, 遭遇	كەچۈرمىش
inventor	发明, 发现	كەشىپىيات
to be lacking, few, short of	发明家	كەشىپىياتچى
short pigtail	少, 缺	كەم
no hair	小辫子	كوكۇلا
have a hair	没有辫子的	كوكۇلسىز
collective	有辫子的	كوكۇللىق
collectivism	集体, 团体	كوللېكتىپ
collectivism	集体主义	كوللېكتىۋىزم
collectivism	集体主义的	كوللېكتىۋىزىملىق
compass	指南针	كومپاس

conserved(tinned) food	罐头	كونسېرۋا
concrete	具体的	كونكرېت
library	图书馆	كۈتۈپخانا
social club	俱乐部	كۈلۈپ
multiplier	乘数	كۆپەيتكۈچى
multiplication	乘法	كۆپەيتىش
multiplication operation	乘法运算	كۆپەيتىش ئەمىلى
exaggerated, bombastic	夸大的, 夸张的, 言过其实的	كۆپتۈرمە
very many, a great number	多多	كۆپتىن-كۆپ
show, demonstrate, point to	指, 让看, 显示, 表现	كۆرسىتىش
beautiful, lovely, magnificent	好看的, 美丽, 壮丽	كۆركەم
careful, take care look	留心, 留意, 打主意	كۆز سېلىش
look with fixed gaze	正眼看	كۆز قىرىنى سېلىش
look	目不转睛	كۆز ئۈزمەي
watch, observe	扫一眼	كۆز يۈگۈرتۈش
poker(for a fire)	观察, 观测	كۆزىتىش
heart, soul	拨火棍, 掏火棍	كۆسەي
be unhappy, sad	心情, 心肠	كۆڭۈل
catch fire, burn	难过, 伤心	كۆڭلى يېرىم بولۇش
be caring, to love	烧, 燃烧, 着	كۆيۈش
unexpectedly	体贴, 关心	كۆيۈنۈش
puppy, cub	出乎意料, 不料	كۈتۈلمىگەندە
difficult, hard	力气大的, 有力的, 强大的	كۈچلۈك
smile, laugh	受苦受难的, 多灾多难的	كۈلپەتلىك
just have a pleasant talk together	笑, 笑话	كۈلكە
funny, amusing	说说笑笑, 玩笑	كۈلكە-چاقچاق
person who is often laughing	可笑的, 令人发发笑的	كۈلكىلىك
	爱笑的	كۈلگەك

like laugh	爱笑	كۈلگە كلىك
like laugh	爱笑	كۈلگۈنچە كلىك
smile, laugh	微笑, 笑咪咪, 笑嘻嘻	كۈلۈمسىرەش
silver(the metal)	银	كۈمۈش
the sun; a day	太阳, 日, 天, 日子	كۈن
live, get along	过日子, 过活	كۈن ئېلىش
every day, daily	天天	كۈندە
daily	每天的	كۈندىلىك
facing the sun, south	朝阳的, 向阳的	كۈنگىي
tune, melody	调, 曲调, 曲子	كۈي
night, evening; late	夜晚, 晚上	كېچە
to delay, postpone	延误, 延期, 推迟	كېچىكىنۈرۈش
all night, the whole night long	连夜, 通宵	كېچىلەپ
necessary, obligatory	要, 需要, 应该	كېرەك
to tour, visit for pleasure	漫游, 游历	كېزىش
in poor health, sickly	多病的	كېسەلچان
the future, hereafter	将来的, 未来的, 未来	كېلىچەك
unfortunate	意外, 不顺心的事	كېلىشمەسلىك
reader	读者	كىتابخان
dirty clothes, laundry	污垢, 脏	كس
brocade	锦, 锦缎	كىمخاب
clothes	服装, 衣着, 被服	كىيىم-كېچەك

گ

some times, now and then	有时, 时而	گاھ-گاھ
gypsum, plaster stone	石膏	گەج
as if, as though	大粪	گەندە
chief of the street	街长	گەيجاق
seem	好像, 似乎	گوييا

like the child	幼儿似地	گۆدەكلەرچە
meaty, with meat	有肉的, 荤的	گۆشلۈك
doubt, suspicion	疑团, 疑心	گۈدرەت
cheek	腮	گۈرەن
shovel	锹	گۈرچەك
rice	米, 大米	گۈرۈچ
beautiful, pretty	美丽的, 秀丽的, 优美的	گۈزەل
flowers and plants	花卉, 花草	گۈل-گىياھ
title of honor	徽号	گېرب

ل

neces sary goods items	必需品, 用品	لازمەتلىك
wonderful delicious	有滋味的, 美味的	لەززەتلىك
lava	熔岩, 岩浆	لاۋا I
refuse	垃圾	لاۋا II
cause to shake	震撼	لەرزىگە سېلىش
title	锦标, 锦旗	لەۋھە
float	漂浮	لەيلەش
baking tray	烤盘	لېس
tape. ribbon	带子, 彩带	لېنتا
in a flash. bilnk	轻快	لىك-لىك
mark. line	线路, 线	لىنىيە

م

power, strength	力量, 力气	مادار
to peep, glance furtively	偷看	ماراش
stamp, commercial	邮票	ماركا
label, logo		
to peep, glance furtively	偷看	مارىلاش
a tailor	裁缝	ماشىنچى
foam, lather	泡沫	ماغزاپ

walk, walk	走呀走呀	ماڭا-ماڭا
a servant, slave	佣人, 仆人	مالاي
down, feather	绒毛	مامۇق
here, there you are	这里, 这就是	مانا
skilful, dextruous	手巧的, 能干的, 善于	ماھىر
oil, petrol	油	ماي
to oil	上油	مايلاش
with oil, oily	有油的, 油腻的	مايلىق I
cloth used to wipe hands	擦手毛巾	مايلىق II
offer eating		
fascinated	入迷, 着迷	مەپتۇن
to be fascinated,	入迷, 着迷	مەپتۇن بولۇش
enthralled		
an old-jobber	短工	مەدىكار
like an old-jobber	短工似的	مەدىكارلارچە
old-jobbing,	短工	مەدىكارلىق
temporary work		
brave, courageous	勇敢的, 英勇的	مەردانە
a pearl	珍珠	مەرۋايىت
ceremony, celebration	礼, 庆典	مەرىكە
a flaming torch	火炬, 火把	مەشئەل
famous, well-known	杰出的, 著名的	مەشھۇر
raw silk	生丝	مەشۇت
intention, purpose,	目的	مەقسەت
motive		
cheek	面颊	مەڭز
satisfaction, pleasure	满意	مەمنۇنلۇق
administrator, official	行政人员, 工作人员	مەمۇر I
flourishing, prosperous,	繁荣, 丰裕, 富足, 丰盛	مەمۇر II
booming		
plenteous, prosperous	丰盛, 丰裕, 富足	مەمۇرچىلىق
I	我	مەن
scenery, view, scene	风景, 景色	مەنزىرە
meaningful, having	有意义的, 有意思的	مەنىلىك

significance		مەھلىياھ
rapt, charmed	入迷, 神往	
pretty good, all right	好, 行, 可以, 随便	مەيلى
unrestrained, as one pleases	放任, 任意, 随意	مەيلىچە
dirty	脏的, 污秽的	مەينەت
dirty, unclean	肮脏, 污秽	مەينەتچىلىك
dirtiness, uncleanness	变脏	مەينەتلىشىش
distressed, unhappy	沮丧的	مەيۈس
plenteous, rich, abundant	丰富的, 丰盛的	مول
grandmother	奶奶, 祖母, 老太太	نوما
an old woman	老太太, 老太婆	موماي
if, in the event of	假如	مۇنادا
the cover of a book or magazine	封面	مۇقاۋا
no front cover	无封面的	مۇقاۋىسىز
having front cover	有封面的	مۇقاۋىلىق
before, ago	之前, 以前	مۇقەدەم
introduction (of a book etc.)	引言, 绪论, 引论, 序言	مۇقەددىمە
prize, bonus, reward	奖, 奖励	مۇكاپات
ideal, perfect, excellent	完善的, 完美的	مۇكەممەل
kind, gentle	和蔼的, 和善的	مۇلايىم
fertile, high-yielding	肥沃的	مۇنبەت
necklace	项链, 串珠	مۇنچاق
love, affection	爱, 爱情, 感情	مۇھەببەت
shoulder	肩, 肩膀	مۇرە
metal	金属	مېتال
metallurgy	冶金, 金工	مېتالچىلىق
work, labour, suffering	劳动, 苦	مېھنەت
loving-kindness, love	慈爱, 恩爱	مېھىر
handicapped, crippled	残废的	مېيىپ
copper	铜	مىس

measure, capacity	量,数额	مىقدار
not easy	好不容易	مىڭ تەسلىكتە
Ming Dynasty	明朝	مىڭ سۇلالىسى

ن

unknown, unfamiliar	不认识的,陌生的	ئاتونۇش
inadequate, poor, low, standard	低劣的,不好的,不良的	ناچار
if, in the event of	如果,假如	ناۋادا
compelled, having no other choice	没办法,无可奈何,不得已	ئائىلاج
where	什么,哪儿	نە I
not, neither...nor	既...又,既...也	نە II
benefit, profit, advantage	好处	نەپ
contempt, scorn, disdain	愤恨,愤慨	نەپرەت
beautiful, fine	精巧的,精美的	نەپىس
windpipe; trachea	呼吸道,气管	نەپەس يولى
view, opinion	目光,眼光	نەزەر
to consider, fix one's advice, counsel	注目,目矚,展望	نەزەر سېلىش
to scold, advise	劝告,劝导	نەسەھەت
carve; engrave	劝告,劝说	نەسەھەت قىلىش
quotation, citation	雕刻,浮雕	نەقىش
excellent, wonderful	引用语	نەقىل
a halter(for a horse)	好汉,好样的	نوحى
speech, lecture	骨眼,息肉	نوخلا
very many, lots of	演讲	نۇتۇق
pattern, style, specimen	很多的,大量的	نۇرغۇنلىغان
duty	样品,样本,标本	نۇسخا
nerve, nervous	值班	نۆۋەتچىلىك
	神经	نېرۋا

how, very	多么	نېمىدىگەن
ھ		
an event, phenomena	现象, 事故, 事件	ھادىسە
situation, friendly	情况	ھالدا
feeling		ھالۋا
a sweet dish made from sugar and sheep fat	糖面糊	
immediately as soon as, at once	总会, 总是, ...就	ھامان
Aha!	哈	ھام
bark, bowwow	汪	ھاۋ
to bark(a dog)	汪汪叫	ھاۋۇشش
to become, excited, enthused	激动, 兴奋, 冲动	ھاياجانلىنىش
an animal, beast	畜, 兽	ھايۋان
animals, fauna	动物	ھايۋانات
detain, intern	拘禁, 拘留	ھەپسە
capacity, load	体积, 容量	ھەجىم
an older sister, aunt	姐姐, 阿姨, 大婶	ھەدە
a bee, wasp	蜂	ھەرە I
a saw (for cutting wood)	锯子	ھەرە II
you	你们	ھەربىرلىرى
you	你们	ھەرقايسىلىرى
sorrow, grief, mourning	悲伤, 悲哀	ھەسرەت
to sorrow, be sorrowful, mourn	悲叹, 哀叹	ھەسرەت چېكىش
reward, wage, right, correct	权利	ھەق
to have the authourity to do some thing	有权, 有权利	ھەقلىق

really, truly	的确,确实,实在	ھەقىقەتەن
as well, and	以及,并且	ھەمدە
al ways, invariably	经常,总是,往往	ھەمىشە
interest, excitement,	兴趣	ھەۋەس
enthusiasm		
to be interested in	感兴趣,爱好	ھەۋەس قىلىش
overbearing nature,	气势,威风	ھەيۋە
fierce appearance		
threaten, intimidate	恐吓,恫吓,威吓	ھەيۋە قىلىش
magnificent, dignified,	雄伟的,富丽堂皇的	ھەيۋەتلىك
majestic		
glare at, glower at	怒视	ھومىيش
the courtyard in front of	院子,诞院	ھويلا
a house		
courtyard	诞院	ھويلا-تارام
having courtyard	带院子的	ھويلىلىق
cry, ring	鸣	ھۇ
bed room	卧室	ھۇجرا
roommate	同屋	ھۇجرىداش
having bed room	有卧室的	ھۇجرىلىق
charge	乌拉,冲啊	ھۇزرا
lazy, indolent	懒,懒惰	ھۇزۇن
to be, become lazy	变懒	ھۇزۇنلىشىش
in the face of, in front	面前,身边	ھۇزۇر I
of		
happiness, joy	快乐,乐趣,舒畅	ھۇزۇر II
happy glad	舒畅,舒服	ھۇزۇرلىنارلىق
to enjoy, to find	舒畅,快畅,舒服	ھۇزۇرلىنىش
pleasure in		
howl	嚎	ھۇۋ
to howl, bark, roar	嚎	ھۇۋلاش
a choking sound	吵	ھۇ
make irresponsible	说长道短,说三道四	ھۇتۇت-پۇتۇت
remarks		

make irresponsible remarks	说三道短,说三道四 哼哼叽叽	ھۆتۈت-پۈتۈت دېيىش ھۆتۈتلەش
freedom homeland	自由的祖国	ھۆر ۋەتەن
to express one's respect	表示敬意	ھۆرمەت بىلدۈرۈش
appearance, looks	容貌,面容	ھۆسن
judgement, sentence, verdict	判断,判决,命令	ھۆكۈم
judge, determine	判断,判决	ھۆكۈم قىلىش
to dampen, moisten	浸湿,弄湿	ھۆلدەش
to dampen, moisten	浸湿,弄湿	ھۆللەش
to foam with rage	竖起	ھۆرىيىش
tired and hungry	疲劳,疲倦	ھېرىپ-ئېچىپ
superb, marvelous	贪求,入神	ھېرىس
like, love	喜好,迷恋	ھېرىسمەن
emotion, feeling	感情,情感	ھېسىيات
with emotion, with feeling	有感情的	ھېسىياتلىق
intelligence, understanding	智谋,才略,奥妙	ھېكىمەت
that, the one over theve	那个	ھېلىقى
take leave of	离别	ھىجر
tight, close, tightly	严实,严	ھىم I
hum, groan, moan	哼	ھىم II
grace, favour, kindness	恩典,关怀,盛情	ھىمىيەت
a trick, ploy, ruse	诡计,花招,计	ھىيلە

ئو

surgical operation	手术	ئوپېراتسىيە
horde, a palace	宫殿	ئوردا
go, before	前	ئوزا
before, ago	前	ئوزاقى

bad, immoral, low quality	糟糕的, 不好的, 低劣的	ئوسال
be embarrassing	难堪, 让难看	ئوسال بولۇش
instructor, teacher	教师, 教员	ئوقۇتقۇچى
pupil, student	学生, 读者	ئوقۇغۇچى
embarrassed	难为情, 不好意思	ئوڭايىسىزلىنىش
together, unitedly	一同, 一窝蜂	ئولاش-چولاش
hunting, stalking, game	猎, 猎物	ئوۋ
hunter, stalker	猎人	ئوۋچى
hunt	打猎	ئوۋچىلىق
fabricated, concocted	虚构的, 捏造的	ئويدۇرما
concocter, fabricater	捏造者, 杜撰者	ئويدۇرمىچى
fabricated, concocted	虚构, 捏造, 臆造	ئويدۇرمىچىلىق
think, think over, consider	想, 考虑	ئويلىنىش
thimble, small, tiny	顶针	ئويماق
hollow, void, lowlying	洼地, 低洼, 洼	ئويمان
bumpy, rough, oneven	坎坷, 洼地	ئويمان-چوڭقۇر
bumpy, uneven, rough	坑坑洼洼, 高低不平	ئويمان-دۆڭ
low — lying land, a depression	盆地	ئويمانلىق
carver, engraver	雕刻匠, 雕刻师	ئويمىچى
carver industry	雕刻业	ئويمىچىلىق
carver, engraver	雕刻匠, 雕刻师	ئويمىكەش
carver industry	雕刻业	ئويمىكەشلىك
carve, engrave, hollow out	雕, 刻	ئويۇش

ئۇ

he, she, it, that	他, 她, 它	ئۇ
spark	火花, 火星	ئۇچقۇن
they	他们, 她们	ئۇلار
elaborate, expound	粗制, 滥造, 敷衍	ئۇرۇپ-سوقۇپ

fight, brawl	斗殴	ئۈر-ئۈر
one who likes to fight	爱打架的,好斗的	ئۈرۈشقاڭ
one who likes to fight	爱打架,好斗	ئۈرۈشقاڭلىق
long, extended,	长的,长久的,漫长的,	ئۇزاق
protracted	悠久的	
long, extended	长,长久	ئۇزۇن
dance, man	舞,舞蹈	ئۈسۈل
suddenly, all of a sudden	突然,猛然	ئۈشتۈمتۈت
in that case	那样的话	ئۇنداقتا
agree; consent;	同意,答应	ئۈنۈش
approve, promise		
university	大学	ئۈنۈۋېرسىتېت
to break into crumbs	弄碎,砸碎,捣碎	ئۈۋىتىش
powder, dust	末子, 屑	ئۈۋىندى
shame, embarrassment	羞耻,羞愧,耻辱	ئۈيات
lose face; be disgraced	感到羞耻,丢脸	ئۈيات بولۇش
be subjected to	蒙受耻辱	ئۈياتقا قېلىش
humiliation		
feel ashamed, bashful	害臊的,脸皮薄的	ئۈياتچان
bashfully	羞耻心	ئۈياتچانلىق
shameless, brazen	无耻的	ئۈياتسىز
disgraceful, shameful	可耻的,体面的	ئۈياتلىق
everywhere; here and there	这边那边,四处	ئۈياقتىن-بۇياقتىن

ئۆ

rise	上升,上张	ئۆرلەش
sample (product);	样品,标本,榜样	ئۆرنەك
specimen		
self	自己,亲自	ئۆز
reason, cause, apology	歉意	ئۆزۈرە
you	您	ئۆزلە
be spontaneous;	自行,自发	ئۆزلۈكسىدىن
spontaneous		

you	您	ئۆزلىرى
consider oneself in the right	自以为是者, 固执己见者	ئۆزۈمچى
consider oneself in the right	自以为是, 固执己见	ئۆزۈمچىلىك
plant, flora	植物	ئۆسۈملۈك
October	十月	ئۆكتەبىر
grow	长得长的	ئۆسۈك
heel	脚后跟, 鞋后跟	ئۆكچە
sob, shortage; lack; fail, be short of	抽搭, 抽噎, 短缺, 缺少	ئۆكسۈش
day after tomorrow	后天	ئۆگۈن
day after tomorrow	后天的	ئۆگۈنكى
day after tomorrow	后天	ئۆگۈنلۈك
day after tomorrow	后天	ئۆگۈنلۈككە
be dead, doomed	死, 死心	ئۆلۈش
harmony; amity, make concerted efforts	和睦, 齐心协力	ئۆملىشىش
life, life—span	寿命, 终生, 一辈子	ئۆمۈر
for a life time, forever	毕生, 终生	ئۆمۈر بويى
make a living, live	活, 生活, 过活	ئۆمۈر سۈرۈش
live, make a living	活, 生活, 过活	ئۆمۈر كۆرۈش

ئۈ

a seed, grain	种	ئۈرەن
use for seed	作种子的	ئۈرەنلىك
constant, continuous	不断地, 不停地	ئۈزلۈكسىز
the stone, pip of a fruit	钻子, 钻头	ئۈشكە
an example, model, pattern	榜样, 标兵, 样子	ئۈلگە
the day before yesterday	前天	ئۈلۈشكۈن

the day before yesterday	前天的	ئۈلۈشكۈنى
last year, the year past	前年	ئۈلۈشىل
to be on the point of crying	使撇嘴	ئۈمچە يىتىش
hope, desire, wish	希望, 期望	ئۈمىد
aspiration		
hopeful, optimistic	乐观的	ئۈمىدۋار
an exclamation	感叹	ئۈندەش
an exclamation mark	感叹号	ئۈندەش بەلگىسى
an exclamatory sentence	感叹句	ئۈندەش جۈملە
to appeal, call for, make a sound	出声, 喊叫, 鸣响	ئۈنلەش
result, output, reward	效率, 效果	ئۈنۈم
fruit		

ۋ

trust, goodwill, kindness	信义, 仁义, 情义	ۋاپا
death, decease, passing away	逝世	ۋاپات
todie, pass away	逝世	ۋاپات بولۇش
funnel	漏斗	ۋارونكا
uproot plants after their edible portions have been harvested	秧杆, 拉秧	ۋاشالڭ
past appointed time	过时的	ۋاقتى ئۆتكەن
on time	按时	ۋاقتىدا
wagon, a train carriage	车厢, 车皮	ۋاگون
reason, excuse	托词, 口实, 原因	ۋەج
promise, pledge	诺言	ۋەدە
no promise	无承诺的	ۋەدىسىز
the will (of a dying person) testament	遗嘱	ۋەسىيەت
to leave a will	立遗嘱	ۋەسىيەت قىلىش

wait a minute; and so on; etc	等等	ۋەھاكازا
but, however	然而, 诚然, 固然	ۋەھالەنكى
fierce, ferocious	残暴的, 凶恶的	ۋەھشىي
terrible, fierce, ferocious	残暴的, 残酷的, 凶残的	ۋەھشىيانە
cruelly, fiercely	残暴地, 残酷地	ۋەھشىيلەرچە
to be fierce, cruel	变残暴, 变凶狠	ۋەھشىلىشىش
savage act, outrage, atrocity	暴行, 野蛮行径	ۋەھشىيلىك
the conscience	良心, 天良, 良知	ۋەجدان
without, a conscience	无良心的, 无天良的	ۋەجدانسىز
unscrupulousness, heartless-ness	昧着良心	ۋەجدانسىزلىق
conscientious, with a conscience	有良心的, 有良知的	ۋەجدانلىق
conscientious, mental	良心的, 天良的, 良知的	ۋەجدانىي
slight, thin	瘦小的	ۋەجىك
twinkle, flash	忽闪	ۋەللىندە

ئى

to melt, dissolve	溶化, 融化	ئېرىش
sluggish, indolent, lazy	怠惰的, 懒惰的, 惰洋洋的	ئېرىنچەك
indolent, lazy	怠惰, 懒惰, 惰洋洋	ئېرىنچەكلىك
heavy, difficult, important	重, 沉重	ئېغىر
the mouth, opening; oral	嘴, 口	ئېغىز
taste, experience	尝	ئېغىز تېگىش
a file (for cutting metal)	锉, 锉刀	ئېكەك
to file, cut (metal) with a file	锉	ئېكەك دەش
to file, cut (metal) with a file	锉	ئېكەك كەش

an export, goods	出口, 输出	ئېكىسپورت
solabroad		
to export	出口, 输出	ئېكىسپورت قىلىش
respect, honour	敬意	ئېھتىرام
need, requirement	需要, 要求	ئېھتىياج

ئى

pride oneself on; pride, arrogant	自豪, 骄傲	ئىپتىخار
create; produce; bring about	创造	ئىجاد
create; produce	创造, 创作	ئىجاد قىلىش
permission, leave	允许, 准许, 许可	ئىجازەت
to allow, permit	允许, 准许, 许可	ئىجازەت بېرىش
to allow, permit	允许, 准许, 许可	ئىجازەت قىلىش
perseverance, diligence	勤奋, 勤恳	ئىجتىھات
compact, convenient, concise	小巧的, 精练的, 简洁的	ئىخچام
unit, place of work	机关, 局	ئىدارە
will, determination, fate, luck	决心, 意志, 志向, 毅力	ئىرادە
resolve; be determined	立志	ئىرادە باغلاش
spineless, without, determination	无决心的, 无志气的	ئىرادەسىز
determined, strong-willed	有决心的, 有志气的	ئىرادەلىك
to jump, leap	摇晃, 摇动, 晃动	ئىرغىش
outline, contour	痕迹, 踪迹, 印迹	ئىزنا
row, line	(英制重量单位)	ئىستون
skeleton	骨骼, 骨头架子	ئىسكىلت
work job, business, trouble	事, 事情, 活儿, 工作	ئىش

because of matter	事的原因	ئىشنىڭ تېگى
interest; mood to enjoy;	兴致, 兴趣, 趣味	ئىشتىياق
mood		
warm	温的, 不冷不热	ئىلمان
knit goods; knitwear	针织的, 编织的, 针织品	ئىلمە
knit goods; knitwear	针织品	ئىلمە توقۇلما
inspiration	灵感, 启示, 即兴, 鼓舞	ئىلھام
encourage; urge	鼓舞, 鼓励	ئىلھام بېرىش
pay attention to, take	理睬, 理会, 承认	ئىلىك ئېلىش
notice of		
faith; iman	伊玛尼	ئىمان
gift; giveaway, prize;	赠品, 奖品	ئىنتام
award		
three days hence	大后天	ئىندىن
three days hence	大后天	ئىندىنلىق
person, people, human	人, 人类	ئىنسان
humanist	人道主义者, 仁爱者	ئىنسانپەرۋەر

ي

gaunt, scraggy	消瘦的, 瘦削的	ياداڭغۇ
lover, sweet - heart,	恋人, 朋友, 崖, 决口	يار
friend		
a friend, companion	朋友	يار-بۇرادەر
the emperor's edict, a	诏, 诏书, 圣旨, 训令	يارلىق
command		
support, a per-	依靠, 扶助者, 支持者	يار-يۆلەك
son providing		
the summer	夏, 夏天	ياز
an author, a novelist,	作家, 作者, 笔者	يازغۇچى
writer		
the spring	春	يازغى

spend summer	换夏装	يازلاش
summer, belonging to	夏天的	يازلىق
hand-written, written	手写的, 书面的	يازما
whole summer	整个夏天	يازچە
artificial, man-made	假的, 假装的, 不自然的	ياسالما
one who enjoys getting	爱打扮的	ياسانچۇق
one who enjoys getting	爱打扮	ياسانچۇقلۇق
a pillow, head-rest	枕头	ياستۇق
to make one self up,	打扮, 装扮	ياسنىش
dress up		
to live, reside, survive	生活, 活, 生存	ياشاش
age, years	年纪	ياش-قۇرام
rinse, instant - boil,	涮, 冲	ياقاش
dupe, flush		
to find pleasure in,	使喜欢	ياقتۇرۇش
enjoy, admire		
having gem	有宝石的	ياقۇتلۇق
or, either...or	或者, 或	ياكى
to resound, sound	响彻, 嘹亮	ياغراش
loudly		
resounding, loud	响亮的, 宏亮的	ياغراق
wood, timber	木, 木头	ياغاچ
a carpenter, wood	木匠, 木工	ياغاچچى
worker		
carpentry, wood-work	木工活儿, 木匠活儿	ياغاچچىلىق
to be in need of oil	缺油	ياغسىراش
to oil	上油, 抹油	ياغلاش
glib, glib talker	油嘴滑舌者, 花言巧语者, 油嘴	ياغلامچى
glib-tongued; smooth	油嘴滑舌, 花言巧语	ياغلامچىلىق
-tongued		
oily, oiled	油渍斑斑的, 满是油污的	ياغلىشاغۇ
pleasant, fine, oiled,	油腔滑调的, 花言巧语	ياغلىما
oily		

follow	沿着,挨着	ياقلاش
give out light; shine	闪耀,发光,闪耀	يالتىراش
only, alone, solitary	孤独的,孤单的,孤零零的	يالغۇز
demon, evil spirit	魔鬼,恶魔,饿死鬼	يالماۋۇز
rainwater, rainfall, rain	雨水	يامغۇر-يېشىن
happy, worry-free	欢畅,舒畅,欢欣	يايراش
land, territory	地,土地,地方	يەر
gravitation of the earth	地球的引力	يەر شارىنىڭ تارتىش كۈچى
no, none, absent	没有,无	يوق
no, not	不,没有	يوقسۇ
travel pass, travel permit	路条,通行证	يولخەت
meet, come across	遇见,遇到,碰见	يولۇقۇش
dirt, contamination, scum	沾染物	يۇقۇندى
high, above, superior	高的,上的,上面的,上级	يۇقىرى
immature, tender	幼小的,嫩的,细嫩的	يۇمران
side, direction, orientation	方面,方向	يۈنلىش
the heart	心脏,心,胆子	يۈرەك
to be excited, overjoyed	心高彩烈	يۈرىكى ئويناپ كېتىش
face, side, surface	脸,面孔,面,面积	يۈز I
a hundred	一百,百	يۈز II
to occur, happen	发生	يۈز بېرىش
superficially, shallowly	浅薄的,肤浅的	يۈزە
superficial, shallow	表面的,浅薄的	يۈزەكى
to cover, close	盖,关,闭,合上	يېپىش
lead, be in possession of	领,牵	يېتىلەش
write	写	يېزىش
to please, satisfy, to kindle	喜欢,中意,点,点燃	يېقىش I, يېقىش II
to stick, paste, bake	贴,紧挨	يېقىش III
to be close, get close to	靠近,接近	يېقىنلىشىش

fruit, dried fruit	鲜果	يېمىش
to spread, scatter	铺开, 摊开	يېيىش
years and years, of long standing	长年地, 成年累月地	يىللاپ
warm, luke-warm	温的	يىلماڭ
year after year	一年年, 年复一年, 逐年	يىلمۇيىل

پىلانلىغۇچى: ئېلى مامۇت
مەسئۇل مۇھەررىرى: ئېلى مامۇت
مەسئۇل كوررېكتورى: رەيھان مامۇت
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: مۇراددىل ئابىت

باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئۈچۈن

ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى

(3-يىللىقلار ئۈچۈن)

تۈزگۈچى: ھەمدۇللا ئابدۇراخمان
باش مۇھەررىر: مەمەتئېلى ئابدۇرەھىم
مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: ھەمدۇللا ئابدۇراخمان
ئەسقەر ئابدۇقادىر

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى قىلىپ تارقاتتى
(ئۈرۈمچى تەھىرى غالىبىيەت يولى №14، پوچتا نومۇرى: 830046)
ئۈرۈمچى دائىرىسىدىكى ۱-كەڭەشچى مەسئۇلىيەت شىركىتى بېسىلدى
شىنجاڭدىكى ھەرقايسى كىتابخانىلاردا تېپىلىدۇ
قۇرغاقچى: 850×1168 مە 1/32 باسما تاۋىقى: 8
9002 نۇسخا 10-ئىل 1-نەشرى
2008-يىلى 10-ئاي 2-بېسىلدى

ISBN 7 — 5631 — 1612 — 5/Z · 38

ئومۇمىي باھاسى: 60.00 يۈەن (يەككە باھاسى: 10.50 يۈەن)

图书在版编目(CIP)数据

小学生维吾尔语词典 / 买买提艾力·阿布都热伊木主编.
—乌鲁木齐:新疆大学出版社,2002.10.
ISBN 7—5631—1612—5

I.小… II.买… III.维吾尔语(中国少数民族语言)—
小学—词典 IV.D624.293

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2002)第 084304 号

小学生
维吾尔语详解词典
(三年级)

新疆维吾尔自治区民族语言文字工作委员会辞书室编

编者:海木都拉·阿布都热合曼

主编:买买提艾力·阿布热伊木

副主编:海木都拉·阿布都热合曼
艾斯克·阿布都卡地尔

新疆大学出版社出版发行

(乌鲁木齐市胜利路 14 号 邮编:830046)

乌鲁木齐大金马印务有限责任公司印刷

新疆各地新华书店经销

开本:850×1168 毫米 1/32 8.5 印张

2002 年 10 月第 1 版 2008 年 10 月第 2 次印刷

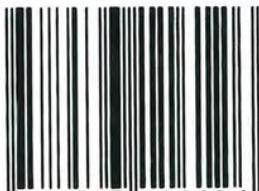
ISBN 7—5631—1612—5 / Z·38

总定价:60.00 元(单册:10.50 元)

策 划:艾力·马木提
责任编辑:艾力·马木提
责任校对:热伊汗·哈木提
封面设计:穆拉丁·阿比提

ISBN 7-5631-1612-5

9 787563 116126 >

ISBN 7-5631-1612-5/Z·38

总定价: 60.00元 (本册单价: 10.50元)